

Academia Română – Filiala Iași

Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Departamentul de lexicologie și lexicografie

Actele Colocviului Internațional Lexicografia academică românească

Provocările informatizării

2022

ACADEMIA ROMÂNĂ – FILIALA IAȘI
INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „A. PHILIPPIDE”

**LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ.
PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII
2022**

Volumul, realizat de membrii Departamentului de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, cuprinde lucrări prezentate la ediția din 2022 a Colocviului internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării” (http://philippide.ro/pages/manifestari_stiintifice.html).

Coordonatori de volum: Alina-Mihaela Bursuc, Laura Manea

Editori:

Marius-Radu Clim

Mioara Dragomir

Cristina Florescu

Gabriela Haja

Mariana Nastasia

Elena Isabelle Tamba

Claudius Teodorescu

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Dan Cristea m. c.

Prof. univ. dr. habil. Adrian Chircu

Coperta: Lucian Dragomir

ISBN: 978-606-37-1702-4

© 2022 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul editorilor, este interzisă și se pedepsește conform legii.

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

ACADEMIA ROMÂNĂ – FILIALA IAȘI
INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „A. PHILIPPIDE”

**ACTELE COLOCVIULUI INTERNAȚIONAL
„LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ
ROMÂNEASCĂ.
PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII”
2022**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2022

CUPRINS

Cuvânt-înainte	7
Conferințe și lucrări prezentate	9
<i>Marele dicționar al limbii polone al Academiei Poloneze de științe (WSJP PAN) – conceptul, structura și metodele de pregătire</i> (Przemysław Dębowski, Piotr Żmigrodzki)	11
<i>Verbal Multiword Expressions: A Challenge for the Lexicographic Description</i> (Mihaela Cristescu, Verginica Barbu Mititelu, Elena Isabelle Tamba)	33
<i>The Ukrainian Standard on Cyrillic-Latin Transliteration and Latin-Cyrillic Retransliteration of Ukrainian Texts for Computational Linguistics and Digital Lexicography</i> (Maksym Vakulenko)	49
<i>Noi reflecții asupra utilității, în practica lexicografică, a conceptului coșerian de câmp lexical</i> (Mircea Minică, Maria Ștefănescu)	67
<i>Reconsiderarea unor etimologii cu prilejul refacerii volumului I al DELR în vederea digitalizării</i> (Iulia Barbu-Comaromi, Ion Giurgea, Cristian Moroianu)	79
<i>Rarități lexicale în Hronograf den începutul lumii (ms. 3517 cca 1658–1661) – analiză în vederea lucrului la Dicționarul limbii române și la Dicționarul etimologic al limbii române redactate sub egida Academiei Române (litera C, ciflic – clipeală)</i> (Mioara Dragomir)	97
Dicționarul limbii române (DLR). Resurse și instrumente de lucru online.	
Dezbateri	113
<i>Dicționarul Academiei – prezent și perspective. Masă rotundă – 2022</i>	115
Lingvistică și astronomie. Lucrările workshopului „Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații”	129
<i>Denumiri mai puțin cunoscute ale unor corpuri cerești</i> (Alina-Mihaela Bursuc)	131
<i>Câteva aspecte legate de redactarea articolului Eclipsă</i> (Laura Manea)	141
<i>Interfața de redactare în format digital pentru Dicționarul de termeni astronomici: fenomene, obiecte cosmice și constelații (DAFOC)</i> (Claudius-Marian Teodorescu, Elena Isabelle Tamba)	161
<i>Lexemul Vechi în sintagme astronomice întâlnite în Dicționarul limbii române (DLR)</i> (Maria-Marilena Tomulesei)	175

Comunicări ale doctoranzilor	183
<i>Strategii persuasive ale cuvântului în discursul publicitar românesc actual. Eufemismul</i> (Crina-Ancuța Macovei)	185
<i>Din istoria lexicografiei româno-polone. O privire generală asupra dicționarelor bilingve și multilingve referitoare la limbile polonă și română</i> (Matylda Sokół)	197
<i>Importanța lui Andreas Clemens între creatorii de dicționar și de gramatică de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea</i> (Mariana Nastasia)	215
<i>Raport intermediar privind un produs informatic pentru bibliografii și un produs informatic pentru corpusuri</i> (Claudius-Marian Teodorescu)	223
Lista participanților	229

CUVÂNT-ÎNAINTE

Volumul de față cuprinde lucrări prezentate la Colocviul internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”, ediția a XI-a, online, din 26–27 mai 2022, organizat de Departamentul de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași. La realizarea acestei ediții au colaborat cercetători ai Colectivului de limbaj natural de la Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române – Filiala Iași și din echipa proiectului TAFOC¹.

La lucrările colocviului au participat lingviști și informaticieni din Polonia (Institutul de Filologie Romanică al Universității Jagiellone și Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe, Cracovia), din Slovenia (Trojina – Institutul de Studii Slovene Aplicate, Ljubljana), din Ucraina (Institutul de Inteligență Artificială, Academia Națională de Științe, Kiev), din România, de la institutele de profil ale Academiei Române (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București; Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca; Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași; Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială „Mihai Drăgănescu”, București; Institutul de Informatică Teoretică, Iași) și de la diferite universități (Facultatea de Științe Umaniste și Sociale, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad; Facultatea de Litere, Universitatea „Transilvania”, Brașov; Facultatea de Litere, Universitatea din București; Facultatea de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca; Facultatea de Litere și Facultatea de Informatică, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași). Manifestarea științifică de la Iași a beneficiat de contribuția cercetătorilor venind din generații diferite: specialiști cu experiență și doctoranzi – specialiști în formare.

Cu acest prilej, a fost lansată ediția integrală, digitală și emendată, a *Dicționarului limbii române* (DA/DLR), publicată în CLRE², eveniment foarte bine primit de participanți, datorită caracterului referențial al întreprinderii de a oferi varianta electronică, cu acces liber, în mediul online, a Dicționarului Academiei. Departamentul de lexicologie și lexicografie, în colaborare cu cercetătorii Colectivului de lingvistică computațională, ambele din cadrul Academiei Române – Filiala Iași, are în planul de cercetare corectarea și publicarea variantei digitale realizate în cadrul eDTLR³ a acestei monumentale lucrări.

¹ TAFOC (*Terminologia astronomică românească științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații*): <https://tafoc.solirom.ro/>.

² CLRE. *Corpus lexicografic românesc electronic*: <https://clre.solirom.ro/>.

³ eDTLR. *Dicționarul tezaur al limbii române în format electronic*, proiect CNMP-Parteneriate (contract 91-013/18.09.2007), derulat în perioada 2007-2010, coordonat de Facultatea de Informatică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Parteneri: Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială din București, Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române – Filiala Iași.

Tema digitalizării a fost atinsă în comunicări despre lexicografia academică poloneză, infrastructura lexicografică europeană, probleme de transliterare și retransliterare în lingvistica și lexicografia ucraineană, lexicografia etimologică românească, modul de redactare a unui dicționar specializat cu instrumente digitale, modul de creare a unui corpus și de recunoaștere automată a unor caractere speciale. Totodată, au fost prezentate comunicări de lexicografie aplicată privind tratamentul expresiilor verbale, conceptul de „câmp lexical”, analiza unor cuvinte și construcții rare în texte literare din diferite perioade ale istoriei limbii române, respectiv în limbajul publicistic, evidențierea unor aspecte onomastice, reliefaarea unor momente și personalități reprezentative pentru lexicografia bilingvă (româno-polonă și româno-germană). O secțiune aparte a colocviului a fost dedicată celui de-al treilea workshop al proiectului *Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații*, în care au fost prezentate rezultate preliminare privitoare la redactarea unor lexeme precum *lună, eclipsă, vechi, Sirius*, evidențierea unor astronime rare, a unor aspecte dialectale etc.

Prezenta lucrare se înscrie în seria *Actelor Colocviului*, al cărei prim număr, *Actele Colocviului internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”*. 2020–2021, a fost publicat, în format digital, cu acces liber, în mai 2022, la editura Presa Universitară Clujeană⁴.

Volumul de față este structurat în patru secțiuni: 1. *Conferințe și lucrări prezentate*; 2. *Dicționarul limbii române (DLR). Resurse și instrumente de lucru online. Dezbateri*; 3. *Lingvistică și astronomie. Lucrările workshopului „Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații”* și 4. *Comunicări ale doctoranzilor*.

La fel ca primul număr al seriei, volumul actual este menit să ofere filologilor, istoricilor limbii literare, lexicografilor, dar și altor cititori interesați de evoluția lexicografiei atât clasice, cât și moderne, digitalizate, posibilitatea de a se pune la curent cu cele mai noi realizări în domeniu.

Nevoia de ediții digitale ale dicționarilor și de corpusuri este tot mai acută în arealul românesc și, prin proiectele derulate de cercetătorii lexicografi din institutele de profil ale Academiei Române, venim în întâmpinarea acestei necesități. Manifestarea organizată la Iași și publicarea *Actelor Colocviului internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”* 2022 oferă posibilitatea de a pune în context european cercetările din cadrul Academiei Române ce au în vedere crearea de resurse și instrumente digitale pentru limba română, condiție *sine qua non* pentru supraviețuirea unei limbi în era cibernetică.

Editorii

⁴ <http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/3188.pdf>

CONFERINȚE ȘI LUCRĂRI PREZENTATE

MARELE DICȚIONAR AL LIMBII POLONE AL ACADEMIEI POLONEZE DE ȘTIINȚE (WSJP PAN) – CONCEPTUL, STRUCTURA ȘI METODELE DE PREGĂTIRE

PRZEMYSŁAW DĘBOWIAK*, PIOTR ŻMIGRODZKI**

1. Introducere

Tradiția dicționarelor generale de limba polonă numără deja mai mult de 200 de ani. Primul dicționar monolingv, intitulat pur și simplu *Słownik języka polskiego* (rom. *Dicționarul limbii polone*), a fost scris de către Samuel Bogumił Linde și tipărit în șase volume la Varșovia, între 1807 și 1814. Următorul dicționar, cu același titlu, a apărut în 1861, la Vilnius, într-un volum, semnat de către un grup de intelectuali, dintre care cel mai cunoscut este Aleksander Zdanowicz. Cele două dicționare precedă operele lexicografice din secolul al XX-lea.

Între 1900 și 1927 au fost publicate cele opt volume ale așa-numitului dicționar varșovian, și anume, *Słownik języka polskiego*, redactat de către trei autori: Jan Karłowicz, Antoni Kryński și Władysław Niedźwiedzki. Dicționarul numără aproximativ 280.000 de articole, ceea ce îl face una dintre cele mai bogate și extinse opere lexicografice poloneze publicate până în ziua de astăzi, care continuă să fie folosită pentru studii asupra lexicului limbii polone din secolul al XIX-lea și din epocile anterioare.

Următorul *Słownik języka polskiego* important a ieșit de sub tipar între 1958 și 1969, tot la Varșovia, sub auspiciile Academiei Poloneze de Științe. Redactorul acestui dicționar era Witold Doroszewski, profesor de lingvistică de la Universitatea din Varșovia. Lucrarea are unsprezece volume și conține aproape 125.000 de articole. Se bazează pe un fișier de 6–7 milioane de fișe, ceea ce i-a asigurat, în toată lexicografia poloneză, renumele unei opere foarte bine documentate, ba chiar clasice, care a fost folosită în pregătirea multor dicționare ulterioare. Este unul dintre cele mai cunoscute proiecte lexicografice ieșite la Editura Științifică PWN (pol. Wydawnictwo Naukowe PWN).

Între 1978 și 1981 s-au publicat, la Varșovia, cele trei volume ale *Słownik języka polskiego PWN* (rom. *Dicționarul limbii polone PWN*), redactat de către Mieczysław

* Instytut Filologii Romańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego / Institutul de Filologie Romanică al Universității Jagiellone, al. Mickiewicza 9 A, Cracovia, Polonia.

** Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk / Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe, al. Mickiewicza 31, Cracovia, Polonia.

Szymczak. Această lucrare a fost concepută ca un dicționar popular de mărime medie (aproximativ 80.000 de articole) și s-a bazat pe dicționarul lui Doroszewski.

Următoarele proiecte lexicografice generale, vizând limba polonă contemporană, s-au realizat după prăbușirea comunismului (1989), când piața și activitatea editoriale în Polonia s-au deschis, devenind liberalizate și mult mai dinamice. Aici trebuie pomenite:

- *Słownik współczesnego języka polskiego* (rom. *Dicționarul limbii polone contemporane*), red. Bogusław Dunaj, Varșovia, editura Wilga, 1996, un volum, circa 60.000 de articole;
- *Inny słownik języka polskiego* (rom. *Dicționarul diferit al limbii polone*), red. Mirosław Bańko, Varșovia, editura PWN, 2000, două volume, circa 40.000 de articole;
- *Uniwersalny słownik języka polskiego* (rom. *Dicționar universal al limbii polone*), red. Stanisław Dubisz, Varșovia, editura PWN, 2003, patru volume și cu CD-ROM, circa 100.000 de articole.

În afară de acestea, lexicografia poloneză a început, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, să aibă rezultate și în cadrul ramurii sale academice, adică lexicografii profesioniști, împreună cu lingviști din diferite domenii de specialitate, au colaborat la redactarea unor dicționare pe subiecte specifice. De exemplu, în ceea ce privește limba polonă din diferite epoci ale istoriei sale, trebuie enumerate:

- *Słownik staropolski* (rom. *Dicționar de polonă veche*), red. Stanisław Urbańczyk, Cracovia, 1953–2002, unsprezece volume;
- *Słownik polszczyzny XVI wieku* (rom. *Dicționar de limba polonă din secolul al XVI-lea*), red. Maria Renata Mayenowa, Franciszek Peplowski, Wrocław-Varșovia, 1966–(în continuă dezvoltare), accesibil online: <https://spxvi.edu.pl/>;
- *Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego* (rom. *Dicționar de limba polonă a lui Jan Kochanowski*), red. Marian Kucała, Cracovia, 1994–2012, cinci volume;
- *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku* (rom. *Dicționar electronic de limba polonă din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*), red. Włodzimierz Gruszczyński, Cracovia, 1995–(în continuă dezvoltare), accesibil online: <https://sxvii.pl/>.

Au fost elaborate și alte tipuri de dicționare: sintactice (*Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich* / rom. *Dicționar sintactic-generativ al verbelor poloneze*, red. Kazimierz Polański, 1980–1992), etimologice (*Słownik prasłowiański* / rom. *Dicționarul slavei comune*, red. Franciszek Sławski, 1974–2001; *Słownik etymologiczny języka polskiego* / rom. *Dicționar etimologic al limbii polone*, Wiesław Boryś, 2005), orientate spre sociolingvistică (*Słownik leksemów potocznych* / rom. *Dicționar de cuvinte colocviale*, red. Władysław Lubaś, 2001–2013, neterminat) ș.a.¹

¹ Vezi și listele dicționarelor în Bańko *et al.* 2011 (în polonă) și în Gavril-Antonesei, Dębowiak 2018: 242-245 (în română).

2. Caracteristica generală a Marelui dicționar al limbii polone al Academiei Poloneze de Științe

Din punct de vedere tipologic, *Wielki słownik języka polskiego Polskiej Akademii Nauk*, WSJP PAN (rom. *Marele dicționar al limbii polone al Academiei Poloneze de Științe*) se înscrie și continuă tradiția dicționarelor generale de limbă polonă, având și o trăsătură importantă care îl deosebește de lucrările lexicografice anterioare – este electronic și a fost realizat exclusiv digital (engl. *digitally born*), fără să fi fost tipărit vreodată pe hârtie. Accesul la acest instrument lexicografic este liber și se face accesând pagina web <https://wsjp.pl/>.

Există o serie de caracteristici pe care acest dicționar le deține (cf. Żmigrodzki 2018: 209–210):

- Este un dicționar documentar, adică bazat pe materiale lingvistice autentice – texte în limba polonă².
- Este un dicționar de limba polonă contemporană, în sensul larg al acestui cuvânt, fiindcă include elemente lexicale și sensuri înregistrate din 1945 până în zilele noastre. S-a adoptat o astfel de abordare pentru că marele dicționar al limbii polone realizat anterior (red. Doroszewski, 1958–1969) nu cuprinde materialele din perioada de după Al Doilea Război Mondial decât foarte selectiv. În același timp, selecția surselor, precum și descrierea lor, au fost influențate de circumstanțele socio-politice ale unei țări guvernate de către comuniști.
- Este un dicționar descriptiv și nu normativ, deoarece autorii lui nu exclud formele considerate greșite sau care, din orice cauză, nu vor fi putut fi incluse în dicționar. Ceea ce se face este furnizarea informațiilor atât privind inadecvarea normativă a formelor înregistrate, pe baza *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN* (rom. *Marelui dicționar al limbii polone corecte PWN*, Markowski 2003), cât și calificarea stilistică a unităților sub-standard.
- Este un dicționar academic, în sensul în care autorii încearcă să cuprindă cât mai multe dintre realizările remarcabile ale lingvisticii din secolele al XX-lea și al XXI-lea, mai ales în ceea ce privește descrierea limbii polone în domeniul semanticii, al flexiunii și al sintaxei unităților lexicale. Este un răspuns la opiniile critice care circulau, începând cu anii '80 ai secolului trecut, în comunitatea lingviștilor polonezi, potrivit cărora autorii dicționarelor nu includeau cele mai recente achiziții în domeniul semanticii și al sintaxei, studiate intens de către cercetătorii polonezi la acea vreme. Așadar, WSJP PAN dezvoltă ideile teoretice cuprinse în *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (rom. *Gramatica limbii polone contemporane*, Grzegorzczkowska et al. 1984) și în lucrările cercetătorilor polonezi: Maciej Grochowski (mai ales Grochowski 1993) și Andrzej Bogusławski (1988; semantică), Mirosław Bańko, Zygmunt Saloni (flexiune și sintaxă),

² Sursele de date sunt prezentate mai detaliat în secția 3.1.

Wiesław Boryś (2005), Andrzej Bańkowski (2000; etimologie). Descrierea fenomenelor lingvistice pe temelii metodologice moderne este un aspect important al WSJP PAN, fără să se limiteze accesibilitatea acestei descrieri, deoarece dicționarul este destinat să ajungă la un număr cât mai larg de vorbitori de limba polonă. Din acest motiv, inovațiile teoretice din domeniul lingvisticii nu pot fi introduse direct, ci trebuie simplificate în ceea ce privește metalimbajul și convențiile descriptive formale.

3. Surse de date, macrostructura și microstructura WSJP PAN

3.1. Surse de date

În faza plănuirii dicționarului (2006–2009), sursa lui principală de date, ba chiar singura, urma să fie *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, NKJP (rom. *Corpusul Național al Limbii Polone*, Przepiórkowski et al. 2012). În acea vreme însă, pregătirea corpusului era doar puțin mai mult avansată decât lucrările la dicționar, deoarece s-au folosit și alte corpusuri: *Korpus Języka Polskiego PWN* (rom. *Corpusul Limbii Polone al Editurii Științifice Naționale PWN*) și *Korpus Instytutu Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk*, Korpus IPI PAN (rom. *Corpusul Institutului Științelor Informatice al Academiei Poloneze de Științe*). Pentru a completa dicționarul, s-a creat un corpus adițional mai puțin extins, cuprinzând materialele care nu au putut intra în NKJP și nici nu au putut fi făcute public, din motive legale.

Din cauza încheierii proiectului *Corpusul Național al Limbii Polone* în 2011 care, de atunci înainte, nu a mai fost actualizat, a fost necesară căutarea altor surse, care să documenteze mai ales fenomenele lingvistice cele mai recente. Prin urmare, resursele de pe internet au devenit mai importante. Navigarea prin ele se efectuează direct, cu un motor de căutare, precum și indirect, cu ajutorul instrumentului Monco. Se recurge și la Polona – biblioteca digitală a Bibliotecii Naționale a Poloniei, precum și la alte colecții de acest fel.

În același timp, se folosesc și dicționare și baze de date – publicate sau nu – care fuseseră compilate la Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe, de pildă: *Słownik leksemów potocznych* (rom. *Dicționar de cuvinte colocviale*), red. Władysław Lubaś, 2013; *Nowe słownictwo polskie* (rom. *Vocabularul recent al limbii polone*), red. Teresa Smólkowa, 1988–2012.

Redactorii articolelor pot să includă și materialele găsite de ei în publicații tipărite, dar asta nu se face decât în situații excepționale.

3.2. Macrostructura

Articolele WSJP PAN nu sunt create în ordine alfabetică. Ideea originară era să se descrie cuvintele cel mai des folosite în limba polonă. Din cauza aceasta, s-a preluat de la Institutul Științelor Informatice al Academiei Poloneze de Științe o listă de frecvență, pe baza căreia s-au selecționat pentru descriere 15.000 de cuvinte uzuale. S-a efectuat

clasificarea tematică inițială și diferite grupuri de cuvinte au fost distribuite redactorilor, în vederea lucrului la articole. În același timp, s-a lucrat atât la expresiile idiomatice, cât și la abrevierile legate de aceste cuvinte. Această sarcină s-a terminat la sfârșitul anului 2012, după ce a început a doua etapă a muncii.

Etapa a doua a cuprins descrierea lexemelor sinonime sau înrudite cu cele selecționate pentru faza întâi, precum și a cuvintelor noi, intrate în limbă după 2000. Aceasta este și direcția extinderii dicționarului în prezent, ca să ajungă să includă aproape toate cuvintele folosite în limba polonă, conform planurilor inițiale ale autorilor.

În prezent, articolele finalizate sunt aproape 85.000, ceea ce, dacă s-ar tipări pe hârtie, ar corespunde la circa 25 de volume de mărimea celor datorate lui Doroszewski. Printre aceste articole, cel mai mare grup (aproape 78%) este constituit din cele care descriu lexeme simple, aparținând categoriilor lexicale înțelese tradițional ca substantive, verbe, adjective, adverbe și numerale. Aproape o cincime (18%) dintre articole o reprezintă expresiile idiomatice (unități lexicale construite din mai mult decât un singur cuvânt), iar câteva procente, articolele care descriu așa-zise unități funcționale (prepoziții, conjuncții ș.a.m.d.), nume proprii (mai ales geografice) și abrevieri.

În dicționarele generale ale limbii polone din secolul al XX-lea, a devenit o normă redactarea articolelor care descriu morfeme cu o mare productivitate derivațională și afixe savante precum *auto-*, *hiper-*. În WSJP PAN s-a abandonat ideea, pentru că acestea nu sunt unități lexicale ale limbii și astfel de elemente nu ar trebui să fie cuprinse într-un dicționar.

3.3. Microstructura

Un articol tipic din WSJP PAN cuprinde elementele următoare:

- cuvântul-titlu (cu variantele),
- informația asupra pronunției (doar pentru cuvintele cu pronunție neprevizibilă, mai ales împrumuturi recente),
- cronologia (prima atestare),
- etimologia,
- descrierea sensului sau a sensurilor,
- clasificarea tematică,
- hiperonime, sinonime și antonime ale cuvântului-titlu în sensul dat,
- flexiunea (întreaga paradigmă a flexiunii cuvântului-titlu în sensul dat și apartenența acestuia la o parte de vorbire),
- comportamentul sintactic, rectiunea (mai ales pentru verbe),
- colocații și citate de fraze complete,
- abrevierile (dacă există),
- informația normativă (în cazul folosirii incorecte a cuvântului-titlu),
- observații despre uz (orice informații asupra folosirii cuvântului-titlu în texte).

Aceste articole cuprind și expresiile idiomatice care conțin cuvântul-titlu, cu toate expresiile însele sunt lucrate în articole separate, cu o structură diferită și la care trimit

link-urile. Așadar, microstructura WSJP PAN coincide în mare măsură cu microstructura altor dicționare poloneze și europene mari (deși recțiunea diferitelor unități sau relațiile semantice apar mai rar în tradiția lexicografică poloneză).

În microstructura WSJP PAN sunt și elemente mai puțin tipice, preluate din lexicografia pedagogică (precum clasificarea tematică a sensurilor fiecărui cuvânt sau fiecărei expresii idiomatice) ori științifică (de pildă, cronologia – primele atestări).

Clasificarea tematică se face conform regulilor și modelului de diviziune a sensurilor, create de către Barbara Batko-Tokarz (2019). Clasificarea tematică este importantă nu din cauza descrierii lexemului însuși, ci pentru că, grație folosirii instrumentelor digitale, permite destinatarului dicționarului să caute cuvintele relaționate cu o anumită categorie.

Informația etimologică, inițial prevăzută doar pentru împrumuturile recente în limba polonă, a fost extinsă, după feedbackul cititorilor dicționarului, la toate articolele simple, adică formate dintr-un singur cuvânt-titlu. Specialiștii care introduc această informație folosesc constatările stabilite deja în dicționarele etimologice ale limbii polone, dar, deseori, sunt forțați să realizeze propriile lor cercetări și să creeze etimologii originale (pentru detalii, vezi Dębowiak *et al.* 2017).

Cronologia este tipică pentru dicționarele științifice poloneze. Scopul ei este de a furniza cea mai veche apariție a cuvântului dat în texte poloneze. Față de *Oxford English Dictionary*, aici, cronologia nu se bazează pe citatele cuprinse în dicționar. Cum s-a menționat deja, WSJP PAN citează texte create după 1945, care permit ilustrarea folosirii cuvintelor-titlu. Așadar, primele atestări se stabilesc, în primul rând, pe baza textelor care citează materiale lingvistice vechi, dar și pe baza altor colecții de texte date, inclusiv Google Books, care devine, treptat, o sursă bună pentru a determina cronologia cuvintelor de la începutul secolului al XIX-lea până la prima jumătate a secolului al XX-lea. Din păcate, cronologia cuvintelor în WSJP PAN nu cuprinde diviziune în sensuri. Limitările tehnice, financiare și organizaționale nu au permis ca acest fapt să se realizeze.

4. Echipa lexicografică și organizarea muncii

4.1. Echipa lexicografică

Din 2006 până acum, peste 80 de persoane (cercetători și doctoranzi lexicografi, specialiști IT, personal administrativ) s-au implicat în munca la WSJP PAN în diferite momente. Bineînțeles, ponderea contribuțiilor lor variază. Alcătuirea echipei s-a schimbat considerabil de-a lungul celor 16 ani de existență și realizare a proiectului, ceea ce a depins direct și de diferite etape ale finanțării lui. Nucleul echipei este format din persoane angajate pe perioadă nedeterminată la Instytut Języka Polskiego, Polskiej Akademii Nauk (rom. Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe), situat în Cracovia, în cadrul căruia există Pracownia Wielkiego Słownika Języka Polskiego³ (rom.

³ <https://ijp.pan.pl/pracownie/pracownia-wielkiego-slownika-jezyka-polskiego/>

Departamentul Marelui Dicționar al Limbii Polone)⁴. Funcția conducătorului și redactorului științific al dicționarului o îndeplinește de la bun început Piotr Żmigrodzki, care conduce și departamentul menționat anterior.

Mai înainte, în prima fază a proiectului, erau organizate echipe separate în Varșovia (Universitatea din Varșovia), Katowice (Universitatea din Silezia) și Toruń (Universitatea „Nicolaus Copernic”). Erau și persoane care lucrau pe baza contractelor pe perioadă determinată și posturile lor au fost afectate cel mai mult de schimbările care au apărut pe parcursul realizării proiectului. Situația aceasta a fost posibilă grație faptului că dicționarul este redactat online. În plus, toate sursele sunt ușor accesibile fie sub forma corpusurilor, fie ca texte digitalizate, sau, pur și simplu, sunt disponibile în rețea. Comunicarea între membrii proiectului și echipe se realiza în mare parte tot prin intermediul internetului, iar întâlnirile generale în persoană ale echipelor se organizau de două ori pe an.

Cu timpul, activitățile principale la dicționar au revenit echipei din Cracovia, legată de Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe. Echipele din Katowice și Varșovia au încetat să lucreze ca părți separate ale întreprinderii. Singura problemă de care nu se ocupă echipa din Cracovia, din cauza specificului ei, este descrierea cuvintelor funcționale (adică prepoziții, conjuncții ș.a.m.d.) la care lucrează echipa din Toruń. Cu cea din urmă colaborează și un grup de informaticieni specialiști, care sunt responsabili de crearea și întreținerea sistemului lexicografic, crearea și suportul interfeței utilizatorului, prelucrarea datelor flexionare etc.

Nu în cele din urmă, personalul administrativ al Institutului Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe se ocupă cu asistența financiară a proiectului.

4.2. Organizarea muncii

Redactarea WSJP PAN se bazează pe munca în echipă, prin excelență. Regulile utilizate în elaborarea dicționarului au fost stabilite în timpul discuțiilor lungi care au avut loc la Departamentul Marelui Dicționar al Limbii Polone al Institutului Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe. Așadar, fiecare membru al echipei a avut influență asupra variantei actuale a acestor reguli, dar ar fi greu să se atribuie o idee anume vreunui dintre redactori. Datorită modului în care sunt create articolele, niciodată nu e o singură persoană responsabilă de un articol.

Ierarhia autorilor dicționarului și modul de a redacta articolele au fost deja descrise detaliat, cf. Żmigrodzki 2011, Żmigrodzki 2014; vezi și Figura 1. În afară de redactorul, care pregătește versiunea inițială a articolului, inserând datele în formularul bazei dicționarului, așa-ziii specialiști din trei domenii: etimologia, clasificarea tematică și cronologia, sunt foarte activi. Ei nu completează decât un singur câmp într-un anumit grup de articole. Fiecare articol este controlat de către revizori, numiți super-redactori, și, în plus, înainte de a fi publicat, este revizuit și de către redactorul științific al dicționarului sau

⁴ În momentul redactării acestui text, numărul acestor persoane era 13.

de către o altă persoană autorizată de el. Sunt adăugate și paradigmele de flexiune, pregătite de către autorii *Słownik gramatyczny języka polskiego*, SGJP (rom. *Dicționarului gramatical al limbii polone*; vezi și Saloni *et al.* 2007). Persoanele selectate, autorizate de redactorul științific, pot completa și alte informații în articole.

Prin urmare, versiunea finală a articolului ajunge, câteodată, să fie rezultatul eforturilor a mai mult de zece persoane. Articolele WSJP PAN nu sunt, deci, semnate de persoane particulare, ceea ce, de fapt, nu este neobișnuit, ținând seama de modul în care se scriu dicționarele publicate în întreaga lume.

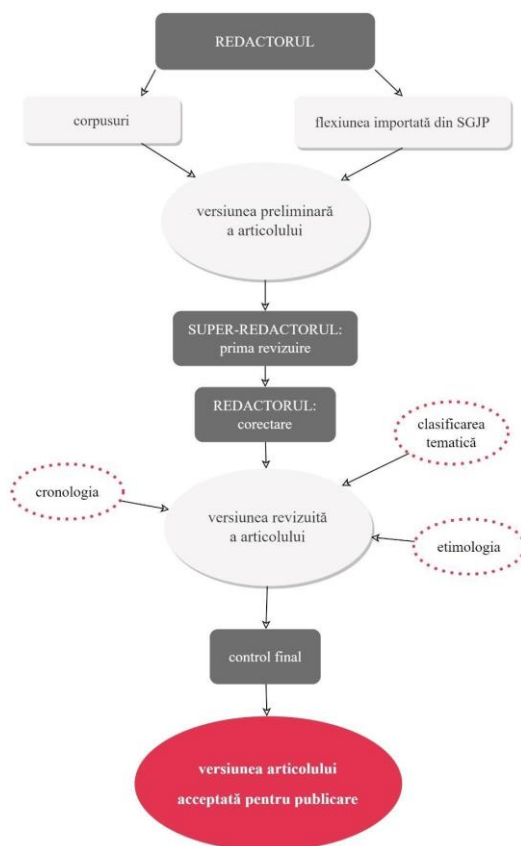

Figura 1. Organizarea muncii în WSJP PAN

5. Aspecte informatice ale muncii

Așa cum s-a menționat mai sus, dicționarul este creat și publicat exclusiv în format digital. Acesta era scopul echipei de la bun început, cu toate că, în 2006, ba chiar și cu câțiva ani în urmă, au existat îndoieli, dar s-au formulat și sugestii de a publica în paralel o versiune pe hârtie. Însă structura descrierii lexicografice în WSJP PAN fusese programată în așa fel, încât convertirea lui într-o versiune pe hârtie ar fi fost imposibilă, chiar dacă s-ar fi găsit finanțarea necesară.

Arhitectura sistemului a fost creată în prima decadă a secolului al XXI-lea de către programatori care colaborează cu Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe. Aceștia supraveghează sistemul în mod regulat, pentru a-l modifica și moderniza. Sistemul se sprijină pe ideea unei baze de date și pe sistemul PostgreSQL și este scris în limbajele Laravel și PHP. Acesta conține trei componente esențiale: 1) baza de date a dicționarului; 2) interfața de redactare, adică formularul electronic conectat la internet, folosit pentru a introduce datele în baza de date; 3) interfața de prezentare (anume reprezentarea datelor lexicografice pe un site internet), ușor de consultat pentru utilizatorii dicționarului. Vezi și Figura 2.

Figura 2. Structura generală a WSJP PAN

5.1. Interfața de redactare

Interfața de redactare este elementul esențial al sistemului IT din punctul de vedere al autorilor dicționarului. Acest sistem permite redactorilor, revizorilor și conducătorului proiectului să creeze articole noi, să le completeze pe cele existente și să introducă corecturi și observații pentru alți redactori. În afară de acestea, interfața conține diferite funcționalități care permit administrarea efectivă a articolelor și a dicționarului întreg, dintre care pot fi enumerate:

- motorul de căutare al interfeței de redactare, care cuprinde criteriile ca: autor, status (grad de completare), câmpuri completate sau necompletate, tip de articol (legat de tipul cuvântului-titlu, adică lexeme simple, expresii idiomatice, abrevieri ș.a.m.d.),

cu posibilitatea de a combina criteriile și de a tria rezultatele potrivit ordinii alfabetice, redactorilor, gradului de completare, datei ultimei schimbări. Lista rezultatelor include link-uri directe la articole particulare, ceea ce permite să se treacă nemijlocit la modul de editare;

- sistemul de administrare a redactorilor (accesibil redactorului științific și altor redactori selectați), care permite crearea conturilor de redactori, atribuirea diferitelor niveluri de acces și stabilirea permisiunii de a modifica diferite grupuri de articole sau extinderea acestei modificări;
- sistemul de raportare despre munca fiecărui redactor, care arată câte și ce articole a creat sau modificat în perioada determinată (vezi Figura 3). Acesta servește pentru a monitoriza sarcinile atribuite persoanelor particulare în scopuri statistice, dar și pentru a calcula salariile membrilor proiectului. E posibil să se selecționeze unul, mai mulți sau toți redactorii, ale căror inițiale sunt listate în partea de sus a ecranului, precum și tipul raportului (articolele redactate, controlul revizorului, clasificarea tematică, etimologia, cronologia);

Figura 3. Ecranul de pornire al sistemului de raportare despre munca redactorilor

- posibilitatea de a urmări schimbările în fiecare articol, ceea ce permite să se stabilească care redactor a modificat un articol particular și în ce măsură, incluzând posibilitatea de a afișa versiunile precedente ale articolului;
- motorul de căutare avansat al interfeței de editare, care permite căutarea liberă a vreunui șir de caractere în orice câmp al bazei de date și în orice articol, căutarea articolelor cu etichete specifice, căutarea cuvintelor care provin dintr-o anumită limbă, căutarea articolelor cu câmpuri goale de un tip determinat ș.a.m.d. Țelul implementării acestui tip de instrument este simplificarea corecturilor finale ale dicționarului, care cere unificarea descrierii în articole, ștergerea inconsistențelor

în această descriere și eliminarea altor erori care nu fuseseră identificate, chiar dacă fiecare articol este controlat de două ori;

- instrumentul pentru a importa și a transforma paradigmele flexionare;
- previzualizarea stării actuale a articolului în interfața de prezentare;
- instrumentele de autocorectare a dicționarului, care permit căutarea greșelilor și a inconsistențelor formale în articole, precum și simplificarea corectării acestora, fără să fie necesar să se deschidă respectivele articole. Printre ele se află:
 - corectarea relațiilor semantice – acest instrument produce o listă de perechi de articole, unde, în articolul A, articolul B este indicat ca sinonimul sau antonimul său, dar în articolul B nu există o referire reciprocă la articolul A, și permite corectarea acestora fără a le deschide;
 - corectarea opozițiilor aspectuale – acest instrument lucrează asemănător cu instrumentul precedent;
 - căutarea articolelor fără paradigme flexionare importate sau cu paradigme importate, dar care nu sunt incluse în descrierea unui sens particular al cuvântului-titlu;
 - căutarea articolelor care descriu expresii idiomatice și care nu sunt legate de articolele potrivite cu lexeme simple, cu posibilitatea de a le împreuna automat;
 - căutarea secvențelor introduse din greșeală ca expresii idiomatice și colocații în același articol, cu posibilitatea de a elimina ușor această problemă;
 - corectarea ortografiei, conversiunea ghilimelelor, reducerea spațiilor excesive ș.a.m.d.

5.2. Interfața de prezentare și pagina web

Interfața de prezentare este, cu alte cuvinte, interfața utilizatorului dicționarului, accesibilă la pagina web <https://wsjp.pl/> (vezi Figura 4). Funcționalitățile ei principale au fost descrise deja în Żmigrodzki 2014. Schimbările care au fost introduse de atunci se referă mai ales la:

- actualizarea interfeței grafice a paginii web, proiectată de la zero de către designeri grafici pe calculator;
- optimizarea motorului de căutare avansat, a cărui eficiență este îmbunătățită constant, fiindcă numărul articolelor crește;
- adăugarea instrumentelor noi în partea dreaptă a ecranului: trimiterea la *Słownik tematyczny* (rom. *Dicționar tematic*, https://wsjp.pl/slownik_tematyczny), care permite căutarea articolelor plecând din clasificarea tematică, și lista derulabilă a celor 5 articole adăugate recent (sus) și cuvântul zilei, selecționat aleatoriu (jos).

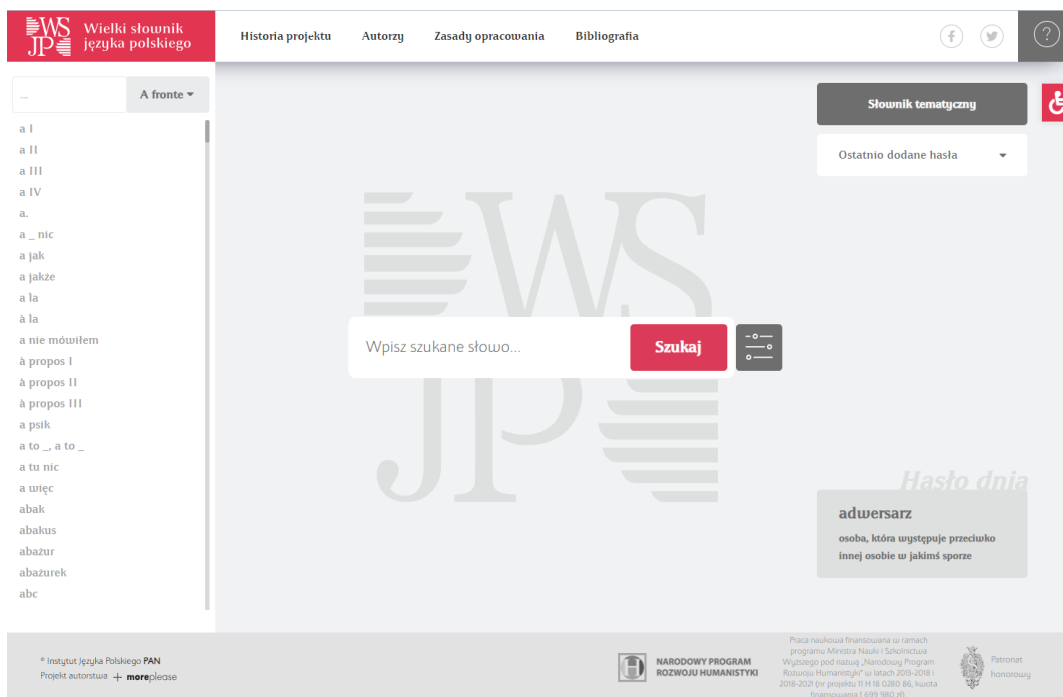

Figura 4. Pagina de start a WSJP PAN

În prezent, acestea sunt modurile posibile de a căuta articole în dicționar:

- alfabetic, *a fronte* sau *a tergo*, prin căutare și selecție din lista derulabilă în partea stângă a ecranului (Figura 5);
- căutarea simplă prin tastarea literelor în fereastra situată în mijlocul ecranului de pornire – ca rezultat sunt arătate toate cuvintele-titlu care conțin cuvântul respectiv în toate formele sale flexionare (Figurile 6a și 6b);
- căutarea avansată, conform criteriilor precum: parte de vorbire, etichetă, etimologie, clasificare tematică, acoperind și căutarea cuvintelor, a formelor, precum și a secvențelor de litere specifice în anumite părți ale articolelor (Figura 7).

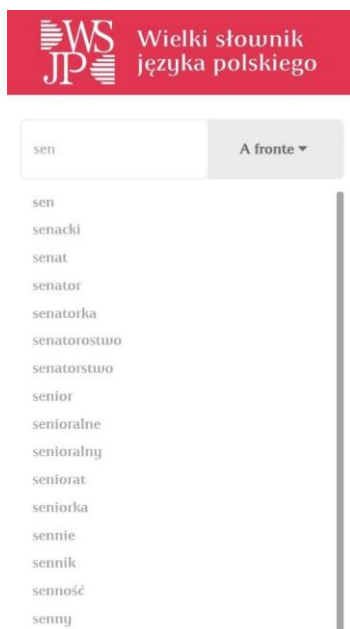

Figura 5. Căutarea alfabetică în WSJP PAN (fragment)

Figurile 6a și 6b. Căutarea simplă în WSJP PAN și rezultatul ei (fragment)

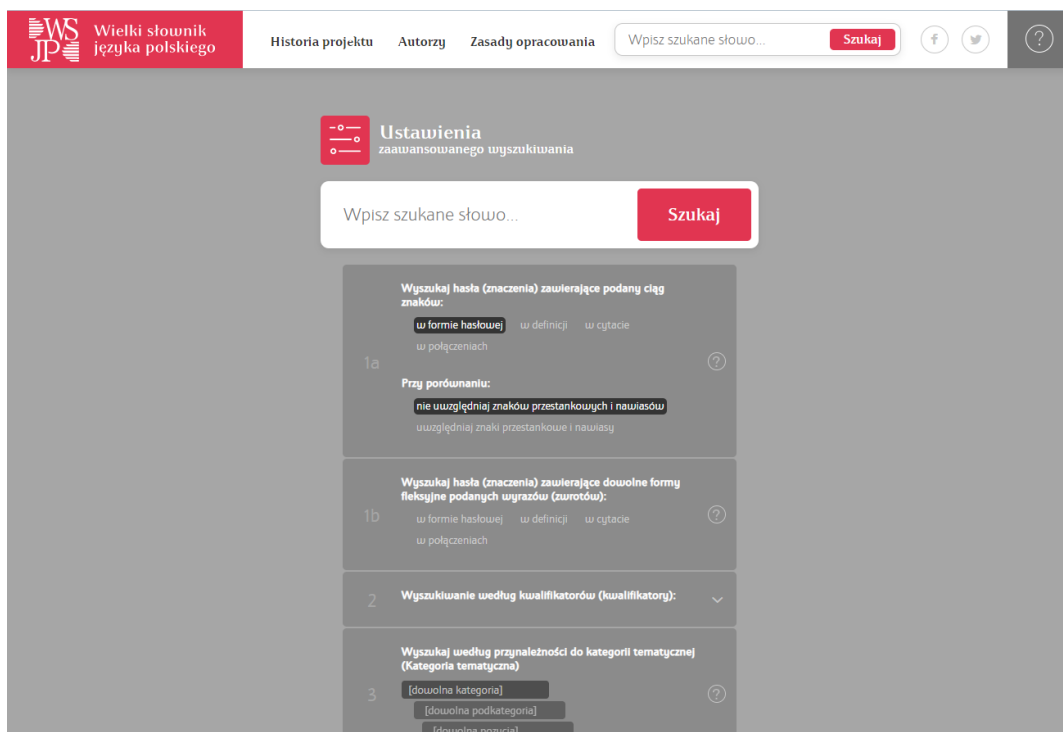

Figura 7. Căutarea avansată în WSJP PAN (fragment)

Amplasarea implicită a articolului este structurată cu marcaje, unde cuvântul-titlu este arătat într-un format similar cu un catalog tradițional pe hârtie, iar părțile particulare ale articolului sunt arătate sau ascunse prin selectarea marcajelor potrivite (Figurile 8–14). În cazul cuvintelor cu mai multe sensuri, găsirea celui potrivit se face mai ușor grație meniului. Meniul se compune din marcaje semantice, care conduc utilizatorul spre sensul care îl interesează (Figura 15).

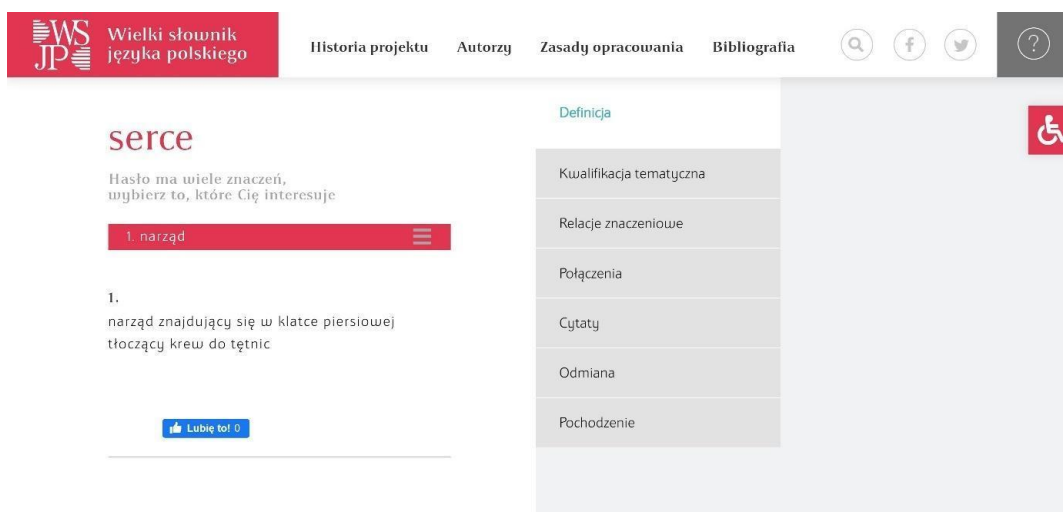

Figura 8. Articolul *serce* (*inimă*) în amplasarea cu marcaje, sens 1: „organ”, definiția

The screenshot shows the entry for 'serce' with a classification diagram. The diagram starts with 'CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA', leading to 'Budowa i funkcjonowanie ciała ludzkiego', then 'części ciała, elementy i substancje składowe', then 'CZŁOWIEK I PRZYRODA', then 'Świat zwierząt', and finally 'budowa i funkcjonowanie organizmów zwierzęcych'. The right sidebar contains navigation options: Definicja, Kwalifikacja tematyczna, Relacje znaczeniowe, Połączenia, Cytaty, Odmiana, and Pochodzenie.

Figura 9. Articolul *serce* (*inimă*) în amplasarea cu marcaje, sens 1: „organ”, clasificarea tematică

The screenshot shows the entry for 'serce' with semantic relations. It lists synonyms: *serducho* and hyperonyms: *narząd*. The right sidebar contains navigation options: Definicja, Kwalifikacja tematyczna, Relacje znaczeniowe, Połączenia, Cytaty, Odmiana, and Pochodzenie.

Figura 10. Articolul *serce* (*inimă*) în amplasarea cu marcaje, sens 1: „organ”, relații semantice

The screenshot shows the entry for 'serce' with collocations. It lists various phrases such as 'ludzkie; własne; młode, chore, słabe, zdrowe; sztuczne serce', 'serce pacjenta; kompozytora, króla, księcia, marszałka, papieża...; Chopina, Kościuszki, Piłsudskiego...; świni', 'serce i mózg, serce i nerki, serce i płuca, serce i wątroba', 'komora, mięsień, przedstonek, zastawka; tętno; akcja, czynność, praca, skurcz, uderzenia, ból, choroby, dolegliwości, wada; arytmia, atak, miażdżycy, nerwica, niedokrwienie, niewydolność, palpacja, udar, uszkodzenie, zaburzenia, zawał; rozrusznik, stymulator; badanie, cewnikowanie, echo, masaż, operacja, przeszczep, transplantacja; chirurgia, klinika serca; w okolicy/w okolicach serca', and 'leki na serce'. The right sidebar contains navigation options: Definicja, Kwalifikacja tematyczna, Relacje znaczeniowe, Połączenia, Cytaty, Odmiana, and Pochodzenie.

Figura 11. Articolul *serce* (*inimă*) în amplasarea cu marcaje, sens 1: „organ”, colocații

Wielki słownik języka polskiego

Historia projektu Autorzy Zasady opracowania Bibliografia

serce

Hasło ma wiele znaczeń, wybierz to, które Cię interesuje

1. narząd

Gdy w końcu zmuszono mnie do zrobienia tych badań, to okazało się, że mam chore serce.
źródło: NKJP: Zwolnienie po odwołaniu, Dziennik Polski, 2001-10-26

We wszystkich warstwach ściany serca występują splaty nerwowe i zwoje śródścienne.
źródło: NKJP: Jan Zarzycki: Anatomia mikroskopowa zwierząt domowych i człowieka, 1995

[...] lekarze stwierdzili, iż serce ma umiejscowione po prawej stronie ciała...
źródło: NKJP: Z udziałem ... hokeistów, Dziennik Polski, 2000-09-02

Definicja
Kwalifikacja tematyczna
Relacje znaczeniowe
Połączenia
Cytaty
Odmiana
Pochodzenie

Figura 12. Articolul *serce (inimă)* în amplasarea cu marcaje, sens 1: „organ”, citate (fragment)

Wielki słownik języka polskiego

Historia projektu Autorzy Zasady opracowania Bibliografia

serce

Hasło ma wiele znaczeń, wybierz to, które Cię interesuje

1. narząd

część mowy: *rzeczownik*
rodzaj gramatyczny: *n2*
liczba pojedyncza *liczba mnoga*

M.	serce	serca
D.	serca	serc
C.	sercu	sercom
B.	serce	serca
N.	sercem	sercami
Ms.	sercu	sercach
W.	serce	serca

Definicja
Kwalifikacja tematyczna
Relacje znaczeniowe
Połączenia
Cytaty
Odmiana
Pochodzenie

Figura 13. Articolul *serce (inimă)* în amplasarea cu marcaje, sens 1: „organ”, flexiunea

Wielki słownik języka polskiego

Historia projektu Autorzy Zasady opracowania Bibliografia

serce

Hasło ma wiele znaczeń, wybierz to, które Cię interesuje

1. narząd

*psł. *sǫdce < *sirdi-ko 'serce'*
Pierwotnie rzeczownik zdrobniały z przyrostkiem *-ko- (późniejsze *-ce jest wynikiem III palatalizacji) od podstawowego *sǫds (dawna deklinacja *-T-).
Dokładny kontynuant *serce* poświadczony jest w st.pol. i do dziś zachowany w niektórych gwarach. Obecna forma *serce* utrwaliła się pod wpływem czeskim.

Definicja
Kwalifikacja tematyczna
Relacje znaczeniowe
Połączenia
Cytaty
Odmiana
Pochodzenie

Figura 14. Articolul *serce (inimă)* în amplasarea cu marcaje, sens 1: „organ”, etimologia

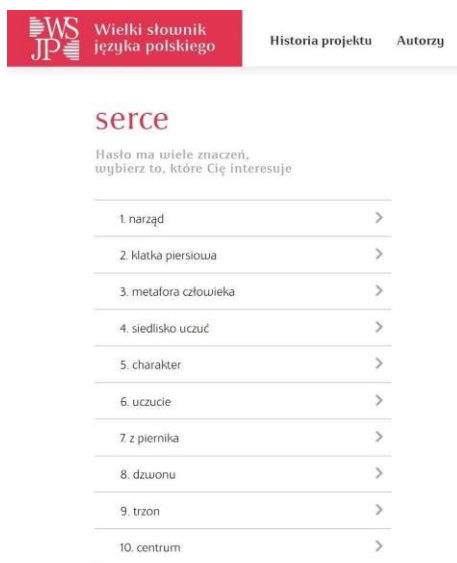

Figura 15. Meniul cu marcate semantice care trimit la sensul căutat al articolului *serce* (inimă)

A doua opțiune este amplasarea compactă (Figura 16), care prezintă întregul conținut al articolului în mod linear. Acest format permite imprimarea ușoară a articolului sau salvarea lui în fișier pdf.

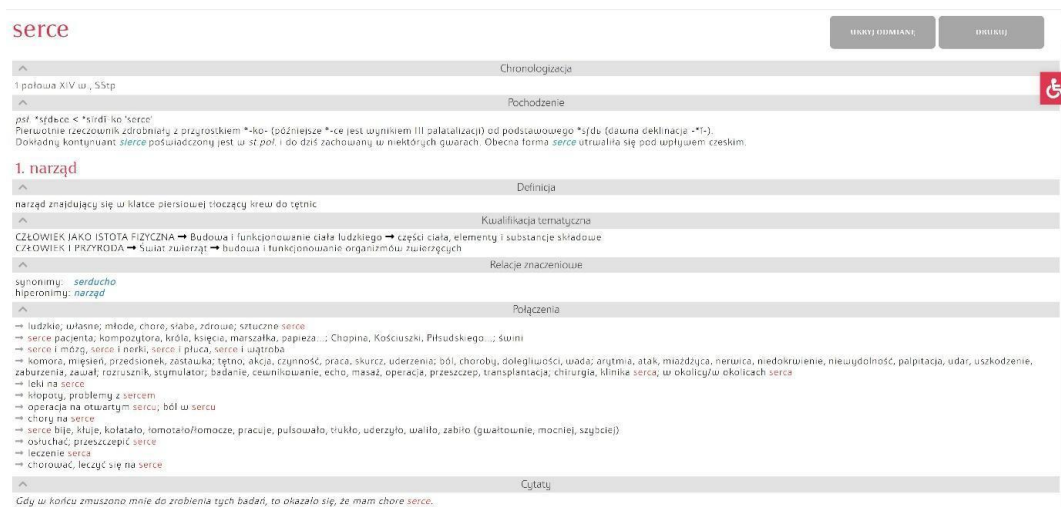

Figura 16. Articolul *serce* (inimă) în amplasarea compactă (fragment)

În afară de articole, cititorul WSJP PAN poate consulta și materialele care, într-un dicționar tradițional pe hârtie, ar apărea înaintea părții lexicografice. Conținutul așa-zisei „Introduceri” seamănă cu introducerile la dicționare tipărite în mai multe volume. Aceasta cuprinde o bibliografie a lucrărilor despre dicționar cu link-urile la versiunile lor electronice (dacă acestea sunt disponibile), o subpagină cu informații scurte despre istoria,

autorii dicționarului și principiile de redactare, și un ghid de utilizare pentru cititori. Toate acestea se găsesc în partea de sus a ecranului (vezi Figura 4).

6. Viața dicționarului în internet

Diferite chestiuni legate de prezența și disponibilitatea WSJP PAN pe internet au fost discutate în mai multe prezentări expuse la colocvii științifice în Polonia și alte țări europene, precum și în câteva texte publicate (de exemplu, Koziol-Chrzanowska 2017; Biesaga 2018). Pentru a nu repeta informațiile cuprinse în aceste surse, ne limităm la constatarea că interesul față de dicționar crește în mod constant, împreună cu creșterea numărului articolelor disponibile. Ca punct de reper, menționăm că, în luna aprilie 2022, WSJP PAN a avut 534.176 vizualizări unice și 230.392 utilizatori unici. Dicționarul este folosit de către persoane din întreaga lume – deocamdată, dacă se consideră toată perioada existenței lui, utilizatorii provin din 160 de țări.

În afară de pagina web a WSJP PAN, există și profilurile oficiale ale dicționarului pe Facebook și pe Twitter.⁵

Este, totuși, de observat că au fost perioade în care redactorii dicționarului s-au concentrat mai ales la munca lexicografică, ceea ce a fost în dezavantajul activităților de promovare. În prezent, se fac eforturi pentru a poziționa dicționarul mai sus în motoarele de căutare și aceasta este direcția pe care echipa WSJP PAN o va urma în viitor.

Fiindcă WSJP PAN este de natură mai degrabă științifică decât socială, comunicarea intensă cu cititorii nu este vizată. Însă, timp de câțiva ani, a fost pus la dispoziție un formular prin intermediul căruia utilizatorii puteau transmite feedback-ul despre dicționar sau anumite articole ale lui. Interesul manifestat față de această formă de comunicare nu a fost mare; în medie, doar câteva persoane pe lună foloseau formularul. Feedback-ul lor era în mare parte prețios și se referea mai ales la greșelile din articolele publicate sau reprezentau sugestii de includere a cuvintelor care, pe atunci, nu se aflau în dicționar. În momentul de față, funcțiile acestui formular le-au preluat profilurile WSJP PAN de Facebook și Twitter.

7. Încheiere: viitorul WSJP PAN

Scopul cel mai important pentru echipa WSJP PAN este extinderea continuă a numărului articolelor. Țelul următor este creșterea până la 150 000 de articole, ceea ce ar constitui un număr serios, reamintind faptul că dicționarul lui Doroszewski conține circa 125.000 de articole, iar cel mai mare dicționar general al limbii polone, dicționarul varșovian, aproape 280.000 de articole, dar cu o microstructură foarte săracă.

Sunt avute în vedere și câteva îmbunătățiri tehnologice:

- ridicarea constantă a calității și a funcționalității interfeței de prezentare;

⁵ <https://www.facebook.com/wsjpgan>, https://twitter.com/WSJP_PAN.

- integrarea cu alte surse de informații lexicografice; ideea principală este să se adauge, în articolele WSJP PAN, linkuri la Słowosieć⁶ (versiunea poloneză a Wordnet-ului) și la alte dicționare create și publicate în Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe;
- adaptarea dicționarului la dispozitive mobile, care include și dezvoltarea unei aplicații mobile (ceea ce va cere implicarea unei companii IT specializate);
- automatizarea câtorva procese în interfața de redactare (de pildă, automatizarea repartizării articolelor printre redactori);
- extinderea instrumentelor de analiză a prezenței în mediul online și întărirea promovării WSJP PAN pe internet.

Pentru a mări vizibilitatea dicționarului în rețea, se lucrează și la intensificarea comunicării cu utilizatorii lui pe rețelele de socializare. Obiectivul acestui demers este de a face din WSJP PAN sursa principală de cunoaștere a limbii polone pentru un număr cât mai mare de utilizatori, nu numai pentru cei din comunitatea științifică.

Continuarea redactării WSJP PAN, ca și realizarea altor proiecte științifice, depind în mare măsură de finanțare, care, după cum se știe, nu este garantată o dată pentru totdeauna. Din cauza aceasta, în perioadele în care fondurile disponibile sunt mai modeste, ideile noi trebuie amânate, fiindcă obiectivul principal rămâne mereu întreținerea și actualizarea dicționarului în ceea ce privește mai ales numărul articolelor redactate. Se poate spera că determinarea coordonatorului și a echipei dicționarului, precum și vocile utilizatorilor lui și ale lingviștilor polonezi, vor convinge autoritățile să asigure o bază financiară adecvată pentru a continua dezvoltarea ulterioară a WSJP PAN.

BIBLIOGRAFIE

- Bańko 2000 = Mirosław Bańko (red.), *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bańko *et al.* 2011 = Mirosław Bańko, Magdalena Majdak, Maciej Czeszewski, *Słowniki dawne i współczesne. Internetowy przewodnik edukacyjny* (<http://www.leksykografia.uw.edu.pl/>).
- Bańkowski 2000 = Andrzej Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Batko-Tokarz 2019 = Barbara Batko-Tokarz, *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego – teoria, praktyka, leksykografia*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego (<https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/80222>).
- Biesaga 2018 = Monika Biesaga, *Wielki słownik języka polskiego PAN w Internecie*, în Piotr Źmigrodzki *et al.* (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN, p. 205–221.
- Bogusławski 1988 = Andrzej Bogusławski, *Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny*, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Boryś 2005 = Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, Wydawnictwo Literackie.

⁶ <http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/>

- Dębowiak *et al.* 2017 = Przemysław Dębowiak, Bogumił Ostrowski, Jadwiga Waniakowa, *Etymology in the Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish*, in „Lexikos” 27, p. 597–608 (<https://lexikos.journals.ac.za/pub/article/view/1417>).
- Doroszewski 1958–1969 = Witold Doroszewski (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa, Wiedza Powszechna, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dubisz 2003 = Stanisław Dubisz (red.), *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dunaj 1996 = Bogusław Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Wilga.
- Gavril-Antonesei, Dębowiak 2019 = Gabriela Gavril-Antonesei, Przemysław Dębowiak, *Aspecte ale informatizării lexicografiei în Polonia: provocări și tendințe*, in Gabriela Haja, Daniela Butnaru, Marius-Radu Clim (red.), *Unitate lingvistică – unitate națională: actele Colocviului de lingvistică „Unitate lingvistică – unitate teritorială. Rolul limbii române în Unirea de la 1918” (Iași, 30–31 mai 2018)*, București, Editura Academiei Române, p. 239–247.
- Grochowski 1993 = Maciej Grochowski, *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażen językowych*, Warszawa, Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego, Polskie Towarzystwo Semiotyczne.
- Gruszczyński 1995– = Włodzimierz Gruszczyński (red.), *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku* (<https://sxvii.pl/>).
- Grzegorzczkova *et al.* 1984 = Renata Grzegorzczkova, Roman Laskowski, Henryk Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karłowicz *et al.* 1900–1927 = Jan Karłowicz, Antoni Kryński, Władysław Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, nakł. prenumeratorów, Kasa im. Mianowskiego, K. Król i W. Niedźwiedzki, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego.
- Korpus Języka Polskiego PWN* = <https://sjp.pwn.pl/korpus>.
- Kozioł-Chrzanowska 2017 = Ewa Kozioł-Chrzanowska, *What Do Users of General Electronic Monolingual Dictionaries Search for? The Most Popular Entries in the Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish*, in Iztok Kosem, Jelena Kallas, Carole Tiberius, Simon Krek, Miloš Jakubiček, Vít Baisa (red.), „Electronic lexicography in the 21st century. Proceedings of eLex 2017 Conference, Brno, Lexical Computing CZ s.r.o.”, p. 202–220 (<https://elex.link/elex2017/wp-content/uploads/2017/09/paper12.pdf>).
- Kucała 1994–2012 = Marian Kucała (red.), *Słownik polszczyzny Jana Kochanowskiego*, Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN.
- Linde 1807–1814 = Samuel Bogumił Linde, *Słownik języka polskiego*, Warszawa, Drukarnia XX, Piarów.
- Lubaś 2001–2013 = Władysław Lubaś (red.), *Słownik leksemów potocznych*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Markowski 2003 = Andrzej Markowski (red.), *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mayenowa, Peplowski 1966– = Maria Renata Mayenowa, Franciszek Peplowski (red.), *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Wrocław–Warszawa, Ossolineum, Instytut Badań Literackich PAN (<https://spxvi.edu.pl/>).
- Monco = <http://monco.frazeo.pl>.

- NKJP = Mirosław Bańko, Rafał L. Górski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Marek Łaziński, Piotr Pęzik, Adam Przepiórkowski, *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, 2008–2012 (<http://nkjp.pl/>).
- Polański 1980–1992 = Kazimierz Polański (red.), *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, Wrocław, Ossolineum.
- Polona = <https://polona.pl/>.
- Przepiórkowski *et al.* 2012 = Adam Przepiórkowski, Mirosław Bańko, Rafał Górski, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Saloni *et al.* 2007 = Zygmunt Saloni, Włodzimierz Gruszczyński, Marcin Woliński, Robert Wołosz, *Grammatical Dictionary of Polish. Presentation by the Authors*, în „Studies in Polish Linguistics” 4, p. 5–26.
- SGJP = *Słownik gramatyczny języka polskiego* (<http://sgjp.pl/>).
- Sławski 1974–2001 = Franciszek Sławski (red.), *Słownik prasłowiański*, Wrocław, Ossolineum.
- Smółkowa 1988–2012 = Teresa Smółkowa (red.), *Nowe słownictwo polskie*, Wrocław, Ossolineum.
- Szymczak 1978–1981 = Mieczysław Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Urbańczyk 1953–2002 = Stanisław Urbańczyk (red.), *Słownik Staropolski*, Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN.
- WSJP PAN = Piotr Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN, 2007– (<http://www.wsjp.pl>).
- Zdanowicz 1861 = Aleksander Zdanowicz, *Słownik języka polskiego*, Wilno, Maurycy Orgelbrand.
- Żmigrodzki 2011 = Piotr Żmigrodzki, *Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish. History, presence, prospects*, în „Studies in Polish Linguistics” 6, p. 7–26 (<https://www.ejournals.eu/SPL/2011/SPL-vol-6-2011/art/1177/>).
- Żmigrodzki 2014 = Piotr Żmigrodzki, *Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish [Wielki słownik języka polskiego PAN]*, în „Slovensčina 2.0” 2 (2), p. 37–52 (http://slovenscina2.0.trojina.si/arhiv/2014/2/Slo2.0_2014_2_04.pdf).
- Żmigrodzki 2018 = Piotr Żmigrodzki, *Methodological issues of the compilation of the Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish*, în Jaka Čibej, Vojko Gorjanc, Iztok Kosem, Simon Krek (red.), „Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts”, Ljubljana, Ljubljana University Press, Faculty of Arts, p. 209–219 (<https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/view/118/211/2973-1>).
- Żmigrodzki *et al.* 2018 = Piotr Żmigrodzki, Mirosław Bańko, Barbara Batko-Tokarz, Jakub Bobrowski, Anna Czelakowska, Maciej Grochowski, Renata Przybylska, Jadwiga Waniakowa, Katarzyna Węgrzynek (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*, Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN (<https://rcin.org.pl/dlibra/publication/edition/68631?id=68631&from=publication>).

***POLISH ACADEMY OF SCIENCES GREAT DICTIONARY OF POLISH (WSJP PAN) –
ITS CONCEPT, STRUCTURE AND METHODS OF PREPARATION***

ABSTRACT

Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish (Pol. *Wielki słownik języka polskiego PAN*, WSJP PAN) is being created by a team of linguists, lexicographers and other specialists in the Institute of the Polish Language at the Polish Academy of Sciences. This process has started in Kraków in 2006. The dictionary, digitally born, is published exclusively in the online format, free of charge. Until now, around 85.000 entries, which include the most frequent words, idiomatic expressions and proper names of the Polish language, have been published. Work on the dictionary is still ongoing and will continue until it covers almost all the words of contemporary Polish language.

The paper opens with a brief outline of the history of Polish general lexicography of the 20th and 21st centuries. Its main part provides a general description of the *Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish* and focuses especially on the following issues:

- linguistic foundations of the lexicographic description,
- sources, macro- and microstructure of the dictionary,
- workflow and editor interface of the dictionary,
- user interface of the dictionary and its features,
- some aspects of dictionary's „life” on the Internet,
- future development plans for the dictionary.

Keywords: *Polish Academy of Sciences Great Dictionary of Polish (WSJP PAN), Polish language, electronic lexicography, general dictionary of Polish, online dictionary*

VERBAL MULTIWORD EXPRESSIONS: A CHALLENGE FOR THE LEXICOGRAPHIC DESCRIPTION

MIHAELA CRISTESCU*, VERGINICA BARBU MITITELU**,
ELENA ISABELLE TAMBA***

1. Introduction

Phraseology lacks enough attention from language specialists, given the importance of and the problematic aspects raised by phraseological units in communication, in language learning and language processing (Sag *et al.*, 2002). Consequently, the field lacks a well-defined and widely accepted terminology for describing the phenomena specific to phraseological units: the same terms are defined (more or less) differently by various specialists, leading to the same unit being classified differently in different (reference) language descriptions, as we show below.

In this paper we start from a general discussion about phraseological units, but then narrow the scope to verbal ones. Our interest in the topic has grown out of previous work of annotating a corpus with verbal multiword expressions (*i.e.*, phraseological units syntactically headed by a verb) (Barbu Mititelu *et al.* 2019) identified and classified according to a multilingual initiative called PARSEME (Ramisch *et al.* 2018). However, when trying to couple the results of our work with other linguistic resources for Romanian, existing terminology and practice proved real challenges for aligning and even interlinking resources. The aims of this paper are to show and discuss discrepancies between lexicographic works as far as verbal phraseological units are concerned and to show that a consistent treatment is possible, when their characteristics (extracted from a holistic perspective on the phenomenon and defined objectively) are considered systematically.

The paper is structured as follows: in Section 2, we offer a general overview of phraseology as a field of study and of its terminology, while in Section 3 we focus on two terms that have been widely used in Romanian linguistics for (types of) phraseological units: *locuțiune* “locution” and *expresie* “expression”. In Section 4 we introduce the multi-

* Faculty of Letters, University of Bucharest, 90 Șoseaua Panduri, Bucharest.

** Research Institute for Artificial Intelligence “Mihai Drăgănescu” of the Romanian Academy, 13 Calea 13 Septembrie, Bucharest.

*** “A. Philippide” Institute of Romanian Philology of the Romanian Academy – Iași Branch, 2 Th. Codrescu Street, Iași.

and cross-lingual attempt (called PARSEME) at defining and classifying verbal phraseological units according to well-defined linguistic criteria. In Section 5 we present the analysis of the phraseological units headed by the verb A DA “to give” with respect to their classification in three Romanian dictionaries and in PARSEME, with the aim of identifying discrepancies in the treatment of these phraseological units among these dictionaries and even within the same dictionary, and of establishing correspondences between the PARSEME classification and the terms *locuțiune* and *expresie*. We interpret the remarks from this analysis (Section 6) and draw conclusions relevant for a more coherent treatment of this linguistic phenomenon, both within Romanian lexicography and phraseology and in line with international efforts that can help comparative linguistics (Section 7).

2. Theoretical background

In this section we briefly present the state of research in the field of phraseology in Romanian linguistics, with a view to (i) theoretical works in which it is defined and described, its object of study is delineated, classified, characterised, as well as to (ii) dictionaries, as applications of the conceptual descriptions. We show that individual rather than collective work on the topic, different perspectives, different approaches, lack of sustained interest has led to inconsistent terminology, inconsistent treatment of similar units within the same paper or dictionary, and even inconsistent treatment of the same unit within the same dictionary.

Phraseology is a linguistic field at the crossroads of (at least) lexicology, grammar, and stylistics. Its object of study is represented by what is called phraseological units. What phraseological units are is one of the challenges of this field: generally speaking, we can say they are word combinations that have a lexical meaning that is not compositionally derived.

Being an “intermediary field” (Savin 2010) of study, phraseology has a holistic perspective on its object of study (Sinclair 2007). Unlike the approach specific to the main linguistic branches, in which each unit of analysis is detailed by the specialists with the instruments and methods specific to that branch, phraseological units require a multifaceted approach: lexical, semantic, morphological (including both inflection and derivation), syntactic, and stylistic.

The perspective on the object of study is also syntagmatic rather than paradigmatic in phraseology: this means the interest in alternatives (*e.g.*, lexical or phraseological synonyms of the phraseological unit, the possibility of replacing components with synonyms, etc.) is not great; however, combinatorial possibilities within the sentence, both of the unit as a whole and of particular components, are of greater interest: for example, in DEX, the phraseological unit *a da cu piciorul* ‘to give with leg-the’ “to decline” is presented together with the possibilities of lexicalizing an internal argument: *a da* (cuiva

sau la ceva) *cu piciorul* ‘to give (someone or at something) with leg-the’ “pass up an opportunity”.

No paper we are aware of describes a system of phraseological units within a language. And this also contrasts with the main branches in linguistics: there is a phonetic system, a morphological one, a syntactic one, a derivational one, which are all described by specialists of the respective field. However, phraseological units have not been seen as a system, *i.e.*, a set of units among which relations are defined.

Characteristics like the ones presented here are held to be responsible for the little interest that phraseology has inspired throughout time (Ioanițescu 1956, Hristea 1984, Căpățână 2007, among others) and its treatment as a subfield of lexicology, rather than as a separate field of linguistic research.

With the advent of corpus linguistics and automatic treatment of language, the interest in phraseological units has increased, given the problems they raise in the different aspects that concern automatic language processing (Sag *et al.* 2002): tokens identification, lemmatization, morphosyntactic analysis, syntactic parsing, as well as downstream processing: see, for instance, sentiment analysis, for which the identification of phraseological units in texts can help the task performance (Ortiz *et al.* 2013). Corpus linguistics comes with a syntagmatic perspective on language, with interest in surface phenomena of diverse sources, as far as the linguistic domains are concerned, phraseological units being one of them.

The unsystematic research of the field has, of course, drawbacks: terminological ambiguity, terminological inconsistencies among specialists, inconsistent treatment of data, and even an unclearly delineated object of study. The Romanian word *frazologie* (equivalent to English *phraseology*¹) has two meanings: one concerns the linguistic field, while the other, its object of study (cf. DSL, Savin 2010: 60).

Phraseological units have been referred to by means of different terms: *sintagmă* “phrase”, *cuvânt compus* “compound word”, *îmbinare stabilă* “fixed word combination”, *colocație* “collocation”, *locuțiune* “locution”, *expresie* “expression”, etc., which is a sign of the immaturity of the field (Toma 1996). The designatum of each term varies with respect to specificity, from a very inclusive, wide meaning to a well circumscribed one. An example of the former situation is the use of the term *collocation* by Căpățână (2007: 4–7) to refer to phenomena ranging from prepositional verbs/nouns/adjectives/adverbs/numerals to whole incidental clauses.

Some of the terms enumerated above were abandoned in phraseology as a result of the development of other linguistic disciplines: see the case of the term *sintagmă*, which is refined in syntax (Stati 1957, DSL), while *colocație* has already acquired a well-defined meaning in corpus linguistics (Evert 2004, 2008).

¹ For the English word *phraseology*, Groom (2017) finds four meanings: the subfield of linguistics, a characteristic property of language, a multi-word unit and the use of a multi-word unit.

Not only have different terms been used to refer to phraseological units, but they also have partially overlapping meanings from one specialist to another: in the next section we show this for the two most frequent terms found in the Romanian literature: *locuțiune* and *expresie*.

3. *Locuțiune* versus *expresie*

Works in phraseology admit a wider or narrower variety of types of phraseological units: the widest variety, according to our knowledge, is found at Căpățână (2007: 4–7), who makes an inventory of 16 types (plus 7 subtypes of one of the 16 types). The narrowest diversity is found in those works that, given the difficulties of distinguishing between types, prefer not to do it: for example, the authors of DELR only make an inventory of such expressions and locutions, without assuming their classification, though the title of the dictionary (*Dictionary of Romanian expressions and locutions*) induces the reader the expectation that each entry is assigned to one of the two types.

In this diverse landscape, two types of phraseological units are more prominent than the others, namely *expresii* and *locuțiuni*, and specialists have tried to define and characterise them so as to distinguish between them, either with a theoretical aim or with a practical one, *i.e.*, lexicographic classification and description of the units.

We are comparing here the way in which these two terms are defined and characterised in four works we selected as relevant: Dimitrescu (1958), Norme (1965) (*i.e.*, the norms lexicographers must obey when writing lexical entries for the Romanian thesaurus dictionary), DELS and GALR/GBLR. These were chosen to serve the aims of our investigation. Dimitrescu (1958) is the first and most comprehensive analysis of Romanian verbal locutions. It ensures a theoretical working framework for verbal phraseological units. The theoretical framework for the most important Romanian lexicographic work (the thesaurus dictionary of Romanian, DLR) is represented by Norme (1965). DELS is a specialised dictionary (created by a lexicographer also with experience in writing entries for DLR) whose introduction contains the theoretical justification for the classifications operated in the dictionary. We are also interested in the way in which the grammar defines and operates with such units, especially because the previously mentioned works (and also others) contain references to the grammatical analysis of phraseological units.

A general observation regarding the definitions or descriptions of these two concepts in the mentioned works is that they all do adhere to the holistic perspective mentioned above: lexical, morphological, syntactic and semantic aspects are discussed.

3.1. *Locuțiune*

Dimitrescu (1958) defines the term *locuțiune* as a group of words with varying degrees of fixedness, with a meaning of its own and with the syntactic behaviour of a part of speech: *e.g.*, verbal locutions behave like verbs.

In Norme (1965), a locution is considered a fixed combination whose meaning is different from that resulting from the meanings of the component words. Especially for verbal locutions, a test is proposed, namely its synonymy with a verb derived from the noun that is part of the verbal locution: for example, *a da sfaturi* ‘to give advice.PL’ ‘to advise’ = *a sfătui*, which is derived from the noun *sfat*; *a lua cu împrumut* ‘to take with borrow’ ‘to borrow’ = *a împrumuta*, which is derived from the noun *împrumut*.

In DELS, Mărănduc defines the locution making use of syntactic and semantic criteria: syntactically, it occupies a sole position (*i.e.*, its components should not be syntactically analysed) and it has a fixed structure, which preserves old, unordinary word combination rules; semantically, it is not characterised by compositionality, in the sense that the meaning of the whole group is not the sum of the meanings of the component words.

In GALR (2006), the lack of compositionality is also mentioned as a characteristic of locutions and is considered the result of the loss of the lexical autonomy by the components. Syntactically, the components of a locution lose, partially or totally, their valences and the whole unit behaves as a single syntactic unit. Morphologically, non-verbal components may display inflection inconsistencies.

We notice that all these works acknowledge the fixedness and the semantic non-compositionality of locutions. Except for Norme, all the other works also consider that syntactically, locutions occupy a single position, so its internal structure is of little to no interest in this case. The syntactic idiosyncrasies are mentioned in DELS and GALR, but also by Dimitrescu (1958) when she describes verbal locutions syntactically. Morphological idiosyncrasies, however, are highlighted in GALR and by Dimitrescu.

3.2. Expresie

Dimitrescu considers that a word combination that carries an emotional load and is language-specific is an expression.

In Norme, the expressions are syntactically defined as being word combinations or even sentences and are semantically non-compositional. They are associated with colloquial language and are sources of expressivity in language. The long time usage has ensured them a fixed form.

In DELS, Mărănduc also highlights their partial loss of semantic and syntactic autonomy, as well as their expressivity resulting from the figurative meaning of at least one component and their emotional load. Expressivity is only possible when all component words are familiar to the speaker and listener, thus obsolete, dialectal words and abnormal syntactic structures are not characteristic of expressions, in the author’s opinion.

GALR does not discuss expressions, but GBLR contains a few remarks on them, namely the fact that their components are syntactically analysable and that, as a consequence, the group is not a syntactic unit, but each component occupies a certain

syntactic position. These are actually the reasons why GALR does not manifest interest in expressions.

We notice that the stylistic effect of expressions is acknowledged by almost all works, just like the possibility of syntactically analysing the unit.

Table 1 compares and contrasts the characteristics of locutions and expressions in the works under scrutiny, for an easier understanding of the findings.

	Dimitrescu		Norme		Mărănduc		G[A/B]LR	
	loc.	expr.	loc.	expr.	loc.	expr.	loc.	expr.
fixedness	√		√	√	√		√	
semantic non-compositionality	√		√	~ √	√	√	√	~ √
syntactic unit	√	√			√		√	
morphological idiosyncrasies		√					√	
syntactic idiosyncrasies	√				√	~ √	√	
stylistic effects		√		√		√		

Table 1. Characteristics of locutions and expressions as identified in the works considered

4. PARSEME

In this section, we will briefly describe the PARSEME initiative, the classification of verbal multiword expressions (henceforth VMWEs) and their annotation guidelines, and the way in which the Romanian language has been involved in this project.

PARSEME is an international multilingual network of specialists that now gathers 230 members from 33 countries². The main aim of this initiative is to identify multiword expressions in corpora. The PARSEME COST Action³ took place during 2013–2017 and now it is a section of SIGLEX⁴ (Special Interest Group on the Lexicon of the Association for Computational Linguistics): SIGLEX-MWE.

PARSEME created the context that made possible the organisation of three shared tasks editions: 1.0 (Savary *et al.* 2017), 1.1 (Ramisch *et al.* 2018) and 1.2 (Ramisch *et al.* 2020), which focused on the identification of VMWEs, because of their challenging features, such as: semantic non-compositionality, lexical and grammatical inflexibility, regular variability, discontinuity, ambiguity, non-literal translatability (Savary *et al.* 2018).

Although interest has so far been focused primarily on verbal MWEs, other morphological classes will also be examined from a multilingual standpoint. The annotation guidelines developed as part of the PARSEME COST Action have been improved from edition 1.0 (Savary *et al.* 2017) to edition 1.1 and are consistent across languages (Ramisch *et al.* 2018). Beginning with version 1.1 of PARSEME, the following types of VMWEs have been annotated based on the knowledge gained during the annotation for edition 1.0 as well as the types of VMWEs found in the corpora (Savary *et al.* 2018):

1) *Universal categories*, that are valid for all languages participating in the task:

a) **Light verb constructions** (LVCs) with two subcategories:

- **LVC.full**, in which the verb is semantically totally bleached: EN *to give a lecture*, RO *a lua o decizie* (“to make a decision”), *a face parte* (“to be part”);
- **LVC.cause**, in which the verb adds a causative meaning to the noun: EN *to give a headache*, RO *a da bătăi de cap* (“to give a bad time”), *a pune capăt* (“to pun an end”);

b) **Verbal idioms** (VIDs), which have at least two lexicalized components including a head verb and at least one of its dependents and is characterised by a high degree of semantic non-compositionality: EN *to go bananas*, RO *a trage pe sfoară* (“to double-cross”), *a o lua la goană* (“to start running”);

² According to *The Final Achievement Report*, available at <https://www.cost.eu/actions/IC1207/>.

³ “Parsing and multi-word expressions. Towards linguistics precision and computational efficiency in natural language processing”

⁴ <https://siglex.org/>

2) *Quasi-universal categories*, valid only for some languages participating into the task:

- a) **Inherently reflexive verbs** (IRVs), in which the reflexive clitic either always co-occurs with a given verb or changes its meaning or subcategorization frame: EN *to help oneself*, RO *a se gândi* (“to think”), *a se face* (“to become”);
- b) **Verb-particle constructions** (VPC), which are made up of a verb and a particle: EN *to do in, to eat up*; this type is not applicable to Romanian;
- c) **Multi-verb constructions** (MVC), which are made up of two verbs: EN *to let go, to make do*; neither is this type applicable to Romanian;

3) *Language-specific categories*, valid only for the language for which they are defined, unless other languages claim them as well: so far, only one such type has been defined, namely **inherently clitic verbs** for Italian: it consists of a verb and one or more non-reflexive clitics that represent the pronominalization of one or more complements: IT *infischiarne* (“not to worry about”);

4) *Experimental category*, annotated in the post-annotation step: **inherently adpositional verbs** (IAVs), made up of a verb and a preposition: EN *to rely on*, RO *a conta pe* (“to rely on”). This category has been recently annotated in the PARSEME-Ro corpus (Barbu Mititelu *et al.* 2022), but the classification of IAVs needs further refinement. Because of their wide spread within the corpus (approximately one third of the total number of VMWEs), IAVs are considered an important phenomenon to be made explicit in a corpus and their research is in progress.

For each language, a team of linguists was trained to apply the guidelines⁵ for identifying VMWEs in a corpus and classifying them into one of the existing categories. In order to assure complete coverage of the VMWEs in the corpus, as well as for their consistent classification, semi-automatic approaches were also used to improve annotation quality. The three editions of the PARSEME COST Action covered 18, 20, and 14 languages, respectively, from several language families. All the annotated corpora from these editions (1.0⁶, 1.1⁷ and 1.2⁸) are available for download, under the Creative Common license.

The PARSEME Romanian corpus is a collection of articles from the concatenated editions of a newspaper. It was automatically tokenized, part-of-speech tagged, lemmatized and syntactically parsed. In a first step (consisting of all three annotation phases pertaining to the participation in the three editions of the shared tasks), the different types of VMWEs were manually annotated: the linguists identified and classified the VMWEs belonging to the LVC.full, LVC.cause, VID and IRV types. There were four annotators participating in the first edition, three in the second, and two in the last one. Each annotator had to annotate

⁵ <https://parsemefr.lis-lab.fr/parseme-st-guidelines/1.2/?page=home>

⁶ <https://indat.mff.cuni.cz/repository/xmlui/handle/11372/LRT-2282>

⁷ <https://gitlab.com/parseme/sharedtask-data/-/tree/master>

⁸ <https://gitlab.com/parseme/sharedtask-data/-/tree/master/1.2>

a portion of the morpho-syntactically processed corpus: using the FLAT platform⁷ (Savary *et al.* 2017), their assignment was to read the text, to detect a potential VMWE and, using the decision tree and the battery of tests from the PARSEME guidelines, to decide if the given string was indeed a VMWE and specify its type. Only for a small portion of the data (2500 sentences) was the annotation double, so as to measure the agreement between annotators (Savary *et al.* 2017; Ramisch *et al.* 2018). In a second, recent, step, IAVs were annotated in the PARSEME Romanian corpus. This time, the annotation was automatic, followed by manual validation and correction (Barbu Mititelu *et al.* 2022).

5. Comparative Analysis DLR – DEX – DELS – PARSEME

This section contains a comparative analysis of lexicographic definitions from three dictionaries. We have chosen two general dictionaries, DEX and DLR, and a specialised dictionary for phraseological units, DELS. The analysis is preceded by a brief description of each dictionary.

DLR – *Dicționarul limbii române (Thesaurus Dictionary of the Romanian Language)* is the most important lexicographic work edited by the Romanian Academy. This dictionary was started 106 years ago. The first edition was published in two series: DA (1907–1944), DLR (1965–2010) – 14 tomes, 37 volumes, 20.000 lexicon type pages (having between 7000 and 11.000 characters/page), over 175.000 words (with variants) and over 1.300.000 quotes. The elaboration of the electronic form started in 2007–2010 and it continues in the present.

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române (Explanatory Dictionary of the Romanian Language)* is the most comprehensive general use dictionary of the Romanian language. The dictionary is edited by „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy. It was first published in 1975 and another edition appeared in 1996. The 2012 edition contains over 65.000 definitions and it has been published in revised and enriched versions, the last one being from 2016. An official electronic edition of DEX is in progress.

DELS – Cătălina Mărănduc, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române (Dictionary of expressions, locutions and syntagms of the Romanian language)* is a dictionary which includes phraseological units extracted from large academic dictionaries (DA/DLR, MDA), and some other sources.

We compiled a list of almost 240 phraseological units⁹ containing the head verb A DA “to give”, which we extracted from DLR and subsequently searched for their recordings in DEX and DELS. For the phraseological units occurring in all three dictionaries, we also applied the diagnostic tests from PARSEME to classify them according to the types defined therein.

⁹ We also refer to these verbal phraseological units as verbal multiword expressions (VMWEs, for short) or multiword units with no difference in meaning among these terms for nominating them.

In the compiled list of VMWEs, we have identified phraseological units that are classified the same across the three dictionaries. On the one hand, the next VMWEs are considered expressions in all three dictionaries: *a da binețe* “to greet”, *a da bună dimineața* “to say good morning”, *a da cinstea pe rușine* “to be ashamed, to compromise”, *a da cuvântul* “to promise”, *a da în judecată* “to sue”, *a da toate pe una* “to give it all, to have nothing left”, *a nu se da cu una cu două* “not to give in easily”. All these units have the status of verbal idioms (VIDs), according to the PARSEME tests. On the other hand, the following VMWEs are considered locutions in all three dictionaries: *a da înapoi* “to give back; to withdraw; to give in, to regress, to return”, *a da ocol* “to go around”, *a da răscoală* “to stir up”. According to the PARSEME typology, these units belong to the following types: *a da înapoi* is VID, *a da ocol* is LVC.full, *a da răscoală* is LVC.cause.

In Table 2, we present 7 phraseological units from the list compiled in order to exemplify the different ways in which they are classified in DLR, DEX, and DELS. In the last column, we offer the PARSEME type, together with the test¹⁰ that helps with their classification.

Phraseological unit	DLR	DEX 2012	DELS	PARSEME
a da lecții	loc. vb.	în expr. și loc. (s.v. da)	expr.	LVC (test LVC4)
a da bir cu fugiții	expr.	expr. (s.v. bir)	loc. vb.	VID (test VID3)
a da la iveală	expr.	expr. (s.v. iveală)	loc. vb.	VID (test VID1)
a da seamă (sau seama)	expr.	expr. (s.v. da)	loc. vb.	VID (test VID1)
a da afară	expr.	expr. (s.v. afară)	loc. vb.	VID (test VID2)
a da în clocot	loc. vb.	expr. (s.v. da)	loc. vb.	LVC (test LVC2)
a(-i) da (cuiva) o gură	loc. vb.	expr. (s.v. gură)	expr.	LVC (test LVC1)

Table 2. Comparative analysis DLR – DEX – DELS – PARSEME

The examples listed above exhibit different situations, but all of them show that the same phraseological unit is treated either as a locution or an expression in the three dictionaries. For example, *a da în clocot* ‘to give in boil’ ‘to come to the boil’ is treated as a locution in DLR and DELS, but as an expression in DEX. Moreover, there are situations when the lexicographic definition does not specify exactly the status of the unit, as in the

¹⁰ As already mentioned above, PARSEME guidelines come with a set of tests to help annotators correctly and consistently (within one language, as well as across languages) classify each VMWE.

case of *a da lecții* ‘to give lessons’ ‘to teach’, where DEX specifies between the brackets “în expresii și locuțiuni” (En. “in expressions and locutions”).

From the comparison between the lexicographic descriptions from the three dictionaries, we have noticed that the term *locuțiune* used in these dictionaries is quasi-synonymous with that of *LVC* from PARSEME classification, while the term *expresie* is quasi-synonymous with *VID*.

6. Limitations of the lexicographic descriptions

Besides the mismatches among dictionaries with respect to the classification of VMWEs, there have also been situations in which some phraseological units headed by the verb A DA and extracted from DLR were not found in the lexicographic definitions of the same verb in DEX and DELS, but they were recorded in the definition of the noun contained in the unit. Such examples include *a da bir* ‘to give tribute’ ‘to disappear’ and *a da la iveală* ‘to give at appearance’ ‘to reveal’ from Table 2. Such inconsistency in recording units have been also noted by other researchers (see for instance Căpățână 2007).

As we have already mentioned, the same phraseological unit is characterised either as locution or expression in DLR, DEX, and DELS, but there are also inconsistencies within the same dictionary. For example, in DLR, there are situations where the same phraseological unit is recorded twice in the dictionary, once under a different component, and is classified differently in each recording. This is the case of *a da să sugă* ‘to give someone to suck’ ‘to breastfeed’. This unit is treated as locution under the verb A DA, but as expression under the verb A SUGE ‘to suck’, to which the reference is made. Another similar example is the unit *a da ocazie* ‘to give occasion’ ‘to give the opportunity’. It is characterised as expression under the verb A DA, but as locution under the noun OCAZIE ‘occasion’.

Another type of inconsistency regarding the treatment of VMWEs in DLR is related to the rule according to which a unit is classified as locution. In Norme (1965: 178), it is specified that *locuțiuni* are only combinations of a verb and a noun for which (i) a verbal synonym exists and (ii) this has the same root as the noun: *a da sfaturi* ‘to give advice’ = *a sfătui* ‘to advise’. But this rule is not consistently applied. For instance, on the one hand, the VMWEs *a da telefon* ‘to give telephone’ ‘to call’, *a da iertare* ‘to give forgiveness’ ‘to forgive’, *a da întâlnire* ‘to give meeting’ ‘to meet’ (DLR s.v. *da*⁴) are considered expressions, although there are the verbs *a telefona* ‘to call’, *a ierta* ‘to forgive’, *a (se) întâlni* ‘to meet’. On the other hand, the VMWEs *a da gura* ‘to give mouth’ ‘to kiss’, *a da lecții* ‘to give lessons’ ‘to teach’, *a(-și) da duhul* ‘to give his spirit’ ‘to die’ (DLR s.v. *da*⁴) are considered locutions, but there is no verb in Romanian created from the same root as the nouns *gură* ‘mouth’, *lecție* ‘lesson’, *duh* ‘spirit’.

Our comparative analysis has also dealt with a particular type of VMWEs, namely the ones containing *cranberry words* (Trawiński *et al.* 2008). It is known that various Romanian phraseological units preserve lexical, morphological and semantic archaisms,

such as *aminte* “in mind”, *brânci* “arms”, *ort* “old coin”, *habar* “idea, clue”, *hac* “payment”, *seamă* “account”, *ghes* “nudge”, *iveală* “emergence”, *rost* “mouth”. Because of different definitions and classifications, these units are treated either as locutions or expressions in the Romanian lexicographic definitions. For example, *a da brânci* ‘to give push’, “to push” is considered a locution in DLR and DELS, but an expression in DEX. Examples such as *a da seamă* ‘to give account’ “to give an account”, *a da la iveală* ‘to give at emergence’ “to reveal”, *a da în vileag* ‘to give in crowd’ “to expose” are considered locutions by DELS, while DLR and DEX classify them as expressions. However, the PARSEME guidelines (Savary *et al.* 2008) classifies the phraseological units containing cranberry words as verbal idioms (VIDs) (by applying the test VID.1 from the decision tree). Thus, a uniform treatment for units sharing a lexical characteristic (preservation of archaisms, in this case) is ensured in PARSEME.

7. Conclusions

It is a well-known fact that nowadays language descriptions are used by humans and machines alike. They may be used in a monolingual, but also in a multilingual context. Consequently, it becomes mandatory for linguistic resources (i) to contain information necessary for both types of users and (ii) to render it in a cross-linguistically relevant way. Applied to phraseology, this would mean describing phraseological units so that they can be easily identified in texts and correctly used in language production. On the other hand, this implies the existence of a set of criteria applicable to as many languages as possible, with the aim (a) of identifying phraseological units, (b) of classifying them, and (c) of clearly distinguishing among the types.

The specific conclusions of our research are directly related to the observations we made on the treatment of the VMWEs in the aforementioned dictionaries. In the first place, the presence of phraseological units in dictionaries is mandatory: idiosyncrasies of all types must be recorded to ensure the correct usage of the units. Secondly, clarity and coherence of the linguistics literature on the topic will give rise to a uniform treatment of the same unit in different dictionaries, on the one hand, and of units displaying similar characteristics within the same dictionary (see „a da ocazie”) and across dictionaries (see the comparative analysis for DLR – DEX – DELS), on the other hand. In the third place, the uniform treatment of phraseological units is beneficial for comparative linguistics, for developing language-independent processing tools, and also for language users and learners.

As far as inconsistencies and differences we have noticed within the same dictionary, we consider that they would be inexistent in an electronic dictionary, which can easily make the necessary correlations between the phraseological units and the words/lemmas-entries in the dictionary.

BIBLIOGRAPHY

- Barbu Mititelu *et al.* 2019 = Verginica Barbu Mititelu, Mihaela Cristescu, Mihaela Onofrei, *The Romanian Corpus Annotated with Verbal Multiword Expressions*, in “Proceedings of the Joint Workshop on Multiword Expressions and WordNet (MWE-WN 2019)”, Florence, Italy, p. 13–21.
- Barbu Mititelu *et al.* 2002 = Verginica Barbu Mititelu, Mihaela Cristescu, Maria Mitrofan, Bianca-Mădălina Zgreabăn, Elena-Andreea Bărbulescu, *A Romanian Treebank Annotated with Verbal Multiword Expressions*, in “Proceedings of the Fifth International Conference Computational Linguistics in Bulgaria (CLiB 2022)”, Sofia, Bulgaria, p. 137–145.
- Căpățână 2007 = Cecilia Căpățână, *Elemente de frazeologie*, Craiova, Editura Universitaria.
- DA = Sextil Pușcariu (coord.), *Dicționarul limbii române*, tom I, partea I: A–B, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; tom I, partea a II-a: C, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tom II, partea I: F–I/Î, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; tom II, partea a II-a, fascicula I: J-lacustru, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937.
- DELR = Al. Dobrescu (coord.), *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Iași, Mydo Center, 1997.
- DELS = Cătălina Mărânduc, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, București, Corint, 2010.
- DEX = DEX. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. Ediție revăzută și adăugită. [Tiraj nou], București, [Editura] Univers Enciclopedic Gold, 2012.
- Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu; Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, tom I, partea a 3-a, litera D: D-Deînmulțit, 2006; tom I, partea a 4-a, litera D: Deja-Deținere, 2006; tom I, partea a 5-a, litera D: Deținut-Discopotiriu, 2007; tom I, partea a 6-a, litera D: Discord-Dyke, 2009; tom I, partea a 7-a, litera E: E-Erzaț, 2009; tom I, partea a 8-a, litera E: Es-Ezredeș, 2010; tom IV, litera L: L-Lherzolită, 2008; tom V, litera L: Li-Luzulă, 2008; tom VI, litera M, 1965; tom VII, partea 1, litera N, 1971; tom VII, partea a 2-a, litera O, 1969; tom VIII, partea 1, litera P: P-Păzui, 1972; tom VIII, partea a 2-a, litera P: Pe-Pînar, 1974; tom VIII, partea a 3-a, litera P: Pînă-Pogribanie, 1977; tom VIII, partea a 4-a, litera P: Pogrienie-Presimțire, 1980; tom VIII, partea a 5-a, litera P: Presin-Puzzolană, 1984; tom IX, litera R, 1975; tom X, partea 1, litera S: S-Sclabuc, 1986; tom X, partea a 2-a, litera S: Scladă-Semînțarie, 1987; tom X, partea a 3-a, litera S: Semn-Sîveică, 1990; tom X, partea a 4-a, litera S: Slab-Spongios, 1992; tom X, partea a 5-a, litera S: Spongiar-Swing, 1994; tom XI, partea 1, litera Ș, 1978; tom XI, partea a 2-a, litera T: T-Tocăliță, 1982; tom XI, partea a 3-a, litera T: Tocăna-Twist, 1983; tom XII, partea 1, litera Ț, 1994; tom XII, partea a 2-a, litera U, 2002; tom XIII, partea 1, litera V: V-Veni, 1997; tom XIII, partea a 2-a, litera V: Venial-Vizurină,

- 2002; tom XIII, partea a 3-a, litera V: *Viclă–Vuzum*, literele W, X, Y, 2005; tom XIV, litera Z, 2002, București, Editura Academiei Române.
- DSL = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana-Ionescu Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
- Evert 2004 = Stefan Evert, *The Statistics of Word Cooccurrences: Word Pairs and Collocations*, PhD thesis, Institut für maschinelle Sprachverarbeitung, Universität Stuttgart.
- Evert 2008 = Stefan Evert, *Corpora and collocations*, in A. Lüdeling și M. Kytö, Berlin (eds.), *Corpus Linguistics. An International Handbook*, de Gruyter, p. 223–233.
- Groom 2017 = Nicholas Groom, *Phraseology: A critical reassessment* (https://uajd.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/23/2017/10/groom_phraseology_charles_20171101.pdf).
- Hristea 1984 = Theodor Hristea, *Frazeologia și importanța ei pentru studiul limbii române*, in “Limbă și literatură”, I, p. 5–14.
- Ioanițescu 1956 = Eug. Ioanițescu, *Locuțiunile*, in “Limba română”, 6, p. 48–54.
- MDA = Marius Sala, Ion Dănăilă (coord.), *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, I: A–C, 2001; II: D–H, 2002; III: I–Pr, 2003; IV: Pr–Z, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Norme 1965 = *Norme de redactare DLR*, typescript that is part of the internal auxiliaries of the DLR editors, material developed under the guidance of the DLR's coordinators before 1965.
- Ortiz *et al.* 2013 = Antonio Moreno Ortiz, Chantal Pérez Hernández, Maria Del-Olmo, *Managing Multiword Expressions in a Lexicon-Based Sentiment Analysis System for Spanish*, in “Proceedings of the 9th Workshop on Multiword Expressions”, Atlanta, Georgia, USA, p. 1–10.
- Ramisch *et al.* 2018 = Carlos Ramisch, Silvio Cordeiro, Agata Savary, Veronika Vincze, Verginica Barbu Mititelu, Archana Bhatia, Maja Buljan, Marie Candito, Polona Gantar, Voula Giouli, Tunga Güngör, Abdelati Hawwari, Uxoia Iñurrieta, Jolanta Kovalevskaitė, Simon Krek, Timm Lichte, Chaya Liebeskind, Johanna Monti, Carla Parra Escartín, Behrang QasemiZadeh, Renata Ramisch, Nathan Schneider, Ivelina Stoyanova, Ashwini Vaidya, Abigail Walsh, *Edition 1.1 of the PARSEME Shared Task on Automatic Identification of Verbal Multiword Expressions*, in “Proceedings of the Joint Workshop on Linguistic Annotation, Multiword Expressions and Constructions (LAW-MWECxG- 2018)”, p. 222–240.
- Ramisch *et al.* 2020 = Carlos Ramisch, Agata Savary, Bruno Guillaume, Jakub Waszczuk, Marie Candito, Ashwini Vaidya, Verginica Barbu Mititelu, Archana Bhatia, Uxoia Iñurrieta, Voula Giouli, Tunga Güngör, Menghan Jiang, Timm Lichte, Chaya Liebeskind, Johanna Monti, Renata Ramisch, Sara Stymne, Abigail Walsh, Hongzhi Xu, *Edition 1.2 of the PARSEME Shared Task on Semi-supervised Identification of Verbal Multiword Expressions*, in “Proceedings of the Joint Workshop on Multiword Expressions and Electronic Lexicons”, Association for Computational Linguistics, p. 107–118.
- Sag *et al.* 2002 = Ivan Sag, Timothy Baldwin, Francis Bond, Ann Copestake, Dan Flickinger, *Multiword Expressions: A Pain in the Neck for NLP*, in *Computational Linguistics and Intelligent Text Processing*, Berlin, Heidelberg, Springer Berlin Heidelberg, p. 1–15.
- Savary *et al.* 2017 = Agata Savary, Agata Savary, Carlos Ramisch, Silvio Cordeiro, Federico Sangati, Veronika Vincze, Behrang QasemiZadeh, Marie Candito, Fabienne Cap, Voula Giouli, Ivelina Stoyanova, Antoine Doucet, *The PARSEME shared task on automatic*

- identification of verbal multiword expressions*, in “Proceedings of the 13th Workshop on Multiword Expressions (MWE 2017)”, Valencia, Spain, Association for Computational Linguistics, p. 31–47.
- Savary *et al.* 2018 = Agata Savary, Marie Candito, Verginica Barbu Mititelu, Eduard Bejček, Fabienne Cap, Slavomír Čěplö, Silvio Ricardo Cordeiro, Gülşen Eryğit, Voula Giouli, Maarten van Gompel, Yaakov HaCohen-Kerner, Jolanta Kovalevskaitė, Simon Krek, Chaya Liebeskind, Johanna Monti, Carla Parra Escartín, Lonneke van der Plas, Behrang QasemiZadeh, Carlos Ramisch, Federico Sangati, Ivelina Stoyanova, Veronika Vincze, *PARSEME multilingual corpus of verbal multiword expressions*, in Stella Markantonatou, Carlos Ramisch, Agata Savary & Veronika Vincze (eds.), *Multiword expressions at length and in depth: Extended papers from the MWE 2017 workshop*, Berlin, Language Science Press, p. 87–147.
- Savary *et al.* 2008 = Agata Savary, Carlos Ramisch, Archana Bhatia, Claire Bonial, Marie Candito, Fabienne Cap, Silvio Cordeiro, Vassiliki Foufi, Polona Gantar, Voula Giouli, Carlos Herrero, Uxoá Iñurrieta, Mihaela Ionescu, Alfredo Maldonado, Verginica Mititelu, Johanna Monti, Joakim Nivre, Mihaela Onofrei, Viola Ow, Carla Parra Escartín, Manfred Sailer, Renata Ramisch, Monica-Mihaela Rizea, Nathan Schneider, Ivelina Stoyanova, Sara Stymne, Ashwini Vaidya, Veronika Vincze, Abigail Walsh, *Annotation guidelines of the PARSEME shared task on automatic identification of verbal MWEs – edition 1.1.* (<http://parsemefr.lif.univ-mrs.fr/parseme-st-guidelines/1.1/>).
- Savin 2010 = Petronela Savin, *Phraseology as an autonomous linguistic discipline*, in “Linguistic and Literary Broad Research and Innovation”, 1(1), p. 60–73.
- SIGLEX = <https://siglex.org/>
- Sinclair 2007 = John Sinclair, *Preface*, in Sylviane Granger and Fanny Meunier (eds.), *Phraseology. An interdisciplinary perspective*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins, p. XV–XVIII.
- Stati 1957 = Sorin Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, in “Studii și cercetări lingvistice”, VIII(4), p. 431–452.
- Toma 1996 = Ion Toma, *Limba română contemporană. Privire generală*, București, Editura Niculescu.
- Trawiński *et al.* 2008 = Beata Trawiński, Manfred Sailer, Jan-Philipp Soehn, Lothar Lemnitzer, Frank Richter, *Cranberry expressions in English and in German*, in “Proceedings of the LREC 2008 Workshop: Towards a Shared Task for Multiword Expressions (MWE 2008)”, Marrakech, Morocco, p. 35–38.
- <https://www.cost.eu/actions/IC1207/>
- <https://parsemefr.lis-lab.fr/parseme-st-guidelines/1.2/?page=home>
- <https://lindat.mff.cuni.cz/repository/xmlui/handle/11372/LRT-2282>
- <https://gitlab.com/parseme/sharedtask-data/-/tree/master>
- <https://gitlab.com/parseme/sharedtask-data/-/tree/master/1.2>

Mihaela Cristescu, Verginica Barbu Mititelu, Elena Isabelle Tamba

**VERBAL MULTIWORD EXPRESSIONS:
A CHALLENGE FOR THE LEXICOGRAPHIC DESCRIPTION**

ABSTRACT

This paper deals with the treatment of verbal multiword expressions in Romanian dictionaries. The aims of this paper are to show and discuss discrepancies between lexicographic works as far as verbal phraseological units are concerned and to show that a consistent treatment is possible, when their characteristics (extracted from a holistic perspective on the phenomenon and defined objectively) are considered systematically. Our insights spring from the analysis of verbal multiword expressions with the head verb A DA “to give”, as they are registered in three Romanian dictionaries (DLR, DEX, DELS). We compare their status therein with that established by applying the PARSEME tests.

Keywords: *dictionaries, expression, locution, verbal multiword expressions, Romanian.*

THE UKRAINIAN STANDARD ON CYRILLIC-LATIN TRANSLITERATION AND LATIN-CYRILLIC RETRANSLITERATION OF UKRAINIAN TEXTS FOR COMPUTATIONAL LINGUISTICS AND DIGITAL LEXICOGRAPHY

MAKSYM VAKULENKO*

The Romanization of the non-Latin alphabets has gone today far beyond the traditional linguistic problem of how to render individual proper names and exoticisms. Many Natural Language Processing tasks require the availability of equivalent Latinized alphabets for languages using non-Latin scripts. Transliteration matters have been studied in connection with the development of automatic transliteration tools for ancient and modern Sanskrit (Cai, Wang 2018), Javanese (Razak *et al.* 2018; Widiarti, Pulungan 2020), Punjabi (Abbas, Asif 2020), Arabic and other non-Latin texts (Bogacz *et al.* 2017) where machine transliteration is considered as a component of information retrieval (Naji, Allan 2016).

For a long time, the absence of a national transliteration standard for the Ancient Ukrainian, Old Ukrainian, and New Ukrainian alphabets has created confusion in the Latinized presentation of Ukrainian bibliographic records and lists, forcing experts to use Russian, Church Slavonic, or English-oriented rules. These are, in particular, transliteration standards ISO 9: 1995, transliteration rules of the Library of Congress, and Resolution № 55 of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 27.01.2010. These rules do not contain many letters used in the history of the Ukrainian language – in particular, **Ѣ, ѣ, ꙗ, ѡ, ѣ**, – do not ensure the equivalence of information between the original and Latinized texts, and do not comply with standard requirements (ISO / IEC 8859-1: 1998) to use basic Latin letters without diacritical marks (with ASCII codes from 32 to 126).

In particular, the Latinized transformation of Ukrainian texts with the use of English as a mediator by the mentioned Resolution ignores the requirement of orthographic transplantation of endonyms (Superanskaja 1978: 25), which leads to distortion and incorrect identification of names: *Ярун* – *Ярунь* (Yarun), *Гальченко* – *Галченко* (Halchenko), *Яцків* – *Яцьків* (Yatskiv), *Паньківська* – *Панківська* (Pankivska), *Польова* – *Полова* (Polova), *Лялько* – *Ліалко* (Lialko), *Ліліана* – *Ліляна* (Liliana), *медіана* –

* Institute of Artificial Intelligence Problems, The National Academy of Science, str. Mala Zhytomyrska, 11 office 5a, Kyjiv, Ukraine.

медяна (mediana), *Возіанов* – *Возянов* (Vožianov), *Піі* – *Пій* (Pii), *Лар’ін* – *Ларін* (Larin), *Левитський* – *Левицький* (Levytskyi), *Чернятський* – *Черняцький* (Cherniatskyi), etc. (see Vakulenko 2015a: 50). Such violation of the basic principles of transliteration (Maslov 2007: 284; Vakulenko 2015b: 242–243) excludes the possibility of restoring the original form after retransliteration.

This results in serious consequences. The up-to-date linguistic technologies imply, in particular, the availability of an isomorphic (simple-correspondent) Latinized representation of texts written in other alphabets. Today, of the languages using the Cyrillic alphabet, only Russian is represented in multilingual international corpora. While only the Russian language uses the appropriate transliteration standard. Thus, Resolution № 55 impedes the inclusion of the Ukrainian language in various scenarios of natural language processing, and thus pushes our country aside from world processes in this field.

In addition to the tangible English influence, Resolution № 55 – under the pretext of alleged “simplicity” – also imposes Russian Latinized forms, ignoring, in particular, the letter “ї”, which is one of the characteristic markers of the Ukrainian language: *Київ* – *Kyiv*, *Україна* – *Ukraina*, *Новоукраїнка* – *Novoukrainka*, *Леся Українка* – *Lesia Ukrainka*.

A unified standardized system for the rendering of Ukrainian textual data in Latin script using the isomorphic transliteration mechanism (Ukrainian Latinics) is necessary for the international use of the Ukrainian language and the effective development of linguistic and information technologies.

On November 16, 2000, the Transliteration Commission, which included leading linguists from the National Academy of Sciences of Ukraine and the Academy of Higher Education of Ukraine, recommended that the national transliteration standard be based on the development of the Taras Shevchenko National University of Kyjiv Terminology Commission (see Vakulenko 2015b: 234–254, 338–358). The national standard on Cyrillic-Latin transliteration and Latin-Cyrillic retransliteration of Ukrainian texts implements this decision.

This standard applies to all Ukrainian texts from the 10th century to the present day, including proper names, in accordance with the history, phonetics, and grammar of the Ukrainian language, and with the necessary requirements for transliteration method. These transliteration rules ensure the complete equivalence of Cyrillic and Latin writings. In particular, the letter “ї” is romanized in the Ukrainian manner: *Kyiv*, *Ukraina* (system A), *Kyjiv*, *Ukrajina* (system B).

This standard plays an important existential role, fixing at the regulatory level the existence of the Ancient Ukrainian language at least since the 10th century (see Shevelov 1979; Mozer 2018). This is an important factor in counteracting the manipulative theses of Russian propaganda about the “secondary” Ukrainian language that emerged only in the 14th century.

This standard is used for transliteration into Latin script (Latinization) and retransliteration (reverse transliteration) into Cyrillic script of Ukrainian texts:

- in international information databases and multilingual text boxes;
- in international information systems;
- in scientometric systems;
- in documents certifying a physical or legal person;
- in printed materials (maps, monographs, reference books, etc.);
- for official documents (agreements, letters, protocols, acts, etc.) and addresses on the envelope containing the official document;
 - on signs and road boards to indicate the names of streets, organizations, institutions, settlements, and other entities;
 - in telecommunication networks;
 - on vehicles and other objects under the jurisdiction of Ukraine;
 - for trademarks and advertising texts;
 - for the names of clubs and sports teams;
 - in other cases when there is a need to transliterate or retransliterate Ukrainian texts.

The transliteration rules for the Ancient Ukrainian, Old Ukrainian, and New Ukrainian alphabets based on Latin letters with diacritical marks and on those with the ASCII codes from 33 to 127, are presented in Tables 1–6. The Romanization examples are presented in Table 7 and Table 8.

Ukraine now has real prospects of joining the European Union. For this process to be effective, we must use this standard. It is highly important in view of recent EU decisions on Ukraine, as Ukrainian will soon, along with other European languages, take its rightful place in multilingual natural language processing scenarios, including machine translation, multilingual lexicography, corpus linguistics, and so on.

It is recommended to use systems A and B in the following cases.

System A:

- printed materials (books, journals, magazines, booklets, almanacs, directories, maps, atlases, etc.); website content; names of vehicles and other objects belonging to Ukraine; information systems; official sheets of organizations; building signs; historical monuments; post stamps; addresses on postage.

System B:

- E-mail; addresses of sites and web pages; coding scripts; identity documents; multilingual text corpora; bibliographic records; road signs; city names at airports.

Table 1. Transliteration of the Old Slavic alphabet by System A

№	Cyrillic alphabet	Latin alphabet	Notes
1	а А	a A	
2	б Б	b B	
3	в В	v V	

4	г Г	g G	
5	д Д	d D	
6	є Є	ê Ê	
7	ж Ж	ž Ž	
8	с С	š Š	
9	з З	z Z	
10	и И	i I	
11	ї І	î Î	
12	і І	ï Ï	
13	ћ Ћ	h H	
14	к К	k K	
15	л Л	l L	
16	м М	m M	
17	н Н	ñ Ñ	
18	о О	o O	
19	п П	p P	
20	р Р	r R	
21	с С	s S	
22	т Т	t T	
23	у У	û Û	
24	ѳ Ф	ø Ø	
25	ф Ф	f F	
26	х Х	x X	
27	ω Ω	ō Ō	
28	ω̄ Ω̄	ō̄ Ō̄	
29	ω̃ Ω̃	ō̃ Ō̃	
30	ц Ц	c C	
31	ч Ч	č Č	
32	ç Ç	q Q	
33	ш Ш	š Š	
34	щ Щ	ś Ś	
35	ъ Ъ	ö Ö	
36	ы Ы	ÿ Ÿ	
37	ь Ь	j J	
38	ь Ь	ĵ Ĵ	In an isolated position
39	ѣ Ъ	è È	
40	ю Ю	ju Ju	
41	ѧ ІА	ĭa Ĭa	
42	Ѩ ІЄ	ĭe Ĭe	

43	Ɑ Ɱ	ä Ä	
44	Ⱳ ⱳ	ü Ü	
45	ⱦ Ⱨ	ïä İä	
46	ⱦⱲ ⱦⱳ	ïü İü	
47	Ɑ̇ Ɱ̇	ċ Ć	
48	ⱱ Ⱳ	þ Þ	
49	Ⱶ ⱶ	ƒ Ƒ	
50	ⱷ ⱸ	ÿ Ÿ	

Table 2. Transliteration of the Old Slavic alphabet by System B

№	Cyrillic alphabet	Latin alphabet	Notes
1	а А	a A	
2	б Б	b B	
3	в В	v V	
4	г Г	g G	
5	д Д	d D	
6	е Е	ew Ew	
7	ж Ж	zh Zh	
8	с С	zdh Zdh	
9	з З	zw Zw	
10	и И	i I	
11	і І	ih Ih	
12	ї Ї	ji Ji	
13	ћ Ћ	ghj Ghj	
14	к К	k K	
15	л Л	l L	
16	м М	m M	
17	н Н	n` N`	
18	о О	o O	
19	п П	p P	
20	р Р	r R	
21	с С	s S	
22	т Т	t T	
23	уу Уу	uwh Uwh	
24	Ѹ Ѹ	uw Uw	
25	ф Ф	f F	
26	х Х	kh Kh	
27	Ѡ ѡ	ow Ow	
28	Ѣ ѣ	otw Otw	

29	ѿ ѿ	owh OwH	
30	ц Ц	c C	
31	ч Ч	ch Ch	
32	ѡ ѡ	q Q	
33	ш Ш	sh Sh	
34	щ Щ	shh Shh	
35	ѣ ѣ	oh Oh	
36	ѣѠ ѣѠ	ywh Ywh	
37	ь ь	j J	
38	ь ь	j' J'	Before е Є, и И, Ѡ Ѡ, ѡ ѡ
39	ь ь	hj HJ	In an isolated position
40	ѣѡ ѣѡ	ieh Ieh	
41	ю Ю	ju Ju	
42	Ѡ Ѡ	jah Jah	
43	ѣѡ ѣѡ	ihe Ihe	
44	Ѡ Ѡ	jaw Jaw	
45	ѡ ѡ	juw Juw	
46	Ѡѡ Ѡѡ	jwawJwaw	
47	ѡѡ ѡѡ	jwuw Jwuw	
48	ѡ ѡ	xh Xh	
49	ѡ ѡ	ph Ph	
50	ѡ ѡ	fh Fh	
51	ѡ ѡ	yh Yh	

Table 3. Transliteration of the Old (Medieval) Ukrainian alphabet by System A

№	Cyrillic alphabet	Latin alphabet	Notes
1	а А	a A	
2	б Б	b B	
3	б Б	b' B'	Before й Ї
4	в В	v V	
5	в В	v' V'	Before й Ї
6	г Г	ǧ Ğ	
7	г Г	ǧ' Ğ'	Before й Ї
8	г Г	g G	
9	г Г	g' G'	Before й Ї
10	д Д	d D	
11	д Д	d' D'	Before й Ї
12	е Є	ê Ê	

13	ж Ж	ž Ž	
14	ж Ж	ž' Ž'	Before й Ы
15	s S	š Š	
16	s S	š' Š'	Before й Ы
17	z Z	ž Ž	
18	z Z	ž' Ž'	Before й Ы
19	з З	z Z	
20	з З	z' Z'	Before й Ы
21	и И	y Y	
22	ı İ	î Î	
23	í Í	í Í	In Greek loanwords
24	ï Ì	ï Ì	
25	й Ы	j J	
26	й Ы	j' J'	Before y У
27	к К	k K	
28	к К	k' K'	Before й Ы
29	л Л	l L	
30	л Л	l' L'	Before й Ы
31	м М	m M	
32	м М	m' M'	Before й Ы
33	н N	n Ñ	
34	н N	n' Ñ'	Before й Ы
35	о О	o O	
36	п П	p P	
37	п П	p' P'	Before й Ы
38	р Р	r R	
39	р Р	r' R'	Before й Ы
40	с С	s S	
41	с С	s' S'	Before й Ы
42	т Т	t T	
43	т Т	t' T'	Before й Ы
44	у У	u U	
45	уу Оу	ù Û	
46	ф Ф	ф Ф	
47	ф Ф	f F	
48	ф Ф	f' F'	Before й Ы
49	х Х	x X	
50	х Х	x' X'	Before й Ы

51	ц Ц	с С	
52	ц Ц	с' С'	Before й Ы
53	ч Ч	ч̇ Ч̇	
54	ч Ч	ч' Ч'	Before й Ы
55	ш Ш	ш̇ Ш̇	
56	ш Ш	ш' Ш'	Before й Ы
57	щ Щ	ш̇ Щ̇	
58	щ Щ	ш' Щ'	Before й Ы
59	ъ Ъ	ѡ Ѣ	
60	ы Ы	ѣ Ѥ	
61	ь Ь	ј Ј	
62	ь Ь	ј' Ј'	Before у У
63	ь Ь	ѣ̇ Ѥ̇	In an isolated position
64	ѣ Ъ	ѣ̇ Ѥ̇	
65	ю Ю	ју Ју	
66	ж Ж	ѡ Ѣ	
67	ѡ Ѣ	ѡ̇ Ѣ̇	
68	ѣ Ѥ	ѣ̇ Ѥ̇	
69	ѡ Ѣ	ѡ̇ Ѣ̇	
70	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
71	ѡ Ѣ	ѡ̇ Ѣ̇	
72	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
73	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
74	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
75	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
76	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
77	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
78	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	Before й Ы
79	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
80	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	Before й Ы
81	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	
82	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	Before й Ы
83	ѣ̇ Ѥ̇	ѣ̇ Ѥ̇	

Note. Superior literal characters (under letter titlos) are written in a line in parentheses in place of omitted letters.

Diacritical marks are placed above the corresponding transliterated letters: «`» (soft accent), «̄» (macron), «˘» (breve), «^» (arch), «´» (acute accent), «̀» (grave accent), «˘» (titlo), «̇» (modifier letter dot slash), «¨» (Ukrainian diaeresis)¹.

One letter can bear two diacritical marks – a soft and an acute or a grave accent.

Table 4. Transliteration of the Old (Medieval) Ukrainian alphabet by System B

№	Cyrillic alphabet	Latin alphabet	Notes
1	а А	a A	
2	б Б	b B	
3	б Б	b' B'	Before й Ї
4	в В	v V	
5	в В	v' V'	Before й Ї
6	г Г	gh Gh	
7	г Г	gh' Gh'	Before й Ї
8	г Г	g G	
9	г Г	g' G'	Before й Ї
10	д Д	d D	
11	д Д	d' D'	Before й Ї
12	є Є	ew Ew	
13	ж Ж	zh Zh	
14	ж Ж	zh' Zh'	Before й Ї
15	ѕ С	zdh Zdh	
16	ѕ С	zdh' Zdh'	Before й Ї
17	з З	zw Zw	
18	з З	zw' Zw'	Before й Ї
19	з З	z Z	
20	з З	z' Z'	Before й Ї
21	и И	y Y	
22	і І	ih Ih	
23	і І	i' I'	In Greek loanwords
24	ї Ї	ji Ji	
25	й Й	j J	
26	й Й	j' J'	Before у У, 8 8
27	к К	k K	
28	к К	k' K'	Before й Ї
29	л Л	l L	
30	л Л	l' L'	Before й Ї
31	м М	m M	

¹ Graphically, it is similar to the modern double grave accent but denotes a longer pronunciation of the marked vowel that ends with a [j].

32	м М	m' M'	Before й Й
33	н N	n N`	
34	н N	n' N'	Before й Й
35	о O	o O	
36	п П	p P	
37	п П	p' P'	Before й Й
38	р P	r R	
39	р P	r' R'	Before й Й
40	с C	s S	
41	с C	s' S'	Before й Й
42	т T	t T	
43	т T	t' T'	Before й Й
44	у У	u U	
45	оу Oy	uwu Uwh	
46	8 8	uw Uw	
47	ф Ф	f F	
48	ф Ф	f' F'	Before й Й
49	х X	kh Kh	
50	х X	kh' Kh'	Before й Й
51	ц Ц	c C	
52	ц Ц	c' C'	Before й Й
53	ч Ч	ch Ch	
54	ч Ч	ch' Ch'	Before й Й
55	ш Ш	sh Sh	
56	ш Ш	sh' Sh'	Before й Й, ч Ч
57	щ Щ	shch Shch	
58	щ Щ	shch' Shch'	Before й Й
59	ъ Ъ	oh Oh	
60	ы Ы	yw Yw	
61	ь Ь	j J	
62	ь Ь	j' J'	Before у У, 8 8
63	ь Ь	hj HJ	In an isolated position
64	ѣ Ъ	ieh Ieh	
65	ю Ю	ju Ju	
66	ж Ж	juw Juw	
67	ѣ Ж	jwuw Jwuw	
68	ѣ Ѣ	otw Otw	
69	ѣ Ѣ	ow Ow	
70	ѣ Ѣ	owh Owh	

71	o O	oow Oow	
72	ʌ ʌ	jaw Jaw	
73	ɪʌ ɪʌ	jwawJwaw	
74	ɪʌ ɪʌ	jwa Jwa	
75	ɪe ɪe	ihe Ihe	
76	ɛ E	ewh Ewh	
77	ǰ ǰ	xh Xh	
78	ǰ ǰ	xh' Xh'	Before й Ы
79	ψ Ψ	ph Ph	
80	ψ Ψ	ph' Ph'	Before й Ы
81	ø Ø	fh Fh	
82	ø Ø	fh' Fh'	Before й Ы
83	v V	yh Yh	
84	' (soft accent)	,^	
85	ˉ (macron)	_ ^	
86	˘ (breve)	∨	
87	ˆ (arch)	∧	
88	' (acute accent)	'	
89	` (grave accent)	`	
90	˘ (titlo)	~ ^	
91	' (modifier letter dot slash)	~/	
92	¨ (Ukrainian diaeresis)	∥	

Note. The transliterated diacritical marks are used in detailed transliteration and are placed after the corresponding transliterated letters: «,^» (soft accent), «_ ^» (macron), «∨» (breve), «∧» (arch), «'» (acute accent), «`» (grave accent), «~ ^» (titlo), «~/» (modifier letter dot slash), «∥» (Ukrainian diaeresis).

Table 5. Transliteration of the New Ukrainian alphabet by System A

№	Cyrillic alphabet	Latin alphabet	Notes
1	а А	a A	
2	б Б	b B	
3	б Б	b' B'	Before й Ы
4	в В	v V	
5	в В	v' V'	Before й Ы
6	г Г	ǰ Ğ	
7	г Г	ǰ' Ğ'	Before й Ы
8	г Г	g G	

9	г Г	g' G'	Before й Й
10	д Д	d D	
11	д Д	d' D'	Before й Й
12	е Е	e E	
13	є Є	je Je	Except the alphabets by M. Ghatcuk and M. Maksymovych
14	ж Ж	ž Ž	
15	ж Ж	ž' Ž'	Before й Й
16	з З	z Z	
17	з З	z' Z'	Before й Й
18	и И	y Y	
19	і І	i I	
20	ї Ї	ï Ĭ	
21	й Й	j J	
22	й Й	j' J'	Before а А, е Е, у У
23	к К	k K	
24	к К	k' K'	Before й Й
25	л Л	l L	
26	л Л	l' L'	Before й Й
27	м М	m M	
28	м М	m' M'	Before й Й
29	н Н	n N	
30	н Н	n' N'	Before й Й
31	о О	o O	
32	п П	p P	
33	п П	p' P'	Before й Й
34	р Р	r R	
35	р Р	r' R'	Before й Й
36	с С	s S	
37	с С	s' S'	Before й Й
38	т Т	t T	
39	т Т	t' T'	Before й Й
40	у У	u U	
41	ф Ф	f F	
42	ф Ф	f' F'	Before й Й
43	х Х	x X	
44	х Х	x' X'	Before й Й

45	ц Ц	с С	
46	ц Ц	с' С'	Before й Ы
47	ч Ч	č Č	
48	ч Ч	č' Č'	Before й Ы
49	ш Ш	š Š	
50	ш Ш	š' Š'	Before й Ы
51	щ Щ	š Š	
52	щ Щ	š' Š'	Before й Ы
53	ь Ь	j J	
54	ь Ь	j' J'	Before a A, e E, y У
55	ь Ь	ĵ Ĵ	In an isolated position
56	ю Ю	ju Ju	
57	я Я	ja Ja	
58	' '	' '	
59	ë È	ö Ö	
60	е Є	è È	In the alphabets by M. Ghatcuk and M. Maksymovych
61	é É	jé Jé	
62	ı İ	î Î	
63	í Í	í Í	
64	ÿ Ÿ	ÿ Ÿ	
65	ø Ø	ø Ø	
66	ø Ø	ø Ø	
67	ц Ц	dž Dž	
68	ц Ц	dž' Dž'	Before й Ы
69	ь Ь	ö Ö	
70	ы Ы	y Ý	
71	ѣ Ѓ	é È	
72	э Э	ē Ē	
73	ж Ж	ü Ü	
74	Ӈ Ӈ	ä Ä	
75	ž Ž	k K	
76	ž Ž	k' K'	Before й Ы
77	ψ Ψ	β Β	
78	ψ Ψ	β' Β'	Before й Ы
79	ϑ Θ	f F	
80	ϑ Θ	f' F'	Before й Ы
81	v V	ÿ Ý	

82	g G	ġ Ĝ	
83	g G	g' Ĝ'	Before й Й
84	j J	ĵ Ĵ	

Note. The diacritical marks are placed above the corresponding transliterated letters: «^» (circumflex), «"» (Ukrainian diaeresis), «'» (“pajerok”, or zigzag).

Table 6. Transliteration of the New Ukrainian alphabet by System B

№	Cyrillic alphabet	Latin alphabet	Notes
1	а А	a A	
2	б Б	b B	
3	б Б	b' B'	Before й Й
4	в В	v V	
5	в В	v' V'	Before й Й
6	г Г	gh Gh	
7	г Г	gh' Gh'	Before й Й
8	г Г	g G	
9	г Г	g' G'	Before й Й
10	д Д	d D	
11	д Д	d' D'	Before й Й
12	е Е	e E	
13	є Є	je Je	Except the alphabets by M. Ghatcuk and M. Maksymovych
14	ж Ж	zh Zh	
15	ж Ж	zh' Zh'	Before й Й
16	з З	z Z	
17	з З	z' Z'	Before й Й
18	и И	y Y	
19	і І	i I	
20	ї Ї	ji Ji	
21	й Й	j J	
22	й Й	j' J'	Before а А, е Е, і І, у У, 8 8
23	к К	k K	
24	к К	k' K'	Before й Й
25	л Л	l L	
26	л Л	l' L'	Before й Й
27	м М	m M	
28	м М	m' M'	Before й Й

29	н Н	n N	
30	н Н	n' N'	Before й Й
31	о О	о О	
32	п П	p P	
33	п П	p' P'	Before й Й
34	р Р	r R	
35	р Р	r' R'	Before й Й
36	с С	s S	
37	с С	s' S'	Before й Й
38	т Т	t T	
39	т Т	t' T'	Before й Й
40	у У	u U	
41	ф Ф	f F	
42	ф Ф	f' F'	Before й Й
43	х Х	kh Kh	
44	х Х	kh' Kh'	Before й Й
45	ц Ц	c C	
46	ц Ц	c' C'	Before й Й
47	ч Ч	ch Ch	
48	ч Ч	ch' Ch'	Before й Й
49	ш Ш	sh Sh	
50	ш Ш	sh' Sh'	Before й Й, ч Ч
51	щ Щ	shch Shch	
52	щ Щ	shch' Shch'	Before й Й
53	ь Ь	j J	
54	ь Ь	j' J'	Before а А, е Е, і І, у У, 8 8
55	ь Ь	hj HJ	In an isolated position
56	ю Ю	ju Ju	
57	я Я	ja Ja	
58	’ ’	’ ’	
59	ë Ě	jow Jow	
60	е Ё	ew Ew	In the alphabets by M. Ghatcuk and M. Maksymovych
61	é Ę	je' Je'	
62	ı İ	ih Ih	
63	í Ī	i' I'	
64	ÿ Ÿ	uh Uh	

65	у у	uw Uw	
66	у у	uw' Uw'	
67	ц Ц	dh Dh	
68	ц Ц	dh' Dh'	Before й Ы
69	ъ Ъ	oh Oh	
70	ы Ы	yw Yw	
71	ѣ Ѓ	ieh Ieh	
72	э Э	ehw Ehw	
73	ж Ж	juw Juw	
74	л Л	jaw Jaw	
75	ѣ Ѣ	xh Xh	
76	ѣ Ѣ	xh' Xh'	Before й Ы
77	ψ Ψ	ph Ph	
78	ψ Ψ	ph' Ph'	Before й Ы
79	ѣ Ѓ	fh Fh	
80	ѣ Ѓ	fh' Fh'	Before й Ы
81	ѣ Ѓ	yh Yh	
82	г Г	gw Gw	
83	г Г	gw' Gw'	Before й Ы
84	ж Ж	jh Jh	
85	^(circumflex)	^	
86	“(Ukrainian diaeresis)		
87	“(“pajerok” / zigzag)	#	

Note. The transliterated diacritical marks are placed after the corresponding transliterated letters: «^» (circumflex), «||» (Ukrainian diaeresis), «#» (“pajerok”, or zigzag).

Table 7. Examples of Latinization of Ancient Ukrainian and Old Ukrainian names and texts

Cyrillic	Latin (system A)	Latin (system B)
ВѢРЖШТИ	Vjrušti	Vjruwshti
ЛѢЖИКОУ славеноросскій, и имень тлькованіѢ	Lêkikón slavênorósskij, ý ymênō tlôkovániĚ	Lewxihkoow'n slawenorow'sskij, y' y`mewnoh tlohkova'njiĚw
Київѣ	Kiyóviā	Kihyo'vijaw
Славенскиа правилоє свнтагма	Slavênskyā pravylnoĚ sýntagma	Slawenskyjaw pravylnoew syhntagma

Table 8. Examples of Latinization of contemporary Ukrainian toponyms

Cyrillic	Latin (system A)	Latin (system B)
Вінниця	Vinnycja	Vinnycja
Дніпро	Dnipro	Dnipro
Донецьк	Donecjk	Donecjk
Житомир	Žytomyr	Zhytomyr
Запоріжжя	Zaporizžja	Zaporizhzhja
Івано-Франківськ	Ivano-Frankivsjk	Ivano-Frankivsjk
Київ	Kyiv	Kyjiv
Кропивницький	Kropyvnycjkyj	Kropyvnycjkyj
Луганськ	Luğansjk	Lughansjk
Луцьк	Lucjk	Lucjk
Львів	Ljviv	Ljviv
Миколаїв	Mykolaiv	Mykolajiv
Одеса	Odesa	Odesa
Полтава	Poltava	Poltava
Рівне	Rivne	Rivne
Сімферополь	Simferopolj	Simferopolj
Суми	Sumy	Sumy
Тернопіль	Ternopilj	Ternopilj
Ужгород	Uzhğorod	Uzhghorod
Харків	Xarkiv	Kharkiv
Херсон	Xerson	Kherson
Хмельницький	Xmeljnycjkyi	Khmeljnycjkyi
Черкаси	Čerkasy	Cherkasy
Чернівці	Černivci	Chernivci
Чернігів	Černigiv	Chernighiv
Україна	Ukraïna	Ukrajina

REFERENCES

- Abbas, Asif 2020 = M. R. Abbas, K. H. Asif, *Punjabi to ISO 15919 and roman transliteration with phonetic rectification*, in “ACM Transactions on Asian and Low-Resource Language Information Processing”, 19(2). DOI: 10.1145/3359991.
- Bogacz *et al.* 2017 = B. Bogacz, M. Klingmann, H. Mara, *Automating Transliteration of Cuneiform from Parallel Lines with Sparse Data*, in “Proceedings of the International Conference on Document Analysis and Recognition, ICDAR 1”, p. 615–620.
- Cai, Wang 2018 = Zhengqi Cai, Weilan Wang, *2DLDA-based Compound Distance for Similar Online Handwritten Tibetan Transliteration of the Sanskrit Character Recognition*, in

- “Proceedings of International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition, ICFHR. AUG 05-08, 2018”, Niagara Falls, NY, USA, p. 223–228.
- Maslov 2007 = Ju. S. Maslov, *Vvedenie v jazykoznanie* [Introduction to linguistics], Moscow, Academia/ Saint Petersburg, Filol. fak. SPbGU.
- Mozer 2018 = M. Mozer, *Istorija ukrajinsjkoji movy* [History of Ukrainian language], Kyjiv, Likbez [in Ukrainian].
- Naji, Allan 2016 = N. Naji, J. Allan, *On cross-script information retrieval*, in *Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics)*, p. 796–802.
- Razak *et al.* 2018 = Sitti Munirah Abdul Razak, *Transliteration Engine for Union Catalogue of Malay Manuscripts in Malaysia: E-JAWI Version 3*, in “Proceedings of International Conference on Information and Communication Technology for the Muslim World, ICT4M”. Kuala Lumpur, Malaysia, 23-25 July 2018, p. 58–63.
- Shevelov 1979 = G. Y. Shevelov, *A Historical Phonology of the Ukrainian Language*, Heidelberg, Carl Winter.
- Superanskaja 1978 = A. V. Superanskaja, *Teoreticheskie osnovy prakticheskoj transkripcii* [Theoretical backgrounds of practical transcription], Moscow, Nauka.
- Vakulenko 2015a = Maksym O. Vakulenko, *Practical transcription and transliteration: Eastern-Slavonic view*, in “Govor”, 32(1), p. 35–56.
- Vakulenko 2015b = M. O. Vakulenko, *Ukrajinsjka terminologhija: kompleksnyj linghivistychnyj analiz* [Ukrainian terminology: complex linguistic analysis], Ivano-Frankivsjk, Foliant [in Ukrainian].
- Widiarti, Pulungan 2020 = A. R., Widiarti, R. Pulungan, *A method for solving scriptio continua in Javanese manuscript transliteration*, in “Heliyon”, 6(4). DOI:10.1016/j.heliyon.2020.e03827.

THE UKRAINIAN STANDARD ON CYRILLIC-LATIN TRANSLITERATION AND LATIN-CYRILLIC RETRANSLITERATION OF UKRAINIAN TEXTS FOR COMPUTATIONAL LINGUISTICS AND DIGITAL LEXICOGRAPHY

ABSTRACT

In this paper, we discuss the scientific grounds and aspects of the use of the national Ukrainian transliteration standard on Cyrillic-Latin transliteration and Latin-Cyrillic retransliteration of Ukrainian texts in computational linguistics and digital lexicography. It is shown that this standard is important for scholarly Romanization of Ancient, Old, and New Ukrainian texts, and promotes effective inclusion of Ukrainian texts into the various natural language processing scenarios.

Keywords: *Cyrillic-Latin transliteration, Ukrainian transliteration standard, Ukrainian Latinics, simple-correspondent Latinization, digital lexicography.*

NOI REFLECȚII ASUPRA UTILITĂȚII, ÎN PRACTICA LEXICOGRAFICĂ, A CONCEPTULUI COȘERIAN DE *CÂMP LEXICAL*

MIRCEA MINICĂ*, MARIA ȘTEFĂNESCU**

Interesul pentru relevanța conceptului coșerian de *câmp lexical* în practica lexicografică românească s-a concretizat în ultimii ani prin apariția unor studii elaborate fie dintr-o perspectivă predominant sincronică (de exemplu, Moscal 2013), fie cu deschidere către cercetarea diacronică (Bursuc 2022). În ambele cazuri s-au urmărit (și) modalități de îmbunătățire a intrărilor de dicționar, prin identificarea corectă a raporturilor de semnificare dintre membrii unui câmp lexical și/sau prin luarea în considerare a modificărilor de sens intervenite în evoluția unei limbi atunci când un lexem dispare dintr-un – sau se adaugă unui – câmp lexical. Studiile menționate mai sus au în vedere ceea ce, în cadrul distincțiilor coșeriene, ar reprezenta limbajul propriu-zis (sau un teritoriu aflat la granița acestuia, în cazul termenilor populari pentru formele de relief de care se ocupă D. Moscal în lucrarea deja amintită). În contribuția de față, ne propunem să verificăm – din perspectiva practică a lexicografilor care elaborează intrări de dicționar – măsura în care conceptul coșerian de *câmp lexical* – sau unul analog – ar putea reprezenta un instrument util de lucru pentru definirea nu doar a lexicului în accepțiunea sa coșeriană, ci și a unor termeni (mai mult sau mai puțin) specializați.

După cum se știe, Coșeriu insistă asupra necesității de a se distinge între limbajul propriu-zis, structurat idiomatic, în forme caracteristice fiecărei limbi, și terminologii, acestea din urmă, specifice diferitor domenii ale cunoașterii, fiind constituite fie ca simple enumerări de termeni (nomenclaturi), fie prin structurări care nu reflectă particularitățile unei limbi, ci realitatea „lucrurilor” în sensul cel mai larg al cuvântului (vezi, de pildă, Coșeriu 1966 și 1992)¹. Prin urmare, în înțelegerea coșeriană, domeniul terminologiilor este unul vast, aici fiind cuprins atât vocabularul științelor, cât și termeni specializați

* Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

** Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Litere, str. Horea, nr. 31, Cluj-Napoca / Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

¹ A se vedea, în acest sens, și sintetica prezentare a „problemei *terminologiei* în concepția lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu”, precum și a raporturilor complexe pe care aceasta le are cu lexicul, din Munteanu 2010. O analiză a raporturilor dintre limba comună și terminologiile speciale, din perspectiva unui foarte aplicat interes lexicografic, găsim și în Celac 2021.

utilizați în alte contexte ale vorbirii. Un exemplu pe care îl dă lingvistul este cel al limbajului politic, argumentația sa fiind că termeni precum *democrație*, *liberalism*, *socialism*, *constituție*, *partid*, *regim*, *guvern*, *parlament*, *adunare*, *revoluție*, *stat* și *politică* „din punct de vedere lingvistic [...] nu prezintă practic nimic [...] specific” (Coșeriu 1987: 19). Mai precis, chiar dacă, spre deosebire de terminologiile din domeniul științelor exacte, vocabularul politic

a apărut, ca să spunem așa, în formă „naturală”, adică, în majoritatea cazurilor, nu printr-o convenție explicită, ci dezvoltându-se treptat, începând cu limbajul curent și în legătură cu dezvoltarea „lucrurilor” desemnate (Coșeriu 1987: 19–20),

semnificațiile lui sunt elucidate prin cunoașterea istoriei ideilor și a instituțiilor politice, nu prin cunoașterea unei limbi anumite.

Firește că, în termenii acestei înțelegeri coșeriene, și alte teritorii ale vocabularului unei limbi vor fi considerate terminologii. În particular, după cum credem că am arătat, pe scurt, într-un alt studiu (Ștefănescu, Minică 2022), lexicul creștin ortodox din limba română, la care intenționăm să ne referim pentru ilustrări în cele ce urmează, constituie, la rândul său, o terminologie specifică. Aceasta, însă, la fel ca vocabularul asociat domeniului politic, artelor și altor zone ale culturii și spiritualității, își va găsi cu siguranță locul în dicționarele generale de limbă, indiferent care ar fi normele lor de redactare cu privire la includerea / excluderea termenilor mai puțin uzuali din științele exacte. Întrebarea la care ne propunem să răspundem în cele ce urmează este dacă lexicograful confruntat cu obligația de a defini termeni creștini ortodocși din limba română ar trebui să evite să se folosească de conceptul coșerian de „câmp lexical” în baza argumentului că terminologia religioasă se situează în afara granițelor lexematicii sau, dimpotrivă, ar putea desprinde reale beneficii practice din utilizarea acestuia.

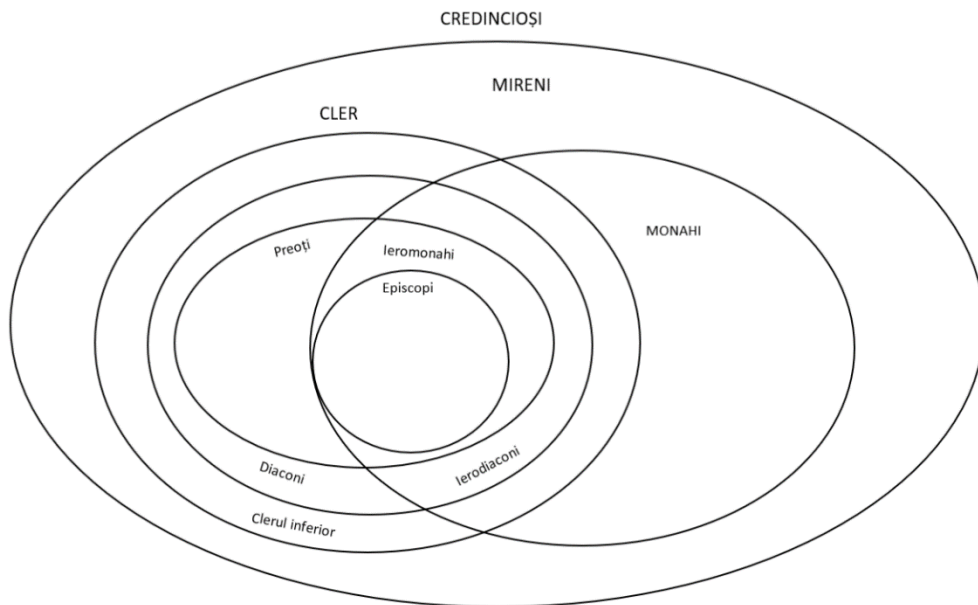
Propria muncă de lexicografi, precum și parcurgerea unor intrări de dicționar din lexicoane românești interbelice și postbelice, ne arată că, de fapt, recursul, în cazul terminologiilor, la un concept de „câmp semantic”, modelat după câmpul lexical coșerian, ar permite o mai clară imagine de ansamblu a raporturilor dintre termeni și, în consecință, evitarea unor confuzii, erori sau inconsecvențe de definire. Aceasta cu atât mai mult cu cât credem, după cum am argumentat deja cu referire la vocabularul religios ortodox de care ne vom ocupa și în continuare (Ștefănescu, Minică 2022), că, în cadrul acestui tip de vocabular, opozițiile care se stabilesc între membrii unei serii terminologice sunt, în principiu, din punctul de vedere al conținutului structurat, de aceeași natură cu cele pe care le putem identifica într-un câmp lexical, chiar dacă ele nu vor fi specifice unei limbi anumite (în cazul nostru limbii române), ci stabilite „din exterior”, după criterii extra- (și trans-) lingvistice.

Pentru a aduce noi argumente acestei teze ne vom îndrepta din nou atenția, în articolul de față, asupra terminologiei religioase ortodoxe aplicate persoanelor, pornind de la arhilexemele centrale care o structurează și încercând să conturăm, din micro-câmpurile seriale ordinale / relaționale poziționale specifice acestei terminologii – pe care le-am

identificat conform clasificării câmpurilor lexicale din Coșeriu 1975 – un câmp general al acesteia care se va dovedi, la o analiză mai aprofundată, unul pluridimensional și mai complex structurat decât o „simplă nomenclatură” de trepte sacerdotale și funcții administrative bisericesti. Și aceasta pentru că, în opinia noastră, cuvintele aparținând vocabularului religios nu sunt „simple etichete” aplicate obiectelor, ci au un anumit conținut cultural, structurat lingvistic după reguli specifice comunității care le folosește. La fel, „seriile terminologice structurate” care se pot identifica în cadrul vocabularului religios sunt, în bună măsură, similare câmpurilor lexicale coșeriene: au aceeași structură, sunt organizate ca subdiviziuni, după variate criterii, ale unor arhilexeme, corespund precis unor tipuri din clasificarea coșeriană a câmpurilor lexicale. Bineînțeles, diferența esențială dintre acestea și faptele lexicale din lingvistica integrală coșeriană rămâne: ele sunt organizări *a posteriori*, în limbă, a unor distincții deja prezente în realitate, și nu decupări arbitrare în intuiția vorbitorilor a unui continuum ontologic indiscernabil.

Pe de altă parte, credem că distincția dintre *lexical* și *terminologic* e mai degrabă relevantă pentru achiziția conținutului lingvistic decât pentru organizarea și structurarea, prin limbă, a acestuia. O distincție, odată ajunsă în limbă, va fi organizată tot cu instrumentele acesteia, indiferent dacă ea există sau nu în realitate (la limită, introducând ea însăși instrumentele cu care limba să o poată organiza). Sarcina lexicografiei este, în mod ideal, identificarea acestor instrumente și cartografierea distincțiilor dintre cuvintele limbii, indiferent de ce natură ar fi ele. Or, nu este greu de arătat că, așa cum ne putem aștepta, în terminologii, la fel ca în lexic, „se constată adesea interferențe între diferite câmpuri, cu arhilexeme ce există pentru fiecare câmp”, că un termen, la fel ca un lexem, „poate funcționa în mai multe câmpuri în același timp fără a exista diferență de nivel între aceste câmpuri” (Coșeriu 1992: 47), și putem, astfel, cu deplină acoperire, să ne aplecăm asupra relevanței acestor aspecte pentru practica lexicografică.

Pentru a aduce câteva exemple, începem prin a oferi o reprezentare a câmpului semantic *credincios*, pe care am luat-o în discuție și în lucrarea citată (Ștefănescu, Minică 2022):

După cum se poate observa, arhilexemul *cler* subîntinde mai multe micro-câmpuri relaționale, care se intersectează parțial, atenția noastră concentrându-se în studiul deja menționat asupra sub-câmpurilor *cler superior* și *cler inferior*. În cele ce urmează, vom avea în vedere o altă dimensiune semantică, anume starea de viață, în baza căreia se operează distincția între *clerul de mir* și cel *monahal*. Schematic, sub-câmpul în discuție poate fi reprezentat astfel:

CLER DE MIR	CLER MONAHAL
-	episcop
preot (de mir)	ieromonah
diacon (de mir)	ierodiacon

Preotul de mir este acela care trăiește „în lume” și care, în tradiția ortodoxă, e, cel mai adesea, căsătorit (spre deosebire de preotul-călugăr, ieromonahul, viețuitor în mănăstire). Această distincție este identificată corect în majoritatea dicționarelor pe care le-am consultat care, fie pentru *preot de mir* (Șăineanu, Scriban), fie pentru *de mir* (CADE, DL, DLR, MDA, DEXI), definesc „care nu e călugăr, care nu face parte din tagma călugărească” sau o formulare similară. DLR, MDA și DEXI precizează că este vorba „despre clerici”, iar la Șăineanu și Scriban informația e implicită în sintagma *preot de mir*. CADE și DL nu specifică faptul că locuțiunea adjectivală *de mir* se referă la clerici, lăsând probabil să se înțeleagă acest lucru din citatele ilustrative de care se servesc. Nu poate decât să surprindă modificarea radicală a acestei definiții în DEX care, în toate edițiile consultate aici (1998, 2009, 2012), propune: „(În loc. adj.) *De mir* = care nu aparține clerului; mirean”. Eroarea este dublă, în maniera de definire (*de mir* poate să fie doar preotul sau diaconul, care, contrar a ceea ce se afirmă în dicționar, aparțin de fapt clerului) și în privința sinonimului propus (în sintagme precum *cler / preot / diacon de mir*,

singurele în care se folosește locuțiunea în limba actuală, *de mir* nu poate fi înlocuit prin *mirean*). În termenii (sub-)câmpurilor relaționale la care ne-am referit aici, redactorii DEX par să fi trecut cu vederea atât raportul corect între *cler*, *monahi* și *mireni* / *laici* (ca elemente care, împreună, epuizează câmpul semantic *credincios (ortodox)*²), cât și pe acela între *preot* / *diacon de mir* și *ieromonah* / *ierodiacon*, ca elemente ale sub-câmpului stabilit prin opoziția *cler de mir* vs. *cler monahal*.

O privire asupra modului în care *diacon* este lucrat în DLR poate reprezenta punctul de pornire pentru o altă discuție de principiu referitoare la cum sunt definiți termenii în dicționarele generale de limbă. În cazul acestora, prezența unui citat / a mai multora care pare / par să indice o accepțiune ce nu există, de fapt, în domeniul de cunoaștere în care se folosește cu predilecție termenul, ar trebui, credem, să invite lexicografii la o anumită circumspecție. În astfel de situații se impune verificarea cât mai atentă a contextului citatului – precum și o informare amănunțită cu privire la sensul și evoluția istorică a termenului de definit – pentru a se stabili la ce anume trimite, de fapt, atestarea în cauză. Concret, ilustrăm prin definiția pentru *diacon* din DLR:

DIACON, -Ă s. m. și f. (Învechit, rar, la f.; în biserica creștină) Persoană care face parte din cler și care se află pe prima treaptă a ierarhiei preoțești; rang ocupat de această persoană.

Cu alte cuvinte, am putea să înțelegem din definiția dată în DLR că, la fel cum, de exemplu, pentru *avocat* avem un feminin, *avocată*, care acoperă același sens ca masculinul, și în cazul lui *diacon* am avea femininul *diaconă*, chiar dacă învechit și rar (cum se precizează în DLR), care ar corespunde într-un total sensului definit pentru forma masculină.

În realitate, în Biserica Ortodoxă se consideră că diaconii, membri pe prima treaptă ai clerului superior, consacrați prin hirotonire, au fost întotdeauna bărbați (Braniște 2002: 77–78), prin urmare, cuvântul, cu acest sens, nu poate avea o formă de feminin. Diaconițele (sau diaconesele, cum mai sunt numite) au existat în primele secole ale Bisericii creștine, însă ca membre ale clerului inferior, beneficiind de un tip diferit de consacrare (prin hirotesie) și având alte funcții liturgice:

Diaconițele [...] serveau la agape, păzeau ușile bisericii prin care intrau și ieșeau femeile, supravegheau ordinea și liniștea în sfântul locaș în partea rezervată femeilor și ajutau la botezul femeilor, mai întâi catehizându-le și apoi îndeplinind, la botez, actele rituale pe care clerul officiant nu le putea face, din motive de decență; de ex. ajutau pe candidatele la botez să intre în apa baptisteriului, iar după cufundare le prezentau Episcopului spre a fi unse cu Sfântul Mir și îmbrăcate în haina albă a neofiților; numai prima ungere (pe frunte) era făcută de clerici, restul trupului fiind uns de diaconițe [...]. În Biserica de Apus, diaconițele încep să dispară încă din secolele V-VI, [...] în Bisericile răsăritene și mai ales în cele nealcedoniene, ele se mențin până în secolele XII-XIII. Vechile manuscrise ale evhologhiilor bizantine încă transmit, până la această dată, rânduiala (rugăciunile)

² Conform Statutului pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române (BOR), articolul 1: „Biserica Ortodoxă Română este comunitatea creștinilor ortodocși, clerici, monahi și mireni, constituiți canonic în parohii și mănăstiri din eparhiile Patriarhiei Române” (<https://patriarhia.ro/statutul-pentru-organizarea-i-funcționarea-bisericii-ortodoxe-romane-1400.html>, 2.08.2022).

hirotiesiei diaconișelor, paralel cu hirotonia diaconilor; după aceea, ele dispar definitiv (Branște 2002: 88).

Este de presupus că forma de feminin, *diaconă*, înregistrată în DLR sub definiția comună pentru masculin și feminin, se sprijină pe două citate din Dosoftei, *Viețile sfinților*, menționate în corpul articolului. O privire mai atentă asupra contextului în care apar cele două ilustrări ale termenului ne arată că, de fapt, în ambele cazuri referirea este la o persoană care, în limba actuală, este desemnată ca diaconiță / diaconeasă. Primul citat, „Și vru să facă pre o femeie să fie pre-aceasta treabă diaconă” (Dosoftei, V.S. februarie 75^v/12, în DLR), descrie situația în care preacuviosului Conon i se sugerează de către arhiepiscopul locului să solicite ajutorul unei diaconițe pentru oficierea botezului unei tinere fete; în cel de-al doilea, sfânta muceniță Suzana (secolul al III-lea d.H.), care trăise până atunci într-o mănăstire, purtând haine de bărbat, se roagă să i se aducă „2 diacone femei de să arătă la dânse ce iaste și cum iaste” (Dosoftei, V.S. decembrie: 220^v/12, în DLR), pentru a-și face cunoscută adevărata identitate. De altfel, în *Sinaxarele* moderne sau în ediții mai recente ale *Vieților sfinților*, care reproduc episoadele prezentate de mitropolitul Dosoftei, cuvântul *diaconă* este constant înlocuit prin *diaconiță*. Prin urmare, credem că în situații de tipul acesta, lexicograful nu ar trebui să se ghideze doar după citatele de care dispune, ci să încerce să identifice corect poziția termenilor pe care îi are de definit în cadrul sub-câmpurilor semantice cărora le aparțin (în cazul nostru, *diacon* – membru, împreună cu preotul și episcopul, al clerului superior; *diaconiță* (*diaconeasă*, *diaconă*) – membră, împreună cu ipodiatonul, citețul etc., a clerului inferior) și să definească în consecință. Astfel, *diacon* și *diaconă* nu vor putea să aibă aceeași definiție, iar pentru *diaconeasă* și *diaconiță* credem că sensul „femeie care săvârșea anumite ritualuri (și avea grijă de săraci și de bolnavi)” (DLR, s.v. *diaconeasă*, unde se dă și sinonimul *diaconă*) ar trebui completat prin „în Biserica creștină a primelor veacuri”³ și separat clar, prin cifră de sens, de sensul „soție de diacon” (lucrat în DLR tot s.v. *diaconeasă*, într-o unică definiție lărgită).

Termenii *ierodiaton* și *ieromonah* desemnează, conform uzului curent, monahul hirotonit diacon și, respectiv, monahul hirotonit preot, alcătuiind, împreună cu *episcop*, sub-câmpul *cler monahal*. Modul în care *ierodiaton* este lucrat în DA atrage, însă, atenția prin câteva aspecte, indicând, o dată în plus, dificultățile cu care se pot confrunta lexicografii în definirea termenilor. S.v. *ierodiaton*, pe lângă înțelesul „diacon călugăr”, redactorul DA introduce, „cu punct și virgulă”, în aceeași definiție, lărgită, și un alt sens – „cel dintâi între mai mulți diaconi” – pe care îl marchează drept „impropriu”. Tot în DA, la intrarea pentru prefixul *hiero-* se aduc câteva ilustrări ale folosirii acestuia, printre care *hierodiaton*, definit doar ca „primul diacon, unde sunt mai mulți” (fără a se mai menționa sensul „diacon călugăr” și fără ca despre sensul „prim-diacon” să se mai precizeze că ar fi

³ Remarcăm, în treacăt, formularea nefericită din MDA (s.v. *diaconeasă*, sens 1): „Femeie (văduvă) care, în practicile religioase primitive, săvârșea anumite ceremonii ale cultului ajutând săracii și bolnavii”. Firește că nu în „practicile religioase primitive” își exercita diaconeasa (sau diaconița) chemarea.

impropriu). Mai departe, substantivul este considerat, atât s.v. *hiero-*, cât și s.v. *ierodiamon*, masculin, însă se înregistrează – s.v. *ierodiamon*, datorită manierei particulare de redactare, „pe cuiburi”, adoptate în unele volume din DA – și două derivate feminine: *ierodiamonă* și *ierodiamoniță*, pentru ambele dându-se definiția „(în biserica primitivă) femeie (în genere văduvă) consacrată serviciului bisericii, îngrijirii bolnavilor etc.” Așadar, spre deosebire de tratamentul aplicat lui *diakon*(, -ă) în DLR, în DA (*h*)*ierodiamon* și *ierodiamonă* sunt cuvinte diferite.

Atrage, însă, atenția indicarea aceleiași surse ca atestare principală pentru amândouă: pentru *ierodiamon* se dă ca primă atestare Dosoftei, V. S. 30 (citatul ilustrativ fiind reprodus în DA sub forma „Feace pre Xena ierodiamon”), pentru *ierodiamonă* se indică, în secțiunea dedicată celorlalți membri ai familiei lexicale, aceeași sursă și aceeași pagină, aici însă, în conformitate cu tehnica de redactare adoptată, fără citat ilustrativ. Pentru *ierodiamoniță* în DA se menționează o atestare din Iorga, S.D. XIII 105. În ceea ce privește sensul „cel dintâi între mai mulți diaconi”, el este tratat în moduri diferite în cele două locuri în care este menționat. Pe de o parte, s.v. *ierodiamon*, considerat impropriu, nu este izolat ca atare (fiind inclus în definiția generală dată cuvântului), iar printre citatele ilustrative nu am găsit niciunul care să ilustreze neîndoielnic, în mod particular, acest sens. Pe de altă parte, s.v. *hiero-*, unde se dă ca unic înțeles pentru *hierodiamon*, cu definiția „primul diacon, unde sunt mai mulți”, este atestat în Uricariul, XIV 188, cu citatul „Dajdea preoților și hierodiamonilor”.

Parcursul contextelor mai largi ale citatelor din DA conduce, însă, la concluzii surprinzătoare. Mai întâi, se constată că în Dosoftei, *Viețile sfinților*, nici la pagina indicată în DA, nici altundeva în corpul lucrării, nu există, de fapt, vreo atestare a lui *ierodiamon*, fiind prezentă doar forma *ierodiamonă*: „Și Svinția Sa, fără voia ei, feace pre Xena ierodiamonă, cum era obicina-ntr-aceale vremi” (Dosoftei, V.S., 24 ianuarie: 278^r) (este vorba despre un episod din viața cuvioasei Xenia (secolul al V-lea d.H.), în care episcopul Pavel o sfințește pe aceasta diaconiță, cum spun edițiile moderne ale *Vieților sfinților*⁴, sau ierodiamonă, cum spune mitropolitul Dosoftei). Este inexplicabil de ce redactorul DA a modificat textul citatului din Dosoftei pentru a indica, inexact, o formă de masculin – poate sub presiunea dorinței de a arăta că prima atestare de care se dispune consemnează substantivul masculin, înaintea celui feminin?

Forma *ierodiamoniță* din DA este recuperată după formele prescurtate care apar în Iorga, S.D. XIII 105, uneori completate între paranteze: „erod[iamoniță] Rada”, alteori nu: „irodța Ilina”. Vom încerca să arătăm că, dacă în cazul cuvioasei Xenia, termenul *ierodiamonă* de la Dosoftei poate fi într-adevăr echivalat cu modernul *diamoniță*, astfel încât definiția dată în DA, „femeie (în genere văduvă) consacrată serviciului bisericii...”,

⁴ V. de pildă, cele 12 volume ale *Vieților Sfinților* apărute între anii 1991 și 1998 la Editura Episcopiei Romanului și Hușilor (volumele consacrate lunilor septembrie – aprilie) și apoi la Editura Episcopiei Romanului (volumele consacrate lunilor mai – august) consultate online, aici: https://paginiortodoxe.tripod.com/vsian/01-24-cv_xenia.html (2.08.2022).

este corectă, *ierodiaconiță* atestat la Iorga are, cel mai probabil, un alt sens, pe care îl vom discuta în cele ce urmează, în corelație cu sensurile cuvântului (*h*)*ierodiaton*.

După cum am precizat deja, pe lângă înțelesul „diacon călugăr”, DA înregistrează pentru (*h*)*ierodiaton* și sensul „cel dintâi între mai mulți diaconi” – pe care s.v. *ierodiaton* îl marchează drept „impropriu”. Sensul în cauză ne-a atras atenția pentru că nu este consemnat ca atare în dicționarele moderne de termeni religioși și nici nu se regăsește în alte surse religioase pe care le-am putut consulta. Termenul curent, care se folosește pentru a desemna un rang onorific superior în cazul diaconilor, este, conform Statutului BOR (vezi nota 2), *arhidiaton*, existând cu același sens și mai puțin folositul *protodiaton*. De altfel, *arhidiaton* este înregistrat în DA cu înțelesul „primul diacon pe lângă un episcop” și întâia atestare în *Îndreptarea legii*, 1652, adică mult anterioară primei atestări pentru (*h*)*ierodiaton*, cu sensul presupus „cel dintâi între mai mulți diaconi”, în documentul din Uricariul XIV pe care l-am amintit și care datează din 1766. Acest document este, de fapt, o hotărâre a lui Grigore Alexandru Ghica, domnul Moldovei, care, pentru Academia învățăturilor și epistimiilor pe care o patronează, hotărăște ca „plata și lefele dascălilor și chiverniselele ucenicilor celor străini și săraci” să se facă „nesmintit și neclătit din dajdea cea rânduită a preoților și a hierodiatonilor ce se află în toată țeară”. Citatul folosit în DA pentru a ilustra sensul este „Dajdea preoților și hierodiatonilor” și nu este greu de presupus raționamentul care a condus la izolarea acestui sens din, de altfel, singurul citat pe care redactorul l-a avut la dispoziție: domnitorul introduce un impozit nou pentru slujitorii bisericești, dar nu-i vizează pe toți, ci doar pe cei mai înstăriți dintre aceștia, adică doar pe preoți și pe cei mai importanți dintre diaconi. De aici, putem presupune, sensul „ierodiaton” = „cel dintâi între mai mulți diaconi”. În același document, însă, se precizează, în continuare, că, drept compensație, domnul s-a milostivit și a redus impozitul categoriilor vizate către vistieria domnească,

lasându-i ca se dea la visteria domneasca foarte puțină sumă, atât preoții cât și diaconii. Deci iată că hotarim anume prin acest al nostru domnesc hrisov, cum nestrămutat și neclătit să dea preoții și erodiatonii pentru plata dascălilor și pentru chiverniseala și economia ucenicilor, câte 4 lei noi într'un an de tot preotul și diaconul (Uricariul XIV, 189).

Citatul din Iorga, S.D. XIII 105, la care DA trimite pentru forma *ierodiaconiță*, înregistrează și (*iero*)*diaton*. Este vorba despre o însemnare de pe o Evanghelie din 1697, a cărei vânzare-cumpărare este descrisă în modul următor:

Să s[ă] știe că aciastă sf[ă]ntă evanghelie o am cumpărat din București de la diiatonul Manea, eu Simion din Banabic [...] și au fost cursul anilor de la Zidirea Lumii leat 7219 [1711]. [...]

Să s[ă] știe că aciastă s[făn]tă evanghelie am vândut-o eu diiac Manea drept ban[i] gata [...] l[ea]t 7219 [1711], ms. Mai 3 dn. Pomeni gd: irodiaconul Manea, erod[iaconiță] Rada, irodiacon. Negre, irodța Iliana, Cernat, Cărstina, Costandin, Anca (Iorga, S. D. XIII: 105).

Parcurgând textele de mai sus observăm mai multe lucruri: pe de o parte, faptul că autorii lor par să folosească interșanjabil termenii *diaton* și (*h*)*ierodiaton* (domnitorul Ghica îi desemnează pe plătitorii de impozit de două ori ca *diaconi*, o dată ca *hierodiatoni*

și o dată ca *erodiaconi*; Manea este numit și se autodesemnează *diiac(on)*, însă, la finalul documentului semnează *irodiacon*). Pe de altă parte, ierodiaconițele despre care vorbește cel de-al doilea text, trăind la anul 1711, este evident că nu pot fi asimilate cu diaconițele din primele veacuri creștine, întrucât instituția acestora dispăre chiar și în Răsăritul ortodox după secolul al XIII-lea. Ni se pare mai probabil că ierodiaconițele în cauză sunt, de fapt, soții de diaconi (a se remarca argumentul în plus din alternanța masculin-feminin din seria numelor). Firește că, dacă această ipoteză este corectă, ierodiaconii menționați în textul tranzacției nu mai pot fi călugări, ci sunt diaconi de mir, căsătoriți. S-ar putea să fi fost așa; altfel, dacă ierodiaconii Manea și Negre ar fi fost călugări, cum s-ar putea explica prezența numelor feminine alături de ale lor într-o perioadă în care călugărițele nu ar mai fi putut avea consacrare de diaconițe? Și textul domnitorului Ghica ni se pare că îndeamnă la concluzia că, în unele contexte cel puțin, *diacon* și (*h*)*ierodiacon* erau folosiți cu același înțeles (sau desemnând aceeași realitate extralingvistică). Dacă pe baza acestui document s-ar fi putut desprinde un sens particular pentru (*h*)*ierodiacon*, diferit de cel al lui *diacon*, și anume „rang superior de diacon”, cum pare că deduc redactorii DA, atunci de ce ar fi folosit domnitorul, lăsând a se înțelege că nu face o diferență între termeni, atât *diacon*, cât și (*h*)*ierodiacon*, tocmai într-un document care, după interpretarea adoptată în DA, și-ar propune să distingă între cele două categorii, atribuind obligația de a plăti impozit suplimentar uneia (ierodiaconii) și scutind-o pe cealaltă (diaconii simpli)?

Din păcate, nu avem acum posibilitatea tehnică de a căuta, într-un corpus vast de texte românești vechi, suficiente ocurențe pentru a verifica ipoteza la care ne-am oprit. Prin urmare, nu putem deocamdată decât să atragem atenția că sensul „cel dintâi între mai mulți diaconi” din DA pentru (*h*)*ierodiacon* (pe care chiar un redactor al DA îl marchează drept „impropriu”) ar trebui supus unei reevaluări în edițiile viitoare ale dicționarului tezaur. De asemenea, cercetări ulterioare ar putea clarifica dacă, într-adevăr, a existat o perioadă în istoria limbii în care (*h*)*ierodiacon* era folosit nu doar ca termen specializat prin care se desemnau călugării diaconi ci, poate în baza etimologiei, și cu sensul „sfințit diacon” (cum se spune astăzi, de exemplu, „sfințite părinte”), ca denumire ce putea fi atribuită atât diaconilor călugări, cât și celor de mir. Ceea ce credem că putem concluziona deocamdată este că termenul *ierodiaconiță*, atestat la Iorga, S.D. XIII 105, nu poate fi definit ca desemnând diaconițele din primele veacuri creștine, cum se procedează în DA.

În finalul acestei contribuții, am dori să adăugăm recomandărilor pentru practica lexicografică pe care Dinu Moscal le desprinde dintr-o cercetare amplă dedicată teoriei coșeriene a câmpurilor lexicale (vezi Moscal 2013: 224–225), unele sugestii pe care le considerăm utile pentru tratamentul termenilor de specialitate în dicționare, întreprindere care constituie, credem noi, o dublă provocare adresată redactorilor: pe de o parte, identificarea corectă a opozițiilor dintre termeni în cadrul câmpului (a seriei terminologice structurate etc.), în vederea formulării unor definiții adecvate pentru aceștia, pe de altă parte, identificarea corectă a domeniului referențial specific valorii de limbă acoperite de

definiția dată termenului. De altfel, pentru această a doua provocare, o serie de recomandări care să ducă la evitarea în practica lexicografică a unei confuzii între

planul lexico-semantic (referitor la unitățile lexicale ca elemente ale limbii) și planul enciclopedic-științific (referitor la obiectele din realitate, văzute din perspectiva unei investigații științifice)

găsim și în Celac 2021: 246–247. La rândul nostru, sperăm că am arătat că identificarea judicioasă a (sub)-câmpurilor cărora le aparțin termenii (și a raporturilor între aceștia în interiorul diferitelor câmpuri lexicale), precum și o mai clară identificare a domeniului referențial atribuit termenului prin definiție ar duce la un tratament lexicografic mai adecvat. De asemenea, o altă sursă de confuzie ar putea fi eliminată prin utilizarea cu discernământ a citatelor ilustrative, mai precis prin evitarea exemplificării unui sens aparținând unui anumit domeniu referențial prin citate care țin de alt domeniu.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare:

- CADE = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, partea I–II, I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi (Literale A–O)*, de I.-Aurel Candrea; II: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi (Literale P–Z)*, de I.-Aurel Candrea; *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească” S. A., 1931.
- DA = Sextil Pușcariu (coord.), *Dicționarul limbii române*, tom I, partea I: *A–B*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; tom I, partea a II-a: *C*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tom I, partea a III-a, fascicula I: *D–De*, Academia R.P.R., București, Universul Intreprindere Industrială a Statului, 1949; tom II, partea I: *F–I/Î*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; tom II, partea a II-a, fascicula I: *J–Iacustru*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; tom II, partea a II-a, fascicula II: *Ladă–Lepăda*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; tom II, partea a II-a, fascicula III: *Lepăda–Lojniță*, Academia R.P.R., București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.
- DEX 1998 = Ion Coteanu, Lucreția Mareș (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic.
- DEX 2009 = Ion Coteanu, Lucreția Mareș (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- DEX 2012 = Ion Coteanu, Lucreția Mareș (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.

- DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coordonator științific: Eugenia Dima, autori: Eugenia Dima, Doina Cobeț, Laura Manea, Elena Dănilă, Gabriela E. Dima, Andrei Dănilă, Luminița Botoșineanu, Chișinău, Editura Arc – Editura Gunivas, 2007.
- DL = Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (coord.), *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV, I: A–C, 1955; II: D–L, 1956; III: M–R, 1957; IV: S–Z, 1958, București, Editura Academiei Române.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu; Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, tom I, partea a 3-a, litera D: *D-Deînmulțit*, 2006; tom I, partea a 4-a, litera D: *Deja-Deținere*, 2006; tom I, partea a 5-a, litera D: *Deținut-Discopotiriu*, 2007; tom I, partea a 6-a, litera D: *Discord-Dyke*, 2009; tom I, partea a 7-a, litera E: *E-Erzaț*, 2009; tom I, partea a 8-a, litera E: *Es-Ezredeș*, 2010; tom IV, litera L: *L-Lherzolită*, 2008; tom V, litera L: *Li-Luzulă*, 2008; tom VI, litera M, 1965; tom VII, partea 1, litera N, 1971; tom VII, partea a 2-a, litera O, 1969; tom VIII, partea 1, litera P: *P-Păzui*, 1972; tom VIII, partea a 2-a, litera P: *Pe-Pînar*, 1974; tom VIII, partea a 3-a, litera P: *Pînă-Pogribanie*, 1977; tom VIII, partea a 4-a, litera P: *Pogrienie-Presimțire*, 1980; tom VIII, partea a 5-a, litera P: *Presin-Puzzolană*, 1984; tom IX, litera R, 1975; tom X, partea 1, litera S: *S-Sclabuc*, 1986; tom X, partea a 2-a, litera S: *Scladă-Semînțarie*, 1987; tom X, partea a 3-a, litera S: *Semn-Sîveică*, 1990; tom X, partea a 4-a, litera S: *Slab-Spongios*, 1992; tom X, partea a 5-a, litera S: *Songiar-Swing*, 1994; tom XI, partea 1, litera Ș, 1978; tom XI, partea a 2-a, litera T: *T-Tocăliță*, 1982; tom XI, partea a 3-a, litera T: *Tocăna-Twist*, 1983; tom XII, partea 1, litera Ț, 1994; tom XII, partea a 2-a, litera U, 2002; tom XIII, partea 1, litera V: *V-Veni*, 1997; tom XIII, partea a 2-a, litera V: *Venial-Vizurină*, 2002; tom XIII, partea a 3-a, litera V: *Viclă-Vuzum*, literele W, X, Y, 2005; tom XIV, litera Z, 2002, București, Editura Academiei Române.
- Dosoftei, V. S. = *Viața și petrecerea svinților*, vol. I–IV. Acum tipărite și traduse... cu poronca Mării Sale și cu poslușenia a smereniei noastre, a lui Mitropolitul Dosoftei. I: Lunile septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie. 1682; II: Lunile ianuarie, februarie. 1683; III: Lunile martie, aprilie, mai, iunie. 1686; IV: Lunile iulie și august [neterminat și netipărit; scris ante 1693], Iași, în Tiparnița Svi[n]tei Mitropolii.
- Iorga, S. D. = *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I–XXXI, publicate de N. Iorga. XIII: *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene. II. Inscripții și însemnări*, București, Atelierile Grafice Socec & Comp., Societatea Anonimă, 1906 (documente dintre 1650 și 1848).
- MDA = Marius Sala, Ion Dănilă (coord.), *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, I: A–C, 2001; II: D–H, 2002; III: I–Pr, 2003; IV: Pr–Z, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Scriban = August Scriban, *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Șăineanu = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, a opta edițiune, revăzut și adăogit la ediția VI-a, Ortografia Academiei Române, [Craiova], Editura Scrisul Românesc, 1930.
- Uricariul = [Uricariul]. I-XXV. XIV: *Uricarul sau Colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, de Theodor Codrescu, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1889 [documente dintre 1610 și 1889].

https://paginiortodoxe.tripod.com/vsian/01-24-cv_xenia.html

<https://patriarhia.ro/statutul-pentru-organizarea-i-funcionarea-bisericii-ortodoxe-romAne-1400.html>

B. Lucrări de referință:

- Braniște 2002 = Ene Braniște, *Liturgica generală*, Galați, Editura Episcopiei Dunării de Jos.
- Bursuc 2022 = Alina-Mihaela Bursuc, *Argumente pentru studiul schimbărilor diacronice din câmpul lexical reflectate în dicționarul istoric*, în *Actele Colocviului Internațional Lexicografia academică românească. Provocările informatizării. 2020-2021*, volum îngrijit de Marius-Radu Clim, Elena Isabelle Tamba, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 43-51.
- Celac 2021 = Victor Celac, *Câteva considerații privind variația lingvistică la nivel lexical (limbă comună, limbaje specializate, terminologii)*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LXXII, 2, p. 217–249.
- Coșeriu 1966 = Eugenio Coseriu, *Introducción al estudio estructural del léxico*, în *Principios de semántica estructural*, Madrid, Gredos, p. 87–142.
- Coșeriu 1975 = Eugenio Coseriu, *Vers une typologie des champs lexicaux*, în „Cahiers de lexicologie”, XXVII, p. 30–51.
- Coșeriu 1987 = Eugeniu Coșeriu, *Limba și politică*, în *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării* (2002), editat de Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu, Iași, Editura Trinitas, p. 17–40.
- Coșeriu 1992 = Eugeniu Coșeriu, *Structurile lexemactice*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, Chișinău, nr. 6, p. 41–52.
- Moscal 2013 = Dinu Moscal, *Teoria câmpurilor lexicale. Cu aplicație la terminologia populară a formelor de relief pozitiv*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Ștefănescu, Minică 2022 = Maria Ștefănescu, Mircea Minică, *O privire, din perspectiva lingvisticii coșeriene, asupra vocabularului religios reflectat în dicționarele generale de limbă*, în „La izvoarele imaginației creatoare”. *Studii și evocări în onoarea profesorului Mircea Borcilă*, volum îngrijit de Elena Faur, Diana Feurdean, Iulia Pop, Cluj-Napoca, Editura Argonaut & Eikon, p. 580–591.
- Munteanu 2010 = Cristinel Munteanu, *Problema terminologiei în concepția lingvistică a lui Eugenio Coșeriu*, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, fascicula XXIV: *Lexic comun / lexic specializat*, III(1), p. 66–76.

SOME NEW REFLECTIONS ON THE USEFULNESS OF COSERIU'S CONCEPT OF LEXICAL FIELD FOR PRACTICING LEXICOGRAPHERS

ABSTRACT

In this paper we intend to inquire into the possibility that E. Coseriu's structural semantics, more specifically his concept of “lexical fields”, might be useful for practicing lexicographers. We believe that, at least in the case of some terminologies, one can identify lexical (or rather semantic) fields sui generis, awareness of which will enable lexicographers to avoid some pitfalls when defining words. We intend to illustrate our findings by referring to some definitions for religious terms taken from Romanian dictionaries.

Keywords: *lexicography, terminology, structural semantics, lexical field, religious terms.*

RECONSIDERAREA UNOR ETIMOLOGII CU PRILEJUL REFACERII VOLUMULUI I AL *DELR* ÎN VEDEREA DIGITALIZĂRII

IULIA BARBU-COMAROMI*, ION GIURGEA*, CRISTIAN MOROIANU**

1. Introducere

Publicarea în forma definitivă a părții a doua a literei *C* din *Dicționarul etimologic al limbii române (Clac–Cyborg, București, Editura Academiei, 2018)* a impus autorilor revizuirea structurală și de conținut a literelor *A* și *B* (publicate, la aceeași editură, într-un unic volum în 2011/2012: *DELR A–B*), noua versiune beneficiind de o mult mai bogată bază de texte, de ediții critice și de dicționare recente, surse și bibliografie consultabile inclusiv online. Astfel, în urma actualizării, refacerii și completării primului volum (*A–B*), au rezultat două volume, dintre care primul (litera *A*) a fost publicat în anul 2021, iar cel de al doilea (litera *B*) este în curs de publicare la Editura Academiei. Această nouă versiune va fi disponibilă și online¹.

După cum se știe, cuvintele care încep cu litera *B* din limba română sunt printre cele mai dificile din punct de vedere etimologic, multe fiind cuvinte populare sau regionale, expresive, rare sau chiar hapaxuri, împrumuturi cu surse multiple sau creații interne insolite. Oportunitatea apelului la instrumente online de cercetare ne-a permis să reevaluăm, prin comparație cu versiunea anterioară, primele atestări, cu indicarea explicită a sursei, să limităm, cu ajutorul dicționarelor etimologice ale limbilor cu care româna a intrat în contact (popular sau cultural), numărul cuvintelor cu origine necunoscută, să propunem noi etimologii și să evaluăm critic diversele surse avansate de către cercetători în dicționare sau în lucrări de specialitate, să adăugăm sau să nuanțăm sensuri, cu respectarea formatului devenit de referință prin noua versiune, revăzută și adăugită, a literei *A*.

* Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie, nr. 13.

** Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București / Facultatea de Litere, Universitatea din București, str. Edgar Quinet, nr. 5.

¹ În paralel, a fost deja predat la Editura Academiei un nou volum din *DELR*, care conține prima parte a literei *D* (*D–Djimm*) și care urmează să apară, tipărit și online, în cursul anului următor.

2. Diferențe între prima ediție a volumului A–B și noua ediție revizuită

Materialul de față are în vedere evidențierea diferențelor de tratament etimologic dintre partea a doua a primei ediții a volumului A–B (care cuprinde cuvintele care încep cu litera B) și volumul al doilea al ediției revizuite, în curs de publicare, fără ca aceasta să presupună vreo intenție critică, ci, mai degrabă, să arate stadiul cercetării etimologice actuale și efortul autorilor de valorificare a noilor instrumente de cercetare. Comparația cu prima ediție este structurată pe baza următoarelor tipuri de modificări (ilustrate prin exemple considerate reprezentative): I. propunerea de noi etimologii; II. acceptarea ca posibile a unora dintre soluțiile din literatura de specialitate, respinse la prima ediție; III. găsirea în literatura de specialitate a unei etimologii mai potrivite, necunoscute primei ediții; IV. modificarea unei etimologii ca urmare a descoperirii unui cuvânt necunoscut primei ediții; V. observarea și stabilirea unei legături etimologice între cuvinte tratate separat în prima ediție; VI. renunțarea la una dintre soluțiile multiple admise în prima ediție și stabilirea, în consecință, a unei etimologii unice; VII. propunerea unor etimologii suplimentare și, eventual, a unor lexeme pentru unele sensuri, ca urmare a cercetării statutului cuvântului în limba-sursă; VIII. completarea unei etimologii, necesară în vederea confirmării criteriului formal; IX. modificarea etimologiei inițiale ca urmare a completării informației semantice despre cuvântul românesc; X. eliminarea unor „cuvinte-fantomă”.

2.1. Propunerea de noi etimologii

În unele situații, noua ediție înlocuiește indicația „et. nec.” cu o etimologie (externă sau internă) considerată sigură, probabilă sau posibilă. Astfel, pentru **bâzdâc** s.n. (fam.) „toană, capriciu”, folosit mai ales în expr. *a-i sări bâzdâcul*, *a-i veni bâzdâcul* „a se supăra dintr-odată, fără motiv”, a fost propus, ca etimon original probabil, ucr. *bzyk* „streche” (o soluție similară la Rohr, KREW, care însă indică pol. *bzik* „streche; nebunie”, influențat de pol. *bzdyk* „bătrân nebun”), cu explicarea suplimentară a variantelor interne *bâzdoc*, *bâzdoacă*² sub influența lui *bâzdoacă*¹, *bâzdac* „ciomag” și cu respingerea (pe criterii formale și semantice implicite) a altor propuneri etimologice, dintre care sunt de amintit cele propuse în CDER 905 (formație glumeață, compusă din scr. *bazdrk*, rus. *bzdjoch* „pâr” și *dacă* „turbare” < sl. *dikŭ* „sălbatic”), din SDLR (pol. *bzdyk* „hodrog, babalâc, nebun”) sau din CDED II, 480 (el. magh., s.v. *bășău*). Pentru **bendél** s.n. (Mold.; hapax, DA) „bucată pe care cizmarul, când taie marginea tălpii, o pune între talpă și piele, ca să nu taie pielea”, a fost propus, tot ca etimon probabil, dată fiind diferența accentuală², germ. *Bändel* „curelușă”, dim. lui *Band* „legătură, bandă, panglică, bandaj, cerc de butoi, balama”, cu respingerea, din motive semantice, a tc. *bindi* „suport” (Rohr, KREW). Pentru **berbán** s.m. (Mold.) „un fel de pește” s-a sugerat contaminarea numelor a două specii de pești (*barbun* + *biban*), soluție către care s-a îndreptat, parțial și indirect, și Rohr, KREW: cf. ngr. *μπαρμπόνυ*, tc. *barbunya*. Pentru **bétcă** s.f. (Hațeg, rar) „coajă de bostan copt,

² O posibilă explicație ar fi, în acest caz, notarea greșită a accentului în DA.

folosită ca vas”, a fost avansată soluția (probabilă) a unei derivări din *belcă* „cană de pământ”³, la rândul ei probabil obținută din *bâlcă* „urcior” (MDA), contaminat cu *butelcă* ° sau scurtat din *butelcă* (Rohr, KREW: sl. *butelka*). În cazul lui **blúcă** s.f. (Ban.) „bulgăraș; glob (de sticlă); ghindă”, a fost avansată probabilitatea unei refaceri fonetice din **glucă* (< germ. *Glocke* „clopot; glob de sticlă”), mai degrabă decât moștenirea dintr-un lat. **bullūca* < *bullā*, soluție propusă de Skok ERHSJ, ZRPh 50, 1930, 270. **Bobíc**¹ s.n. (reg.) „par folosit la pescuit” 1884 (H. IV 155, 157, 277) a fost explicat, sub aceeași rezervă a probabilității, ca refăcut din *popic* „bucată de lemn cu diferite întrebuițări, băț”, soluție preferată de autori cel puțin prin comparație cu cea sugerată cu totul relativ de Rohr, KREW (cf. rus, ucr. *buba* „măciucă”). Tot o soluție internă probabilă a fost propusă și în cazul lui **bodicăi** vb. (Ban., Olt.) „a scotoci” 1884 (Snoava, III, 258), var. *bodigăi*, considerat ca refăcut, posibil prin intermediul unei var. **bojdicăi*, din variantele *bojbicăi*, *bojbecăi* ale verbului *bojbăcâi* „a umbla în toate părțile, băjbâind, a se agita fără rost” (s.v. *băjbât*)⁴. Un exemplu care a necesitat inclusiv schimbarea statutului de cuvânt-întrare este cea a lui **blejdéu** s.n. (S–E Trans., mai ales ca termen de comparație) „ceva ce crește mai mare decât în mod obișnuit” 1909 (Berescu, Gr. Olt., în Țara Oltului, III, 1909, nr. 15–16), considerat în DELR ca derivat din *blejde*, *blejdă* s.f. „lucru la care te holbezi, mâncare inexistentă pe care și-o dorește cineva”, la rândul lui derivat regresiv din verbul de bază **bleojdi**¹ vb. „a(-și) holba ochii” (din bg. *bleštja* se „mă holbez”, *bleštja oči* „holbez ochii”) și inclus, în consecință, în familia acestuia, spre deosebire de calitatea lui de intrare din ediția anterioară.

În alte cazuri, etimologia propusă în prima ediție a fost înlocuită cu alta. Astfel, **bétnic** adj. (rar, Munt.) „bătrân”, explicat în prima ediție ca derivat dintr-un **bet* (< bg. dial. *vet* „bătrân”), este considerat în noua ediție ca fiind, mai probabil, o variantă a lui *belnic* (< *băl*, *bel* < v.sl. *bělŭ* „alb”), atestat cu referire la cai; forma cu *-t-* se poate datora infl. lui *bât* „bunic”. **Betónie** s.f. (înv.), tratat în prima ediție în familia lui **betónică** s.f. (bot.) „plantă erbacee din familia labiatelor, cu flori purpurii, cu proprietăți medicinale (*Betonica [officinalis]*), vindecea” și considerat rezultat al contaminării între *betonică* și *petunie*, primește în noua ediție o nouă explicație etimologică: fr. *bétoine* (adaptare a lat. *betonica*), germ. *Betonie* (< fr.), fiind în consecință tratat ca variantă (etimologică) a lui *betonică*. **Triciclétă** (în familia lui **biciclétă**), care în prima ediție era explicat pe baza lui *bicicletă* (cu substituirea prefixoidului) sau a lui *triciclu*, influențat de *bicicletă*, beneficiază în ediția actuală de o nouă etimologie: fr. (înv.) *tricyclette* (< *tricycle*), păstrându-se ca posibilitate și formarea din *triciclu*, după *bicicletă*, propusă în DEX. Pentru **bocioacă** s.f. (N–V Trans.) „măciulie, măciucă” se propunea în prima ediție, ca etimon probabil, magh. *bucsak* „butuc”, în timp ce în noua ediție, cu același grad de incertitudine,

³ A fost respinsă, din motive semantice, ipoteza provenienței din magh. *bötke* „nod, excrescență” (Rohr, KREW).

⁴ Au fost respinse raportările la magh. *bujdok* „a hoinări pe ascuns” și la bg. *bodikam* „a coase rău” (SDLR), respectiv magh. *búdog*, *bujdokol* „a hoinări pe ascuns, a se cufunda” (Rohr, KREW).

se propune un alt etimon maghiar: *bütyök* „nod, umflătură” (pentru *č* < *ty*, cf. *conci* < *konty*, *cocirlău* < *kutyoló*, *piciocă* < *pityóka*, *gaci* < *gatyá*), infl. de *mocioacă* (= *măciucă*). Pentru **bogomîl** s.m. „adept al bogomilismului”, în locul provenienței din bg. (antrop.) *Bogomil*, s-a propus ca etimon fr. *bogomile* (< gr. med. *βογόμιλος* < antrop. (v.sl.) *Bogomilŭ*, fondatorul acestei secte), date fiind perioada și contextul cultural ale primei atestări a cuvântului (1882, Eminescu, O. XIII, 223) și faptul că derivarea cu sufix zero a unui substantiv comun cu sensul „adept al...” de la un nume propriu nu este firească în română.

Uneori, etimologia propusă în ediția actuală a condus la introducerea unui nou cuvânt, pe care se bazează ipoteza noastră: etimologia propusă în cazul lui **boinóg** s.n. (Trans.) „cui de lemn bătut la capătul plutei” (posibil < *boină* < tc. *boyna*) a justificat introducerea lexemului **bóină** (Dobr.) „vâslă la barcă”.

În noua ediție a fost evitat, pe cât posibil, recursul la „creație expresivă”: lui **bleándă**¹ s.f. (Munt.) „om molău, greoi, prostănac” (considerat în prima ediție creație expresivă) i se dă o etimologie nesigură, provenind, probabil, din *fleandră* „zdreanță” = *fleandură* (< sâs. *flander*), cu inițiala după *bleg*.

Alteori, a fost sugerată o etimologie nouă acolo unde etimonul propus de prima ediție nu se potrivește din punct de vedere semantic: **bélcă** s.f. (Olt.) „cană de pământ” era explicat în prima ediție ca provenind din scr. *belka* (= *bijelka*), dar acest cuvânt este atestat cu sensurile „femeie blondă, animal alb, (iht.) obleț”; în noua versiune, se optează pentru o derivare probabilă din *bâlcă* „urcior” (ipoteză susținută și în MDA), contaminat cu *butelcă*, sau scurtat din *butelcă* (Rohr, KREW dă ca unic etimon scr. *butelka*). În aceeași situație este **belșită** s.f. „plantă erbacee ornamentală, cu frunze mari, verzui sau purpurii și cu flori mari roșii, galbene sau pestrițe (*Canna indica*)”, pentru care în prima ediție se nota „probabil < bg. *bela elša*”, ceea ce înseamnă „arin alb”; noua ediție consideră că ar proveni dintr-un derivat al slavului *bělŭ* „alb”, rom. *băl*, cf. scr. *bjeliš* „plantă din familia umbeliferelor”, *belica ruža* „trandafir alb”. Pentru **bintă** s.f. (mar.) „stâlp de care se leagă navele la chei, baba” s-a renunțat la soluția inițială, din it. *binda* (care înseamnă „cric, mecanism de ridicat”), optându-se pentru proveniența din fr. *bitte* (< v.nord. *biti* „grindă”) cu același sens, soluție propusă deja în DLRM, la care am adăugat, ca posibil, și it. *bitta* (< fr.).

O serie de etimologii interne au fost corectate în noua ediție: **bobóș**³ s. „globul ochiului”, considerat în prima ediție derivat din *bob*¹, în a cărei familie lexicală era și plasat, este explicat în noua ediție prin derivare din *boboășă* „obiect rotund” (< *bob*¹ + *gogoășă*), sg. refăcut, sau din *boboloș* (< *bob*¹ + *cocoloș*), prin trunchiere.

2.2. Acceptarea ca posibile a unora dintre soluțiile din literatura de specialitate, respinse la prima ediție

O primă serie de exemple ilustrează situațiile în care în ediția actuală s-a admis o soluție din studiile de specialitate, înlocuind „et. nec.” din ediția anterioară. Pentru a se

observa mai bine amploarea modificărilor, redăm ambele versiuni ale articolelor **băț** și **biet**, cuvinte pentru care s-au făcut multe propuneri etimologice, dintre care nu toate sunt de respins:

Versiunea din prima ediție:

BĂȚ s.n. „baston – bâton” 1620, var. (Mar.) *băț*².

Et. nec. DEX // Probabil v.sl. *bičĭ* CDER 727; probabil împrumut sud-sl. SDEM 68; cf. *bătă* CDED II 10, TDRG, DA; cf. lat. *uittum* „bătă”, magh. *bot* SCLR; lat. pop. **bitium* (= **uiteum* < *uitis* „varga centurionului”) P. Boerescu, LR, 2005, 54, 1–4, 27–36.

Versiunea din noua ediție:

BĂȚ s.n. „bucată de lemn lungă și subțire – bâton, baguette” 1620 (Moxa, C. 118^v), var. (Mar.) *băț*².

Et. nes., posibil: (i) împrumut slav de la baza v.sl. **būtŭ* (de unde și *bătă*), cf. slavon *būtŭ* „sceptru”, scr. *bat* „mai, ciocan”, rus *bot* „curpen” CDED II, 10, TDRG¹ (posibil), SCLR (posibil), cu *-f-* explicabil printr-un dim. slav în *-ičĭ-* S. Pușcariu, DR 3, 834 (posibil), cf. scr. *bătēc/băca* „ac cu gămălie”, *bătica* „ac cu gămălie; ciomag, măciucă” (problematic din motive formale: chiar dacă admitem explicația lui Pușcariu pentru *-f-*, rămâne problema vocalismului originar *-e-* deductibil din pluralul *beŭe*, care nu se poate explica prin v.sl. *ŭ*; trebuie să presupunem un plural analogic); (ii) lat. **bitium* < *uiteum* < *uitis* „viță-de-vie; varga centurionului” (neutrul substantivat al adj. *uiteus* al cărui feminin a dat numele plantei, *viță*), cf., pentru sens, ngr. *βίτσα* „nuia, vargă” (< lat. *uitea*), pentru *b-*, cf. *biț* „șuviță, smoc de păr”, *biță*² „coadă de păr împletit” < lat. *uiteum*, *uitea*, iar pentru scurtarea lui *ī* (> romanic *e*), cf. m.gr. *βέτζα* „legătură” P. Boerescu, LR 54, 2005, 27–38, LR 56, 2007, 407–410 (problematic deoarece accidentul fonetic *ī>i*, pentru care autorul citează *nutreț* < *nutricium*, nu se întâlnește la celelalte cuvinte provenite de la această bază latină, *viță*, *biț*, *biță*², ar. *ȳite*); (iii) el. de substrat, Mihăescu, Rom. 316 (posibil), Rohr, KREW (posibil), cf. alb. este *bisk* „mlădiță”, explicat de Çabej, SEFS II, 245 ca derivat de la verbul autohton (*m*)*bin* „a încolți, a răsări” ° (alb. *-s-* poate proveni din *-ty-*; mai problematică rămâne corespondența alb. *i*: rom. *e*) // Probabil lat. *bitus* „lemn folosit la bătaie” (CGL II, 570), cuvânt de origine germanică, cu *-f-* din rom. explicabil printr-o formă longobardă cu *-t-* > *-z-* (cf. germ. medie de sus *bizze*, v.nord. *bite* „grindă”) G. Giuglea, DR 2, 401; probabil împrumut sud-slav, cf. v.sl. *bodĭčĭ* „băț ascuțit cu care se mână vitele” (< *bosti*, *bodati* „a împunge”), cf. scr. *bodac*, gen. *boca* „ghimpe, ascuțit”, *bocati* „a împunge ușor”, bg. *bodec* „împunsătură, ghimpe”, *bocvam* „a înțepa ușor” SDEM 68 (problematic din motive formale); lat. *uectis* „pârghie, bară, drug”, cf. calabr., dial. din Basilicata *bett* „baston” Lausberg, „Die Mundarten Südlukaniens”, 186, apud CDER 727 (dar rezultatul fonetic așteptat ar fi fost **viepte* / **biepte*); lat. **uittum* < *uitta* „ramură”, cf. alb. *bisk* „ramură”, it. dial. *vitska* „băț” G. Pascu, Archivum Romanicum 6, 1922, 256 (dar *uitta*, moștenit în rom. *bată*, înseamnă „bentiță, panglică, fâșie, legătură”; Pascu consideră forma *bât* „baculus” din Anon. Car. o variantă a lui *băț*, dar este vorba de fapt de o var. a lui *bătă*); lat. **abieteus* < *abies*, *abietem* „brad” G. Giuglea, DR 5, 897; probabil v.sl. *bičĭ* „bici”, dublet al lui *bici* CDER 727; et. nec. DA (care adaugă o trimitere la *bătă* sau magh. *pá(l)ca* „baston”), DEX.

Versiunea din prima ediție:

BIET adj. „vrednic de milă, sărman – pauvre” 1673, var. (Vâlcea) *bied*.

Et. nec. // Cf. v.sl. *bědīnǔ* „sărman, sărac” DA; posibil lat. *uiētus* „ofilit, slab” TDRG; lat. *uetus* „vechi” (> *, „răposat”) CDER 838; lat. *uietus* sau *obiectus* LM.

Versiunea din noua ediție:

BIET adj. (folosit numai antepus și substantivat, ca termen afectiv) „vrednic de milă, sărman – pauvre” 1620 (Moxa, C. 59^v), var. (Vâlcea) *bied*.

Et. nes., probabil: (i) lat. *uiētus* „ofilit, veștejid, slab” Diez, Gr. I, 287, LM, TDRG¹ (posibil), Densusianu, HLR I, 99, posibil păstrat și în sienez *viegio*, *biegio* „slab” (Densusianu, loc. cit.; forma piemonteză citată de Densusianu este exclusă din motive fonetice, cf. REW 9325), ipoteză contestată de PEW 201 și REW 9325 pe motive fonetice, susținându-se că *uiētus* ar fi trebuit să evolueze la **uētus* (> **văt*, **băt*, cf. *uērus* > *văr*) ca și *quiētus* > *quētus* (formă general romanică; rom. *cet*, *încet*); (ii) lat. *bīliātus* „supărat” (part. unui verb *bīliāre*, atestat în glosare, < *bīlis* „fiere; necaz, mâhnire”), cu masc. *biet* (în loc de **biat*) refăcut după fem. *biată*, cu aceeași evoluție sem. ca și *amărât* G. Giuglea, DR 3, 765-766, REW 9645 // Lat. *uetus* „bătrân, vechi” TDRG (posibil), CDER 838 (problematic deoarece acest cuvânt a fost moștenit în forma dim. *uetulus* > *vechi*); lat. *beatus* „fericit”, folosit cu referire la morți, de unde resemantizat ca „răposat” S. Pușcariu, „Langue et littérature” II, 1943, nr. 1–2, 5–8 (problematic din motive semantice); posibil și lat. *abiectus* „aruncat jos, căzut, demn de dispreț” LM; v.sl. *bědīnǔ* „sărman, sărac” CDED II, 13, PEW 201 (probabil), DA („cf. v.sl. *bědīnǔ*”); scr. *bijed-* în *bijednik* „sărman, biet” Rohr, KREW.

Uneori cercetarea sensului și a termenilor din limba-sursă ne-a făcut să acceptăm ca sigură o etimologie respinsă în prima ediție. Astfel, dacă pentru **bichi** s.n. (Mold.) „bețișor folosit într-un joc de copii, care îl lovesc cu o lopățică; numele acestui joc, țurcă”, prima ediție respingea soluția propusă de SDLR (magh. *pige*), etimologia fiind considerată ca necunoscută, în actuala ediție se admite magh. *bige*, (dial.) *pige*.

În alte cazuri, am considerat mai plauzibilă (din punct de vedere formal și semantic) una dintre soluțiile propuse anterior, respinse în prima ediție. Ilustrăm, mai jos, comparativ, cele două versiuni pentru lexemele **ban**, **bir** și **boare**:

Versiunea din prima ediție:

BAN¹ s.m. „monedă – argent, monnaie” 1413.

Lat. med. *banus* „monedă” (< sud-sl. *ban* „ban²”) H. Mihăescu, SCL, 18, 1967, 343-347 // Et. nec., probabil germ. *Ban*, lat. med. *banus* „amendă, taxă”, prin magh. CDER 656; rom. *ban*² LM, HEM 2449, TDRG, SDLR; sl. (pol. *ban*) CDED II 8–9; et. nec., probabil înrudit cu ar. *bāna* „a trăi” DA; et. nec. DEX.

Versiunea din noua ediție:

BAN¹ s.m. „(mai ales la pl.) mijloc de schimb și de plată, în forma unei piese de metal sau bucăți de hârtie căreia i se atribuie o anumită valoare; numele unor unități monetare, (azi) a suta parte dintr-un leu – argent, monnaie; nom d’une unité monétaire, centime” 1413 (doc. din Țara Românească, apud Mihăilă, DLRV; în texte rom., 1551–1553, Ev. sl.-rom. 29^v).

Probabil ← *ban*², cu referire la monedele bătute, în secolul XIII, de banii din Croația și Slovenia, dependenți de regatul Ungariei, cu largă circulație în regatul maghiar după

distrugerile provocate de invazia mongolă din 1241, cf. lat. med. *denarius banalis* (sau doar *banalis*), termen folosit în sec. XIII și cu referire la monedele bătute în Transilvania, C. Moisil, BSNR XV, 1920, 33–34, SDLR (care trimite la banul din Zagreb), Skok, ERHSJ I, 105, H. Mihăescu, SCL, 18, 1967, 343–347, Rohr, KREW. Ipoteza provenienței de la titlul nobiliar, emisă întâi în LM (acceptată și de TDRG¹), a fost susținută și de HEM 2449–2450, însă cu referire la banul Olteniei, ceea ce nu este verosimil deoarece acest demnitar nu bătea monedă proprie (H. Mihăescu, loc. cit.). Pentru acest tip de evoluție semantică, cf. it. *ducato*, engl. *sovereign* HEM 2449, rom. *împărătescul* „galbenul austriac” LM // Probabil lat. med. *bannus* „amendă”, inițial „proclamație” (cuvânt germanic), intrat prin magh. CDER 656; pol. *ban* „dinar”, legat de ceh. *bánya* „mină” CDED II, 8–9; et. nec., posibil de la o bază preromană *bann-* „a trăi, viață” (cf. ar. *bāna* „a trăi”), cu evoluția semantică „viață” > „vită” (cf. *vită* < lat. *uita*) > „avere (mobilă), bani” (cf. lat. *pecunia* < *pecu* „turmă”) DA; et. nec. DEX.

Versiunea din prima ediție:

BIR s.n. „impozit – impôt” 1441.

Magh. *bér* DA, TDRG, ȘDU, CADE, SDLR, DEX // Tc. *birr* CDER 865.

Versiunea din noua ediție:

BIR s.n. (inv., azi fam.) „impozit – impôt” 1551-1553 (Ev. sl. rom. 64¹).

Probabil v.sl. *birŭ* (probabil împrumut turcic, de dată protobulgară, de la radicalul turcic *bēr-* „a da”) Miklosich, SER, BER I 49, sau direct dintr-o limbă turcică, probabil cumana (în care este atestat *ber-* „a da”, cf. Boerescu, ERC 401; H. Wendt, *Die türkischen Elemente im Rumänischen*, Berlin, 1964, citează v.tc. *birt* „impozit, tribut”, presupunând că o formă fără *-t* a apărut în pecenegă și cumana, de unde a pătruns în rom., magh. și limbile slave; CDER 865 menționează un tc. *birr* „dar”, neconfirmat). Cu sensul „leafă” (în Sălaj), infl. de magh. *bér* // Magh. *bér* „leafă, simbrie, chirie” TDRG, DA, ȘDU, CADE, SDLR, Tamás, EW, DEX (dar termenul magh. este la rândul său împrumut dintr-o limbă turcică sau slavă, fiind explicat prin turcicul *ber-* „a da” sau prin slavul de sud *bir*, cf. EWU 97; în plus, sensul termenului magh. este diferit de cel al termenului rom.).

Versiunea din prima ediție:

BOARE [ar. *borā*; mr. *bari*] s.f. „vânt lin; parfum – vent doux; parfum” 1639, var. *aboare*.

Et. nes., probabil el. de substrat Russu, Etnogeneza, 265–266 // Lat. *Boreas* O. Densusianu, „Romania” 33, 1904, 275, Pascu, Beiträge, 7, CADE, A. Graur, BL 5, 1937, 90, SDLR, E. Petrovici, CL, 10, 1965, 357–358, DEX; lat. *uaporem* CDER 942; ← *abur* TDRG¹ (probabil), PEW 5, REW 1219; et. nec („mai degrabă modificarea cuvântului *abur* decât un urmaș al gr.-lat. *boreas* „vânt puternic, furtună”) DA.

Versiunea din noua ediție:

BOÁRE [ar. *bórā*; mr. *bóri*] s.f. „vânt lin, adiere; parfum, exhalatie; zăpușeală – vent doux, souffle léger, brise; exhalaison, parfum; chaleur étouffante” 1639 (Paraclis 245), var. *aboáre*.

Probabil lat. *boreas* „vânt de nord” (< gr. *Βορέας*) LB, O. Densusianu, Rev. crit. lit. III, 332, Pascu, Beiträge, 7, CADE, A. Graur, BL V, 1937, 90, SDLR, E. Petrovici, CL, 10, 1965, 358, DEX, ILR² I, 544 (posibil), în alte limbi romanice, moștenit cu sensurile „burniță, ceață, viscol”, cf. dalm. *buro*, ven., triestin *bora*, *buora*, bol. *bura*, abr. *vurə*, sic. *boira*, ladin *bora*, friul. *buere*, v.fr. *boire*, cat. *boira* REW 1219 (care însă consideră că reprezentantul rom. al acestei baze este *bură*¹ și nu *boare*) // El. de substrat de la radicalul i.-e. **bhol-* „abur, vapor, fum, miros, exhalatie caldă”, cf. v.irl. *bolad* „miros”, let. *bule*, *bula* „aer, vânt aburos și înăbușitor, fum, secetă”, poate și armean *bal* „negură” Russu, Etnogeneza, 265–266; el. de substrat înrudit cu *abur* HEM I 102; lat. *uapor*, *uapōrem* „abur” Diez, 359, CDED I 1, CDER 942 (care propune evoluția fonetică **bapōrem* > **babōrem* > **bāoare* > *boare*), G. Pascu, Archivum Romanicum X, 471 (**uapōrem* > *aboare* > *boare*, cf. *abur* < **uapul*); probabil lat. *uapōreus* Körting, LRW; ← *aburi* < lat. **abburīre* (cu forma de bază *aboare*, inițial var. accentuală a lui *abur*) S. Pușcariu, ZRPh 27, 1903, 741, PEW 5, acceptat de REW 1219 (ipoteză problematică din motive atât formale, cât și semantice: pentru lat. **abburīre*, O. Densusianu, Romania, 25, 1896, 130–131, la care se referă Pușcariu, a propus **abbūrere* < *ad-* + **būrere* „a arde”, refăcut din *ambūrere* < *amb-* + *ūrere* „a arde”, cf. *combūrere* „a arde”, *bustum* „rug”); posibil înrudit cu *abur* TDRG; et. nec., mai degrabă o modificare a cuvântului *abur* DA; vechi germanic **buri*, cf. danez *bør*, frizon de vest *bur*, v.nord. *byrr* „vânt propice”, germ. de jos *bore-los* „fără vânt” C. Diclescu, ZRPh 41, 1921, 422.

Pentru **bârc** s.n. (Trans.) „crestătură pe bățul cu care se măsoară laptele, răboj”, în locul scr. *brk* „creastă, culme”, am optat pentru ucr. *byrka* „răboj” (soluție foarte apropiată de cea indicată de V. Bogrea în DR 4, 1924–1926, 792: rus *birka*). Pentru **bleasc** s.m. sg. (Trans., Buc.) „răsuflarea animalelor, abur, salivă”, în locul v.sl. **blěskŭ* „luciu” propus în prima ediție, am preferat originea onomatopeică (indicând zgomotul produs de ceva umed, cf. *bleașc*, *bleoasc*, *blescăi*, *bleau*) susținută de I. Iordan, BIFR II, 183 și CDER 921.

O situație specială o reprezintă eliminarea unui cuvânt din familia în care fusese plasat în prima ediție, ca urmare a examinării etimologiei cuvântului-sursă: **birșág** s.n. (înv., Trans.) „amendă”, tratat în prima ediție în cadrul familiei lui **bir**, este detașat ca lexem independent, în noua ediție, deoarece etimonul său, magh. *bírság*, este un derivat de la verbul *bír* „a avea putere asupra, a stăpâni, a supune, a fi în stare”, pe când rom. *bir* este explicat prin v.sl. *birŭ* (probabil împrumut turcic, de dată protobulgară, de la radicalul turcic *bēr-* „a da”).

2.3. Găsirea în literatura de specialitate a unei etimologii mai potrivite, necunoscute primei ediții

Uneori, noua etimologie este neproblematică. Astfel, pentru **beleáznă** s.f. (Trans.; înv. Mold.) „rană, cicatrice”, în locul etimologiei nesigure (probabil slavon. **bělězna* DA) din prima ediție, noua ediție adoptă soluția propusă de S. Pușcariu în DR 1, 225: ucr. *blyzna* „cicatrice, rană”, cu forma influențată de *belea* (Pușcariu, loc. cit.) sau explicabilă printr-un intermediar maghiar (cf. *belezna* „ruptură a firului într-o țesătură”, Bogrea 1971: 178). În cazul lui **blagomaníe** s.f. (rar, înv.) „exces de glume, de vorbe neserioase,

aiureală”, se renunță la etimologia probabilă, indicată de SDLR, din *blago-* + *manie*, influențat de *bleg* și *gogomănie*, și se acceptă soluția dată în *Dicționarul universal* al lui L. Șăineanu: fr. *blagomanie* (< *blague* „glumă, păcăleală, minciună” + *-manie*). Un exemplu interesant este **bonfăier**, pentru care prima ediție nota, asemenea majorității dicționarilor, proveniența din engl. *bonfire*, imposibilă, deoarece acest cuvânt înseamnă „foc în aer liber”; noua ediție adoptă soluția propusă de Hristea (2007: 32): germ. *Bogenfeile* (< *Bogen* „arc” + *Feile* „pilă”, cf. *Bogensäge* „fierăstrău cu arc”, unde *Bogen* se referă la forma cadrului în care este prinsă pânza, iar *Feile* trimite la dinții fini ai pilelor folosite pentru așchiere).

Alteori, noua etimologie este probabilă sau posibilă. Pentru **bidiri** vb. (Trans., rar) „a ocări”, cu etimologie necunoscută în prima ediție, se admite ca probabilă, în noua ediție, proveniența din *bidă* (< ucr. *bida*) = *bedă* „nenorocire, pacoste”, cf. expr. *bedă de om, dă-l în bedă*, cu finala explicabilă prin influența lui *ocări* (= *ocări*), cf. și ucr. *bidyti* „a ocări” (proveniența din *bidă* fusese indicată de Rohr, KREW). În cazul lui **bleg**, prima ediție prefera soluția dată de CDER (probabil creație expresivă), iar noua ediție agreează soluția propusă de V. Bogrea: probabil v.sl. *blagŭ* „bun, blând” (> „inofensiv, docil, incapabil de reacție, imbecil”), cf. ngr. *ντόμπος* „naiv, nerod” < sl. *dobrŭ* „bun” și *μπλαγόφτικο* „(despre câini și capre) cu urechile pleoștite” < sl. *blagŭ-* + (*ἀ*)*φτί* „ureche” (V. Bogrea, DR 4, 1924–1926, 794). **Bobárnac**, dat în prima ediție cu etimologie necunoscută, a fost explicat ca deformare a lui *borbonac* (< *borboană* = *broboană*) „pietricică, joc cu pietricele”, cu referire la loviturile aplicate pietricelelor (soluție susținută de Scriban, SDLR, și Celac 2019: 293–294), cf. forma *bornác*; aceeași origine este susținută de Mărgărit (2017: 53–55), care pornește, însă, de la sensul „colăcel” și explică sensul „lovitură” pe baza admonestărilor date copiilor care colindau. Un alt cuvânt pentru care se indica „et. nec.” este **bobárnă**¹ s.f. (peior., hapax, I. Cr. II, 302) „femeie cârnă care vorbește pe nas”, pentru care noua ediție adoptă soluția din Mărgărit (2017: 55): din *bocárnă* (femininul lui *bocârni*), la care adaugă o posibilă influență a lui *fofârnă* (< *foamfă* + *cârnă*), citat cu același sens în I. Cr. II, 302. **Bogdán**² s.m. (Ban.) „copil” (notat cu „et. nec.” în prima ediție) este pus în legătură cu antrop. *Bogdan* (cf. Boerescu 2017: 393), substituit (prin similitudine formală) lui *găvan* în expresia *anu’ și găvanu’* folosită despre femeile care nașteau în fiecare an, cuvântul fiind atestat în *Muierea la anu’ îi făcu bogdanu’ și la doi ani erau doi bogdani* (DA: cf. *găvan*). Pentru **bólfă** s.f. (pop.) „umflătură, nodul, gâlcă”, în locul originii expresive indicate în prima ediție, am menționat ca probabilă soluția propusă de N. Drăganu, DR 5, 334–337: magh. *golyva* „umflătură, abces; gușă”, dial. *volyva* (< scr. *gliva* „ciupercă; (dial.) gușă, umflătură”, termen sl. com., cf. Berneker, SEW I, 303, ESSJ), soluție susținută și de Tamás, EW.

2.4. Modificarea unei etimologii ca urmare a descoperirii unui cuvânt necunoscut primei ediții

Cuvântul **bliță** (Mehed.) „cursă de șoareci”, tratat inițial ca derivat de la *bilă* „trunchi de arbore”, a fost inclus în familia unui cuvânt nou introdus **biț** „laț (de prins păsări, câini etc.)”, relația semantică dintre cei doi termeni fiind transparentă. Legătura dintre cele două cuvinte este susținută de variantele (necunoscute în prima ediție) *béliță*², (Huned., rar Olt., Ban.) *bélță*, *bilță*, (Olt.) *líbiță*, (Huned.) *zbilță*. Cât despre *biț*, acesta provine probabil din magh. *bilincs* „cătușe, lanțuri” (Rohr, KREW), cu var. *belénts*, *bélíncs*, vechi împrumut turcic (cf. ceagatai *biläkčä*, tc. *bilekçe* „lanț”, de la baza tc. *biläk* „încheietura mâinii”, de unde și bg. *belčug* „inel” EWU).

2.5. Observarea unei legături între cuvinte tratate separat în prima ediție

Dacă în prima ediție nu se făcea nicio legătură între **bălușcă** (Munt.) „mică plantă erbacee din familia liliaceelor (*Ornithogalum umbellatum*, *Ornithogalum tenuifolium*)” și **beleușcă** (Dolj) „o specie de plantă” (cu varianta *beleúgă*), în noua ediție *beleușcă* figurează în familia lui *bălușcă*. Acesta din urmă, inclus în prima ediție în familia lui **băl**, este tratat acum ca intrare, deoarece pe lângă derivarea internă din *băl* (susținută în HEM 3092, TDRG, DA, CDER 619, DEX), s-a admis, ca mai probabilă, proveniența din bg. *beluška* „*Ornithogalum*” (derivat în bulgară de la *běl* „alb”, etimonul rom. *băl*). Pentru *beleușcă* s-au propus două etimoane bulgare din aceeași familie: *beljočka* „Primula” sau *beluška* „*Ornithogalum*” (ambele derivate de la *běl* „alb”). Interjecția **boáca** („strigăt cu care se cheamă viței”), tratată independent în prima ediție și considerată creație spontană, figurează în noua ediție printre derivatele de la **boci** (interjecție „cu care se cheamă viței” și, ca s.m., „vițel”). **Bochiói** s.m. (reg.), „numele unei flori folosite la descântat”, tratat în prima ediție independent, figurează în noua ediție ca variantă a lui **bociói** s.m. „crăiță”, în familia lui **bóncă**¹ s.f. (reg.) „crăiță”.

Identificarea unor legături între cuvinte tratate separat în prima ediție a condus, în mod firesc, la dispariția unor notări de tipul „et. nec.”; în această situație este **bornác**, tratat independent în prima ediție, cu etimologie necunoscută, care este, de fapt, o variantă regională a lui **bobárnác**.

2.6. Renunțarea la una dintre soluțiile admise în prima ediție, lăsând o singură soluție

Pentru *bleojdi*, considerat inițial fie derivat de la o bază onomatopeică, fie variantă a lui *pleoști*, s-a admis în noua ediție cea din urmă soluție.

În cazul lui *bâzdâganie*, pentru care se propunea (ca probabil) v.sl. **bezdychaninŭ* (TDRG, CADE) sau v.sl. *vŭzdychanije* „spirit” (soluție originală a primei ediții), s-a admis ca probabilă doar a doua soluție: v.sl. *vŭzdychanije* „suflare”, cu aceeași evoluție semantică ca la termenul simplu *dychanije* „suflare” (bg. dial. *dichanije* „animal”) > *dihanie*.

2.7. Propunerea unor etimologii suplimentare și, eventual, a unor lexeme pentru unele sensuri, ca urmare a cercetării statutului cuvântului în limba-sursă

În cazul lui **bloc** (și a termenului **blóchhaus**, din familia acestuia), cercetarea mai amănunțită a sensurilor din română a condus la distingerea unor lexeme separate. Pe lângă sensurile „bucată mare dintr-o materie solidă și grea; (adesea în expr. în ~) grămadă de obiecte de același fel, alcătuiind o unitate; alianță între mai multe state, partide, grupări; (în sintagma ~ motor) organ de motor în care se află cilindrii și pistoanele; (în sintagma ~ operator) ansamblul încăperilor și echipamentelor necesare intervențiilor chirurgicale; (în sintagma ~ de desen) grup de foi de hârtie de desenat lipite între ele la o margine, protejate între două cartoane”, explicabile prin fr. *bloc* (< ol. med. *bloc* „buștean, bârănă; teren cu garduri”) și germ. *Block*, în textele din secolul al XIX-lea se întâlnește și un sens „blocadă” (atestat în 1829, AR, 86), explicabil ca adaptare a fr. *blocus* < ol. med. *blochuuus* „casă făcută din bârne mari; fortificație” < *bloc* + *huus* „casă”. Pentru acest sens a fost introdus, în familie, un lexem diferit **bloc**², iar forma *blócus*, cu același etimon (fr. *blocus*), a fost tratată ca variantă a acestuia. Un sens al lui **bloc**¹ specific românei este „clădire cu mai multe etaje și cu mai multe apartamente”. Cum a arătat Graur (1955: 28; 1963: 61–62), acest sens, apărut în perioada interbelică, provine prin simplificare din *blochhaus*. Acest din urmă cuvânt, răspândit în perioada interbelică, scris și *blockhaus*, *block house*, reprezintă o falsă interpretare a compusului germ. *Blockhaus*, engl. *blockhouse* „(mică) cazemată; casă de bârne așezate orizontal” ca însemnând „casă masivă, grupând (într-o singură bucată) mai multe apartamente”. Cuvântul **blóchhaus** este întâlnit și înainte de perioada interbelică, dar numai cu sensul etimologic „cazemată, casă din bârne sau piatră întrebuințată ca adăpost contra gloanțelor, (rar) casă de bârne, așezate orizontal” (cu prima atestare în 1825–1829, în var. *blóchhaus*, N. Stoica, C. B. 236); acest cuvânt provine din germ. *Blockhaus*, la origine, același cu ol. med. *blochuuus* „casă făcută din bârne mari; fortificație” (etimonul fr. *blocus* discutat mai sus). Datorită diferenței importante de sens și a reinterpretării lui *Blockhaus* ca „locuință-bloc”, am tratat cuvântul *blochhaus* „bloc de locuințe” ca un alt lexem, **blóchhaus**², pentru care cea mai veche atestare găsită este 1929 (pl. *blockhausuri*, „Arhiva pentru știința și reforma socială”, VIII, 255). Evoluția semantică propusă este susținută de sintagma *locuințe blocuri*, atestată tot în 1929 (Anal. Dobr. 131).

2.8. Completare a unei etimologii, pentru explicarea formei

În cazul substantivului regional *bodroanțe* „haine vechi și rupte, boarfe”, explicația simplă din prima ediție („Et. nes., probabil ← *cotroanțe* SDLR”) este completată în noua ediție cu scopul de a clarifica parcursul formal: „Et. nes., probabil ← *cotroanțe* (pl. lui *cotroanță* = *cotreanță*) SDLR, cu *b-* posibil după *boarfe*, *bulendre*”⁵.

⁵ Influența lui *boarfe* și *bulendre* a fost sugerată anterior de P. Boerescu (2017: 393), pornind însă de la un etimon (*zdroanțe* = *zdrențe*) pe care nu îl considerăm plauzibil.

2.9. Modificare a etimologiei ca urmare a completării informației semantice despre cuvântul românesc

Verificarea contextului primei atestări a cuvântului *bască*, înregistrat în DA cu un sens „covată găurită la mijloc ca să încapă trupul unui om”, ne-a permis să constatăm că acesta reprezintă de fapt numele unui personaj din jocurile de Crăciun, un flăcău deghizat ca un cal, având în jurul mijlocului o covată găurită și partea de jos a corpului acoperită de o pânză ce atârna de jur-împrejurul coveții. Numele se explică așadar, cel mai probabil, cu referire la această pânză. Astfel, dacă în prima ediție *bască* era tratat ca un cuvânt-intrare **băscă**² cu etimologie necunoscută, în noua ediție acesta figurează în familia lui **basc**² „parte adăugată la o rochie sau jachetă femeiască, de la talie în jos, acoperind șoldurile”.

Pentru regionalismul *blească*, al cărui sens în prima ediție era „(despre modul de execuție a broderiei cămășii țărănești) dens”, a fost găsit un nou sens „(urmat de *de*) plin de”, care ne-a determinat să respingem soluția posibilă indicată de ediția anterioară (probabil bg. *blizko* „apropiat” sau scr. *bliska*) și să propunem o posibilă derivare din *blească* = *blească* „ud-leoarcă” (< *blească*, interjecție care „imită zgomotul mersului prin băltoace”).

2.10. Eliminarea unor „cuvinte-fantomă”

Substantivul *bobăietură*, în prima ediție plasat greșit în familia lui *bombăni*, este, de fapt, un cuvânt inexistent; eroarea se datorează înregistrării în DA a unei forme *bobăetură*, după o ediție mai veche a *Istoriei ieroglifice* a lui Cantemir, acolo unde ediția modernă are *bolbăietură*; acest cuvânt, cu varianta *bolbăitură*, reprezintă o variantă veche a lui *bălbăitură* (< *bălbăi*, cu var. *bolbăi*, folosită de Cantemir).

Un alt cuvânt a cărui existență este îndoielnică este *bobona* „a se umfla” (în prima ediție, în familia lui *bob*¹), cu atestare exclusiv lexicografică: LM și SDLR. În noua ediție verbul la infinitiv este înlocuit de adjectivul participial *bobonat* „cu bobul mare, (despre semințe) mare, rotundă, (despre grindină) cu boabe mari; (p. ext.) bulbucă, rotund, umflat”, cu atestări reale în texte (1819, Iorga, S. D. VIII, 88), considerat rezultat al contaminării dintre *bob*¹ și *gogonat*.

3. Concluzii

Reluarea în versiunea actuală a literei *B* reprezintă o firească continuare a seriei noi a DELR-ului, începută cu vol. I, litera *A*, publicată în 2021. După publicarea volumului al II-lea (litera *B*, serie nouă), rămâne în sarcina redactorilor aducerea la zi a primei părți a actualului volum II, partea I, *Ca–Cizmă* (parte componentă a seriei anterioare), pentru ca, împreună cu partea a II-a a aceleiași litere *C* (*Clac–Cyborg*), considerat ca volumul de referință al seriei, *Dicționarul etimologic al limbii române* să își urmeze cursul, având o concepție și o structură unitare. Prin raportarea la surse și la o bibliografie lexicologică și lexicografică mult mai amplă și mai recentă și beneficiind de resursele electronice și online

care caracterizează cercetarea actuală, autorii dicționarului și-au asumat, așa cum se poate observa din materialul de față, propunerea de noi etimologii, reevaluarea unora dintre cele respinse anterior, preluarea din literatura de specialitate a unor etimologii de care versiunea primă nu avea cunoștință, argumentarea unei soluții unice comparativ cu una anterioară multiplă sau, invers, a unei soluții multiple, eliminarea unor cuvinte-fantomă etc. Toate aceste modificări, nuanțări și completări au rolul de a face din DELR, în ansamblul lui, un instrument de lucru riguros, coerent și consecvent, conectat la rezultatele obținute, în opere similare, pentru limbile cu care româna a intrat în contact de-a lungul istoriei, și atent la modificările interne, reprezentativ pentru cercetarea academică etimologică românească de astăzi.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

- Anal. Dobr. = *Analele Dobrogei*. Revista Societății Culturale Dobrogene, director Constantin Brătescu, Constanța, 1920–1923; Cernăuți, 1924–1938.
- Anon. Car. = (c. 1650) *Dictionarium valachico-latinum (Anonymus Caransebesiensis)*, ediție îngrijită de Gh. Chivu, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, Editura Academiei Române, 2008.
- AR = *Albina românească*. Gazetă politică și literală, Iași, Tipografia Albinei, 1829–1849.
- Berescu, Gr. Olt. = Ioan Berescu, *Graiul popular, în jurul ocupațiilor și obiceiurilor țaranului român de pe vatra Oltului în Transilvania*, în „Țara Oltului”, I, 1907, nr. 25–30, III, 1909, nr. 12–36, 38, 44, 45, IV, 1910, nr. 2, 4.
- CGL = *Corpus Glossariorum Latinorum*, editat de G. Loewe și G. Goetz, Leipzig, 1888–1903.
- Eminescu, O. = M. Eminescu, *Opere*, vol. I–XVI, ediție îngrijită de Perpessicius, ulterior de un grup de cercetători de la Muzeul Literaturii Române, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II” / Editura Academiei Române, 1939–1989.
- Ev. sl.-rom. = *Evangeliarul slavo-român de la Sibiu, 1551–1553*, facsimile publicate de Emil Petrovici, București, Editura Academiei Române, 1971.
- H. = *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu*, manuscris legat în 19 volume (Biblioteca Academiei Române, cotele 3418–3436).
- I. Cr. = *Ion Creangă*. Revistă de limbă, literatură și artă populară, redactor Tudor Pamfile, Bârlad, 1908–1921.
- Iorga, S. D. = *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I–XXIX, publicate de N. Iorga, București, I. V. Socec / Socec & comp. / Tipografia „Neamul Românesc”, 1901–1914.
- Moxa, C. = Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție îngrijită de G. Mihăilă, București, Editura Minerva, 1989 (text din 1620).
- N. Stoica, C. B. = Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ediție îngrijită de Damaschin Mioc, ediția a II-a revăzută, Timișoara, Editura Facla, 1981 (text din 1825–1829).
- Paraclis = *Cea mai veche carte rakóczyană*, ediție îngrijită de N. Drăganu, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, I, 1921–1922, p. 244–263 (text din 1639).
- Snoava = *Snoava populară românească*, ediție critică de Sabina-Cornelia Stroescu, vol. I–IV, I: 1984; II: 1986; III: 1987; IV: 1989, București, Editura Minerva.

B. Lucrări de referință

- Archivum Romanicum = *Archivum Romanicum. Nuova rivista di filologia romanza*, Firenze / Genova, Genève, 1917–1941.
- BER = *Bălgarski etimologičen rečnik*, vol. I–VIII, Sofia, Bălgarska Akademija na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik, 1971–2017.
- Berneker, SEW = Erich Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, vol. I–II, Heidelberg, Carl Winter, 1908–1913.
- BIFR = *Buletinul Institutului de Filologie Română „A. Philippide”*, Iași, 1934–1945; reluat din 2000.
- BL = *Bulletin linguistique*, București / Paris / Copenhague, 1933–1948.
- Boerescu 2017 = Părvu Boerescu, *Etimologii românești controversate*, București, Editura Academiei Române.
- Bogrea 1971 = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, ediție îngrijită de Mircea Borcilă și Ion Mării, Cluj, Editura Dacia.
- BSNR = *Buletinul Societății Numismatice Române*, București, 1904–2009.
- Çabej, SEFS = Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, vol. I–VII, Tirana, 1976–2006.
- CADE = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, partea I–II, I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi (Literale A–O)*, de I.-Aurel Candrea; II: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi (Literale P–Z)*, de I.-Aurel Candrea; *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească” S. A., 1931.
- CDED = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. I–II, I: *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort s/M., Ludolphe St.-Goar; Berlin, A. Asher; Bucarest, Socec, 1870; II: *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort s/M., Ludolphe St.-Goar; Berlin, S. Calvary & Cie; Bucarest, Sotschek & Cie, 1879.
- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura SAECULUM I. O., 2002; ediția I: *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de La Laguna, Biblioteca filologica, 1958–1966.
- Celac 2019 = Victor Celac, *Iulia Mărgărit, Propuneri etimologice* (recenzie), în „Studii și cercetări lingvistice”, LXX, 2, p. 291–297.
- CL = *Cercetări de lingvistică*, Cluj, 1956–1993.
- DA = Sextil Pușcariu (coord.), *Dicționarul limbii române*, tom I, partea I: *A–B*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; tom I, partea a II-a: *C*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tom I, partea a III-a, fascicula I: *D–De*, Academia R.P.R., București, Universul Intreprindere Industrială a Statului, 1949; tom II, partea I: *F–I/Î*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; tom II, partea a II-a, fascicula I: *J–Iacustru*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; tom

- II, partea a II-a, fascicula II: *Ladă–Lepăda*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; tom II, partea a II-a, fascicula III: *Lepăda–Lojniță*, Academia R.P.R., București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.
- DELR A–B = *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, A–B, redactori responsabili: Marius Sala, Andreea Avram, București, Editura Academiei Române, 2011.
- Densusianu, HLR = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I–II, I: *Les Origines*, 1901; II: *Le seizième siècle*, fasc. 1, 1914, fasc. 2, 1932, fasc. 3, 1938, Paris, Ernest Leroux.
- DEX = Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, „Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan”, 1975; ediția a II-a: Ion Coteanu, Lucreția Mareș (coord.), București, Editura Univers Enciclopedic, 1996; retipărit cu adăugiri în 1998, 2009, 2012, 2016, 2019.
- Diez, Gr. = Friedrich Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, ediția a III-a, vol. I–III, Bonn, E. Weber’s Buchhandlung, 1870–1872.
- DLRM = D. Macrea (coord.), *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei Române, 1958.
- DR = *Dacoromania*, Cluj, seria veche 1920–1948; seria nouă, 1994–.
- ESSJ = O. N. Trubačev (coord.), *Ètimologičeskij slovar’ slavjanskich jazykov*, Moscova, Editura „Nauka”, 1974–.
- EWU = Benkő Loránd (ed.), *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, vol. I–II, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993–1995.
- HEM = Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tom. I–III, București, Stabilimentul Grafic Socec și Teclu, I–II: 1887; III: 1893.
- Hristea 2007 = Theodor Hristea, *Etimologia în principalele lucrări lexicografice românești. Considerații critice*, în *Limba română: stadiul actual al cercetării*, volum îngrijit de G. Pană-Dindelegan, G. Stoica, București, Editura Universității București, p. 23–38.
- Graur 1955 = Alexandru Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, Editura Academiei (ediția a II-a, îmbogățită, București, Editura Academiei, 1960).
- Graur 1963 = Alexandru Graur, *Etimologii românești*, București, Editura Academiei.
- ILR² = Acad. Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*, vol. I, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2018.
- Körting, LRW = Gustav Körting, *Lateinisch-Romanisches Wörterbuch (Etymologisches Wörterbuch der romanischen Hauptsprachen)*, ediția a III-a, Paderborn, Ferdinand Schöningh, 1907.
- LB = *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat seu: Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Buda, Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești, 1825.
- LM = A. T. Laurian, I. C. Massim, *Dicționarul limbei române*. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborat ca proiect, vol. I–II, I: A–H, 1871; II: I–Z (colaboratori Iosif Hodoș și G. Barițiu), 1876, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români.
- LR = *Limba română*, Academia Română, Institutul de Lingvistică, București, 1952–.

- Mărgărit 2017 = Iulia Mărgărit, *Propuneri etimologice*, București, Editura Academiei Române („Etymologica” 30).
- MDA = Marius Sala, Ion Dănăilă (coord.), *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, I: A–C, 2001; II: D–H, 2002; III: I–Pr, 2003; IV: Pr–Z, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Mihăilă, DLRV = Gheorghe Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.
- Miklosich, SER = Fr. von Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, aus der Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1861.
- Pascu, Beiträge = Gorge Pascu, *Beiträge zur Geschichte der rumänischen Philologie*, Leipzig, Gustav Fock, 1920.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, vol. I: *Lateinisches Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, K. Winter, 1905.
- Rev. crit. lit. = *Revista critică literară*, director Ar. Densusianu, Iași, 1893–1897.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winters, 1936.
- Rohr, KREW = Rupprecht Rohr, *Kleines rumänisches etymologisches Wörterbuch*, vol. I: A–B, Frankfurt am Main, Haag und Herchen, 1999.
- Romania = *Romania*. Recueil trimestriel consacré à l'étude des langues et des littératures romanes, Paris, 1871 ș.u.
- Russu, Etnogeneza = Ion I. Russu, *Etnogeneza românilor: fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- SCL = *Studii și cercetări lingvistice*, Academia Română, București, 1950–.
- SDEM = N. Raevschi, M. Gabinschi (red.), *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, Academia de Științe a R.S.S. Moldovenești, 1978.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Skok, ERHSJ = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe*, vol. I–IV, rédacteurs Mirko Deanović et Ljudevit Jonke, collaborateur Valentin Putanec, Zagreb, 1971–1974.
- ȘDU = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, ediția I, Craiova, Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca, [1896]; ediția a II-a, Craiova, Institutul de Editură „Samitca”, I. Samitca și D. Baraș, 1908; ediția a IV-a, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, 1922; ediția a VI-a, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, 1929; ediția a VIII-a, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, [1930].
- Tamás, EW = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (Unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band I–III, I: A–C, 1903 (apărut pe fascicule în 1895–1903); II: D–O, 1911 (apărut pe fascicule în 1906–1910); III: P–Z, 1925 (apărut pe fascicule în 1911–1925), Bukarest, Staatsdruckerei; ediția a II-a: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron*, Band I–III, I: A–C, 1986; II: D–O, 1988; III: P–Z, 1989, Wiesbaden, Otto Harrassowitz; ediția a III-a: H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch. 3., überarbeitete und ergänzte*

Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band I–III, I: A–C, 2000; II: D–O, 2003; III: P–Z, 2005, Cluj-Napoca, Clusium.

ZRPh = *Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle, 1876 ș.u.

**SOME REVISED ETYMOLOGIES IN THE NEW VERSION
OF THE FIRST VOLUME OF *DELR*
WITH THE PURPOSE OF DIGITALIZATION**

ABSTRACT

DELR (*Dicționarul etimologic al limbii române*) is an ongoing project developed at the “Iorgu Iordan – Al. Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy and is intended to be the most comprehensive etymological dictionary of the Romanian language. This article illustrates various changes made in the new revised version of the first volume published in 2011 containing letters *A* and *B*, focusing on the etymologies of words beginning with letter *B*. The differences between the two versions are multifarious: a number of original etymologies have been proposed (instead of “unknown etymology” or replacing the solution of the first version); some etymologies rejected in the previous version have been accepted; sometimes we adopted etymologies found in the literature but unknown to the previous version; certain etymologies were changed due to the discovery of new words or meanings; sometimes we eliminated one of the solutions given as possible in the first version, we added special explanations for certain meanings, we included new words relevant for the etymology. The changes in the etymological section led sometimes to placing words in different families or to establish connections between words presented separately in the first edition.

Keywords: *etymology, lexicography, Romanian, digitalization, word family.*

RARITĂȚI LEXICALE
ÎN *HRONOGRAF DEN ÎNCEPUTUL LUMII (MS. 3517 CCA*
1658–1661) – ANALIZĂ ÎN VEDEREA LUCRULUI
LA DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE
ȘI LA DICȚIONARUL ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE
REDACTATE SUB EGIDA ACADEMIEI ROMÂNE
(LITERA C, CIFLIC – CLIPEALĂ)

MIOARA DRAGOMIR*

Continuăm seria de studii¹ care reflectă varietatea și bogăția lexicului din traducerea *Hronograf den începutul lumii* – ms. 3517 (tradus, probabil, în intervalul 1658-1661 și copiat, probabil, începând cu 1661, ante 1672; Dragomir 2007), pe care o analizăm și o semnalăm în vederea lucrului la cele două dicționare ale Academiei, *Dicționarul limbii române* (ediția a doua: DLR²) și *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR). Traducerea *Hronografului* este atribuită de noi, pe baza unui întreg sistem de argumente filologice și lingvistice (Dragomir 2007; Dragomir 2017), unei personalități complexe a epocii vechi din cultura română, cărturarul moldovean Nicolae Milescu Spătarul.

Din prezentarea părții a doua a analizei cuvintelor cu litera C, care cuprinde 175 de cuvinte din diferite sfere semantice², aici publicăm 49 de cuvinte. În unele situații, acestea

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str.Th. Codrescu, nr. 2.

¹Am început această serie de studii în anul 2019, când am prezentat cuvintele cu litera A din *Hronograf* (în număr de 130 de termeni), care prezintă interes din punct de vedere semantic și lexicografic. Am publicat acest prim studiu în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, 2019–2020, tom LIX–LX, p. 7-42 (Dragomir 2019). În continuare, analiza cuvintelor cu litera B (108 termeni) va apărea, de asemenea, în aceeași revistă a Institutului de Filologie Română „A. Philippide”, în 2022 (sub tipar). Începând cu materialul care prezintă analiza cuvintelor cu litera C, publicăm în *Actele Colocviului internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”*, prima parte din cuvintele cu litera C (*cadă-cap*, respectiv 18 termeni; Dragomir 2022), care continuă cu cuvinte din porțiunea *capăt-chivot* (104 termeni), ce urmează să fie predată pentru publicarea în aceeași revistă, „Anuar de lingvistică și istorie literară”, în tomul din anul 2023.

²Am prezentat comunicarea *Rarități lexicale în Hronograf den începutul lumii (ms. 3517 cca 1658–1661) – analiză în vederea lucrului la Dicționarul limbii române și la Dicționarul etimologic al limbii române redactate sub egida Academiei Române (litera C, partea a II-a, ciflic – cuvânt)*, la Colocviul Internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”, Ediția a X-a, online, Iași, 26–27 mai 2022. O parte din această comunicare, Dragomir 2022, a fost publicată cu titlul *Rarități lexicale în Hronograf den începutul lumii (ms. 3517 cca 1658–1661) – analiză în vederea lucrului la Dicționarul limbii române și la Dicționarul etimologic al limbii române redactate sub egida Academiei Române (Litera C, partea I, cădă-cap)*, în *Actele Colocviului internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2022, p. 51-60. Cealaltă parte a comunicării va fi publicată în „Anuar de lingvistică și istorie literară”.

presupun mai mulți termeni din aceeași familie lexicală. Lexemele analizate – dintre care unele nu sunt înregistrate în dicționare, iar, în cazul anumitor termeni, sunt sensuri care nu apar în dicționare – prezintă interes, ca și cele discutate în seria cuvintelor cu literele A, B și prima parte din litera C, din diferite perspective: sub aspect semantic, ca prime atestări, ca atestări rare sau, pur și simplu, ca atestări vechi, din secolul al XVII-lea. Desigur, atât pentru termenii neatestați, cât și pentru sensuri, am încercat, pe cât ne-a stat în putință, să oferim o definiție, pe baza atestărilor din *Hronograf*.

Cuvintele pe care le analizăm sunt: *ciflic*, *cimpoi*, *cimpoti*, *cin*, *cinie*, *cinste*, *cinsti*, *cinstire*, *ciocan*, *ciocni*, *ciolan*, *ciopată*, *cioplit*, *cirac*, *cislă*, *cititor*, *ciubăr*, *ciubotă*, *ciudă*, *ciudeasă*, *ciudi*, *ciudat*, *ciudnic*, *ciudotvoreț*, *ciuline*, *ciumă*, *ciunt*, *ciur*, *câlți*, *cândai*, *câine* (*câne*), *cânepă*, *cântar*, *cântătoriu*, *cârcimă*, *cârdui*, *cârjă*, *cârlig*, *cârpeală*, *cârpi*, *cârti*, *cât*, *clăti*, *clătina*, *cleaște*, *cleavetă*, *cleveti*, *cleveatnic*, *clipeală*.

ciflic s.n. < tc. *čiftlic*, cf. DA, ȘIO II₂; *çiftlik*, *çiflik*, cf. DELR; *çiftlik*, *çiflik*, cf. SUCIU, D. (s.v. *ciftlic*). Cu precizarea „turcism ieșit din uz” și sensul „moșie mică, fermă, conac de moșie, parte de moșie, feudă”, cuvântul nu are atestări în epoca veche (DA, s.v. *ciftlâc*). În DELR, prima atestare este din perioada 1718–1729. Textul *Hronografului* oferă o atestare anterioară: *Mătușe-sa, valedaaoa, maștehă împăratului, i-au dat sate, și ciflicuri, și moșii, și avuțâie multă* f. 487^f.

cimpói s.n. – se presupune o formă **centipollium* și se explică într-un comentariu etimologia acestui cuvânt (DA, s.v.); lat. *centipelliō*, *-ōnem* „foios, stomac al rumegătoarelor” (< *centi-* < *centum* „o sută” + *pellis* „piele” + *-ōn*), cf. DELR. Cu sensul „instrument muzical țărănesc etc.”, cuvântul este atestat în ANON. CAR., VARLAAM, C., CANTEMIR, IST.³ Prima atestare în DELR este din anul 1566. În *Hronograf* se află o altă atestare: *Și între lei era făcuți organe, cum am dzâce surle, cobuze, cimpoi, alăute și alte glasuri de musăcă, că răspundea de cânta dentr-aceale organi* f. 396^v.

cimpotî vb. IV – „cuvântul onomatopeic derivat din rădăcina *cimp-* + suf. *-ot*, pentru care cf. *șipoti*, idem *șopotî*, (*z*)*bocotî*, *clocotî*”, cf. DA. Cuvântul este definit în DA „a izvorî frumos și în clocot” și prezintă o singură atestare, care nu este din epoca veche. În *Hronograf*, cuvântul are două sensuri. **1.** Cu sensul „a se năpusti, a tăbări”, cuvântul se află în contextele: *Au ieșit den săcriiu dascalul împăratului, îmbrăcat cu alte haine și cu sabiia zmultă amână, și cimpotî cu sabiia asupra împăratului* f. 150^f; *Un om sări den tot nărodul, fără veaste, și cimpotî asupra împăratului cu un toiag mare și gros de cornu și deade să lovască pe împăratul* f. 422^f;

2. Cu sensul „a țâșni, a izbucni”, cuvântul apare în contextul: *Dacă sosâră unde să făcea târgoviștea, o pusără gios și-i desfăcură picioarele, iară focul și cimpotî pre naștere-i, dentre picioare-i* f. 425^v.

cin s.n. < paleosl. *čînъ* „ordine, rând, rang, demnitate, ceată”, cf. DA; sl. *čínŭ*, cf. DELR. Cu sensul „ordin călugăresc sau preoțesc; tagmă”, cuvântul este atestat în CUV. D.

³Pentru siglele din *Dicționarul limbii române* (seria veche), vezi *Bibliografia* din DA.

BĂTR., LET. II, PRAV. MOLD., DOSOFTEI, V.S., GCR I, ANTIM, P. În *Hronograf* se află mai multe atestări în sintagma *cinul călugăresc* și o atestare în sintagma *cinul preoțesc* (rămâne de văzut dacă acestea ar trebui fi luate drept sintagme după normele DLR): *El gândi ca să adevăscă și să piardă și stema îngerească de pre pământ, adecă cinul călugărescu* f. 350^f; *Să deade în cinul călugărescu și-ș petrecu viiața îngerește* f. 377^v; *S-au băgat poslușnic la Svântul Marco, mitropolitul Efesului, care Marco // f. 490^v l-au învățat și l-au îndireptatu spre cinul călugărescu; Tu, fiule, să cinstești cinul preuțăscu și duhovnicescu* f. 594^v.

În *Hronograf* cuvântul este utilizat și într-o extensie semantică, cu referire la sfinți: *S-au făcut svântu și încă cu apostolii într-un cin, cum spune istoriia svinției sale* f. 156^f.

cinie s.f. < slav. *činije*, cf. DA; în DELR se precizează: „cuvântul apare aproape exclusiv la plural în cele mai vechi atestări”, iar prima dată este atestat în jurul anului 1480. Cu sensul „unealtă, instrument, sculă, dichis”, cuvântul se află în PRAV., CANTEMIR, HR. și IST., ANTIM, P. (DA, s.v.). În *Hronograf* se găsesc și alte atestări, anterioare celor din Cantemir: *Și iarăși mai făce ș-alte cinii. Și dacă să apuca să lucrează, să lăsa vulturii de le apuca și tot la Vizantie le ducea. Și să mira împăratul și meșterii ce poate fi aceiaia faptă* f. 181^f; *Au făcut toate ciniile meșterilor, tot de aur* f. 215^v; *Vădzu că trecea mult oameni negri și pren mânule lor ducea cinii multe de muncenie, unii țânea pren mânule lor sabii, alțai cuțate, alțai fuștiuri, alțai cleaște, alțai toiège* f. 390^f; *Pusă de feaceră gropi în calea oștilor turcești și într-uneli au îngropat puști, într-alteli țapi de hieri și de lemnu și fuștiuri și de alte cinii de moarte ca aceastea* f. 508^v.

cinste s.f. < slav. *čisti*, cf. DA. **1.** Cu sensul „prețuire, considerație, stimă, respect, trecere, vază”, cuvântul se află în COD. VOR., CORESI, EV., VARLAAM, C., LET. II, HERODOT, ANTIM, P., MINEIUL 1776. În *Hronograf* întâlnim o altă atestare: *Să săvârși direptul Nôe în mânule feciorilor săi, în Muntele Luvărului, și-l îngropară cu cinste* f. 5^v; *Și multă cinste și socotință avură de la împăratul și de la năroade mulțămită* f. 311^v;

2. Cu sensul „ceremonial, paradă, pompă, fast”, cuvântul se află în LET. I, LET. II, DOSOFTEI, V. S. În *Hronograf* întâlnim o altă atestare a cuvântului cu acest sens în contextul: *Pre acei împărați i-au pus cu sine alaturea de au ședzut și le-au făcut cinste mare* f. 121^f; *Și-l opriră de la împărăție nice pre cal să nu mai încalece, ce să îmble pedestru, fără nici o cinste* f. 488^f;

3. Cu sensul „rang, treaptă socială, situații înalte, demnitate etc.”, cuvântul se află în PRAV., BIBLIA 1688, HERODOT, CODICĂ ȚIV. *Hronograful* oferă alte atestări, anterioare BIBLIEI 1688: *Adusără haine împărătești, de-i îmbrăcară și-i dezvăscură de haineli ceale proaste, mirenești și le deade voie să aibă cinstea cea dentâiu, împărătească* f. 416^v; *Și nu-i era nădeajdea spre Dumnădzău, carele l-au suit den cinste în cinste, până-l feace și împărat, ce să socoti pre sâne, că tot dentru practica lui îi sosește bineli* f. 454^f; *Au chemat arhierii și cliricii de besarecă, și boiəri, și pre tot nărodul creștinescu den // f. 483^v Țarigrad și feace săbor cu toț și să iertă el de bună voie den cinstea Patriarhiei ș-a scaunului;*

4. În *Hronograf* cuvântul are și sensul „valoare, preț”: *Dară acmu, că ieșiră aceaste odoară scumpe den săcrieș, are vrio cinstē, au ba?* f. 345^v; *Ba, n-are acmu nice o cinstē săcrieșul, ce au rămas un lucru săcu și fără prețu* f. 345^v.

cinstí vb. IV < paleoslav. *čistiti*, cf. DA. **1.** Cu sensul „a ridica în rang”, cuvântul se află în contextul: *Și trei sângheți i-au cinstit, de i-au pus mitropoliți* f. 443^t;

2. Cu sensul „a dăruii (pe cineva cu ceva), a face cuiva danie etc.”, cuvântul apare în CORESI, EV. *Hronograful* oferă o altă atestare: *Pre mine nu trebuie a mă cinstire, precum facu unii de întru poslușnicii tăi, carii vor să te bucure aducând pocloane și îngenunchind* f. 606^v;

3. Cu sensul „a onora, a respecta (pe cineva sau ceva), a da cuiva cinstea, onoarea cuvenită”, cuvântul apare în COD. VOR., PSALT. SCH., GCR I. În *Hronograf* întâlnim cuvântul cu acest sens, cu infinitivul lung: *Deși ai datorie să fii cu usârdie a cinstirea pre părințai tăi cei trupești, pre atâta și îndoit ești datoriu încă a cinstirea și a firea cu bună usârdie spre ceia ce te-au născut pre tine duhovniceaște* f. 594^v.

ciocán s.n. < slav. (paleoslav.) *čecanu*, cf. DA. Cu sensul „instrument de fier etc.”, cuvântul apare în CORESI, PS., HERODOT, DOSOFTEI, V. S., BIBLIA 1688, LET. III, MINEIUL 1776. În DELR (s.v. *ciocan*¹), prima atestare datează din jurul anului 1500. În *Hronograf* apar atestări înainte de HERODOT (DA, s.v.): *Să cauț de-o parte deasupra porțai cetățai să tai cu un ciocan în piatră, că vei găsi un chipu a lui Hristos* f. 333^t; *Nemică nu putu faci, fiind locuri pietroasă, și munș, și stânci, și căi rreale tăiēte cu ciocanul, de nu era de străbătut om pedestru* f.498^t.

ciocní vb. IV < slav. (rus. *čoknuti* [...], bg. *čuknuvamŭ*), cf. DA. Cu sensul „a se izbi unul într-altul, a se angaja la bătaie sau la luptă, a începe bătălia”, cuvântul are puține atestări, care nu sunt din epoca veche. În DELR, prima atestare datează din jurul anului 1650. *Hronograful* oferă o atestare: *Săgeta unii pre alalți și să ciocniia în sabii și nu putea îmfrânge nice unii, nice alții* f. 138^t.

În textul nostru apare și o utilizare cu infinitivul lung: *Să feace vrajbă mare între oști, ei înde sâne, s-au luat a să pricirea și den price a să ciocnirea* f. 347^t.

ciolán s.n. < paleosl. *članŭ*, pentru înțelesul „os”, cf. scr. *član* „gleznă”, cf. DA. **1.** Cu sensul „os”, cuvântul este atestat în HERODOT. *Hronograful* oferă o altă atestare: *I-au ars de vii cu ciolaneli dobitoacelor la un loc* f. 319^t; *Au strâns oasă și ciolane de dobitoace și de câni și i-au arsu svintele moaște de l-au făcut cenușe și o au datu în vântu* f. 211^t;

2. Cu sensul „membru, mădular (al corpului)”, cuvântul este atestat la DOSOFTEI, ap. GCR I (DA, s.v.). În *Hronograf* apare o atestare mai timpurie; cuvântul este folosit și astăzi cu acest sens, mai ales în registrul popular: *I-au scos spurcateli ciolani în mijlocul târgului, în Ţarigrad, la un locu ce să chema Amastrin, de-l vădzură toț că-i afurisât* f. 353^t.

ciopătă s.f. < magh. *csapat* „ceată, trupă, grămadă” (< *csapni* „a tăia, a amputa”, cf. *csapatos* „bătut bine”, cf. DA⁴). În DELR, prima atestare apare într-un antroponim din anul 1645. Cuvântul are sensul „bucată de carne tăiată sau ruptă din trupul unui om sau al unui animal” și nu are atestări din epoca veche în DA. *Hronograful* prezintă o atestare: *Pre acel bou, l-au giunghiat și l-au tăiat ciopăți și au pus leamne unde au fost locul cel de jirtfă* f. 82^v.

cioplît adj. – cf. *ciopli*; cu sensul „sculptat”, substantivat, la masculin și feminin, cuvântul este atestat în DOSOFTEI, PS., BIBLIA 1688 (DA, s.v.). În *Hronograf* am întâlnit atestări anterioare: *Pragurile sintu de marmure cioplitu* f. 188^v; *Făcea un chip de om iarăș de marmure cioplît, cum era chipul acelu împărat, ori pedestru, ori călare* f. 431^r; *Să nu faci chip de bodz cioplit sau vărsat* f. 561^r.

cirac s.m. < tc. *çyrac*, cf. DA, ȘIO II₁; SCRIBAN tc. *çirak*, *çerak* „elev”, ngr. *τεράκι*; alb., bg., sb. *çirac*, magh. *csirác*; CIORĂNESCU tc. *çirak*, cf. ngr. *τεράκι*; alb. *çirac*; tc. *çirak*, cf. DM, DEX², NDU, DEXI; tc. *çirak*, cf. DELR; tc. *çirak*, (înv.) *çirak*, *çerak*, cf. SUCIU, D. În DELR, prima atestare este din anul 1675. Cu precizarea „învechit” și cu sensul „om de încredere, favorit, protejat, ocrotit (al cuiva)”, cuvântul este atestat la M. COSTIN, în LET. I (DA, s.v.). L-am întâlnit și în CRON. ANON. 301⁵. *Hronograful* oferă atestări anterioare celor din DELR și DA; cuvântul se întâlnește în două contexte, pe aceeași foaie: *I să rugă să să puie pentru dânsul să-i fie cirac și să-i scoață Patriarhia de la împăratul* f. 490^f; *Pohtescu-te, fiul mieu, de un călugăr ce iește rugător împărățâii tali și cirac noaă, să-l faci să fie patriarhu grecilor* f. 490^f.

cislă s.f. < paleosl. *čislo*, cf. DA. În locuțiunea adjectivală *fără cislă*, cuvântul a fost atestat în LET. II, DOSOFTEI, MOL. 1. *Hronograful* prezintă atestări mai timpurii, în care locuțiunea este dublată în câteva rânduri de seriile sinonimice *fără număr* sau *fără samă*: *Iară năroadele de la staniște de la Alexandria au ieșitu multe fără cislă* f. 225^v; *S-au făcut un războiu mare și minunat ș-au pierit oameni mult, fără cislă și fără număr, den imbe părțale* f. 507^r; *Luară turcii Țarigradul de la creștini cu sabiia și cu sânge vărsat, fără cislă și fără samă* f. 477^v; *Nu numai Trapezunda au dobândit, ce cât țâne den hotarul lui Aminson, până în hotărale iverilor, toate cetățale, și orașeli, și sateli, cu mulțame de oameni, fără cislă și fără număr* f. 488^f;

2. Cu sensul „întrunire, adunare, sfat, consfătuire”, cuvântul nu are atestări din epoca veche. *Hronograful* oferă o atestare: *Să să cheame acesta săboru unul cu ceale doaa, ca și deodată cu acealea făcut, precum nu-i în număr și în cislă cu cealealalte* f. 558^v.

cetitor s.m. < *citi* + suf. *-tor*⁶. În *Hronograf*, cuvântul se află de mai multe ori în sintagma *cetitor de besearecă* sau *cetitoriu de besearecii*, care are, probabil, sensul „dascăl”. Cuvântul echivalent în textul grecesc este ἀναγνώστας [σκε] (p. 225) „cititor”: *Și dac-au*

⁴Vezi și discuția asupra etimologiei acestui cuvânt din Avram (2006, p. 49–50). Părerea cercetătorului bucureștean este că etimologia maghiară nu este certă și că A. Philippide ar putea avea dreptate să spună că, la fel ca și alb. *copë*, de care îl apropie pe rom. *ciopăți* (pl.), acesta are origine „obscură” (Philippide 1928).

⁵În CRON. ANON. 301 se întâlnește în pasajul: „Ștefan-vodă, pe carele el l-au făcut domn și *cirac*”.

⁶Cuvântul ar fi trebuit scris la porțiunea *ce-*, dar ne-a scăpat și îl recuperăm aici.

învățat, i-au luat împăratul și i-au trimis la Antiohiia și i-au făcut ipodiaconi și **cetitori** de besearcă f. 206^v; Feace pre jidovcă călugăriță, iar pre copilași l-au făcut **cetitor** la besearcă f. 287^v; Au pus pre altul, pre anume Pavăl de la Chipros, **cetitoriul** besearcii, om bun, și creștin curat, și cu frica lui Dumnădzău f. 354^r.

ciubăr s.n. < slav. **чѣбаръ** (bg. **чѣбар**, **čebăr**, **čebur**, sb. **čabar**), cf. DA; SCRIBAN magh. **csöbör**, **cseber**, din vgerm. **zwobar**, **zwibar**, adică „cu două toarte”, de unde sl. **чѣбаръ**; DM, DEX², NDU bg. **чѣбар**. Cu sensul din *Hronograf* „vas de lemn (numit prin Munt. și Mold. de obicei hârdău) cu două toarte de cărat apă sau lături etc.”, cuvântul este atestat în CORESI, EV., M. COSTIN, ap. TDRG, ANON. CAR. (DA, s.v.). În DELR, prima atestare este din anul 1560. *Hronograful* oferă o atestare înainte de M. COSTIN: *Și-i ducea 40 de oi și 6 ciubeară de vin* f. 121^r.

ciubótă s.f. < tc. **čabata(n)**, cf. DA. Cu sensul „încălțăminte”, cuvântul este atestat în ANON. CAR., MAXIM PELOPONISEANUL, CANTEMIR, LET. II, HERODOT. În DELR, prima atestare este din anul 1560. În *Hronograf* apar atestări de dinainte de MAXIM PELOPONISEANUL: *Așea veți mânca acesta cu mijloacele voastre încinsă și ciubote voastre în picioarele voastre* f. 538^v; *Fă-te a-ți trebui cuțat și-l întrebă și-i cearcă în ciubote, că vei găsi cuțatul* f. 415^r; *Pentru căce le-au dzăsu să fie cu ciuboteli încălțați pren picioare, aceasta iarăș le arată să pravopreaveștască cuvântul lui Dumnădzău și să călătoreadză cu nădeajde* f. 543^v.

ciudă s.f. < sl. (bg., sb., ucr., rus.) **čudo**, cf. DA. **1.** Cu sensul „minune, faptă minunată, miracol”, cuvântul se află în multe texte vechi, ca și în *Hronograf*. Cu sensul „necaz, supărare mare, mânie, părere de rău, contrarietate”, cuvântul mai apare atestat la DOSOFTEI, ap. TDRG (DA, s.v.). *Hronograful* prezintă o seamă de atestări mai timpurii: *Și dac-au sosit acolo, de ciudă mare și de rușine, să mira ce va face* f. 93^r; *S-au otrăvit sânгур de voia rea și de ciudă, unde-l scoseasă den împărăție la bătrâneățale lui* f. 504^r;

2. Cu sensul „rușine”, cuvântul nu are atestări din epoca veche. *Hronograful* oferă o atestare: *Iară acea femeaie, de ciudă mare, au ieșit înaintea a tot nărodul Râmului și ș-au spus păcatul în gura mare, de acea silă ce i-au făcut împăratul* f. 147^v;

3. Cu sensul „supărare a cuiva asupra altuia, mânie, necaz (pe cineva), ură”, cuvântul nu are atestări din epoca veche. *Hronograful* oferă o serie de atestări: *Ce numai mi-i ciudă și mânie pre tine, cum te potrivș unii muieri spurcate și blăstămate de Dumnădzău* f. 240^v; *Într-o dzî, de ciudă și de amarul lor, au sărit într-un puțu să să înneace* f. 483^v; *Filosoful Socrat, mâniindu-să pre athineani, și de ciuda lor, au băut conie, adecă otravă, ș-au murit* f. 578^r.

ciudeasă s.f. < slavon. **čudesā**, cf. DA, cu sensul „minune”, cuvântul este atestat în BIBLIA 1688. În DELR, prima atestare este tot din anul 1688. În *Hronograf* apar multe atestări anterioare: *Ce Dumnădzău ieste-acela ce dzăceț voi și ce ciudeasă arată Dumnădzăul acela ce dzăceț c-au făcut toate?* f. 32^r; *Putea-va face Dumnădzăul tău ciudease, să vedem și noi, să creademu?* f. 82^v; *Au credzut și iverii întru Domnul Iisus Hristos, dentru îndemnarea unii muieri creștine ce au fost robită, carea arăta minuni și*

ciudeasă mari cu putearea lui Dumnădzău f. 183^r; Multe **ciudeasă** să făcea, pentru nevoița marelui Grigorie Bogoslovu f. 226^f, cf. f. 333^f, f. 564^v ș.a.

ciudî vb. IV < paleoslav. *čuditi*, cf. DA. Cu sensul „a se mira, a se minuna”, cuvântul apare în multe texte vechi. În DELR, prima atestare este din secolul al XVII-lea. În *Hronograf* se întâlnește în contexte precum: *Mulț să ciudesc de acest om cum n-au avut nici tată, nici mamă, nici leac de rod* f. 8^f; *Solomon multu s-au ciudit de aceasta și dzisă să le aducă apă să să speale înaintea împăratului* f. 77^f, cf. f. 426^v, f. 550^v ș.a.

ciudăt adj. < bg. *čudat*, cf. DA. Cu sensul „ceea ce iese din comun, neobișnuit, extravagant, curios, straniu etc.”, cuvântul este atestat în MARDARIE, L., CANTEMIR, ap. GCR I, PHYSIOLOGUS (a. 1777). În *Hronograf* apar atestări înainte de CANTEMIR: *Iară elenii, unde vădzură tot oameni negri și ciudaț, s-au spăriiat de dânși* f. 142^r; *Au purces spre Țarigrad, să bată Țarigradul, cu arăpii lui cei negri și ciudaț* f. 305^f.

ciudnic adj. < paleosl. *čudnikŭ*, cf. DA. Sensul „minunat, miraculos” al cuvântului nu este înregistrat în DA. În DELR se indică secolul al XVII-lea ca primă atestare. În *Hronograf*, cuvântul se află cu acest sens în contextele: *Vădzură icoana giunghiată și cuțâtu înfiptu în pieptul svintei icoane și sângele mărgând izvor den rană și apa puțului în doăă cu sânge și să minunară de acea vedeare ciudnică* f. 340^v; *Să cunoști în ce chipu putearea lui Dumnădzău cea mare și ciudnică au trasu firea tinii după voia sa* f. 549^f.

ciudotvorêț s.m. < paleosl. *čudotvoriči*, cf. DA. Cu sensul care apare și în *Hronograf* „făcător de minuni”, cuvântul este atestat în MĂRGĂRITARE (1691), ap. TDRG (DA, s.v. *ciudă*). În DELR, prima atestare este din anul 1683. În *Hronograf* se află atestări mai timpurii: *Marele Niculai ciudotvorêț* f. 196^v; *Ș-au datu tot ce au avutu milostenie la săraci și la mișei și s-au călugărit și s-au ales foarte un om doslușit și ciudotvorêț* f. 218^f; *Pafnutie cel ciudotvorêț și ispovidnic* f. 537^f.

ciulîne s.n. < rus. *čilimŭ*, cf. DA. Cu sensul „numele unor plante ierboase (bălării) spinoase etc.”, cuvântul este atestat în BIBLIA 1688 și în DOSOFTEI, V. S. În DELR, prima atestare este din anul 1429, într-un toponim. În *Hronograf* se află atestări anterioare celor din DA: *Când vru să-ș puie patriiarhul mâna în capul lui să-l încununează cu stema cea de împărăție, i-au părut că ș-au pus mâna pre ghimpi și pre ciulîne, așea i-au părut de înfocat și de înghimpos capul păgânului de împărat* f. 368^v; *Pământul den care să zâdi Adam [...], bine dzăsăș și adevărat c-au fost neștrâcat și deaviț curat, căce că încă nu i să dideasă blăstăm să odrăsească mărăcini și ciulîne, nice om nu s-au fost încă îngropat întru însu* f. 527^v.

ciumă s.f. < lat. *cyma*, cf. DA. Cu sensul „boală acută, numită și pestă etc.”, cuvântul a fost înregistrat în câteva scrieri vechi și se află și în *Hronograf*: *Trimiseasă Dumnădzău atitea tunete, și fulgere, și vânturi, cât pieriia oamenii detunați, ca și de ciumā* f. 282^f; *Mai mulț periiia de mânia lui Dumnădzău, că muriia de ciumā, de nu să putea îngropa* f. 314^f.

ciunt subst., adj. – „pare a fi o contaminare a celor două tulpine *ciot* și *ciung*, cu sensuri apropiate” (DA, s.v.). Cu sensul „(persoană) cu o mână trunchiată, mutilată prin

tăiere etc.” (DA, s.v.), cuvântul este atestat în VARLAAM, C. În DELR, prima atestare este din anul 1492, într-un antroponim. *Hronograful* prezintă două utilizări ca substantiv și una ca adjectiv: *Multe minuni și ciudeasă au făcut chipul acela: orbii au făcut cu ochi, ologi și ciunț i-au izbăvit* f. 335^f; *Asuda svânta icoană și vărsa de pre dânsă ca niște apă sărățea, care apă multe minuni făcea, că orbii, și șchiopii, și ciunțâi izbăviia* f. 343^v; *Eu vestescu numele despuitoriului, Domnu a toată lumea, Iisus Hristos, carele [...] vindecă mânu ciunte și picioare oloage* f. 532^f.

ciúr s.n. < lat. pop. *cibrum* (disimilat din *cribum*), cf. DA. Sensul de „unealtă de cernut pleava, gunoiul și neghina din grâu, orz, mei și alte cereale sau semințe, făcută dintr-o piele găurită, întinsă și fixată de un cerc de lemn; sită” este atestat în ANON. CAR. În DELR, prima atestare este din anul 1508. *Hronograful* oferă o altă atestare: *Iară prorocul scoasă un ciur plin de cenușe și începu den fundul capiștii a veni înapoi cu dosul cătră ușe. Și cernu preste tot cenușea* f. 122^f.

câlți⁷ s.m. pl. < paleosl. *klъci* (pluralul de la *klъkъ*, cf. bg. *кълѣшта*), cf. DA. Cu sensul „resturile de fire (mici, groase sau putrede), care rămân din fuiorul de cânepă (mai rar, de in) etc.”, cuvântul nu este ilustrat cu citate din epoca veche (DA, s.v.). L-am întâlnit în textul *Bibliei* din ms. 4389⁸ și în DOSOFTEI, V. S. (Manea 2006: 280). În TDRG³, cuvântul este atestat în anul 1684 (ap. A.O.)⁹. În DELR, prima atestare este din anul 1684. *Hronograful* prezintă atestări mai timpurii: *Rupsă toate coardele, cum arde focul niște călți* f. 58^f; *Calafaț să cheamă ceia ce astupă corabiili de noăă pren // f. 452^f toate încheieturili scândurilor cu călț suciț groși.*

cândai adv., conj. < „compus din *când* și un element *-ai*, care nu-i explicat, precum nu-i explicat nici în *încai*, alături de *încă*”, cf. DA; după DELR, cuvântul provine din lat. *quandō alias*. **1.** Construit cu conjunctivul, cu sensul „să nu cumva”, cuvântul este atestat în BIBLIA 1688, DOSOFTEI, V. S. și GCR I. În *Hronograf* se află atestări mai timpurii: *Împărate, nu-i mai număra, cândai să nu să mânîe Dumnădzău pentr-acesta lucru ce vei să faci* f. 66^v;

2. Cu sensul „poate, doar”, cuvântul este atestat în ȘAPTE TAINE, PRAVILA MOLD., VARLAAM, C., BIBLIA 1688, GCR I. *Hronograful* oferă alte atestări înainte de BIBLIA 1688: *Strigați mai tare, cândai va hi dormindu dumnădzău vostru, sau el va hi asurdzit* f. 82^v; *Duce-mă-voiu până la ușea țintirimului den afară și voi sta acoloa, cândai, doară-l va îndura milostivul Dumnădzău, de mă va lăsa să întru în svânta rugă* f. 231^v; *Să nu-l piardză până nu să vor împlia 30 de dzile, pentru să i să și mai cearce giudețul, cândai să va îndirepta* f. 232^f; *Atuncea să facă gâlceavă, și haburi, și giocuri, cândai doară ari mai găsi lui Ioan Zlataustu vreo vină* f. 238^f; *Ce să te iei aminte bine să nu petreci*

⁷ Respectând ordinea alfabetică de astăzi, cuvintele scrise cu *â* ar fi trebuit introduse în primul articol al seriei de față, corespunzător literei C. Pentru a nu pierde prezentarea lor, le analizăm la rând, după cele care încep cu *ci*-.

⁸ Vezi V. Arvinte, studiul lingvistic din MLD, III, LEV. p. 19: „Prima atestare: cca 1665–1680, din ms. 4389, față de 1689, din H. Tikin, DRG, s.v.”.

⁹ Pentru sigle, vezi *Literaturverzeichnis*, din TDRG³.

patema lui, că el au luatu moarte fără veaste și nevădzută despre Dumnădzău. **Cândai** să nu o vedem aceaia și asupra împărățiaiei tale f. 334^f, cf. f. 352^f;

3. Construit cu viitorul, cu sensul „ca să nu fie cumva (propriu: vreodată)”, cuvântul este atestat în BIBLIA 1688: *Nu numai pentru vrăjmașii tăi cei trupești, carii de vor și gândi a-ți face rrău, cândai, nu-ț vor nice îndrăzni* f. 596^v.

câine, câne s.m. – din lat. *canis, canem*, cf. DA. Cu sensul „(ca atribut dat oamenilor răi etc.) om rău, fără inimă”, cuvântul este atestat în NECULCE, LET. II. *Hronograful* prezintă o serie de atestări mai timpurii: **Câne** *Golianthe, cu agiutoriu Domnului den ceriu, astădzi să va vărsa sângele tău* f. 64^f; *Și, viind spre Țarigrad, multe orași și sate au strâcat, cânele* păgân f. 305^f; *Iară cânele de vistearnic, și fără cununie luă pre doamna aceaia, și fără voia ei* f. 485^v; *Începu acela câne spurcat și fără leage, turcitul, și începu a pâraea pre patriarhul* f. 520^f.

cânepă s.f. < lat. **canapa* (= *cannabis, -is*), cf. DA. Cu sensul „plantă textilă cu flori verzui”, cuvântul are o atestare în anul 1697, în IORGA, B. R. (DA, s.v.). În TDRG³, cuvântul este atestat în anul 1422 (ap. DRHD, I). În DELR este atestat într-un toponim, în anul 1532. *Hronograful* prezintă atestări anterioare celei din DA: *De-m vei împleti părul capului cu cânepă topită și-l vei lega de niște piroane de hier, mari foarte, și să baț aceale piroane mari în păreate; aceea mi-i putearea* f. 58^f; *I-au împletitu părul împreună cu cânepă topită* f. 58^v.

cântăr s.n. < „lat. *centenarius*, trecând la greci (κεντινάριον), s-a răspândit la popoarele balcanice (bg., sb. *kantar*, ngrec. *καντάρι*, tc. *kantar*), de la care l-am primit noi”, cf. DA. Cu sensul „unitate de greutate de 44 de ocale sau de 50 de kilograme, majă”, cuvântul este atestat în LET. I, III. În DELR, prima atestare este din anul 1688. *Hronograful* prezintă atestări anterioare celor din DA și DELR: *Ș-au apucat o lopată de aur, de au plinit pre în toate burdujele câte 2 cântare de galbeni, cum s-ari dzice câte 2 cântare de galbeni în toate burdujile 80 de chentinari de galbeni* f. 269^f; *Cumpăniră aurul și ieși o mie și noadzăci de chentinare, adecă cântare, iară argint să aflară trei mii de chentinari* f. 396^f.

cântătoriu s.m., adj. < *cânta* + suf. -*ătoriu*. **1.** Cu sensul „cântăreț de profesie”, cuvântul se află atestat în ANON. CAR., PSALTIRE 1651, BIBLIA 1688. *Hronograful* oferă o atestare anterioară celei din BIBLIA 1688: *Adusără înaintea lui un peavețu grecu și un cântătoriu persu, meșter bun și cu glas frumos* f. 496^f;

2. Cu sensul „(despre oameni și păsări) care cântă și care știe să cânte”, cuvântul este atestat în DOSOFTEI, V. S. În *Hronograf* se află două atestări anterioare: *Pre acel paltin era făcute de toate pasărilor de ceale cântătoare* f. 396^v; *Au nu socoteșt pre omu, că [...] face cetății, și casă, și zidiuri, și vii, și de toate organele cântătoare și meșterșuguri?* f. 550^v.

cârcimă s.f. < slav. (paleosl., rus. *крѣѣма*, bg. *крѣѣма*, sb. *krčma*) și din magh. *korcs(i)ma, korcsoma*, cf. DA, CIORĂNESCU, DM, DEX², NDU, DEXI. Cuvântul, cu sensul „local (popular, de obicei în sate sau în mahalalele orașelor) în care se bea (sau se

vinde cu amănuntul) vin, țică și alte băuturi spirtoase etc.”, este atestat cu diferite variante într-o seamă de texte vechi (DA, s.v. *cârciumă*). *Hronograful* prezintă o atestare cu forma *cârcimă*: *El lua surlarii, și trâmbicearii, și alăutarii, și toți orgănarii și să ducea noaptea pre la curve și pre la cârcime* f. 157^r.

cârdui vb. IV < *cârd* + suf. *-ui*. Cu sensul „a despărți, a rupe în cârduri”, cuvântul este atestat în DOSOFTEI, V. S. Înregistrat în DELR cu sensul „a (se) aduna în cârduri”, cuvântul este atestat în 1682–1686, adică tot în DODSOFTEI, V. S. *Hronograful* prezintă o atestare anterioară: *Velisarie, voievodul, îndată începu a intra pentr-acei slujitori <vi>cleani [...]. Și începu a-i câr<d>ui și-a-i jăcui cu spata ce-i era în mână și începu a strâga cu <gl>as groaznic* f. 274^v.

cârljă s.f. < palesol. *кърѣъ*, cf. DA. Cu sensul „baston pastoral, înalt și adus sau puțin încovoiat la capăt (având sus la capăt o cruce), semnul demnității episcopale”, cuvântul este atestat în LET. III. În DELR, cuvântul este atestat prima dată într-un antroponim din anul 1495. *Hronograful* oferă atestări anterioare celei din DA, s.v.: *Sultan Mehmet împărat, audzând că l-au ales de bun și de destoinic, de l-au pus creștinii patriarhu, l-au poftit de au mârșu înaintea sa în casăle împărătești și-i deade, în loc de cârlje, toiag de argint poleit, de mult prețu* f. 481^v; *Odănoară, în toată săptămâna cea mare, naintea Paștelor, el, de bețâie, nu putea să stea în scaunu-și în besearecă, ce-ș scăpa cârljea den mână, de cădea gios în besearecă, de făcea trăsnet, de-l vedea nărodul tot* f. 491^v, cf. f. 492^r.

cârlig s.n. < etimologie necunoscută; se arată că etimologia lat. *calabrix*, *-icem* propusă de G. Giuglea nu e sigură și se precizează că e „un vechi termen păstoresc care se găsește și la românii din sudul Dunării” (DA, s.v.). Cu sensul generic „unealtă (de lemn sau de fier) adusă la un capăt, cu care se poate apuca ceva sau de care se poate atârna ceva”, cuvântul apare în CUV. D. BĂTR. (anul 1588), LET. I A., M. COSTIN, LET. II, DOSOFTEI, V. S., BIBLIA 1688. În DELR, prima atestare este dintr-un toponim din anul 1389. Atestarea din *Hronograf* este anterioară celei din M. COSTIN, LET. II: *Au făcut meșterșug cu cârlige, și cu loitre, de funi, și s-au urcat preste zidiu* f. 516^v.

cârpeală s.f. < *cârpi* + suf. *-eală*. Cuvântul nu este înregistrat în DA din texte vechi. În DELR, prima atestare este din anul 1867. În *Hronograf* se află o atestare anterioară, cu sensul „bucată care se așază la locul potrivit pentru a repara ceva stricat”: *Nu apucasă // f. 477^r <să astupe> țărigrădeanii acea ruptură, dentr-acel zidiu, ce puseasă în loc de cârpeale, multe de <toate>*.

cârpí vb. IV < slav. *кърпѣти* (bg. *кърпѣ*, sb. *krpiti*, cf. DA). Cu sensul „a coase ceva descusut sau rupt, a pune un petec etc.”, cuvântul este atestat în TETRAEV., VARLAAM, C., BIBLIA 1688. În DELR, prima atestare este din anul 1500. *Hronograful* prezintă o atestare anterioară celei din BIBLIA 1688: *Să asamănă legiuitorii ca și croitorii ceia ce cârpăscu hainele oamenilor ceale sparte și strâcate* f. 578^v.

cârtí vb. IV – „cuvântul, de origine slavă, a intrat pe mai multe căi în limba noastră. În înțelesul de „a împunge cu vorba”, amintește pe bg. *къртја* „scormonesc” (înruddit cu

cârțiță) și m.-bg. *krštenije* „grunnitus”. Cu sensul „a-și arăta nemulțumirea prin murmur sau critici, a face vorbă pentru lucru de nimic etc.”, cuvântul se află la CORESI, PS., DOSOFTEI, ap. GCR I, BIBLIA 1688 etc. În DELR, prima atestare este din perioada 1573-1583. Atestarea din *Hronograf* este anterioară celei din DOSOFTEI, V. S.: *Tuturor oștilor și năroadelor le păru bini de aceasta, numai oastea armenienilor cârtiia și nu suferiia să mai fie împărăteasa la împărățiae în casă* f. 360^r.

cât pron. rel. < lat. *quantus*, -a, -um, lat. *quotus*, -a, -um și lat.-pop. *cata* (gr. *κατά*); în DA, s.v., explicația este lărgită. **1.** În *Hronograf*, cuvântul apare în expresia *cât aceeaia*, care indică importanța unui fapt: „*De vei hi vrodănăoară împăratu, ce daru vomu avea de la tine?*” *Iară Marchiian dzisă: „Dară ce om sintu eu și să agiungu una cât aceeaia?”* f. 259^r;

2. Ca adverb, cu sensul „atât de (mult, mare, tare etc.)”, cuvântul este atestat în BIBLIA 1688. În *Hronograf* se află o atestare anterioară: *Au răbdat toate chinurili ca un viteaz, cât s-au minunat și împăratul ce fire tare au avut de au suferit și nemic n-au spus* f. 510^v;

3. În DA este înregistrată expresia *câtă frunză*, (*și*) *câtă iarbă*, cu sensul „grozav de mult”. În *Hronograf*, cu același sens, expresia apare prescurtată, introdusă prin pronumele relativ *cât*: *Iar mulțâmea, / ca cât frundza s-or săbori cu crivețeanii de pre mare / și de pre uscat* f. 570^v.

clăti vb. IV < paleosl. *klatiti*, cf. DA, s.v. **1.** Cu sensul „a mișca din loc, a urni, a clinti”, cuvântul este atestat în CANTEMIR, IST. și în GCR I. În *Hronograf* se află atestări anterioare: *Stea soarele cătră Gavatha și luna de cătră Elom, să nu să mai clătească nici unul den loc* f. 49^r; *Într-acela ceas să și clăti taurul viu și să sculă în picioare, iară Svântul Silvestru l-au dezlegat den toate legăturile ce era legat* f. 532^v;

2. Cu sensul „a mișca într-o parte și într-alta, a pune în mișcare, a scutura”, cuvântul este atestat în GCR II. *Hronograful* oferă o altă atestare: *Cum sosî, cum și întră în coșniță și clăti funea* f. 425^r;

3. Cu sensul „a trezi pe cineva din somn mișcându-l într-o parte și într-alta, scuturându-l”, cuvântul nu are atestări din texte vechi. În *Hronograf*, cuvântul apare cu valoare reflexivă și cu sensul „a se trezi din somn; a se scula din pat”: *De amețala bețâii, nu putea să să clătească den patu-ș* f. 294^v;

4. Cu sensul „a zdruncina, a clătina, a turbura, a întoarce pe dos”, cuvântul este atestat în CORESI, EV. *Hronograful* oferă o altă atestare: *Vasălie nu să nice clăti, ce, cumu-l apucă cu amândoaă mânule de pieli goală [...], și-l rădică într-îmbe mânule sus în vedeară și-l ducea spre masa împărătească* f. 404^r;

5. În expresia *a clăti cu...*, cu sensul „a mișca, a clătina, a da cu sau din ceva”, cuvântul este atestat în PSALT. (DOS.), ALEXANDRIA. *Hronograful* prezintă atestări mai timpurii: *Iară daca o dusă și o vădzu, clăti cu capul și mulțâmi Domnului de toate și scrisă iarăși și svințâia sa altă țadulă de hârtiuță mică cătră acei svinț f. 387^r; Iară patriarhul clăti cu capul și dzăsă: „Ce poate fi aceasta?”* f. 445^v;

6. În expresia *a nu se clăti un fir de păr din capul cuiva*, cu sensul „a rămâne neatins”, cuvântul nu are atestări din epoca veche. *Hronograful* prezintă o atestare: *Prietenii cei încredințați și cu libov dreptu, fire-ari otlojit lumea și viața lor la mijlocu o ari pune, decât să știe că s-are clăti un păru den capul prietenului său celui bun și scumpu* f. 602^f;

clătină vb. I – „derivat vechi din *clăti* cu sufixul (de origine latină și cu sens iterativ) *-ina*, (*-ena*, *-ăna*), probabil sub influența lui *legăna*, *zdruncina*, *hâ(n)țâna*”, cf. DA, s.v. Cu sensul „a se scutura, a se cutremura, a se pune în mișcare”, cuvântul este atestat în PSALT. (DOS.). În DELR, prima atestare este din anul 1581 (Coresi, Ev.). În *Hronograf* apare o atestare anterioară celei din DA: *Atâta era blăstămată de Dumnădzău pentru Ioanu Zlataustu, câtu i s-au tot fostu clătindu mormântul și dzioa și noaptea și n-au mai fostu avându odihnă 35 de ai* f. 253^v.

cleaște s.m. < slav. (paleosl. *klěšta*, cu pl. *klěšti* și *klěšte*, bg. *klěšti*, *klešti* etc.), cf. DA, s.v. *clește*. Cu sensul „unealtă întrebuințată odinioară la chinuit, la tortură”, cuvântul este atestat în DOSOFTEI, V. S. și în MINEIUL 1776. În DELR, prima atestare este din anul 1509. În *Hronograf* apar atestări anterioare celor din DA, s.v.: *Vădzu că trecea mulț oameni negri și pren mânule lor ducea cinii multe de muncenie, unii țânea pren mânule lor sabii, alțâi cuțâte, alțâi fuștiuri, alțâi cleaște, alțâi toiège și alțâi în tot chipul* f. 390^f.

cleăvetă s.f. < paleosl. *kleveta*, cf. DA, s.v. Cu sensul „vorbire de rău, hulă, defăimare, calomnie etc.”, cuvântul se află în COD. VOR., PSALT. SCH., CORESI, EV., VARLAAM, C., CUV. D. BĂTR. II, DOSOFTEI, PS., CANTEMIR, HR. În *Hronograf* apar atestări înainte de DOSOFTEI, PS.: *Ce te-ai apucat să faci și negustorie, care lucru nici lui Dumnădzău nu place, nici oamenilor, fără numai ce-ț dobândești de la oameni nume rău și cleavete și despre Dumnădzău lucru cu păcat?* f. 382^f; *Daca-l pusără patriarhu, multe cleavete dzâcea oamenii pentru dânsu și-l defăima în tot chipul* f. 504^v, cf. f. 607^f.

clevetí vb. IV < paleosl. *klevetati*, cf. DA, s.v. Cu sensul „a scoate în relief (exagerând sau mințind) părțile rele ale cuiva, a critica cu intenția de a prezenta pe cineva într-o lumină rea, a vorbi de rău, a calomnia (pe cineva) etc.”, cuvântul este atestat în mai multe texte vechi. *Hronograful* prezintă mai multe atestări cu acest sens (f. 374^f, f. 349^f, f. 432^f, f. 494^v, f. 554^v ș.a.) și o atestare cu verbul la supin: *Pentru faptele ceale sprânțare și fără cale ce să fac despre oamenii cei mari, întâi înceapere de graiuri rreale și de clevetit de la oamenii aceii casă iēsă și de-acii să împle lumea* f. 607^f.

cleveátnic s.m. < „vechi împrumut literar din paleosl. *klevetnikŭ*”, cf. DA, s.v. *clevetnic*. Cu sensul „bârfitor, hulitor, calomniator, defăimător”, cuvântul este prezent într-o serie de texte literare vechi. În *Hronograf* se află o altă atestare: *Altă curte a împăratului, toț știia că-i un om rrău și voitor tuturor de rrău și zavistnic, și cleavetnic, și amestecători de toate vrajbele* f. 414^v.

clipeală s.f. < *clipi* + suf. *-eală*. În expresia *cât clipeala ochiului*, cu sensul „numaidecât, într-o clipită, la moment”, cuvântul este atestat în VARLAAM, C.,

MĂRGĂRITARE, CANTEMIR, IST., MINEIUL 1776. În DELR, prima atestare este tot din 1643 (Varlaam, Caz.). *Hronograful* prezintă o altă atestare, înainte de MĂRGĂRITARE: *Iară Arhanghelul l-au luat de vârful capului și, cât clipala ochiului, l-au dus tocma la Vavilonu f. 123^r.*

BIBLIOGRAFIE

- Avram 2006 = A. Avram, *Comentarii și ipoteze etimologice*, București, Editura Academiei Române.
- CADE = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, partea I–II, I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi (Literale A–O)*, de I.-Aurel Candrea; II: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi (Literale P–Z)*, de I.-Aurel Candrea; *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească” S. A., 1931.
- CIORĂNESCU = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura SAECULUM I. O., 2002.
- CRON. ANON. = *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*. I. Stolnicul Constantin Cantacuzino. Anonimul Cantacuzinesc. Radu Popescu, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Editura pentru Literatură, 1961.
- DA = Sextil Pușcariu (coord.), *Dicționarul limbii române*, tom I, partea I: A–B, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiesteții Sale Regelui Carol I, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; tom I, partea a II-a: C, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiesteții Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tom I, partea a III-a, fascicula I: D–De, Academia R.P.R., București, Universul Intreprindere Industrială a Statului, 1949; tom II, partea I: F–I/Î, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestății Sale Regelui Carol I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; tom II, partea a II-a, fascicula I: J–Iacustru, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestății Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; tom II, partea a II-a, fascicula II: Ladă–Lepăda, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; tom II, partea a II-a, fascicula III: Lepăda–Lojniță, Academia R.P.R., București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.
- DA în CLRE: Academia Română, *Dicționarul limbii române* [DA] (1913–1949), ediție digitală emendată în *CLRE. Corpus lexicografic românesc electronic*, realizat în cadrul Departamentului de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, de: Alina-Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba, Claudiu-Marian Teodorescu, 2021–2022, <https://clre.sollirom.ro/>.
- DELR = *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. II, C, partea a 2-a (Clac–cyborg), coordonatori: Ion Giurgea, Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2018.
- DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coordonator științific Eugenia Dima, autori: Eugenia Dima, Doina Cobeț, Laura Manea, Elena Dănilă, Gabriela E. Dima, Andrei Dănilă, Luminița Botoșineanu, Chișinău, Editura Arc – Editura Gunivas, 2007.

- DM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958.
- DEX² = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan – Al. Rosetti”, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2016.
- Dragomir 2007 = Mioara Dragomir, *Hronograf den începutul lumii (Ms. 3517). Probleme de filologie*, Iași, Editura Trinitas.
- Dragomir 2017 = Mioara Dragomir, *Hronograf den începutul lumii (Ms. 3517). Studiu lexicologic*, vol. I–II, I: *Descrierea lexicului. Raportare la lexicul din traduceri mitropolitului Dosoftei. Raportare la lexicul epocii*; II: *Aplicarea conceptului de bază psihologică / spirituală în lingvistică și filologie. Hronograful este traducerea lui Nicolae Milescu Spătarul*, Iași, Editura Doxologia.
- Dragomir 2019 = *Rarități lexicale în Hronograf den începutul lumii (ms. 3517) – analiză în vederea lucrului la Dicționarul limbii române și la Dicționarul Etimologic al limbii române, redactate sub egida Academiei Române (litera A)*, în „Anuar de Lingvistică și Istorie literară”, 2019-2020, tom LIX–LX, p. 7-42.
- Dragomir 2022 = *Rarități lexicale în Hronograf den începutul lumii (ms. 3517 cca 1658–1661) – analiză în vederea lucrului la Dicționarul limbii române și la Dicționarul etimologic al limbii române, redactate sub egida Academiei Române (Litera C, partea I, cădă-cap)*, în *Actele Colocviului internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”*. 2020-2021, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2022, p. 51-60.
- K = Mattheos Kigalas, *Νέα σύννομις διαφορῶν ιστοριῶν ἀρχομένη ἀπό κτίσεως κόσμου...*, tipărit în anul 1650, la Veneția.
- Manea 2006 = Laura Manea, *Dosoftei, Viața și petrecerea svinților*. Studiu lingvistic, partea I, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- MDA = Marius Sala, Ion Dănilă (coord.), *Micul dicționar academic*, vol. I: A–C, 2001, București, Editura Univers Enciclopedic.
- MIHĂESCU 2005 = Doru Mihăescu, *Contribuții etimologice și lexicale*, București, Editura Academiei Române.
- MLD, III, LEV. = V. Arvinte, *Studiul lingvistic*, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, seria veche, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza” – Albert-Ludwigs-Universität-Freiburg, vol. III, *Leviticus*, 1993.
- NDU = *Noul dicționar universal al limbii române*, autori: Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, București, Editura Litera Internațional, 2006.
- Philippide 1928 = A. Philippide, *Originea românilor*, vol. II: *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, Tipografia „Viața Românească” S. A.
- SCRIBAN = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- SUCIU, D. = Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române*, vol. II: *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- ȘIO II₂ = Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturei române*, vol. II₂: *Vocabularul. Vorbe istorice și împrumuturi literare*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1900.
- TDRG³ = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band I–III, I: A–C, 2000; II: D–O, 2003; III: P–Z, 2005, Cluj-Napoca, Clusium.

LEXICAL RARITIES IN *CHRONICLE FROM THE BEGINNING OF THE WORLD* (MS. 3517) – ANALYSIS FOR PROSPECTIVE WORK ON THE *DICTIONARY OF THE ROMANIAN LANGUAGE* AND ON THE *ETYMOLOGICAL DICTIONARY* EDITED UNDER THE AEGIS OF THE ROMANIAN ACADEMY (LETTER C, *Ciflic-clipeală*)

ABSTRACT

We hereby continue our series of studies on the variety and richness of the lexis in the translation *Chronicle from the Beginning of the World* – manuscript no. 3517 (translated between 1658 and 1661 and copied, probably, from 1661, but before 1672; Dragomir 2007), which we analyse and report in order to work on the two dictionaries of the Romanian Academy, *The Romanian Language Dictionary* (second edition) and *The Etymological Dictionary of the Romanian Language*. The translation of the *Chronicle* has been attributed by us, based on a whole system of philological and linguistic arguments (Dragomir 2007; Dragomir 2017), to the Moldavian scholar Nicolae Milescu Spătarul, a complex personality in the old period of the Romanian culture.

The current text presents the second part of our analysis of the words starting with the letter C, which includes 49 words from different semantic spheres. In some cases, they involve more than one term from the same lexical family. The analysed lexemes – some of which have not been recorded in dictionaries – are of interest, as are those discussed in the previous series of words starting with the letters A, B and the first part of the letter C, from different perspectives: semantically, as first attestations, as rare attestations or, simply, as old attestations from the XVIIth century.

Keywords: *old period, old manuscript, rare lexemes, new meaning, lexical variant, lexicographic scheme, XVIIth century attestations, The Dictionary of the Romanian Language (DLR), The Etymological Dictionary of the Romanian Language (DELR).*

DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE (DLR).
RESURSE ȘI INSTRUMENTE DE LUCRU ONLINE.
DEZBATERE

DICȚIONARUL ACADEMIEI – PREZENT ȘI PERSPECTIVE MASĂ ROTUNDĂ – 2022

Participanți¹: prof. dr. Dan Cristea m.c.* , CS I dr. Cristina Florescu** , CS I dr. Gabriela Haja** , prof. dr. Cristian Moroianu*** , lect. dr. Maria Ștefănescu**** , CS I dr. Elena Isabelle Tamba** , CS drd. Claudius Teodorescu***** . Moderator: Gabriela Haja.

Gabriela Haja: Putem trece, cu voia dumneavoastră, la dezbaterile derulate sub titlul *Dicționarul Academiei – prezent și perspective*, în cadrul deja tradiționalei mese rotunde la care participă lexicografi și specialiști din alte domenii ale filologiei și lingvisticii. Vom începe dezbaterile noastre nu înainte de a puncta faptul că, anul acesta, a fost tipărită prima fasciculă din ediția nouă a *Dicționarului limbii române* și le mulțumim colegilor de la București pentru volumele trimise cu atâta generozitate. De asemenea, vrem să aducem la cunoștința tuturor faptul că, dacă în 2020 ne puneam problema proprietății domeniului și, implicit, a platformei SOLIROM, această problemă a fost rezolvată (...). La începutul anului acestuia, Academia Română a asumat formal și instituțional domeniul solirom.ro. Dar, de administrarea acestui domeniu, rămâne să ne ocupăm noi. Și, acum, îl invit pe colegul și inițiatorul acestei platforme, Claudius Teodorescu, să ne aducă în prim plan noutățile privitoare la platforma SOLIROM a Academiei Române, urmând ca, ulterior, să începem dezbaterile despre dicționarul nostru. Claudius, te rog!

Claudius Teodorescu: Bună ziua! Noi, anul trecut, ne-am gândit să facem o dată pe an prezentarea noutăților în cadrul platformei, dar activitatea ne-o ia înainte și ne-am hotărât să facem două: (...) o prezentare în mai și, una, la sfârșit de an, la atelierul – sau ce formă va mai fi – organizat de Institutul de Lingvistică la București. Astfel, avem raportul intermediar: exact cum a spus și doamna Haja, platforma a fost asumată de către Academia

¹ Transcriere: Alina-Mihaela Bursuc. În lista participanților au fost incluși doar cei care au intervenit la dezbateri. Stabilirea formei finale a textului: Gabriela Haja și Alina-Mihaela Bursuc. Prin (...) s-a marcat omisiunea ezitărilor de formulare ori a repetițiilor inerente discursului oral.

* Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2.

** Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2.

*** Facultatea de Litere, Universitatea București, str. Edgar Quinet, nr. 5 / Institutul de Lingvistică „Iorgu Jordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie, nr. 13.

**** Facultatea de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai, str. Horea, Cluj-Napoca, nr. 31 / Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

***** Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2 / Facultatea de Litere, Universitatea „Transilvania” din Brașov, B-dul Eroilor, nr. 25.

Română. Numele de domeniu, după un an și jumătate de activitate intensă, a fost transferat către Academia Română. La început, a fost cumpărat de către mine, pentru a grupa toate instrumentele începute pe când lucram cu Institutul de la București; acum a fost instituționalizată platforma și acesta este un lucru foarte bun. Acest lucru arată o deschidere a Academiei Române către digitalizare, care este foarte clară, cu orientare către o unitate de acțiune între institutele secției și având în vedere o economie de resurse atât financiare (...) – prin evitarea finanțării multiple a producerii de aceleași resurse digitale sau de instrumente –, cât și perspectiva științifică, în sensul că nu se mai pornește de la zero. Am vrea ca proiectele care mai apar de acum încolo să aibă la îndemână, atunci când pornesc, atât resurse, cât și instrumente digitale. Eu, studiind pentru teza de doctorat, de exemplu, am văzut o procesare a unui text, *Floarea darurilor*, în trei proiecte, o procesare luată de la capăt pentru fiecare proiect. Și am vrea ca resursele acestea (create de institutele Secției de filologie și literatură) să fie libere și să poată fi folosite. Pentru asumarea platformei avem două doamne care s-au luptat, că a fost chiar o luptă contra unor mentalități, doamna Gabriela Haja și doamna Carmen Dobre de la Biroul de presă și relații publice al Academiei Române. O altă noutate ar fi o extindere a domeniului de acțiune al platformei, deci nu doar de prezentare, ci și de acțiune, pentru că vrem să acționăm (prin instrumentele și resursele create) la nivelul tuturor domeniilor care sunt specifice secției de filologie și literatură a Academiei Române. A fost o extindere a perspectivei. A apărut în site o secțiune nouă: *Publicații*, și am pus câteva publicații ca exemplu. Îi invităm pe colegii din alte institute să trimită în format .pdf publicațiile care sunt cu acces liber, adică cele care sunt în domeniul public, pentru prezentare în secțiunea aceasta și (...), așa cum foarte bine a zis doamna Haja, va trebui să facem un colectiv de redacție pentru platformă, care să cuprindă cercetători din toate institutele și să fie o perspectivă și o viziune omogenă și un îndemn către unitate și acțiune. Atâta am avut de spus și ne vedem la (...) următorul raport, raport final pe 2022. Mulțumesc.

Gabriela Haja: Mulțumim, Claudius. Ca orice informatician, Claudius este scurt, concis, foarte precis. Mulțumim. Nu ne explică cum a construit platforma, acesta este un alt subiect de discuție. Dar abia aștept să văd studiul său privitor la (...) arhitectura bazelor de date ale dicționarelor CLRE sau SOLIROM.

Claudius Teodorescu: Da, vreau (...) să fac un articol și să-l public anul acesta.

Gabriela Haja: Foarte bine.

Claudius Teodorescu: E o arhitectură care permite o autonomie. Noi am mers (...) vă dați seama că ideile plutesc în aer și ceea ce am văzut în prezentările de astăzi, lucruri foarte frumoase, avem și noi deja făcut, în mare parte, sau sunt idei care să fie continuate și le-am dat o tușă de autonomie și asta se va vedea în articolul pe care îl voi scrie. Pentru că sunt foarte multe proiecte (...). Avem situații (...) când sunt foarte multe proiecte care au, de exemplu, manuscrise, nu poți să le eliberezi în domeniul public, dar trebuie să fie o soluție pentru a putea avea acces la date, nu numai la metadate despre resursele din care

sunt dezvoltate, care sunt ca livrabilele aceluia proiect. Și există soluții pentru asta. Este vorba de autonomie, cam aici ar fi.

Gabriela Haja: Și ca să continuăm puțin cele comentate după prezentarea lui Isztok Kosem care, ai văzut, avea o ofertă de făcut. În ce măsură ceea ce lucrăm noi e compatibil (...) sau, în fine, în ce măsură putem corela lexicografia noastră cu rețeaua de dicționare europeană? Eu știu răspunsul, dar, te rog, să ne spui părerea ta.

Claudius Teodorescu: Trebuie să existe puncte de acces, alinieri, trebuie să existe alinieri. (...) Există un index lexical interlingual și acela ar putea fi. La alinierea de dicționare, care a fost prezentată, am văzut o aliniere sens cu sens.

Gabriela Haja: O, rafinată aliniere, îți dai seama!

Claudius Teodorescu: Da, de acord. Dar, în mod normal, ar trebui să fie făcută printr-un lexicon. Noi, în cadrul CLRE, o vom face printr-un lexicon. Tema lexiconului este cuprinsă în teza de doctorat la care lucrez. Iar, atunci, dacă ai un lexicon, e foarte ușor pentru că trebuie alinierea la nivel de concept.

Gabriela Haja: Așa cum este Worldnet-ul, de exemplu.

Claudius Teodorescu: Da.

Gabriela Haja: Dar în loc de definiții are seturi de sinonime pentru fiecare limbă.

Claudius Teodorescu: Da, trebuie mai mult decât ce este acolo.

Gabriela Haja: Sigur că da.

Claudius Teodorescu: Da, dar între limbi, prin acel index lexical interlingual. Eu așa aș face, ca abordare.

Gabriela Haja: Da, asta e o chestiune de concept.

Claudius Teodorescu: Da, e o chestiune de concept. Și asta asigură autonomie pentru că, dacă totul este centralizat, atunci sunt mai multe riscuri și informatice, și științifice. Este așa-numita, în materie de soft, așa-numita capturare a utilizatorului, nu este cazul aici, pentru că se lucrează, din câte am văzut, cu standarde deschise cu privire la formatul datelor; dar, de exemplu, poți să ai situații când folosești un soft și datele sunt într-un format specific pentru acel soft, care este proprietate și, când vrei să-l exporti, trebuie să te apuci după aceea să le procesezi. Întotdeauna (...) datele, metadatele trebuie să fie libere.

Elena Isabelle Tamba: Până la urmă acesta este și unul dintre scopurile vizate de proiectele menționate. Prin SOLIROM, prin CLRE, noi ne-am propus să punem la dispoziția publicului, în acces liber, informația. În primul rând, resursele create în cadrul institutelor Academiei, în toate institutele de profil ale Academiei. În măsura în care reușim să corelăm aceste resurse și cu ceea ce se întâmplă în lume – și, iată, astăzi am avut niște exemple în acest sens –, eu cred că stăm din ce în ce mai bine, evoluăm așa cum e normal.

Gabriela Haja: Bine punctat, frumos. Așa e în ce privește chestiunile (...) de tehnică și de concepție. Acum, o problemă pe care ne-am gândit să o punem, fiindcă ne-am întâlnit aici mai mulți autori ai *Dicționarului limbii române* și autori ai altor lucrări care vor fi

accesibile pe SOLIROM, ne-am pus problema manierei de citare a acestor lucrări publicate în format electronic. Pentru că ne dorim, nu-i așa, să putem număra și noi citările, așa cum o fac colegii de la Cracovia, care își monitorizează vizibilitatea și utilitatea prin intermediul acestor mijloace de contorizare. Dar, pentru asta, trebuie să stabilim un protocol de citare care să fie vizibil pe platformă. Sigur că, despre asta, putem avea o discuție separată, că este o chestiune (...) internă dacă vrei, putem discuta într-o întâlnire separată dedicată strict gestionării SOLIROM. Alte subiecte la care ne gândim sunt cele legate, de astă dată, de felul în care eforturile noastre de realizare a unor opere derivate, cum sunt edițiile electronice sau opere de sine stătătoare, când e vorba de reeditare critică, aceste lucrări sunt recunoscute sau nu de entitățile care evaluează activitatea de cercetare de la noi. Iar asta este o chestiune de discutat și cu cei care decid criteriile de evaluare. Și, o altă chestiune e legată, poate, de maniera de prezentare a *Dicționarului limbii române* publicului larg. Pe de o parte, avem la dispoziție varianta electronică, accesibilă, ușor de urmărit și, pe de altă parte, varianta tipărită. Aici este o părere strict individuală și personală și subiectivă, dacă vrei, cumva legată de forma tipărită a articolelor DLR. Cred că notarea cu bold a anilor citatelor este obositoare pentru cititorul de carte. Și, având în vedere că anii sunt destul de bine puși în evidență fiind așezați special la începutul citatelor, vizibil, cred că, dacă scoatem groșarea numerelor, nu se pierde nimic din informație sau din observarea acestei informații, încât să rămână cu bold doar cuvântul-titlu, mai ușor de urmărit. Este doar, repet, o reacție subiectivă, nu e o critică, e o propunere, dar nu e cu rea-voință, doar așa. (...) Încă o dată: felicitări, e minunat că a apărut volumul, vă mulțumim și sperăm să adunăm și noi materialul pentru un volum, o fasciculă, de fapt, așa ca la prima ediție. Sigur că, dacă stabilim că așa rămâne formatul tipărit, așa rămâne. Dar e mai elegant dacă lăsăm cu bold informația lexicală, zic.

Cristian Moroianu: Pe măsură ce vorbeai, am deschis dicționarul să mă uit și eu. Tot subiectiv, mărturisesc că nu mă deranjează. Nu știu în ce măsură această decizie este, mă rog, a fost luată cu vreun argument relevant. Cred că a fost o decizie la un moment dat, tocmai în ideea punerii în evidență a succesiunii anilor, poate ca reacție la dificultatea din vechea ediție, dificultatea de recuperare a lor, vizual vorbind. Că anii sunt cu bold sau că ar putea fi fără bold e o chestiune discutabilă, în sensul cel mai bun al cuvântului. Da, ce să zic? În fond, dicționarul se bazează pe convenții grafice, fiecare cu argumentul ei, mai mult sau mai puțin obiectiv sau subiectiv. Da, de gândit, de gândit. Orice chestiune pe lumea asta este discutabilă, în sensul cel mai bun al cuvântului. Mărturisesc că pe mine nu mă deranjează, dar e de gândit. Mulțumesc pentru sugestie.

Gabriela Haja: Mulțumesc pentru deschiderea cu care o primești. Și, sigur că putem discuta și multe alte subiecte, fără îndoială, fiindcă suntem laolaltă. Aștept și propuneri, firește, legate de varianta electronică a primei ediții, legate de ce utilități ar fi de adăugat ediției DA/DLR în corpusul CLRE, orice alte chestiuni. Întrebarea pe care o pot pune acum direct, dragă Cristian, este dacă lucrări lexicografice, pe care noi le adăugăm în lista corpusului CLRE și care nu sunt încă incluse în bibliografia DLR, vor putea fi

acceptate? Adică, noi le digitizăm, ele vor fi accesibile pe CLRE și vom propune și o siglă pe care utilizatorii, redactorii DLR o pot folosi. Știu că există această deschidere a noii redacții pentru lărgirea listei de izvoare. Concret e vorba de, de pildă, a doua ediție a *Dicționarului fenomenelor atmosferice*, care este o ediție revizuită și pe care noi intenționăm să o încărcăm pe SOLIROM, pe CLRE. Sigur, nu am un termen precis, pentru că depinde de momentul în care Claudius va avea timp să proceseze datele, fiindcă aceasta înseamnă investiție de timp, în primul rând.

Cristian Moroianu: Această întrebare a ta confirmă ceea ce spuneam eu anterior, înaintea discuțiilor, și anume că noi ne consultăm și ne cerem acordul firesc în tot ceea ce considerăm noi că este bine pentru lucrul nostru în comun. În cazul de față, evident că bibliografia unui dicționar academic este și trebuie să fie într-o continuă mișcare, într-o continuă îmbogățire. Noi vom adăuga, de fiecare dată, vom face completări la bibliografia deja existentă. Iată aici și marele avantaj al ediției online, dar inclusiv al faptului că putem face toate aceste completări și în formatul tipărit, atâta vreme cât el capătă forma publicării pe fascicule. Revenind, cu toată bucuria suntem de acord să inserăm în bibliografia dicționarului orice material util acestui dicționar aflat – deci cu atât mai mult cu cât el se află – în formă electronică, deja publicat, și asta cred că este de mare ajutor dicționarului. Deci, revenind, toate completările făcute în cunoștință de cauză, fără îndoială, la bibliografia DLR-ului sunt binevenite, sunt de adăugat și în ediția tipărită, dar și în ediția electronică, și putem beneficia cu toții de ele. Sigur că da, cu toată deschiderea și cu tot firescul, așa zice, unui asemenea răspuns și cu mulțumiri pentru că bibliografia noastră se bazează sau este, face parte dintr-o bază de date comună, iar ce descărcăm noi și ce includem în baza de date ajunge, în mod firesc, și la voi, tot așa cum primim, la rândul nostru, din partea voastră materiale pentru bibliografia DLR-ului. Este o bibliografie comună, din care beneficiem cu toții, iar răspunsul este, fără îndoială, favorabil.

Gabriela Haja: Acum, pentru că la discuțiile noastre cred că participă și nespecialiști, aici Isabelle ne poate spune, pentru că ea asigură transmisiunea live a comunicărilor (...).

Elena Isabelle Tamba: Da, dar înainte de acest lucru, Gabi, așa vrea să salutăm și prezența colegilor lexicografi de la Cluj.

Gabriela Haja: O, da!

Elena Isabelle Tamba: Care sunt și ei aici și poate că au și ei ceva de adăugat la ceea ce s-a discutat până acum.

Gabriela Haja: Bună ziua, Maria Ștefănescu. Bună ziua (...).

Elena Isabelle Tamba: Mircea Minică. Dacă ne aud și dacă au microfon, pot interveni. Dacă nu, poate vor interveni mai târziu.

Gabriela Haja: Iată ce voiam să vă mai supun atenției în privința faptului că, fiind cu acces liber, dicționarul nostru va avea cititori specialiști, în primul rând, dar și nespecialiști. Cum putem veni noi în întâmpinarea cititorilor nespecialiști, care își vor pune întrebarea: dar de ce nu există în *Dicționarul Academiei* un anume cuvânt, precum (...)?

Cristina Florescu: *Feedback.*

Gabriela Haja: *Feedback*, da. Foarte bun! Nu există cuvântul *feedback*, dar (...) nici nu se așteaptă să găsească *feedback*. Dar ce știu eu? Un cuvânt, cuvânt recent, vreau să spun. Trebuie să găsim o manieră în care să le explicăm celor care consultă dicționarul care-i situația și să ne gândim împreună la ea, fiindcă e vorba despre toate dicționarele Academiei cu acces liber. Cu atât mai mult cu cât ne dorim ca, la un moment dat, să avem dialoguri cu cititorii noștri și posibilitatea de a comunica pe marginea lucrărilor publicate. Adică putem primi și, apropo de *feedback*, feedbackuri din partea utilizatorilor, care e foarte posibil să fie constructive.

Cristian Moroianu: Da, tu ai dreptate. Și eu sau și noi ne-am gândit la o asemenea problemă. (...) Mă-ntreb cum am putea face lucrul ăsta, dar, în general, lucrurile sunt simple. Un dicționar (...) nu conține, nu poate să conțină și nu trebuie să conțină absolut toate creațiile, toate cuvintele unei limbi. Este un lucru imposibil și de aceea există dicționare diverse, mai mult sau mai puțin specializate care, în măsura posibilului, atestă cât mai multe dintre cuvintele unei limbi. E un principiu de bun simț că este absolut imposibil ca un dicționar, fie el și academic sau, era să zic, cu atât mai puțin academic, să conțină toate cuvintele. Un dicționar academic are niște criterii de selecție, ele sunt, în genere, cunoscute publicului, să-i zicem publicului avizat. Am putea s-o facem din nou pe platformă sau într-un loc vizibil, în care să reamintim criteriile pe baza cărora se stabilește corpusul, chiar dacă, și aici este o altă discuție, din păcate sau din fericire, chiar dacă nu întotdeauna aceste criterii sunt respectate la modul absolut și rigid. Între noi fie vorba, de aceea gândim atunci când ne asumăm atestarea unui cuvânt în dicționar și, chiar dacă pare un cuvânt foarte cunoscut și foarte frecvent, ne gândim în ce măsură este de trecut în dicționarul academic, cel puțin deocamdată. Noi știm tot ceea ce spun eu acum, nu spun nimic nou, dar, într-adevăr, sunt de acord cu tine că poate ar fi cazul să reamintim publicului ce criterii sunt luate în considerare.

Cristina Florescu: Gabi, (...) îndrăznesc să intervin în sensul (...) dialogului dintre voi. Eu am înțeles că se gândește Gabi cum să atenționeze vorbitorul atunci când caută un cuvânt pe care nu-l găsește în *Dicționarul Academiei*. Cititorul sau vorbitorul se poate duce sau nu se poate duce la *Introducere*, dar, dacă i s-ar face un link prin care i s-ar spune: „acest termen nu îndeplinește (...)”, o anume formulare și, automat, (...) să dea cu nasul de condițiile dicționarului, de criteriile de selecție ale dicționarului și cu ocazia asta l-am și învățat puțină lexicografie.

Cristian Moroianu: Eu (...).

Cristina Florescu: Ar fi funcțional. Asta mi se pare.

Cristian Moroianu: Da. E o foarte bună idee. Într-adevăr, și, de fapt, asta ne și interesează, în interiorul platformei noastre sunt diverse dicționare. Deci, cu referire la acele dicționare, e foarte bună ideea doamnei Florescu. Putem să gândim un text ușor de înțeles care să spună: „dacă vrei un cuvânt de tipul cutare, te duci la dicționarul cutare”, mai degrabă decât: „nu-l vei găsi în dicționarul cutare”. În fond, faptul că, la un moment

dat, vor fi puse dicționare de neologisme sau, iată, dicționare terminologice din diverse sfere ale științelor e cu atât mai util. Să spunem că vrei să cauți un cuvânt din astronomie; nu e obligatoriu să-l găsești în dicționarul academic, dar îl poți găsi în terminologia astronomică. Cauți un cuvânt din medicină, îl găsești în dicționarul medical, acel (...).

Gabriela Haja: (...) dicționar al lui Valeriu Rusu.

Cristian Moroianu: Așa.

Cristina Florescu: Sau, dacă vei căuta cuvântul *zdruc*, nu-l vei găsi nicăieri. Apare în ȘIO [Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, 1900].

Cristian Moroianu: Când cauți cuvintele foarte recente: „caută-l pe internet și-l vei găsi”. Glumesc. Sau în *Dicționarul de cuvinte recente*. Sau în dicționarele academice în esență numite, mă rog, cu modestie, mă refer la *Îndreptarul* coordonat de Ana-Maria Barbu.

Elena Isabelle Tamba: *Inventarul. Inventarul de (...)*

Cristian Moroianu: *Inventarul de cuvinte și sensuri noi atestate în mediul online* (ICSO), unde sunt atestate cuvinte recente, neintrate încă în dicționarele cunoscute și care, prin asta, presupun un prim pas în luarea lor în evidență, nu? semantic, formal, stilistic etc. Deci, da, e o foarte bună idee, dacă vrei, eu unul pot construi un text prietenos, în care să explicăm lucrurile astea. Da, e foarte util. Sigur că da.

Elena Isabelle Tamba: Ideea aceluia ghid de utilizare al corpusului lexicografic există deja, dar ea trebuie, într-adevăr, nuanțată în așa fel încât publicul-țintă, de oriunde ar fi el, din orice domeniu ar veni, să caute ceva în această platformă a Academiei Române, să poată înțelege relativ ușor ce anume poate găsi acolo. Și acest ghid de utilizare e, pe de o parte, comun, pentru că avem dicționare, momentan mai puține, dar, pe măsură ce corpusul va evolua, vom avea tot mai multe, un ghid de utilizare generală a corpusului. Dar, poate e nevoie, în unele cazuri, și de precizări legate de anumite dicționare, inventare de cuvinte și așa mai departe. O altă precizare, pe care poate ar fi bine să o facem de la bun început pentru publicul avut în vedere, este aceea că acesta este un corpus și nu un singur dicționar. Chiar dacă la un moment vom avea, ceea ce menționa Claudius, o listă cu un lexicon de bază, el va fi un corpus de dicționare, vom avea mai multe dicționare. Am observat că, uneori, oamenii confundă – hai să dăm exemplul unui alt corpus pentru limba română utilizat pe larg, să spunem, de toată lumea, inclusiv de specialiști – și, de exemplu, pe dexonline.ro au senzația că tot ce găsesc acolo este din DEX. Noi trebuie să punem în așa fel problema, în această prezentare despre care s-a vorbit, a unui corpus din mai multe dicționare și că informația pe care o vrei trebuie să ți-o iei din dicționarul pe care îl ai în vedere. Revenind aici și făcând legătura cu ceea ce spunea Gabi la începutul acestei mese rotunde: acea modalitate de citare este, evident, pentru specialiști. Publicul-țintă obișnuit, nu cred că va ține neapărat să citeze un dicționar, dar specialiștii, într-adevăr, ar trebui să aibă o modalitate comună de raportare la lucrările din platforma CLRE sau SOLIROM, după modelul existent deja, dacă mă gândesc acum rapid doar la DÉRom, unde se precizează din start cum poți să citezi un articol din acel dicționar (acolo fiind vorba doar

de un dicționar). Deci, da, cumva trebuie să avem în vedere diversele categorii de public-țintă și aceste explicații pe care vrem să le dăm să fie cât mai potrivite.

Cristina Florescu: Elena, sper că am fost bine înțeleasă, probabil că nu m-am exprimat prea clar. Nu este vorba de un ghid de utilizare pentru că (...).

Elena Isabelle Tamba: Nu, dar eu vorbeam chiar de un ghid de utilizare care să (...).

Cristina Florescu: Asta este problema celor spuse de mine, problema ghidurilor de utilizare (...).

Elena Isabelle Tamba: (...) care să includă și ceea ce spuneți dumneavoastră.

Cristina Florescu: Da, da. Nu înțeleg exact la ce anume te referi.

Elena Isabelle Tamba: Adică în acest ghid să fie inclus și ce spuneți dumneavoastră.

Cristina Florescu: Nu, ideea unui text în sensul în care am spus eu – și Gabi, și dl Moroianu – este oarecum alta.

Elena Isabelle Tamba: O etichetă pe care să (...).

Cristina Florescu: Care să reliefeze faptele, informațiile, pentru că am senzația că pe undeva utilizatorul este agasat de ghidurile de utilizare. (...)

Elena Isabelle Tamba: Prea mari, cu siguranță. Dacă sunt niște ghiduri de utilizare mari, nu le va citi nimeni.

Cristina Florescu: Să realizăm o formulă care îl trimite pe utilizator sau nu îl trimite la o anume clarificare a spațiului lexicografic românesc, o formulare succintă, care îi arată sau îl îndrumă, îl clarifică, un anume minitext, care îl blochează sau îl direcționează spre o lucrare. Da, o formulare cât mai concentrată, sintetizatoare ar fi un lucru excelent.

Elena Isabelle Tamba: De altfel, acest corpus așa a și fost gândit, pentru o utilizare publică, de aceea ne gândeam la o interfață prietenoasă. În momentul în care cauți un cuvânt, dacă el este prins în dicționarele din corpus, să ai din start o perspectivă de ansamblu asupra dicționarelor în care el poate fi găsit. Și dacă, într-adevăr, nu e de găsit în dicționarele pe care le avem noi, să fie ceea ce spuneți dumneavoastră, e o idee foarte bună.

Cristian Moroianu: Da, dar, dacă, să spunem, cineva vrea să caute un anumit cuvânt. Asta e o pură întrebare. Și scrie acolo cuvântul respectiv. Există vreo posibilitate să apară niște căsuțe frumoase, prietenoase, în care să se spună: „cuvântul ăsta este de găsit în următoarele dicționare sau materiale existente pe această platformă”?

Elena Isabelle Tamba: Asta e intenția noastră.

Cristian Moroianu: Asta ar fi varianta ideală.

Elena Isabelle Tamba: Modelele pe care le avem și noi în vedere oferă astfel informația, pentru că noi, după cum am tot spus în acești ani, nu inventăm roata cu acest corpus. Există câteva exemple de corpusuri lexicografice și l-aș menționa aici pe cel din Germania, foarte cunoscut, care are, de exemplu, o interfață foarte prietenoasă și bazată și pe culori. Acolo poți să-ți alegi dicționarele, poți să vezi imediat în ce dicționare se găsește

un anumit cuvânt și e foarte ușor de utilizat așa. Bineînțeles, deocamdată avem puține dicționare în CLRE, de aceea interfața nu e încă atât de complexă, dar avem în vedere o dezvoltare și în acest sens. Poate aici ne poate face precizări Claudius.

Claudius Teodorescu: Da, da, este prevăzută și, totuși, trebuie făcută o aliniere reală pentru că, de exemplu, dacă avem omonime într-un dicționar, ordinea lor nu garantează nimeni că este aceeași și în alt dicționar. Deci trebuie făcută alinierea, așa cum am zis, la nivel de lexicon, o aliniere banală la nivel de cuvânt-titlu, de exemplu, fără să ținem cont de numărul de omonim se poate face și atunci poate să apară lista de cuvinte, poate să fie ceva intermediar până ce facem alinierea. Atunci când se scrie un cuvânt pentru căutare simplă sunt afișate toate sugestiile din, în cazul actual, din DA, respectiv din DLR, dacă este cazul, căci sunt cuvinte care sunt prezente și în DA, și în DLR. Dar (...) cam într-acolo ne îndreptăm, întâi să fie, deci, cu alinierea, să fie un rezumat al dicționarelor și o listă cu dicționare deasupra, să poți să faci selecție, fie să păstrezi intrările din toate dicționarele, fie dintr-un dicționar, fie din două sau trei, și, sub lista cu siglele dicționarelor, să fie intrările desfășurate într-o ordine oarecare. Acum este și mai dificil, pentru că nu preluăm datele din DLR (...) să afișăm, pentru că avem și scanurile, dar ne-am gândit și la asta: ca să se poată afișa scanul, în sensul de a se putea afișa scanul doar la nevoie, doar la dorința utilizatorului și, în rest, să fie doar cuvântul-titlu, care este în mod obligatoriu cules pentru fiecare dicționar, chiar dacă restul corpului intrării nu este cules.

Elena Isabelle Tamba: De aceea alinierea, deocamdată, e la nivel de cuvânt-titlu.

Claudius Teodorescu: Da, dar este banală. Adică am zis că, dacă ordinea omonimelor este diferită, atunci le ai pe toate într-o singură găleată, fără niciun fel de diferențiere.

Elena Isabelle Tamba: Discutam cu Claudius adineaori, se poate face inclusiv alinierea cu prima fasciculă apărută la București, din DLR², deci din ediția a doua.

Claudius Teodorescu: Da, noi am vrea.

Elena Isabelle Tamba: Apropo de ce spunea și colegul nostru de la București, de această punere în comun a tuturor rezultatelor noastre.

Claudius Teodorescu: Da, și în continuare aceste idei, domnule Moroianu, vorbind eu mai devreme despre autonomie, asta nu înseamnă că datele, care există, pot fi prelucrate în dlri.ro și sunt absolut accesibile, dar pot fi accesibile și aici, în CLRE, în sensul că se uită cineva după *ac* și îl găsește și în DA/DLR, mai precis în DA, dar îl găsește și în DLR².

Cristian Moroianu: Bineînțeles.

Claudius Teodorescu: Atunci mulțumim. Mă apuc deja.

Cristian Moroianu: Or (...) Ideea noastră este ca dicționarele să fie valorificate. Că sunt valorificate de pe o platformă sau de pe altă platformă, cred că nu face decât să ne bucure. Pe noi ne interesează asta mai puțin, dacă o iau, de unde o iau. Poate că cineva care se raportează la SOLIROM are mai multe, folosește sau ajunge mai ușor la dicționarul DLRI și atunci e foarte bine. Nu văd nicio complicație din punctul ăsta de vedere.

Elena Isabelle Tamba: În principiu, cam același ar trebuie să fie parcursul și pentru celelalte lucrări lexicografice, de exemplu, redactate la București: DEX, DOOM, în același principiu al punerii în comun a dicționarelor, momentan, a celor realizate sub egida Academiei, evident, fiecare păstrându-și, ceea ce spunea Claudius și repetând de atâtea ori, autonomia.

Claudius Teodorescu: Un site propriu care să fie pentru fiecare dicționar, dar și prezența într-o colecție.

Elena Isabelle Tamba: Exact.

Claudius Teodorescu: Aceasta se poate face, dacă se lucrează în modul acesta interoperabil, după aceleași standarde. E foarte ușor.

Cristian Moroianu: Da, pe de altă parte, cred că o eventuală diferență, să spunem, vizuală, de format vizual, între diferitele variante electronice ale unui anumit dicționar nu strică cu nimic. Aș zice că un eventual element de individualizare poate fi de bun augur.

Claudius Teodorescu: Poate să existe. Da, da. (...)

Cristian Moroianu: Sigur că da. Adică faptul că un material lexicografic poate apărea pe două platforme (...).

Claudius Teodorescu: Exact.

Cristian Moroianu: (...) nu înseamnă neapărat că trebuie să aibă aceeași formă sau aceeași înfățișare. Important este ca să fie aceleași conținuturi.

Claudius Teodorescu: Da, da, da. Păi conținutul, cum ar veni, este reprezentat de datele în format brut, iar noi îl publicăm cum vrem. Că pot să scot acel dicționar în site-ul dlri.ro, pot să scot ca .pdf și să-l tipăresc, pot să-l scot ca o carte electronică sau să fac o aplicație pentru telefoanele mobile. Datele sunt aceleași, ele sunt publicate cu diverse prezentări.

Cristian Moroianu: Da, da, da.

Claudius Teodorescu: Exact, exact așa este situația și, sigur, e autonomie și o individualitate.

Cristian Moroianu: Sigur și, era să zic, apare inclusiv ceea ce numim un fel de competiție, în sensul cel mai bun al cuvântului.

Claudius Teodorescu: Da, (...) vorbea doamna Haja mai devreme legat de structura dicționarelor în cadrul platformei. Platforma, la ora actuală, pune un șablon pentru site-uri la dispoziție. E gratis, e folosibil. Pot exista mai multe șabloane, în momentul în care ne mai unim forțele și lucrăm împreună, și atunci pot să fie zece șabloane, și atunci își alege fiecare un șablon pentru un dicționar, își poate stabili culorile, fonturile și avem niște diferențe foarte mari. Dar, în spate, datele, funcțiile pentru acces, indecșii sunt făcuți la fel pentru ca să nu facem munca aceasta de la zero. În schimb, fața unui site, de exemplu, poate să fie făcută diferit.

Cristian Moroianu: Sigur.

Elena Isabelle Tamba: Până la urmă, scopul general este cel al promovării lucrărilor noastre, promovare în sensul de a le face cunoscute publicului. Pentru că noi nu

lucrăm, nu redactăm dicționare de dragul de a face un dicționar, deși și acest lucru e important, pasiunea pentru dicționare, ci, mai ales, pentru a pune la dispoziția publicului interesat lucrări din care să-și ia informația necesară.

Gabriela Haja: Cât mai ușor.

Elena Isabelle Tamba: Cât mai ușor.

Elena Isabelle Tamba: Ideea este să facem lucrările noastre cât mai accesibile publicului.

Cristian Moroianu: Și, atâta vreme cât, în mod firesc, aceste materiale își au vizibil autorii și așa mai departe, nu există nici cea mai mică bănuială de cine știe ce atrageri de susceptibilități. În fond, noi ne dorim ca lucrările noastre să fie văzute, în măsura posibilului, folosite și, mai ales, citate.

Claudius Teodorescu: Sigur.

Elena Isabelle Tamba: Citite și citate.

Cristian Moroianu: Da.

Cristina Florescu: Excelent. Va fi ca un fel de „research gate”, Claudius, în care toate citările sunt numerotate de fiecare dată. Știi la ce mă refer?

Elena Isabelle Tamba: Acesta e un aspect.

Claudius Teodorescu: Știu, știu, dar nu trebuie să spunem toate surprizele.

Elena Isabelle Tamba: Dar acesta e doar un aspect: să cuantificăm citările lucrărilor noastre. E doar unul dintre aspecte și poate nu e neapărat cel mai important. Cel mai important este (...).

Cristian Moroianu: E important.

Elena Isabelle Tamba: (...) să punem. E important, nu spun că nu e important, dar mai important este să punem la dispoziția publicului aceste lucrări lexicografice. Celălalt aspect ne privește pe noi, pe redactorii de dicționare, pentru evaluarea propriei activități. (...) Primul scop este acesta totuși: să punem la dispoziția publicului ceea ce creăm.

Claudius Teodorescu: Și să asigurăm alinierea.

Elena Isabelle Tamba: De asta sunt dezbateri, discutăm. Dacă mai sunt și alte intervenții din public. (...)

Dan Cristea: V-am urmărit în discuții, dar nu aș vrea să iau cuvântul acum, căci ceea ce aș vrea eu să spun ar necesita un dialog mai amplu. Mai ales despre maniera de a ajunge la un cuvânt, care acum e bazată pe introducerea lui din tastatură, dar, uneori, e foarte important să ajungi la un cuvânt atunci când nu-l știi, când cunoști contextul în care e folosit, dar nu-ți vine pe limbă și atunci trebuie imaginate diverse alte metode (...).

Gabriela Haja: Există.

Dan Cristea: (...) de a da de el.

Gabriela Haja: Există pe Google deja, de mult, pentru engleză. Introduci elemente de definire sau niște contexte (...).

Dan Cristea: Da.

Gabriela Haja: (...) și îți oferă, îți dă (...) o listă de posibilități. Îți oferă cuvântul. Sigur că ar merge foarte bine și pe română. Îi rugăm pe ei să (...)?

Dan Cristea: Da.

Elena Isabelle Tamba: De altfel, la un moment dat, noi ne-am gândit și la un pas mai departe și, cine știe, poate noi sau cei care vor fi după noi vor face și acest lucru, o platformă multimedia în care, plecând de la aceste dicționare aliniate așa cum, de altfel, se întâmplă în lume – să le aliniem cu alte resurse. Nu mai vorbim de un corpus din spate, corpus lingvistic, corpus de texte, dar și altfel de resurse multimedia, de ce nu? De ce să nu atașăm acestui corpus și posibilitatea de căutare după modul vocal? Deci doar să pronunț cuvântul și să poată să mi-l caute în dicționar. Am văzut la colegii din Polonia că aveau în platformă, într-unul din dicționarele lor, și această posibilitate de a oferi celor care au dizabilități șansa de a căuta în dicționar. E doar un punct de plecare CLRE-ul pentru diverse alte tipuri de proiecte de cercetare pe mai departe. Dar rolul nostru acum e să punem bine pe calea lui acest corpus. Și această platformă, evident – SOLIROM.

Gabriela Haja: Pentru că mai avem cinci minute până la pauza de prânz, binemeritată, vă propun să tragem câteva concluzii ale mesei rotunde de azi. Fac eu o listă și vă rog să adăugați (...). Scurtă. 1. Marcăm ca pe o sărbătoare faptul că am reușit, în fine, să punem la dispoziția publicului prima ediție a *Dicționarului limbii române* în integralitatea sa, cu posibilitate de căutare după cuvântul-titlu și după partea de vorbire. 2. De asemenea, ne notăm ca temă – pentru perioada relativ apropiată – alcătuirea unei, să-i spunem așa, redacții a SOLIROM, aceasta corelată cu promovarea corpusului și a platformei în toate institutele secției. 3. Trebuie să gândim lucrurile din (...) perspectiva specialiștilor, dar și din perspectiva utilizatorului nespecialist și să încercăm să ne adaptăm. Și, 4., avem deschidere spre colaborări internaționale, avem deja material cu care putem intra în rețele internaționale. Cel mai important factor este cel legat de nevoia sau de beneficiile pe care corelarea rezultatelor obținute în Academia Română le poate aduce, astfel încât dicționarele Academiei să poată fi vizibile și de pe site-urile instituționale, proprii, dar și de pe platforma comună. Deci (...) este un pas foarte important înainte. Dacă sunt concluzii, păreri, opinii finale de adăugat, vă rog. (...)

Cristina Florescu: Semnalăm apariția DLR (...) fascicula *A–Abzițui* de la București. (...) Deci *ac* nu intră, Claudius, mai înainte te-ai referit la *ac*.

Gabriela Haja: (...) Reiau ca pe un alt eveniment important apariția primei fascicule din ediția revăzută, revizuită și adăugită a *Dicționarului limbii române*, fascicula *A–Abzițui*, în formatul tradițional, tipărit. Salutăm reușita colegilor noștri.

Maria Ștefănescu: Eu aș avea doar două cuvinte din partea colegilor de la Cluj. Mulțumim, adică în primul rând îi felicităm pe colegii noștri de la Iași și de la București pentru tot ce au realizat, ceea ce este impresionant. Și mulțumim pentru materialele pe care le-am primit și noi, dintr-o parte și dintr-alta, ne sunt de mare folos. La Cluj, dificultatea cea mare a fost că prima fasciculă trebuia să cuprindă verbul *a face*, care este enorm și la care am tot lucrat și am dezbătut cum anume ar trebui să fie redactat. Dar, sperăm ca, până

la sfârșitul anului, să avem o primă fasciculă cu verbul (...) măcar într-o formă electronică, dacă nu chiar tipărită.

Gabriela Haja: Felicitări!

Elena Isabelle Tamba: Felicitări! Și spor la lucru!

Maria Ștefănescu: Spor, mai ales. Mulțumim.

Cristina Florescu: E foarte greu, dar realizabil.

Elena Isabelle Tamba: Da, echipa de la Iași redactează în continuare, așa cum spunea Gabi, la prima parte din litera care ne-a fost atribuită, dar, în paralel, cu colectivul pe care îl avem noi, de opt lexicografi, dar șapte norme, lucrăm și la CLRE, din care, ați văzut astăzi, s-a lansat întreaga serie din dicționarul tezaur și suntem implicați și în finalizarea eDTLR. Dar, aici, Gabi poate da mai multe detalii.

Gabriela Haja: Da, finalizarea eDTLR, atât de mult dorită! Am ajuns să reluăm lucrul abia acum și trebuie să spun că experiența CLRE ne-a antrenat așa încât să cutezăm să facem această operație de finalizare a corecturii bazei de date și de publicare a ediției integral digitizate, digitalizate. Sigur că e foarte probabil să nu biruim singuri, dar sper să reușim să vă arătăm maniera de lucru, să vă arătăm că este ușor de lucrat și, poate, să contribuim din nou cu toții, la lexicografi mă refer, la finalizarea acestui proiect, pe care împreună l-am început. (...) Mai este o problemă legată de, pur și simplu, de organizarea instituțională, de organigrame, de natura posturilor, de faptul că avem o singură persoană, un singur post cu o asemenea responsabilitate [este vorba de un un singur specialist în lexicografie informatizată, în cadrul IFRI]. Este o problemă, o problemă la care trebuie să ne gândim și pe care, poate, să o rezolvăm. Există fonduri dedicate dezvoltării instituționale or, dacă gândim platforma ca pe o platformă nu doar de publicare, ci mai ales ca pe o platformă de lucru, atunci ar merita să fie investite fonduri pentru dezvoltarea ei. Putem medita la un proiect posibil.

Elena Isabelle Tamba: În completarea a ce spunea Gabi, Departamentul de lexicologie și lexicografie de la Iași lucrează acum, practic, în trei proiecte digitale legate de dicționarul tezaur. Iată, am reușit să publicăm DA/DLR în format digital în CLRE, redactăm litera C în format digital, direct în platforma de redactare, așa cum au făcut-o deja colegii noștri de la București, care au deschis acest drum, și, evident, varianta eDTLR. Avem norocul de a avea un coleg cercetător informatician foarte bun, dar, după cum spunea și Gabi, este foarte mult de muncă, dat fiind acest specific al departamentului nostru, cu trei proiecte de digitalizare legate de dicționarul tezaur.

Gabriela Haja: De aici și nevoia de folosire a acelorași standarde.

Elena Isabelle Tamba: Da.

Gabriela Haja: Căci marele efort al lui Claudius, în faza actuală, cu privire la eDTLR, este să adapteze vocabularul de adnotare din eDTLR, astfel încât să fie compatibil cu ceea ce există în CLRE, nu? Am înțeles bine, Claudius?

Claudius Teodorescu: Da, da, da.

Gabriela Haja: Cum ar veni, să vorbească aceeași limbă (...). Sigur, vorbesc despre același limbaj .xml. Dar, în prezent, n-au același vocabular și, atunci, trebuie să fie unificat vocabularul (...) celor două baze de date.

Claudius Teodorescu: Da, dar practic eu aș vedea o singură bază de date. Am mai spus asta.

Elena Isabelle Tamba: Ok, această discuție se poate dezvolta, de altfel. Sperăm că la anul vom avea (...) la masa rotundă și mai multe informații și, poate, și mai multe de arătat.

Claudius Teodorescu: Da, îți dai seama cât înseamnă costurile de administrare pentru a menține două baze de date? Și ce faci? Faci modificări, îmbunătățiri într-una și, după aceea, te apuci tot timpul să transferi dincolo. Și le transformi cum? Prin copiere sau prin diferențe? Sau faci dincolo modificări și trebuie să le aduci aici?

Gabriela Haja: Da, ar trebui să existe, să zicem, ar avea logică dacă baza de date ar fi păstrată, să zicem, în niște servere mirror și (...) se pot sincroniza.

Claudius Teodorescu: Da, ar fi una singură și avem, la ora actuală, toate dicționarele (...) stocate redundant, deci avem datele în mai multe locuri.

Gabriela Haja: Așa sunt. Eu cred că dl. profesor Dan Cristea s-a retras, pentru că e pauză. Putem discuta cu colegii [de la Institutul de Informatică Teoretică], în fond cu ei avem acest proiect comun în planul de cercetare și nu cred că ar fi impedimente. Eu așa văd lucrurile acum, dar trebuie discutate foarte clar.

Elena Isabelle Tamba: După cum vedeți, acesta este un subiect la care putem discuta foarte mult, pentru că sunt multe aspecte de rezolvat. Dar, încet-încet, de-a lungul anilor, de-a lungul acestor, inițial, workshop-uri și, acum, colocvii, din astfel de discuții au ieșit și soluții pentru problemele noastre, ale tuturor. Și sperăm că și din această masă rotundă au mai ieșit niște idei.

Gabriela Haja: Declarăm închise discuțiile mesei rotunde, cu mulțumiri speciale colegilor noștri lexicografi, cu mulțumiri și aprecieri pentru cei care au avut interesul și răbdarea să ne urmărească. Și vă invităm pe toți la partea a doua a zilei de azi, după ora paisprezece, când vom da undă liberă comunicărilor pe secțiuni (...).

Elena Isabelle Tamba: Vă mulțumim. Poftă bună!

**LINGVISTICĂ ȘI ASTRONOMIE.
LUCRĂRILE WORKSHOPULUI
„TERMINOLOGIA ASTRONOMICĂ ROMÂNEASCĂ:
ȘTIINȚIFIC VS POPULAR.
FENOMENE, OBIECTE COSMICE ȘI CONSTELAȚII”**

DENUMIRI MAI PUȚIN CUNOSCUTE ALE UNOR CORPURI CEREȘTI

ALINA-MIHAELA BURSUC*

Introducere¹

Documentarea din cadrul Proiectului „Terminologia astronomică românească științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații” (TAFOC) a permis identificarea în diferite tipuri de texte a nenumărate astronime, denumiri atât de obiecte cerești, cât și de constelații. Unele astronime, nume de obiecte cerești, sunt cunoscute publicului larg din limbajul comun sau au intrat în limbajul comun prin popularizarea textelor științifice: *Luceafărul*, *Venus*, *Uranus*. Altele, mai puțin cunoscute, aparțin fie terminologiei științifice: *Sirius*, *Alcor*, *Regulus*, fie terminologiei populare, multe fiind apelative cu funcție astronomică: *Cățelușa*, *Spițerul*, *Văcarul*. Fără a epuiza lista numelor de obiecte cerești, am identificat, în corpusul de citate excerptate, câteva denumiri mai puțin cunoscute.

Sunt avute în vedere, din perspectivă astronomică, corpuri cerești vizibile cu ochiul liber, iar, din perspectivă lingvistică, lexeme uzuale, de tip Tp (= termen popular) în accepția proiectelor „Terminologia meteorologică românească a fenomenelor atmosferice” (TMFA, v. DFA 2017) și TAFOC, adică acelea care au circulație populară, regională și/sau comună, deci cuvinte din limbajul comun, dar a căror accepție astronomică a fost identificată în timpul etapei de documentare a proiectului.

1. *Marța, Miercurea, Joia, Vinerea*

Sunt avute în vedere, în prima parte, numele planetelor Venus, Mercur, Marte și Jupiter, fiind punctate: a) forme și atestări, b) coincidența unor forme cu denumirile zilelor săptămânii, c) etimologia acestor denumiri. Cele patru planete, împreună cu Saturn, Soarele și Luna, reprezintă cele șapte corpuri cerești care, în Antichitate, determină „săptămâna planetară”. Denumirile celor cinci planete – *Marte*, *Mercur*, *Jupiter*, *Venus*, *Saturn* – provin de la numele principalilor zei din mitologia romană, zeii respectivi fiind

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2.

¹ Lucrarea este realizată în cadrul Proiectului „Terminologia astronomică românească științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații” – TAFOC, finanțat de UEFISCDI (cod proiect PN-III-P4-ID-PCE-2020-1277), coordonat de CS I dr. Cristina Florescu, derulat în perioada 2021–2023, la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași.

considerați personificări ale acestor corpuri cerești (Kernbach 1989): *Mars*, genitiv *Martis* (des atestată forma de ablativ *Marte*); *Mercurius*, *Mercurii*; *Jupiter* (și cu forma *Iupiter*), *Jovis*; *Venus*, *Veneris* (ablativ *Venere*); *Saturnus*. Denumirile latinești ale celor cinci planete au devenit termeni internaționali, constituind o parte reprezentativă a terminologiei preluate din Antichitatea romană. Denumirile românești ale acestora reprezintă împrumuturi directe din limba latină sau prin intermediul limbii franceze.

Gruparea fișelor, excerptate în cadrul proiectului TAFOC, în funcție de cuvântul-titlu în cadrul Corpusului electronic de citate permite sistematizarea formelor pentru denumirile celor patru planete (*Marte*, *Mercur*, *Jupiter*, *Venus*), cu indicarea originii și a primei atestări. Pentru *Marte*, formele identificate în corpus sunt: *Marte* (ablativul lat. *Mars*, Calindariu 1854, dar, anterior², în Cantemir 1704–1705), *Marsu* (1694, în DLR, s.v. *poftorit*) și *Mars* (Calendariu 1814, Genilie 1841), *Mart* (1852, în DLR, s.v. *devora*), *Marti* (Hotiniul 1780–1790, apud Soare 2011: 345), *Marțiu* (Calendar 1861, în DLR, s.v. *sud*) și *Marță*, articulat *Marța* (Șincai c. 1810). Pentru *Mercur* am găsit: *Mercurius* (Calendari 1803), *Mercuriu* (Calendariu 1814), *Mercurio* (Hotiniul 1780–1790, apud Soare 2011: 345), *Mercurie* (Calendariu 1817, cf. Cantemir 1704–1705 sau Foletul 1704), *Mercur* (probabil și pe filieră franceză; Genilie 1835), *Mercuri* (Laurian 1860) și *Miercure* (Șincai c. 1810). Pentru *Jupiter* (și *Iupiter*, genitiv *Jovis*) apar două serii de forme: a) *Jupiter* (Culianu 1902), *Iupiter* și, o dată, *Iopiter* (Calendari 1803), b) *Joe* (Genilie 1835), *Joue* (Laurian 1860), *Jove* (cu precizarea parantetică „sau Jupiter”, Murdin 2020, deci o concurență actuală la nivel Ts – termen științific – între cei doi termeni înrudiți etimologic), *Jiove* (Hotiniul 1780-1790, apud Soare 2011: 345), *Giove* (Văcărescu 1794), *Joie* (Calindariu 1854), *Joi* și articulat *Joia* (Șincai c. 1810). Pentru *Venus* am găsit: *Venus* (Calendari 1803), *Venera* (Genilie 1835), respectiv *Vinere*, articulat *Vinerea*, genitiv *Vinerei* / *Vinerii* (Șincai c. 1810; *Vinerea* în Calendariu 1814, cf. Cantemir 1704–1705).

Se observă coincidența formală între formele denumirilor planetelor: *Marța* (și nearticulat *Marță*), *Miercurea* (și nearticulat *Miercure*), *Joia* (*Joi*, *Joie*, se remarcă și relația cu *Joe*, bine atestat în Ts), *Vinerea* (și nearticulat *Vinere*), și denumirile românești ale zilelor săptămânii: *marți*, *miercuri*, *joi*, *vineri*. Șincai c. 1810³ constituie principala sursă care atestă procedeul numirii celor patru planete „în felul popular” cu numele zilelor săptămânii, pentru evitarea neologismului odată cu orientarea spre cuvântul popular (Ghișe, Teodor 1964: 5).

Astronomii cei vechi... au ținut că planetele sunt șapte, adică: Soarele, Luna, Miercurea, Vinerea, Marța, Joia și Saturn, cum se numesc zilele săptămânii, luând afară pe Saturn, întru al căruia loc au intrat Sâmbăta de pe jidovie (Șincai c. 1810: 175).

² Am completat documentarea cu forme identificate în Baza-DLR (corpus de lucrări în format .pdf și .txt, cu circuit intern).

³ Am preluat datarea c. 1810 a manuscrisului, potrivit lui N.A. Ursu (1962: 80–81, față de 1787-1794, datarea acad. D. Prodan, care s-a ocupat anterior de text), din bibliografia noii serii DLR. Editorii manuscrisului propun o antedatatură: 1804–1808 (Ghișe, Teodor 1964: 34).

Punctăm etimologia denumirilor românești ale zilelor săptămânii doar pentru relevanța pe care o au pentru astronimele de care discutăm. Denumirile romanice ale zilelor săptămânii au fost moștenite din latină prin intermediul a trei tipuri morfo-sintactice: *martis dies* (fr. *mardi*), *dies martis* (cat. *dimars*) și *martis* (cu elidarea determinatului, un genitiv cu funcție de nominativ, rom. *marți* – Dardel 1996). Privitor la determinant (în principal moștenit în denumiri) există două opinii privitoare la etimologie. În majoritatea analizelor se susține că numele latinești ale zilelor săptămânii provin de la numele planetelor (*Luna*, *Marte*, *Mercur*, *Jupiter*, *Venus* – cu înlocuirea evreiască și creștină a denumirilor care proveneau de la denumirile *Saturn* și *Soare*: *Saturni dies*; respectiv *dies soli*). Dar există și analize în care se consideră că acestea provin direct de la numele zeilor (explicit pentru *joi*, DA, s.v. *joi*; Resmeriță 1924, cu observația că, în cazul lui *miercuri*, după ce indică originea în latină de la numele zeului *Mercur*, admite „probabilitatea” ca la origine să se afle și numele planetei *Mercur*). În cadrul structurilor genitivale cu *dies*, genitivele terminate în *-s*: *Martis*, *Jovis*, *Veneris* au atras pe celelalte două, înlocuind formele originale: elementul din latina clasică *Lunae* cu cel din latina populară *Lunis* (Ciorănescu 2002 indică numai „*lunis* în loc de *lunae*”), respectiv *Mercurii* cu *Mercuris* / *Mercoris*. Denumirile românești ale zilelor săptămânii prezintă variante în *-e*, datorate atracției substantivelor feminine terminate în *-e* de la declinarea a III-a, unde se încadrează și aceste denumiri ale zilelor săptămânii: plural *marțe* (1675, DLR, s.v. *marți*) și singular *marță* (Culianu 1902, în Corpusul TAFOC), *miercure* (1955, DLR, s.v. *miercuri*), *joie* (Culianu 1902, în Corpusul TAFOC), (învechit și regional) *vinere* (DLR, s.v. *vineri*) sau „*luni*, și mai corect: *lune*, *marțe*, *miercure*, *joie*, *vinere*” (Scriban 1939, s.v. *luni*).

Formele articulate, dar și formele nearticulate în *-e*, au putut fi folosite în limba română ca denumiri pentru planete, în paralel cu termenii consacrați internațional. Este evident că acest procedeu, accesibil învățaților români cunoscători ai limbii latine, atestat numai pentru planeta *Venus* la Cantemir, nu s-a impus. Pe de o parte, sistemul denumirilor zilelor săptămânii este consolidat în limbă, nepermițând translarea către alt domeniu, pe de altă parte, s-a impus terminologia internațională, de origine latină.

2. Canicula

A doua parte a lucrării vizează denumiri mai puțin cunoscute ale unui alt corp ceresc vizibil cu ochiul liber, identificat în terminologia astronomică sub denumirea *Sirius* (steaua alfa din constelația Câinele mare). În corpusul TAFOC sunt atestate formele: *Siriu* / *Siriul* (Șincai c. 1810, într-un text prelucrat din germană, care preia termenul din latină, cu renunțarea la *-s* final, prin apropiere de cuvintele moștenite din latină), *Steaua Siriei* (Calendariu 1814, prin apropiere de numele țării respective), respectiv *Sirius* (Culianu 1902, cel mai probabil din terminologia internațională, pe filieră multiplă, franceză și latină).

Este vorba de o stea foarte strălucitoare (în termeni astronomici, o stea de primă strălucire), din constelația Câinele Mare, care, în timpul verii, răsare și apune odată cu Soarele, căldura lui Sirius unită cu a Soarelui ajunge să se dubleze, generând o vreme extrem de caldă, care marchează cea mai călduroasă perioadă a anului (OLD, s.v. *Sirius*). În Antichitate, această stea anunța egiptenilor o serie de evenimente naturale: revărsarea Nilului, solstițiul de vară, marile călduri, dar și stările febrile (ale oamenilor și animalelor). Ca atare, egiptenii au folosit, pentru a o numi, denumirea uzuală a noțiunii „lătrător”, pentru că „anunța”, concret, denumirea corespunzătoare noțiunii „câine” (vezi și cultul câinelui la egipteni). Constelația Câinele mare și, implicit, Sirius, steaua cea mai strălucitoare a acesteia, aveau un rol extrem de important în astronomia egipteană, pentru că, în funcție de acestea, era reglat calendarul antic. Calendarul egiptean, foarte ingenios și precis, se baza pe observarea și pe studiul mișcărilor lui Sirius pe cer, calendarul antic egiptean fiind numit calendar sothiac, întrucât se raporta la *Sirius Sabt*, steaua Câinelui „arzător” (Gadalla 2018: 13). Dar, după trei mii de ani, precesia echinocțiilor (deplasarea punctelor echinocțiale pe ecliptică) a dat înapoi cu o lună și jumătate perioada de apariție pe cer și, astăzi, această frumoasă stea nu mai anunță nimic egiptenilor (Flammarion 1925: 723–724).

Cumulând informațiile din câteva dicționare și studii, putem face câteva observații privitoare la denumirile acestei stele în acord cu receptarea sa în spațiul și în astronomia egipteană. În limba greacă, această stea era numită în diferite maniere: gr. ὁ Σείριος (ἄστὴρ) / ὁ Κύων Σείριος / ὁ Κύων (Harvey 2010: 33) – „(steaua) arzătoare(a)” / „câinele arzător” / „câinele” (e vorba de câinele lui Orion), cu precizarea că genericul (ἄστὴρ) „stea” în greacă este de genul masculin. În limba latină există două denumiri pentru această stea: *Sirius*, împrumutat din gr. ὁ Σείριος („steaua arzătoare”), care s-a impus ca termen internațional, standard, respectiv *Canicula (stella)* (inițial adjectiv feminin, determinant al lui *stella*, format și perceput ca diminutiv al lui *canis*), calc după substantivul masculin gr. ὁ Κύων („câinele, steaua câinelui”, TLFi, s.v. *canicule*). Fiecare dintre denumirile latinești – *Sirius* și *Canicula* – reprezintă unul dintre cele două atribute ale acestei stele: „strălucitor, arzător”, respectiv „lătrător – câine”.

Homer și Hesiod au cântat pe Sirius [...] Strălucitoarea stea răsăria altădată dimineața către 21 Iunie și [...] era [...] semnalul sosirii marilor călduri. Din această cauză chiar, numele Câinelui, canis, și acela al stelei Câinelui, Stella Canicula, au devenit, la rândul lor, sinonimele marilor călduri [...] Canicula începea atunci [...] 20 de zile înainte de răsăritul lui Sirius și se termina 20 de zile în urmă [...] Sirius nu mai răsare acum la 21 Iunie, ci tocmai la finele lunii August începe a apărea înaintea răsăritului soarelui (Otescu 1907: 37).

În limba franceză, *canicule* este atestat cu sensurile „steaua Sirius” (la 1500) și, prin metonimie, „perioadă (călduroasă) în care Soarele și Sirius răsar și apun în același timp” (la 1600, FEW, s.v.), sensul analogic, „căldură foarte mare”, fiind relativ târziu atestat. Ultimul sens nu este individualizat foarte clar ca fiind împrumutat în franceză din latină,

drept pentru care se poate susține și ipoteza individualizării sale în limba franceză, prin analogie (TLFi s.v. *canicule*).

Potrivit atestărilor avute la dispoziție (Corpusul de citate TAFOC și o serie de dicționare reprezentative), cuvântul *caniculă* pătrunde în limba română prin împrumut din limba franceză în două etape. Inițial, cel mai probabil la începutul secolului al XIX-lea, fiind atestat în îmbinarea *tâmpul caniculei* (Șincai c. 1810, atestare preluată, de altfel, în DELR II/1 2015, v. și *Canicula Ste*, Bobb I 1822), în care *caniculă* are sensul „steaua Sirius”.

Tâmpul caniculei vremea aceea o numim în care Siriul deodată răsare cu soarele și [...] până atunci ne este nevăzut până când iară se ivește din zioara cea de dimineața (Șincai c. 1810: 175).

Cu acest sens termenul este atestat ulterior într-o serie de lucrări de popularizare a științei: într-o traducere de la 1830–1840 (Ursu 1962: 162), Genilie 1835, Genilie 1841 (în corpusul TAFOC), Negoescu 1883, Ecoul Moldovei 1895, dar și în majoritatea dicționarelor din secolul al XIX-lea, unde, alături de accepția „steaua Sirius”, apare și sensul „perioadă în care Sirius răsare și apune în același timp cu Soarele” (fără vreo referire la efectul atmosferic).

Stelele cele mari despre noi unele au nume proprii cum: Canicula, Regulus, Arctur (Genilie 1835: 73).

Lumea mai însemnează tot spațiul ce-l luminează și orice alt trup ceresc, precum lumea lui Saturn, cea cu 7 lune; a lui Joe, cea cu 4 lune; lumea Caniculei, și lumea soarelui ce are împrejur și rotindu-se 11 luceaferi, 18 lune și peste 500 stele cu coade maiestose (Genilie 1841: 80–81).

Planeta Canicula (cânească) încredințându-se se vede că pe firmament nu are vreun rost ș-a luat și ea inima în dinți – precum se zice – și a pribegit printre muritori, cu pretențiunea cam [...] ca să-i lumineze” (Ecoul Moldovei 1895: 1).

Ulterior, în secolul al XX-lea, termenul *caniculă* este înregistrat aproape exclusiv cu sensul atmosferic, pătruns într-o a doua etapă din franceză (v. DFA, s.v.), cu sensul secund de „perioadă” (v. mai ales DN² 1966).

O denumire românească învechită a stelei Sirius se dovedește a fi *Câine*⁴, astronomic atestat la sfârșitul secolului al XVII-lea (v. ulterior la Șincai):

Sirius, g. m., o stea care o chiiamă Câine, care de Soare apropiindu-să, strâcăcios zăduf au obicinuit a face (Corbea 1691–1697).

Au numit pe Siritu câne sau lătrătoriu pentru că el le făcea de știre că se va vărsa Nilul (Șincai c. 1810, 174).

⁴ Mulțumiri dlui prof. univ. Gh. Chivu m.c., pentru atenționarea asupra acestei prime atestări în dicționarul lui Corbea și asupra problemei etimologice pe care o implică: element autohton sau calc.

Dicționarul latin-român al lui Teodor Corbea (1691–1697) reprezintă o prelucrare a primei sau a celei de a doua ediții a *Dicționarului latin-maghiar* al lui Albert Szenci Molnár (1604, v. Gherman: VIII–IX), din care poate fi redat articolul *Sirius*:

Sirius, g.m., Egy csillag, kit ebnek hínak, mely az Naphoz közelítvén, ártalmas hévséhet (hőséget) szokott indítani (Molnár 1604, s.v.). [Sirius, g.m., O stea numită Câine, care apropiindu-se de Soare, obișnuiește să provoace o căldură dăunătoare.]⁵

Poate fi avansată ipoteza că Molnár (1604) se raportează la Sirius ca fiind o stea numită „câine”, bazându-se pe cunoașterea sinonimului latinesc *Canicula* „Câine”⁶. Corbea (1691–1697) traduce textul maghiar și redă prin calc după limba maghiară (la rândul lui, probabil, calc după latină) echivalentul românesc *Câine* pentru magh. *Ebnec* „câine”. Ulterior la Șincai, *câne* cu valoarea astronomică constituie tot un calc (în lipsa textului german original prelucrat, poate fi vorba de calc după germană sau după latină). La mijlocul secolului al XVIII-lea, în Muntenia, apar *Alegerile lui Ippocrat*, traducere din grecește a *Aforismelor* celebrului medic al Antichității, text care conține calcuri după termeni grecești sau latinești, printre care: *zilele ce se cheamă câinești* „canicule” (Ursu 1962: 55), unde sintagma *zile câinești* are sens astronomic și desemnează: „perioadă în care Sirius răsare și apune în același timp cu Soarele”. Sunt semnalate în DA (în cuib lexical, s.v. *câne*) sintagmele *stea câinească* (cu trimitere la *stea*) și *zile câinești* (cu trimitere la *zi*), privitoare probabil la astru și la perioada apariției sale (iulie–august), sintagme nerezolvate, însă, nici ca sens, nici ca atestări în seria nouă. Ulterior, adjectivul *câinesc*, calc din latină (și, probabil, din greacă), cu sens astronomic este dublat de *canicular*, termen împrumutat (din latină, DA, s.v.; franceză și latină, DELR II/1 2015, s.v.), atestat pentru prima dată la 1822 (Bobb I 1822, preluat în DELR II/1 2015).

N[eologism] din lat. **canicularis**, -e, derivat din *canicula* „steaua Cânelui” (Sirius), care răsare și apune odată cu Soarele în perioada de la 11/24 Iulie — 11/24 August, a marilor călduri (DA, s.v. *canicular*).

Se remarcă sensul dublu, astronomic și meteorologic, al împrumutului care influențează pe *câinesc*, în cele din urmă impunându-se pentru ambii termeni al doilea sens, odată cu pierderea sensului original: *zile câinești*, *soare câinesc*, *arșiță câinească* (DA, s.v. *câne*), respectiv *călduri caniculare* (DA, s.v. *canicular*).

De multe ori, vizitatori acestor locuri, aceia ce se duceau câteva zile ale căldurilor caniculare să resufle un aer limpede și recorosu și o atmosferă curată și fără pulbere ca aceea din Călimânești (Wertheimer 1853: 39).

⁵ Mulțumiri dnei prof. univ. Réka Suba (Universitatea Sapientia, Târgu-Mureș) pentru transcrierea textului maghiar și traducerea în limba română.

⁶ Calc după gr. Κίων, având la bază diminutivul latinesc *canicula* „cățelușă” (cf. TLFi, s.v. *canicule*).

Concluzii

Trebuie subliniat că selecția riguroasă a diferitelor tipuri de texte și a textelor reprezentative pentru terminologia astronomică, atât științifică, cât și populară, fișarea atentă a contextelor și gruparea lor după cuvinte- (și sintagme-) cheie, constituirea corpusului electronic de fișe, toate aceste activități realizate și rezultatele lor obținute de o echipă interdisciplinară, oferă o bază solidă, bogată, variată de documentare și de observații preliminare, în ciuda desfășurării pe parcursul unui singur an (calendaristic).

Astronimele, denumiri ale corpurilor cerești (dar și ale constelațiilor), constituie segmentul de terminologie astronomică cel mai studiat până acum (Nedelcuț 2000: 7; Florescu 2019: 121), cu reliefarea unui bogat inventar. Documentarea realizată în cadrul proiectului TAFOC oferă avantajul de a aduce nu numai atestări noi, în general, și prime atestări, în special, pentru astronimele deja studiate, ci și denumiri mai puțin cunoscute ale unor corpuri cerești. Pe de o parte, formele articulate și cele învechite (nearticulate) ale termenilor temporali, denumiri ale zilelor săptămânii: *marți, miercuri, joi, vineri*, adică *Marța / Marță, Miercurea / Miercure, Joia / Joi, Vinerea / Vinere*, sunt atestate și ca nume proprii, cu funcție astronomică. Pe de altă parte, termenii *caniculă*, cunoscut îndeobște cu sensul atmosferic, și *câine*, apelativ animalier comun, sunt atestați ca nume proprii, cu funcție astronomică și reprezintă denumiri sinonime ale stelei Sirius.

BIBLIOGRAFIE⁷

A. Izvoare

- Calendari 1803 = *Calendari românesc vechi alui Iulian pă anul de la Hristos 1803. Care să cuprindă din 365 de zile pă Ardeal și pă alte învecinate locuri întocmit, lângă care s-au mai adăogat Calendariul Nou Nemțesc alui Gregorian, Sibii, în Chesaro Creiasca privileghiata Tipografia alui Ioann Bart.*
- Calendariu 1814 = *Calendariu ce slujește pre 100 de ani începând dela anul 1814 până la anul 1914*, la Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității Ungariei.
- Calendariu 1817 = *Calendariu pe anul dela Hristos 1817 carele se cuprindă din 365 de zile. Întocmit pre gradurile și clima Țării Ungurești, și a Prințipatului Ardealului, Țării Românești și a Moldovei, în Buda, la Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești.*
- Călındariu 1854 = *Călındariu pentru poporul românesc cu privire la mai multe cerințe ale lui pe anul normal 1854, care este de 365 zile*, întocmit de Georgi Bariț, Anul III, Brașov, în tipografia și provăzătura lui Römer și Kamner.
- Cantemir 1704–1705 = Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, în *Opere*, I, ediție de Stela Toma, studiu introductiv de Nicolae Stoicescu, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003, p. 383–801.
- Ciorănescu 2002 = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura SAECULUM I. O., 2002.

⁷ Bibliografia proiectului TAFOC are un sistem propriu de siglare a surselor, pe care l-am preluat pentru majoritatea lucrărilor bibliografice citate.

- Corbea 1691–1697 = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, vol. I: Studiu introductiv, note și text, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2001.
- Culianu 1902 = N. Culianu, *Curs de cosmografie*, edițiunea II, Iași, Tipografia Națională.
- Kernbach 1989 = Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, postfață de G. Vlăduțescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- DA = Sextil Pușcariu (coord.), *Dicționarul limbii române*, tom I, partea a II-a: C, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiiala Maiesteții Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tom II, partea a II-a, fascicula I: *J-lacustru*, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestății Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937.
- DELR II/1 2015 = *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. II, C, partea 1 (*Ca-Cizmă*), coordonatori: Marius Sala, Andreea Avram, București, Editura Academiei Române.
- DFA 2017 = Cristina Florescu (coord.), Laura Manea, Elena Tamba, Alina Pricop, Cristina Cărăbuș, Liviu Apostol, Florin-Teodor Olariu, Mădălin-Ionel Patrașcu, *Dicționarul fenomenelor atmosferice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu; Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, tom I, partea a 5-a, litera D: *Deținut-Discopotiriu*, 2007; tom V, litera L: *Li-Luzulă*, 2008; tom VI, litera M, 1965; tom VIII, partea a 3-a, litera P: *Pină-Pogribanie*, 1977; tom X, partea a 3-a, litera S: *Semn-Sîveică*, 1990; tom X, partea a 5-a, litera S: *Songiar-Swing*, 1994; tom XIII, partea a 2-a, litera V: *Venial-Vizurină*, 2002, București, Editura Academiei Române.
- DN² 1966 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Științifică.
- Ecoul Moldovei 1895 = *Ecoul Moldovei*, Ziar săptămânal, redactor-proprietar: Em. Al. Manoliu, Anul IV, No. 30, 2 februarie, p. 1–4.
- FEW = Walther von Wartburg *et al.*, *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes*, Bonn / Heidelberg / Leipzig-Berlin / Bâle, Klopp / Winter / Teubner / Zbinden, 1922–2002 (<https://lecteur-few.atilf.fr/>).
- Foletul 1693–1704 = *Foletul novel. Calendarul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*, traducere anonimă din limba italiană, publicat de Emil Vârtosu, București, [f. e.], 1942.
- Genilie 1835 = I. Genilie, *Geografia istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în general și a României în parte*, București, Tipografia lui Eliad.
- Genilie 1841 = I. Genilie, *Prințipuri de geografie sau Începuturi de geografie statistică, politică, fizică și astronomică*, București, Tipografia Colegiului Național.
- Laurian 1860 = A. Treb. Laurian, *Elemente de cosmografiă pentru classile primarie*, București, Tipografia Colegiului Național.
- Molnár 1604 = Albert Szenci Molnár, *Dictionarium Latinoungaricum. Opus novum et hactenus nunquam editum in quo omnes probatorum lingue Latince. [...] Nomina item propria deorum, gentium, regionum, insularum, rnarium, fluviorum, silvarum, lacuum, montium, populorum, virorum. mulierum, urbium, vicorum et similibus*, Nürnberg, Hutter.⁸

⁸ Dicționar în format pdf, consultat de pe pagina <https://books.google.ro/> (21.09.2022): https://books.google.ro/books?id=yvJaAAAACA&printsec=frontcover&dq=dictionarium+latinoungaricum&hl=ro&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=dictionarium%20latinoungaricum&f=false.

- Murdin 2020 = Paul Murdin, *Viețile secrete ale planetelor. Ghid de utilizare a sistemului solar*, București, Editura Trei.
- Negoescu 1883 = Cristu S. Negoescu, *Retorica*. Întocmită conform programei oficiale... Cu un apendice de exemple, un tablou analitic și un dicționar de nume proprii literare, ediția întâia, Ploiești, Tipografia Progresul.
- OLD = Peter G. W. Glare (éd.), *Oxford Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon, 1968–1982.
- Resmeriță 1924 = Alexandru Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române. Care arată originile și semnificările vorbelor, a numirilor geografice române și a multor nume de persoane*. Întocmit după cele mai noi cercetări filologice, cu o prefață asupra formării limbei române de ..., Craiova, Institutul de Editură „Ramuri”.
- Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”.
- Șincai c. 1810 = Gheorghe Șincai, *Despre trupurile lumești, în Învățătura firească spre surparea superstiției norodului* [Prelucrare după Johann Heinrich Helmuth de...], studiu introductiv și ediție critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, București, Editura Științifică, 1964, p. 173–198.
- TLFi = Paul Imbs, Bernard Quemada (dir.), *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, Paris, Éditions du CNRS / Gallimard, ATILF - CNRS & Université de Lorraine (<http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>).
- Universul 1845 = *Universul*. Noutăți din toată natura, cultura, literatura. [Revistă săptămânală], editor și redactor: Iosif (Ioan) Genilie, București, Anul I, Nro. 2, Duminică, 15 iulie.
- Văcărescu 1794 = Ienăchiță Văcărescu, *Istoria othomanească*, vol. I–II, ediție critică, studiu introductiv, note și glosar de Gabriel Ștrempel, [București], Editura Biblioteca Bucureștilor, 2001.

B. Lucrări de referință

- Dardel 1996 = Robert de Dardel, *Les noms de jours de la semaine en protoroman*, în „Revue de linguistique romane”, t. 60, no. 230–240, p. 321–334.
- Flammarion 1925 = Camille Flammarion, *Astronomie populaire. Description générale du ciel*, Paris, Ernest Flammarion Éditeur.
- Florescu 2019 = Cristina Florescu, *Terminologia astronomică. Premize ale unui studiu lingvistic*, în Ofelia Ichim (coord.), *1918–2018. Limba și cultura română – structuri fundamentale ale identității naționale: evaluări, perspective*, București, Editura Tracus Arte, p. 117–130.
- Gadalla 2018: Moustafa Gadalla, *La culture de l’Egypte ancienne révélée*, seconde édition, traduit de l’Anglais par Giro di Parole, Greensboro, Tehuti Research Foundation.
- Ghișe, Teodor 1964 = Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Studiu introductiv*, la Gheorghe Șincai, *Învățătura firească spre surparea superstiției norodului*. [Prelucrare după Johann Heinrich Helmuth de...], București, Editura Științifică, p. 5–64.
- Harvey 2010 = Paul B. Harvey, *Blight and Bugs: The Semantics of Latin Plant Diseases and the Perils of Latin Translations of the Ot Books of Psalms*, în B. Richard Page, Aaron D. Rubin (ed.), *Studies in Classical Linguistics in Honor of Philip Baldi*, Leiden, Boston, Koninklijke Brill NV, p. 31–42.

Nedelcuț 2000 = Daniela Nedelcuț, *Nume de astre. Studiu onomastic al denumirilor populare și științifice*, Craiova, Editura Sitech.

Soare 2011 = Liliana Soare, *Gramatica de la învățătura fizicii. Considerații asupra terminologiei astronomice (Amfilohie Hotiniul)*, în Gheorghe Chivu, Alexandru Gafton, Adina Chirilă (ed.), *Filologie și bibliologie. Studii in honorem Vasile D. Țâra*, Pitești, Editura Universității din Pitești, p. 343–349.

Ursu 1962 = N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică.

LESSER KNOWN NAMES OF SOME CELESTIAL BODIES

ABSTRACT

The names of celestial bodies (and constellations) constitute the most studied segment so far, with the relief of a rich inventory. The documentation carried out within TAFOC offers the advantage of bringing not only new attestations, in general, and first attestations, in particular, for already studied astronomisms, but also lesser known names of some celestial bodies. On the one hand, the articulated and the obsolete (unarticulated) forms of temporal terms, the Romanian names of the days of the week: *marți* “Tuesday”, *miercuri* “Wednesday”, *joi* “Thursday”, *vineri* “Friday”, namely. *Marța / Marță*, *Miercurea / Miercure*, *Joia / Joi*, *Vinerea / Vinere*, are also attested as proper names, with astronomical function. On the other hand, the term *canicula* “heat”, commonly known with the atmospheric meaning, is attested as proper name *Canicula* next to *Câine*, with an astronomical function, as other names for the star Sirius. This contribution is carried out within the project “Romanian Astronomical Terminology scientific vs popular. Phenomena, cosmic objects and constellations” – TAFOC, funded by UEFISCDI (project code PN-III-P4-ID-PCE-2020-1277), coordinated by CS I Dr. Cristina Florescu, conducted between 2021–2023, at the “A. Philippide” Institute of Romanian Philology of the Romanian Academy – Iași Branch.

Keywords: *astronyms*, *Marță / Marța* “Mars” (litt. “Tuesday”), *Miercure / Miercurea* “Mercury” (lit. “Wednesday”), *Joie / Joia* “Jupiter” (litt. “Thursday”), *Vinere / Vinerea* “Venus” (litt. “Friday”), *Canicula* “Sirius” (litt. “dog, little dog”), *Câine* “Sirius”.

CÂTEVA ASPECTE LEGATE DE REDACTAREA ARTICOLULUI *ECLIPSĂ*

LAURA MANEA*

Eclipsă, încadrare fenomenologică

Proiectul *Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații* (PN-III-P4-IDPCE-2020-1277), din echipa căruia facem parte, se integrează cercetărilor lexicologice polarizate asupra câmpurilor lexico-semantice ale limbii române, analiza propunându-și, de la început, studiul lingvistic comparativ al nivelurilor științific și popular ale terminologiei astronomice. Terminologia științifică (nivelul limbii literare – limbajul științific) va fi analizată în paralel și în interpătrundere cu terminologia populară: elementul dialectal și cel comun (Florescu 2019). Ne aflăm, după ce am depășit faza fișării, în cea a redactării unor cuvinte-model, exemplificatoare pentru fiecare categorie sau subcategorie de studii care se vor înfiripa treptat, studii în care cercetătorii vor analiza diferite problematici astronomice: fenomene, constelații, obiecte cerești.

Eclipsa se încadrează fenomenelor astronomice, de care am hotărât, de comun acord cu ceilalți membri ai echipei, să mă ocup. În paralel cu fișarea, efectuată de întreaga echipă a proiectului (TAFOC), pe baza acesteia, a altor manuale de specialitate, enciclopedii etc. și cu ajutorul specialiștilor astronomi, am reușit să definitivez o listă a fenomenelor astronomice și ale efectelor acestora (am redat în bold elementele TP):

*aberație a luminii, aberația stelelor (aberație diurnă, aberație anuală, elipsă de aberație, aberație seculară, aberație planetară), aberație optică (aberație cromatică, aberații geometrice, aberație de sfericitate; astigmatismul, coma, distorsiunea), absorbție interstelară, acreție, activitate geomagnetică, activitate solară, airglow, anticoadă, antigravitație, **apus**, atracție universală, auroră, auroră boreală, auroră polară, conjuncție, **crepuscul**, curcubeu, **curent de meteori** / ploaie de meteori / ploaie de meteoriți / ploaie meteorică (Alfa Capricornidele, Andromidele, Bielidele, Draconidele, Iacobinidele, Leonidele, Orionidele, Quadrantidele, Perseidele, Tauridele, Ursidele), deformare a discului Soarelui / Lunii, deplasare spre roșu, difuzia luminii, discontinuitate Balmer / absorbție fotoelectronică, dispararea materiei, **echinox (echinocțiu)**, **eclipsă**, efect Bremsstrahlung / efect de frânare, efect de latitudine, efect de lentilă gravitațională, **efect de seră**, efect Doppler, efect Einstein, efect Evershed, efect Forbush, efect geomagnetic, efect Hubble, efect*

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2.

Mogel-Dellinger, efect Stark, efect Zeeman, emersiune, energie gravitațională, energie solară, energie stelară, erupție solară, evecție, evoluția stelelor / evoluție stelară, explozia meteoritilor, explozie stelară, fază, faze lunare, fenomenul fazelor, fragmentare, furtună geomagnetică, furtună ionosferică, gigant roșu, gravitație, halo, imersiune, inel de diamant / de foc, izbucnire, librație, lumina cenușie a Lunii, lumina cerului nocturn, lumină, lumină antisolară, lumină zodiacală, luminozitate, lunație, marea, marea lunară, marea luni-solară, mișcare (mișcare directă, mișcare retrogradă), mișcarea polilor Pământului, mișcare diurnă, mișcare proprie, modularea radiației cosmice, nutație, ocultare, ocultare secundară, opoziție, paralaxă stelară, pată solară, pătrar, perturbații (ale orbitei), perturbații geomagnetice, perturbații ionosferice, plenilunie, precesie (generală), precesie luni-solară, precesie planetară, con de precesie, precesie geodezică, precesie planetară, precesie generală în longitudine, precesia echinocțiilor, propagarea luminii, radiație, radiație cosmică, radiație (cosmică) de fond, radiație Hawking, radiație sincrotronă / sincrotronică, radiație solară, radiație terestră, radiație termică, rază gravitațională (a unui astru), rășărit, recesie / mișcare de recesie, recesia galaxiilor, reflexie, refracție, refracție astronomică, retrogradarea (liniei) nodurilor, revoluție, revoluție completă, revoluție orbitală, rezonanță, rezonanță sinodică, rotația Galaxiei, rotația Pământului, rotația Soarelui, rotația stelelor, rotație aparentă, rotație diferențiată / diferențială, rotație retrogradă, rotație fixă / rigidă, rotație sincronă, scintilație, sizie, solstițiu, strălucire, tranzit, undă gravitațională, vânt galactic, vânt solar, vânt stelar, zgomot de fond (cosmic).

După cum se poate ușor observa, termenii astronomici care denumesc fenomenele astronomice și efectele lor se circumscriu, majoritatea, limbajului științific. Doar câțiva au înțeles pentru noi și îi uzităm în limbajul cotidian. Dificultatea în redactarea lor va consta în definirea adecvată a sensurilor lor specializate, pentru a putea fi identificate și înțelese și de către vorbitorii obișnuiți, nespecialiști sau de către cei pasionați de această știință.

Disocierea **TSTp/Ts**¹

Spre marea mea satisfacție (lingvistică, bineînțeles), parcurgând toate dicționarele (explicative, bilingve, enciclopedice) editate în țara noastră de-a lungul timpului, mi s-a conturat clar ideea decelării a două sensuri ale cuvântului *eclipsă*, potrivit celor două paliere ale terminologiei studiate de noi, ca echipă. La prima privire, am fost tentată să rezolv lexemul subscriindu-l doar zonei științifice. Multitudinea citatelor (aproximativ 50 de pagini de atestări), care a presupus o riguroasă selecție a celor reprezentative, m-a ajutat cel mai mult în operația de disociere lexicologică (mă refer aici atât la sensurile principale, cât și la sintagme). Clar popular *eclipsă* nu este (nu apare în graiul din nicio regiune a țării), ci doar clar științific și clar științifico-popular, anume se circumscrie și terminologiei științifice popularizante, fiind, prin urmare, un cuvânt științific introdus în circulația uzuală.

¹ **Ts** = terminologie științifică; **Tp** = terminologie populară.

Evoluția definițiilor eclipsei

Modalități de definire în dicționarele explicative sau bilingve românești

a) Definirea la mijlocul secolului al XIX-lea:

Stamati 1852: „Întunecime (de Soare, de Lună)”. Aici avem o definiție printr-un sinonim popular, plus departajarea a două tipuri de eclipsă.

Polizu 1857: „Eclips al Soarelui, al Lunei”. Aici se observă departajarea a două tipuri de eclipsă.

Pontbriant 1862: „Eclipsa Soarelui”. Autorul menționează cel mai reprezentativ, din perspectiva sa, tip de eclipsă, anume cea a Soarelui.

Protopopescu / Popescu I 1862: „Întunecare momentană a unei stele”. În acest caz avem a face cu o timidă încercare de explicare a noțiunii. Doar bănuim că, aici, prin „stea” sunt numiți aștrii principali, Luna, respectiv Soarele, sau, în general, corpurile cerești. În DLR, s.v. *stea*, nu am găsit nicio explicație în acest sens.

Antonescu 1862: „Lipsă trecătoare de lumină în unul din corpurile cereștii”. Este prima încercare de definiție mai amplă, în care intervine și intenția de generalizare *corpuri cerești*, care nu mai este restrictivă (doar Soare și Lună).

LM I 1871: „Întunecare: *eclipse de Soare, eclipse de Luna, eclipse totale, eclipse partiale, eclipse annularia; eclipse de Sore se întâmplă când Luna în cursul ei se pune înaintea Sorelui și lu acopere pentru vederea noastră; eclipse de Lună se întâmplă când Luna trece prin umbra Pământului*”. În acest dicționar, definiția se face printr-un sinonim popular și se poate observa că este prima încercare de enumerare a mai multor tipuri de eclipse. Cele mai importante două tipuri de eclipsă sunt chiar definite, pentru prima dată, în acest dicționar.

Barcianu-Popovici 1886: „Eclipsă a Soarelui; a Lunei”. Aici se observă departajarea a două tipuri de eclipsă.

Șăineanu 1896: „Disparițiune momentană a unui astru ascuns de altul: *e. de Soare, e. de Lună*”. Șăineanu este primul autor de dicționar care folosește scheletul definiției „clasice” a fenomenului și care, după Antonescu, utilizează termenul-prototip *astru* (pentru *corp ceresc*) și determinantul *momentan*.

ENC. ROM. II 1900: „În astronomie: disparițiunea sau întunecarea totală sau parțială a unui astru, provenita din cauză că un corp ceresc se pune între acel astru și ochiul observatorului; sau, dacă astrul nu are lumina sa proprie, ci e luminat de Soare, din întrepunerea unui corp ceresc sau a Pământului între Soare și acel astru umbrindu-l”. În acest dicționar întâlnim prima definiție enciclopedică a lexemului, în care apar, pe lângă informațiile mai ample, determinantele *totală* sau *parțială*, preluate, ulterior, de majoritatea dicționarelor, fie ele generale sau specializate.

b) Definirea la începutul secolului al XX-lea:

Alexi 1908: „Eclipsă a Soarelui”.

Resmeriță 1924: „Întunecare, în parte sau totală, a Lunei sau a Soarelui, care se produce: pentru Lună, când Pământul, în rotația lui, ajunge de se interpune exact între Soare și Lună; pentru, Soare, când Luna se interpune între Pământ și Soare, făcându-se astfel o pată de umbră pe astrul ce este acoperit. Acest fenomen este știut și precizat exact de calculele astronomice”. După cum se observă, definiția este de tip enciclopedic, uzitându-se determinanții *în parte* sau *totală*. Resmeriță 1924 este al doilea dicționar, după LM I 1871, în care se definesc și cele două tipuri de eclipsă principale.

CADE I 1931: „Întunecime, disparițiune aparentă a unui astru pricinuită de interpunerea unui alt corp ceresc între acest astru și ochiul observatorului”. Aici, definirea se face printr-un sinonim popular, iar dezvoltarea explicației, în linia lui Șăineanu și a Enciclopediei Române. Plusul definiției constă în folosirea adjectivului *aparentă*, caracteristic limbajului astronomic actual. Până la Candrea *întunecarea*, *întunecimea* sau *dispariția* erau doar *momentane*, *totale*, *parțiale*, *în parte*.

Scriban 1939: „Întunecime, disparițiune totală sau parțială a unui astru prin interpunerea altui astru”. Aici, definirea urmează stilul lui Șăineanu, Resmeriță și Candrea, cu accent pe termenul *astru*.

Încet-încet se renunță la sinonimele populare: *întunecime*, *întunecare* și se trece spre *disparițiune*, mai întâi dublat de sinonimele populare *întunecare*, *întunecime*, pentru a se renunța complet la acestea începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea. Se observă că, începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, definițiile prezintă un mare grad de asemănare, diferențele de exprimare fiind minore. Predomină ideea de **dispariție totală sau parțială a imaginii unui astru, urmând o explicare mai succintă sau mai detaliată, funcție de specificul dicționarului**. Această trecere în revistă reflectă evoluția gândirii lexicografice de-a lungul timpului și fixarea ei într-un tipar spre finele secolului al XX-lea.

c) Definirea în a doua jumătate a secolului al XX-lea:

DL II 1956: „1. (Astron.) Întunecare temporară, **dispariție totală sau parțială a imaginii unui corp ceresc** ca urmare a **acoperirii** lui de către alt astru sau a intrării lui în umbra altui corp ceresc”. O singură dată, în acest dicționar, în acest secol, mai este atestat sinonimul popular *întunecare*.

DM 1958: „**Dispariție totală sau parțială a imaginii unui astru**, din cauza **acoperirii** lui de către alt astru sau din cauza intrării lui în umbra altui corp ceresc”. Cu acest dicționar se renunță la cuvântul *acoperire*, preferându-se mai elevatul *interpunere*.

LTR² VII 1960: „1. Astr.: **Dispariția totală sau parțială**, pentru un observator terestru, a **imaginii unui astru** luminos sau obscur, datorită **interpunerii** unui alt astru, fie între astrul luminos eclipsat și Pământ, fie între Soare și astrul obscur eclipsat. Practic, astrul luminos eclipsat e Soarele și cel obscur interpus e Luna, sau cel obscur eclipsat e Luna și cel interpus e Pământul”.

DER II 1964: „(ASTR.) **Dispariție totală sau parțială**, pentru un observator de pe Pământ, a **imaginii unui astru**, datorită faptului că între astrul luminos eclipsat și Pământ **se interpune** un alt astru sau faptului că astrul eclipsat se află momentan în conul de umbră aruncat de un alt astru”.

DEX 1975: „**Dispariție totală sau parțială a imaginii unui astru**, datorită faptului că între Pământ și acest astru **se interpune** un alt astru sau din cauză că astrul eclipsat se află temporar în conul de umbră al altui astru”.

DN 1978: „1. **Dispariție parțială sau totală a imaginii unui astru** ca urmare a **interpunerii** altui astru între observator și corpul ceresc care dispare”.

DREV 1983: „**Fenomen de dispariție totală sau parțială a imaginii unui astru** fără lumină, datorită intrării acestuia în conul de umbră al unei planete care îl lipsește de lumina Soarelui”. În acest dicționar apare definită, pentru prima dată, **eclipsa** ca *fenomen*. În restul dicționarelor se oscilează în a preciza și durata eclipsei, autorii folosind, de obicei, adjectivele: *momentană, de scurtă durată, temporară*.

TDRG² II 1988: „Sonne / Mond Fisternis”.

D. ENC. II 1996: „1. **Dispariție parțială sau totală**, de scurtă durată, a **imaginii unui astru**, ca urmare a **interpunerii** unui corp ceresc între el și observator sau a intrării lui în conul de umbră al altui corp ceresc fără lumină proprie”.

d) Definirea la începutul secolului al XXI-lea:

Ciorănescu 2001: „**Dispariție totală sau parțială a imaginii unui astru**”.

DEXI 2007: „**I 1 (astron.) Dispariție parțială sau totală a imaginii unui astru**, ca urmare a **interpunerii** unui corp ceresc între el și Pământ sau a intrării lui în conul de umbră al altui corp ceresc (când ambele sunt lipsite de lumină proprie)”.

NDU 2008: „1. **Dispariție (totală sau parțială) a imaginii unui astru** din cauza **interpunerii** altuia”.

DEN 2009: „1. **Dispariție parțială sau totală**, de scurtă durată, a **imaginii unui astru**, ca urmare a plasării altui astru între observator și corpul ceresc respectiv”.

DAN 2013: „1. **Dispariție parțială sau totală a imaginii unui astru**, ca urmare a **interpunerii** altui astru între acesta și observator, sau a intrării lui în conul de umbră a altui corp ceresc”.

Redactarea termenului *eclipsă* în DAFOC (Dicționarul de termeni astronomici: fenomene, obiecte cosmice și constelații)

Când am început gândirea asupra materialului fișat și organizat pe sensuri, ca lexicograf, ghidându-mă după toate dicționarele (universale, enciclopedice și cele astronomice) existente în limba noastră până în acest moment, după tezaurele importante ale altor limbi (TLFi, TLIO, DLE), după dicționarele de astronomie editate de Oxford, în Anglia sau în Spania (la care am avut acces) și, bineînțeles, bazându-mă și pe cartea Georgetei Mariș și Emiliei Țifrea, cu subiect țintit pe problematica în discuție, am încercat

să construiesc, pentru sensurile principale ale lexemului *eclipsă*, definiții cât mai pe înțelesul utilizatorului, pe de o parte, dar care să înglobeze și elementele astronomice esențiale, fără să „abuzez”, însă, de o exprimare prea tehnică. Ușor de spus, însă extrem de greu de realizat. Pentru că, în mentalul colectiv, eclipsa Lunii sau a Soarelui nu înseamnă altceva decât dispariția de pe bolta cerească a astrului respectiv, anunțată în mass-media, putându-se alege între a asista la producerea acestui fenomen (în cazul celei de Soare atrăgându-ni-se atenția asupra protejării ochilor cu ochelari speciali) sau a-l vedea la televizor (în cadrul programelor de știri) ori pe net, și la zece zile sau un an de la înfăptuirea lui ori niciodată în cazul celor neinteresate.

Prin urmare, am elaborat o primă definiție conform celor spuse mai sus, care să cuprindă atât elemente științifice, cât și de uz general, deoarece primul sens al termenului *eclipsă* ține atât de domeniul științific, cât și de cel popular, în spiritul analizei terminologiei în cadrul studiului nostru lingvistic. Astfel a rezultat:

ECLÍPSĂ s. f. **1.** TsTP Dispariție aparentă și temporară a imaginii unui corp ceresc pentru un observator terestru, provocată de interpunerea unui alt astru între el și corpul ceresc luminos respectiv sau ca urmare a intrării unui corp ceresc în conul de umbră al altui corp ceresc fără lumină proprie; (regional) întunericime, (învechit) întunecare, întunecime; p . e x t . perioadă de timp în care are loc această dispariție.

Pentru mine, era o definiție acceptabilă, în spiritul limbii și tradiției despre care am discutat anterior. Mulțumită, am expediat această formulare specialistului astronom al echipei noastre, așa cum am procedat cu întreaga redactare a cuvântului. Cu eleganță și deplină înțelegere pentru comuna mea percepție asupra fenomenului, profesorul a început să îmi explice care este, de fapt, realitatea cosmică, mecanismele care stau la baza creării / nașterii acestui eveniment astronomic, pe de o parte, și efectele rezultate, pe care le percepem și noi, observatorii obișnuiți, pe de altă parte. Cele două modalități de producere a eclipsei erau, îmbucurător pentru mine, cuprinse în definiție și anume, se pare că am înțeles că:

1) un corp ceresc nu mai poate fi observat pentru că se interpune un alt astru între acesta și observator, că, în principiu, nu are importanță dacă lumina astrului eclipsat este proprie sau este primită de la un alt astru, de regulă, astrul eclipsat având lumină proprie, cel mai reprezentativ exemplu reprezentându-l eclipsele de Soare. Atragem atenția asupra faptului că eclipsele din această categorie mai poartă numele de *ocultații*, dacă imaginea astrului este acoperită în totalitate de către un alt astru (spre exemplu, ocultația unor stele de către Lună), sau *tranzite*, dacă doar o mică parte a imaginii astrului este acoperită de către un alt corp (spre exemplu, tranzitul planetei Venus sau tranzitul planetei Mercur); **2)** un corp ceresc nu mai poate fi observat, pentru că intră în conul de umbră al unui alt corp ceresc. Cu alte cuvinte, corpul ceresc nu se observă pentru că nu mai este luminat și, în acest caz, astrul

eclipsat nu are lumină proprie. Cel mai reprezentativ exemplu sunt eclipsele de Lună, însă avem și cazul eclipselor sateliților lui Jupiter sau ai altor planete.²

Precizarea esențială care lipsea definiției mele era dacă astrul eclipsat are sau nu lumină proprie. Prelucrând informațiile și sugestiile primite, primul sens al termenului de redactat a devenit:

ECLÍPSĂ s. f. **1.** TsTp Dispariție aparentă și temporară, **parțială sau totală**, a imaginii unui corp ceresc (**cu sau fără lumină proprie**) pentru un observator terestru, provocată **fie** de interpunerea unui alt astru între **observator** și corpul ceresc respectiv, **fie** ca urmare **a interunerii unui obstacol între corpul ceresc fără lumină proprie și sursa care îl luminează**; Tp întunericime, (învechit) întunecare, întunecime; p . e x t . perioadă de timp în care are loc această dispariție.

Sensul al doilea, cel strict științific, a apărut, în prima mea redactare, astfel:

2. Ts Fenomen astronomic care constă în trecerea unui corp ceresc (opac) prin fața altuia, oprind lumina pe care o iradiază, și care se produce ori de câte ori Soarele, Pământul și Luna se aliniază în mișcarea lor pe bolta cerească, dar numai în vecinătatea punctelor de întâlnire (noduri) ale celor două orbite (cea lunară și cea a Pământului); (astăzi rar) eclipsă generală; perioadă de timp cât durează acest fenomen.

Observațiile specialistului au fost următoarele:

Definiția este incompletă (cuprinde doar cazul **1** discutat mai sus) și particulară, cuprinde doar cazul eclipselor de Soare.

Referirea la corp ceresc (opac) a fost și ea amendată:

Nu pare a fi corect. Avem contraexemplul stelelor duble cu eclipsă. Lumina unei stele este oprită de cealaltă stea.

Mi-a fost recomandată o posibilă definiție de către specialistul echipei:

Fenomen astronomic care se produce fie atunci când un corp ceresc trece prin fața altuia, oprind lumina pe care o iradiază, fie atunci când un corp ceresc fără lumină proprie trece prin conul de umbră al unui alt corp ceresc. Eclipsele din prima categorie se mai numesc și ocultaii, dacă imaginea astrului îndepărtat este acoperită în totalitate de astrul apropiat, și, respectiv, tranzite în caz contrar. Din prima categorie fac parte eclipsele de Soare, ocultaiile stelelor de către Lună, tranzitele planetelor inferioare etc. Din cea de-a doua categorie fac parte eclipsele de Lună, eclipsele sateliților lui Jupiter (sau ale sateliților altor planete).

Forma de definire a conceptului nefiind conformă cu stilul de definire din dicționarul nostru, care urmează, în mare, normele DLR, cu accent pe definiția analitică (bazată pe elemente explicative sau descriptive), corectă, concisă și clară, a trebuit să regândim informațiile enciclopedice sugerate. Cum știm noi, lexicografii, definiția lărgită,

² Citez aici și în continuare din discuțiile avute cu dl prof. univ. Cătălin Galeș, specialistul astronom al proiectului, pe marginea redactării termenului *eclipsă*.

pe baza tuturor notelor semnificative ale obiectului, va fi folosită doar în măsura în care nevoia de identificare a obiectului nu poate fi satisfăcută prin altă formulă, mai succintă. Definiția va include elemente de informație enciclopedică doar atunci când acestea sunt absolut necesare pentru înțelegerea cuvântului, evitându-se, pe cât posibil, ermetismul, dar, nescăpând din vedere obiectivul ei principal: buna informare a utilizatorului. În plus, fiecare categorie de cuvinte va fi definită într-un mod specific. Aici, fiind vorba despre un substantiv, va trebui indicat negreșit genul proxim și diferența specifică. Nu trebuie scăpat din vedere că o definiție trebuie formulată doar într-o frază unică, nu așa cum se procedează în dicționarele terminologice ori enciclopedice, în care se succed numeroase fraze explicative, delimitate grafic prin punct, pe tot atât de numeroase pagini, pentru a detalia specificitatea unui termen. Ținând seama de toate aceste reguli, sudate și de neclintit în conștiința unui redactor DLR de-a lungul anilor, am ajuns la următoarea definiție, prin care am încercat să nu omit nimic din informația esențială subliniată de specialistul astronom și, totodată, să o prezint într-o formă cursivă și logic coerentă:

2. Ts Fenomen astronomic care **se produce fie atunci când un corp ceresc trece prin fața altuia**, oprind lumina pe care o iradiază (**ocultațiile și tranzitele, precum eclipsele de Soare, ocultațiile stelelor de către Lună, tranzitele planetelor inferioare etc.**), **fie atunci când un corp ceresc fără lumină proprie trece prin conul de umbră al unui alt corp ceresc (eclipsele de Lună, eclipsele sateliților lui Jupiter sau ale sateliților altor planete)**; (astăzi rar) eclipsă generală; p . e x t . perioadă de timp cât durează acest fenomen³.

Sintagmele

Sintagmele sau „grupurile de cuvinte cu caracter tehnic” (potrivit normelor DLR), formate, în general, dintr-un substantiv și o determinare, în număr destul de mare în cazul cuvântului cercetat, pentru a fi înțelese, ca și termenul de bază din componența lor, au nevoie de explicații. Astfel, am identificat următoarele sintagme, în număr de 19, pe care le-am lucrat în ordine strict alfabetică:

Ts (Art.) *Eclipsa sateliților lui Jupiter* (sau *a sateliților planetei Jupiter* ori *a primului satelit al lui Jupiter*); Ts *Eclipsă apogee*; Ts *Eclipsă a stelelor (duble)*; Ts *Eclipsă centrală* (sau *centrală de Soare* ori *solară centrală*); TsTP *Eclipsă de Lună* (sau *a Lunii* ori *lunară*); TsTP *Eclipsă de Soare* (sau *a Soarelui, solară* ori, învechit, *în Soare*); Ts (Astăzi rar) *Eclipsă generală*; Ts *Eclipsă hibridă* (sau *mixtă*); TsTP *Eclipsă (solară) inelară* (sau, învechit, *anulară*) (*de Soare*); Ts *Eclipsă inelar-totală*; Ts *Eclipsă necentrală*; Ts *Eclipsă parțială*; TsTP *Eclipsă parțială de Lună*; TsTP *Eclipsă parțială* (sau, învechit, *partnică*) *de Soare* (sau *a Soarelui*) (ori *solară*); Ts *Eclipsă penumbrală* (sau *penumbrială* ori *de Lună*

³ Precizez că evidențierile cu bold din corpul definițiilor supuse analizei (v. și următoarele) se rezumă doar la articolul de față. Definițiile din DAFOC nu vor cuprinde acest tip de sublinieri.

prin penumbră); *Ts Eclipsă perigee*; *TsTP Eclipsă totală*; *TsTP Eclipsă totală de Lună* (sau *a Lunii*); *TsTP Eclipsă totală de Soare* (sau *a Soarelui*) ori *eclipsă solară totală*.

Ca și în cazul sensurilor mari, **1. TsTP**, respectiv **2. Ts**, definirea unora dintre aceste sintagme mi-a ridicat anumite probleme, cauzate nu numai de limitata mea cunoaștere a domeniului, cât, mai mult, de confuziile sau inadvertențele din lucrările de specialitate sau din dicționarele cercetate, în care, unii autori nu s-au pus de acord asupra anumitor caracteristici ale fenomenului, ale datelor când are loc fenomenul etc.

Redactarea unor sintagme

Definiția redactată de mine pentru:

Ts Eclipsă necentrală = eclipsă care se produce pe marginea emisferei diurne, cu Soarele în apropierea orizontului, la răsăritul sau la apusul Soarelui.

a fost refăcută total de dl prof. Galeș:

Nu cred că este corect. *Eclipsă necentrală* = **eclipsă în timpul căreia o parte a umbrei atinge suprafața terestră, însă linia centrală a umbrei nu atinge suprafața Pământului.**

În cazul definirii sintagmei:

TsTP Eclipsă parțială de Lună = eclipsă care se produce atunci când numai o parte din Lună intră în umbra Pământului (Tiron / Nacu 2014, 90), cealaltă parte aflându-se în zona crepusculului,

am primit următoarea observație clarificatoare:

Nu știu dacă este corect. Crepuscul este sinonimul amurgului. Nu cred că au vreo legătură. Aș șterge această parte. Am putea spune că cealaltă parte este în conul de penumbră al Pământului, însă este suficient, fără a preciza ce se întâmplă cu cealaltă parte a Lunii.

Prin urmare, am corectat definiția, eliminând porțiunea care ambiguizează sensul:

TsTP Eclipsă parțială de Lună = **eclipsă care se produce atunci când numai o parte din Lună intră în umbra Pământului** (Tiron / Nacu 2014, 90).

Însăși definiția sintagmei:

Ts Eclipsă parțială = eclipsă care se produce când Luna acoperă cu discul ei numai o parte din discul solar

a suferit modificări, deoarece, potrivit specialistului, ar fi fost incompletă, aici fiind definită, de fapt, doar eclipsa parțială de Soare, nu și cea de Lună. Propunerea profesorului a fost aceea de a prelua și de a prelucra definiția din *Dicționarul de astronomie și astronomică* (Popovici et alii 1977, s.v.). Am procedat în consecință, aplicând tehnica lexicografică prin care, dacă preluăm o definiție dintr-un autor sau dintr-o lucrare,

menționăm acest lucru prin paranteză explicativă, la finalul definiției (vezi și situația lui Tiron / Nacu de mai sus):

Ts *Eclipsă parțială* = fenomen astronomic prin care un corp ceresc devine invizibil parțial ori de câte ori între un observator terestru și acesta trece un alt corp ceresc sau când corpul ceresc respectiv trece prin umbra Pământului sau a altui corp ceresc (Popovici et alii 1977).

Ts *Eclipsă perigee* = eclipsă totală

are, în redactarea mea, o definiție incompletă, specialistul astronom adăugând precizarea:

Aș pune: „eclipsă totală (de Soare)” pentru a clarifica ce tip de eclipsă avem.

Acum, *eclipsa perigee* are toate datele pentru a fi corectă din punct de vedere științific:

Ts *Eclipsă perigee* = eclipsă totală de Soare.

În același sens, am eliminat sinonimul *eclipsă perigee*, considerat de mine perfect și corect de la

TsTp *Eclipsă totală*= fenomen astronomic prin care un corp ceresc devine invizibil total pentru un observator terestru, care se produce prin interpunerea unui alt astru între astrul luminos eclipsat și Pământ sau între Soare și astrul obscur eclipsat; eclipsă perigee, mutându-l acolo unde corespunde realității astronomice:

TsTp *Eclipsă totală de Soare* (sau ***a Soarelui***) ori ***eclipsă solară totală*** = eclipsă care se produce atunci când întreaga suprafață a Soarelui este acoperită de Lună, discul Lunii fiind mai mare (sau egal) decât cel al Soarelui; eclipsă perigee.

Astronomia fiind și matematică, iar matematica bazându-se numai pe logică, definirea următoarei sintagme s-a modificat substanțial:

TsTp *Eclipsă de Lună* (sau ***a Lunii*** ori ***lunară***) = fenomen astronomic care constă în interpunerea temporară a Pământului între Soare și Lună și care se produce numai când Luna, în faza de lună plină, în mișcarea ei în jurul Pământului, intră în conul de umbră al acestuia și este în imediata vecinătate a unuia dintre cele două noduri ale orbitei sale, aliniindu-se în spațiu cu Pământul și Soarele; (învechit) întuneric, întunecime de Lună (v. **î n t u n e c i m e**).

Observațiile domnului profesor au venit prompt:

Mă gândesc că partea „și este în imediata vecinătate a unuia dintre cele două noduri ale orbitei sale” ar trebui scoasă din definiție pe motive de logică. Motivația ar fi aceea că afirmația „Luna intră în conul de umbră al Pământului” implică afirmația „Luna este în imediata vecinătate a unuia dintre cele două noduri ale orbitei sale”. Cu alte cuvinte, „Luna intră în conul de umbră al Pământului” doar atunci când „Luna este în vecinătatea unuia

dintre nodurile orbitei sale”. Altfel spus, dacă în definiție se spune că Luna intră în conul de umbră, atunci știm cu certitudine că Luna este în vecinătatea unuia dintre nodurile sale, și, astfel, afirmația „și este în imediata vecinătate a unuia dintre cele două noduri ale orbitei sale” pare a fi în plus sau redundantă.

Definiția sintagmei se prezintă, la ora actuală, astfel:

TSTP Eclipsă de Lună (sau **a Lunii** ori **lunară**) = fenomen astronomic care constă în interpunerea temporară a Pământului între Soare și Lună și care se produce numai când Luna, în faza de lună plină, în mișcarea ei în jurul Pământului, **intră în conul de umbră al acestuia, aliniindu-se în spațiu cu Pământul și Soarele**; (învechit) întuneric, întunecime de Lună (v. **î n t u n e c i m e**).

Definirea sintagmei

TSTP Eclipsă de Soare (sau **a Soarelui, solară** ori, învechit, **în Soare**) = fenomen astronomic care constă în interpunerea temporară a Lunii între Pământ și Soare și care se produce numai când Luna, în faza de lună nouă, în mișcarea sa orbitală în jurul Pământului, **trece prin unul dintre nodurile orbitei sale și se aliniază în spațiu cu Pământul și Soarele**; (învechit) întuneric de Pământ (v. **î n t u n e r i c**), pieirea Soarelui (v. **p i e i r e**)

a fost și ea modificată:

TSTP Eclipsă de Soare (sau **a Soarelui, solară** ori, învechit, **în Soare**) = fenomen astronomic care constă în interpunerea temporară a Lunii între Pământ și Soare și care se produce numai când Luna, în faza de lună nouă, în mișcarea sa orbitală în jurul Pământului, **se află în imediata vecinătate a unuia dintre cele două noduri ale orbitei sale și se aliniază în spațiu cu Pământul și Soarele**; (învechit) întuneric de Pământ (v. **î n t u n e r i c**), pieirea Soarelui (v. **p i e i r e**),

în consens cu explicațiile specialistului astronom:

Mai precis, în loc de „trece prin unul dintre nodurile orbitei sale” ar fi „se află în imediata vecinătate a unuia dintre cele două noduri ale orbitei sale”. În această formă, s-ar înțelege că o eclipsă se produce doar când Luna este în unul dintre noduri. De fapt, este vorba de o vecinătate a fiecărui nod, iar Luna parcurge o astfel de vecinătate (favorabilă producerii eclipselor de Soare) în 33 de zile. Cum Luna sinodică are 29,5 zile, vom avea cu siguranță o fază de lună nouă în intervalul de 33 de zile și, deci, cel puțin o eclipsă de Soare de fiecare dată când Luna trece prin vecinătatea unui nod. De fapt, într-un an avem minim două eclipse (ambele de Soare), pentru că Luna trece prin nodurile sale de cel puțin două ori pe an (de la un nod la altul ar fi, ca durată a deplasării Lunii, 5 luni și 20 de zile).

Sintagma:

TSTP Eclipsă totală de Soare (sau **a Soarelui**) ori **eclipsă solară totală** = eclipsă care se produce atunci când întreaga suprafață a Soarelui este acoperită de Lună, discul Lunii **părănd** mai mare decât cel al Soarelui; eclipsă perigee

a suferit și ea o schimbare, deoarece:

Discul Lunii nu pare mai mare, ci chiar este mai mare (sau egal) decât discul Soarelui.

Sugestia de modificare din partea astronomului a fost:

Poate ar fi bine de modificat astfel: discul Lunii fiind mai mare (sau egal) decât cel al Soarelui.

Astfel, definiția sintagmei a căpătat forma:

TSTP *Eclipsă totală de Soare* (sau *a Soarelui*) ori *eclipsă solară totală* = eclipsă care se produce atunci când întreaga suprafață a Soarelui este acoperită de Lună, discul Lunii fiind mai mare decât cel al Soarelui **sau egal cu acesta; eclipsă perigee.**

Corecturile dlui prof. univ. Galeș nu s-au limitat doar la modul de definire a sensurilor și a sintagmelor, ci s-au extins și asupra acurateții cuprinse în citatele exemplificatoare. Ca reamintire, potrivit normativului DLR, dar și DAFOC, citatele au rol de a sprijini definiția, dându-ne indicații despre vechimea, răspândirea, circulația și frecvența cuvântului analizat, oglindind perioadele succesive de dezvoltare a limbii române: perioada veche, perioada modernă și cea contemporană. De aici derivă importanța lecturării lor atente.

Spre exemplificarea corecturii unor date eronate cuprinse în citate, la **Ts *Eclipsă apogee*** avem atestarea:

Dacă distanța Pământ-Lună depășește lungimea conului de umbră pe care-l aruncă Luna, vom avea o eclipsă inelară (eclipsă apogee) în jurul datei de 4 iulie a fiecărui an. Mariș / Țifrea 1999, 50.

Observația astronomului nu este doar o simplă observare a unei neconcordanțe științifice, ci o argumentare în profunzime a afirmației pe care o face:

Afirmația nu este corectă din punct de vedere științific, pentru că nu putem avea eclipse de Soare în jurul datei de 4 iulie a fiecărui an. Perioada după care Luna revine în dreptul unui nod de-al acesteia este de 5 luni și 20 de zile. Așadar, dacă Luna trece prin dreptul unui nod la 4 iulie, anul următor va trece cu 20 de zile mai devreme prin dreptul aceluiași nod. În plus, data de 4 iulie (sau în jurul acestei date) Pământul trece la afeliul orbitei sale (distanța maximă de Soare), iar o eclipsă inelară se produce când Luna este la apogeul orbitei sale (distanța maximă de Pământ),

conchizând cu eleganță:

În opinia mea, autorii au făcut o confuzie aici între apogeu și afeliu și sugerând cum ar trebui să apară acest citat în cadrul articolului:

Pentru a păstra citatul, mă gândesc că acesta ar putea fi scurtat și anume, să apară în forma: *Dacă distanța Pământ-Lună depășește lungimea conului de umbră pe care-l aruncă Luna, vom avea o eclipsă inelară (eclipsă apogee)*. Această formă este corectă din punct de vedere științific.

Aidoma, pentru citatul de la sintagma **Ts *Eclipsă perigee*** = eclipsă totală de Soare,

În cazul în care conul de umbră a Lunii este suficient de lung ca să intersecteze suprafața globului terestru, vom avea o eclipsă totală... sau eclipsă perigee, în jurul datei de 3 ianuarie a fiecărui an. Mariș / Țifrea 1999, 50:

La fel ca mai sus – îmi explică detaliat specialistul astronom – nu este corect din punct de vedere științific. În jurul datei de 3 ianuarie Pământul este la periheliu (adică Pământul este la distanță minimă de Soare). În schimb, eclipsele totale se produc când Luna este aproape de perigeu (Luna este la distanța minimă de Pământ). Cred că este vorba de o confuzie a autorilor. Pentru a păstra citatul, aș tăia ultima parte și aș păstra citatul astfel - cum și apare în redactarea noastră –: *În cazul în care conul de umbră a Lunii este suficient de lung ca să intersecteze suprafața globului terestru, vom avea o eclipsă totală... sau eclipsă perigee.*

În același sens, mi s-a sugerat eliminarea unui citat din cadrul sintagmei:

Ts Eclipsă centrală (sau *centrală de Soare* ori *solară centrală*): *Eclips total sau central [este] o umbrire a toată luna plină, când e în opoziție.* Genilie 1835, 80,

cu sublinierea faptului că afirmația din acest citat se referă la eclipsa de Lună și nu la aceea de Soare, ultima fiind specifică eclipsei centrale.

Tehnica lexicografică potrivit căreia într-un citat trebuie să apară obligatoriu cuvântul / sintagma analizat(ă), ne pune în situația de a nu putea răspunde pozitiv propunerii de a muta două citate la alte sintagme, cu toate că ele ar completa informația, ar puncta fenomenul ori ar justifica o denumire:

Atunci când în faza de lună nouă Luna este la apogeul orbitei sale, discul lunar nu va acoperi în întregime discul solar și se va produce o eclipsă inelară de Soare. Tiron / Nacu 2014, 92,

care nu poate fi dus și la *eclipsă apogee* (nu conține această sintagmă) și

Dacă Luna în faza de lună nouă se va afla în nodul orbitei sale la distanța minimă de Pământ (în perigeu), discul Lunii va acoperi în întregime discul solar și se va produce o eclipsă totală de Soare. Tiron / Nacu 2014, 92,

care nu își găsește justificarea lexicografică de a fi dus și la *eclipsă perigee* (nu conține această sintagmă).

Primele atestări

Din punct de vedere istoric, al momentului intrării lui în limbă, situația cuvântului *eclipsă* se prezintă astfel în acest moment: pentru primul sens TSTP, prima atestare datează din 1695, cuvântul apărând în forma *eclipsis*, intrată pe filieră grecească la sfârșitul secolului al XVII-lea:

Costelația (adecăte ființa) aceștii eclipsis să va simți la anul ce va veni, adecăte la 1696. Foletul 1695, 68⁴.

Eu descoperisem o primă atestare tot din Folet, însă din anul 1699, prin urmare, cu 3 ani mai târziu.

Prima atestare pentru sintagmele, în forma veche, *eclips în Soare, eclips în Lună* datează din anul 1694:

Scos-am și de eclipsuri în Soare și în Lună, în cest an, căte și când să vor întâmpla, în ce lună și în ce zi, și căte ceasuri ar ținea. Foletul 1694, 23.

Ni se pare foarte interesant că prima atestare a lexemului în forma *eclips* este în sintagme și anterioară formei grecizate *eclipsis*, în același calendar⁵.

Variantele termenului *eclipsă*

eclipsis s. n.: FN 1695, Cantemir 1704–1705, Neculce 1743, LM I 1871, Sadoveanu 1958; cu pl. *eclipsisuri*: FN 1699.

eclips s. n.: Șincai c. 1810, Petrovici 1818, Popovici 1824, Genilie 1835, Muzeul național 1836, Misssail 1839, Tâmpeanul 1840, Genilie 1841, Curierul rom. 1842, Zimbrul 1851, Polizu 1857, Alexi 1908; cu pl. *eclipsuri*: Foletul 1694, Poteca 1829, Belciugățeanu 1837, Missail 1839.

Forma de sg. *eclipse* s. f.: Fontanin 1855, Aristia I 1857, Laurian 1860.

eclipsă: Amfilohie Hotiniul 1795, Barasch 1852, Constituționalul 1893 în Hepites 1902; cu pl. *eclipse*: Fabian-Bob 1834, Misssail 1839, Genilie 1841, general după 1900.

În LEXIC REG. II 1967 am întâlnit și varianta *lipsă* (*de Soare, de Lună*) s. f., care nu este lucrată în DLR, litera *L*. Varianta *lipsă*, probabil etimologie populară, cu referire la lipsa luminii, cu eliminarea lui *e* protetic, semnalează prezența, la nivel popular, a acestui termen.

După cum se observă, cuvântul *eclipsă* circula cu varianta greco-latină *eclipsis* (la Sadoveanu este folosită din motive stilistice, după cum bine știm) în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și, la latinizantii Massim și Laurian, spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Eclips, împrumut după franceză, domină în secolul al XIX-lea, atestarea formei de plural din *Folet* fiind unică.

Redarea grafiei franceze în forma de singular *eclipse* este rară, apărând în dicționare și texte de la mijlocul secolului al XIX-lea.

Forma cu care s-a încetățenit cuvântul în limba noastră, atestat sporadic la sfârșitul secolului al XVIII-lea, mai des în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, *eclipsă*, devine general, ca uz, după anul 1900.

⁴Mulțumesc colegei Isabelle Tamba, care mi-a furnizat acest citat întâlnit în fișele proprii.

⁵Mulțumesc, de asemenea, colegei Mioara Dragomir, care mi-a sugerat să consult textul de care s-a ocupat, *Hronograf den începutul lumii* (1658–1661), în care am descoperit, pentru sintagma *eclipsă de Soare*, o atestare anterioară celei notate de mine în redactare. Cu acordul membrilor echipei de cercetare, am introdus cartea Mioarei Dragomir în bibliografia DAFOC.

Sinonimia

Formele grecizate, latinizate, împrumuturi necesare în epoca respectivă pentru a numi o noțiune de specialitate necunoscută în limba literară, de cultură, au fost eliminate, treptat, de uz. În acest sens, trebuie subliniat faptul că, la nivelul graiurilor, cuvântul *eclipsă* nu era cunoscut, prin urmare, nici folosit în vorbire. Oamenii de rând, când se trezeau în întuneric pe timp de zi, pe lângă crearea unor legende (cea mai frecventă, a vârcolacilor care mâncau un astru), inspirate și de teama nenorocirilor pe care le implica dispariția Soarelui, mai ales (boli, moarte, războaie sau alte cataclisme), se exprimau folosind cuvintele, considerate regionale sau învechite astăzi: *întunericime*, *întunecare*, *întunecime*, *întuneric*, pe care le-am găsit atestate și în câteva dicționare. Documentarea va continua și pe marginea acestui aspect terminologic, din acest motiv nu am cuprins, deocamdată, *întuneric* printre sinonimele de la primul sens al *eclipsei*, ci doar la sintagme.

Clemens 1823: „**Întuneárec** = Finsternis (eclipsă)”.

Polizu 1857: „**Întunerecime** a soarelui”.

ENC. ROM. II 1900: „**Întunecime** v. Eclipsă”.

La TSTP, sensul 1 al cuvântului este redactat cu următoarele sinonime: TP *î n t u n e r i c*, *î n t u n e r i c i m e*, (învechit) *î n t u n e c a r e*, *î n t u n e c i m e*.

Și în cazul unor sintagme am descoperit atestări în același sens, însă doar la cele mai frecvente două tipuri de eclipsă, general cunoscute:

TSTP *Eclipsă de Lună* (sau *a Lunii*, *lunară* ori, învechit, *în Lună*): (învechit) *întuneric*, *întunecime de Lună* (v. *î n t u n e c i m e*).

TSTP *Eclipsă de Soare* (sau *a Soarelui*, *solară* ori, învechit, *în Soare*): (învechit) *întuneric de Pământ* (v. *î n t u n e r i c*), *întuneric de sori* (v. *î n t u n e r i c*), *pieirea Soarelui* (v. *p i e i r e*).

În cazul sintagmelor culte, specializate, sinonimia se realizează doar la nivel științific:

La Ts, sensul 2: (astăzi rar) eclipsă generală.

Ts *Eclipsă apogee* = eclipsă inelară.

Ts (Astăzi rar) *Eclipsă generală* = eclipsă.

Ts *Eclipsă hibridă* (sau *mixtă*): eclipsă inelar-totală.

TSTP *Eclipsă (solară) inelară* (sau, învechit, *anulară*) (*de Soare*): eclipsă apogee.

Ts *Eclipsă inelar-totală* = eclipsă hibridă (sau mixtă).

Ts *Eclipsă perigee* = eclipsă totală de Soare.

TSTP *Eclipsă totală de Soare* (sau *a Soarelui*) ori *eclipsă solară totală*: eclipsă perigee.

Concluzii

Prezentarea de față s-a dorit a fi o incursiune în arealul redactării unui termen astronomic, revelând problemele întâmpinate aproape la fiecare pas de noi, membrii-redactori ai echipei. Fără ajutor specializat asistat, am prelua și am perpetua, cu siguranță, modalități de definire a noțiunilor astronomice inexacte, incomplete sau inactuale. Trebuie să ieșim din conul de umbră – până la urmă – al tradiției lexicografice („Ce și ei ce au scris, mai mult den basme și de povești ce au auzit unul de la altul”, vorba cronicarului Gr. Ureche). Sperăm ca studiile noastre și dicționarul care va deriva în urma cercetărilor să recalibreze această terminologie („o samă de cuvinte”, I. Neculce) care este eclectică, ermetică / ezoterică pentru marea masă a vorbitorilor, printre care ne numărăm și noi.

BIBLIOGRAFIE⁶

- Alexi 1908 = Theochar Alexi, *Dicționar german-român de...*, edițiunea a șasea prelucrată și completată / *Deutsch-Rumänisches Wörterbuch von...*, sechste verbesserte und vervollständigte Auflage, Brașov (Brassó), Editura Librăriei Ioan I. Ciurcu.
- Amfilohie Hotiniul 1795 = *Elementi arithmetice arătate firești*. [Manual], traducere din limba italiană de Amfilohie Hotiniul, Iași, în Sf[â]nta Mitropolie.
- Antonescu 1862 = G.M. Antonescu, *Dicționar rumân*. Mic repertor de cunoștințe generali coprinzând vorbe streine cu etimologia, termini tehnici, numini proprie, notițiuni historice ș.c.l. de..., librar editor George Ioannide, București, Imprimeria Națională a lui Stephan Rassidescu.
- Aristia I 1857 = Plutarh, *Paralela sau Viețile bărbaților ilustrii*, tom I, tradus din elenește de C. Aristia, București, Tipografia Colegiului Național.
- Barasch 1852 = Iuliu Barasch, *Minunele naturei*. Conversațiuni asupra deosebitelor obiecte interesante din științele naturale, fizică, chimie și astronomie, compuse de..., doctor de medicină și chirurgie, profesor de istoria naturală în Gimnasiul național din București, tom. I-III, I: edițiunea a doua, București, Tip[ografia] Colegiului Național.
- Barcianu-Popovici 1886 = Sab. Pop.-Barcianu, *Dicționar român-german și german-român de...*, revidat și complectat de dr. D.P. Barcianu, în două părți / *Wörterbuch der rumänischen und deutschen Sprache von...*, durchgesehen und vervollständigt von dr. D.P. Barcianu, zwei Theile, Sibiu, Institut tipografic.
- Belciugățeanu 1837 = Ioan Belciugățeanu, *Geografia matimatică, naturală, politică* [manuscris; Biblioteca Academiei Române].
- CADE I 1931 = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat, I: Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* (Literale A–O), de I.-Aurel Candrea, București, Editura „Cartea Românească” S. A.
- Cantemir 1704–1705= Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ediție de Stela Toma, studiu introductiv de Nicolae Stoicescu, în *Opere*, I, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003.

⁶ Bibliografia proiectului TAFOC are un sistem propriu de siglare a surselor, pe care l-am preluat pentru majoritatea lucrărilor bibliografice citate.

- Ciorănescu 2001 = Alexandru Ciorănescu, *Dicționar etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura SAECULUM I. O.
- Clemens 1821 = Andreas Clemens, *Kleines Walachisch-Deutsch und Deutsch-Walachisches Wörterbuch*, ediție de text, studiu filologico-lingvistic și notă asupra ediției de Mariana Nastasia, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.
- Clemens 1823 = Andreas Clemens, *Kleines walachisch-deutsch und deutsch-walachisches Wörterbuch*, Hermannstadt, bei W. H. Thierry, Buch- und Kunsthändler.
- Curierul rom. 1842 = *Curierul românesc*. Gazetă politică, administrativă și culturală, editori: I. Heliade-Rădulescu și C. Moroiu, București, Libreria Națională, 1829–1848.
- DA = Sextil Pușcariu (coord.), *Dicționarul limbii române*, tom I, partea I: A–B, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; tom I, partea a II-a: C, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tom I, partea a III-a, fascicula I: D–De, Academia R.P.R., București, Universul Intreprindere Industrială a Statului, 1949; tom II, partea I: F–IÎ, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; tom II, partea a II-a, fascicula I: J–Iacustru, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Maiestateii Sale Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1937; tom II, partea a II-a, fascicula II: Ladă–Lepăda, Academia Română, întocmit și publicat după îndemnul Regelui Carol I, București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1940; tom II, partea a II-a, fascicula III: Lepăda–Lojniță, Academia R.P.R., București, Tipografia Ziarului „Universul” S. A., 1948.
- DA în CLRE: Academia Română, *Dicționarul limbii române* [DA] (1913–1949), ediție digitală emendată în *CLRE. Corpus lexicografic românesc electronic*, realizat în cadrul Departamentului de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, de: Alina-Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba, Claudiu-Marian Teodorescu, 2021–2022 (<https://clre.solirom.ro/>).
- DAN 2013 = Florin Marcu, *Dicționar actualizat de neologisme*, București, Editura SAECULUM I.O.
- DEN 2009 = Monica Mihaela Busuioc, Maria Păun, Zizi Ștefănescu-Goangă, *Dicționar esențial de neologisme al limbii române*, București, Editura Corint.
- D. ENC. II 1996 = *Dicționar enciclopedic*, II: D–G, București, Editura Enciclopedică.
- DER II 1964 = *Dicționar enciclopedic român*, II: D–J, București, Editura Politică.
- DEX 1975 = Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, Institutul de Lingvistică din București, București, Editura Academiei R.S.R.
- DEXI 2007 = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coordonator științific Eugenia Dima, autori: Eugenia Dima, Doina Cobeș, Laura Manea, Elena Dănilă, Gabriela E. Dima, Andrei Dănilă, Luminița Botoșineanu, Chișinău, Editura Arc – Editura Gunivas.
- DL II 1956 = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, II: D–L, [București], Editura Academiei R.P.R.

- DLE = *Diccionario de la lengua española*, ediția a XXIII-a (electronică), Real Academia española, Madrid, 2014 (<https://dle.rae.es/>).
- DM 1958 = D. Macrea (dir.), *Dicționarul limbii române moderne*, [București], Editura Academiei R.P.R.
- DN 1978 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei R.S.R.
- DREV 1983 = Luiza Seche, Mircea Seche (red.), *Dicționarul limbii române pentru elevi*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- ENC. ROM. II 1900 = Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*. Publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român de..., II: *Copepode-Keman*, Sibiu, Editura și Tiparul lui W. Krafft.
- Fabian-Bob 1834 = Vasile Fabian-Bob, *Gheografia elementară, cuprinzătoare preliminară și descrierea generală a celor cinci părți a pământului*. Compusă de..., ediția I: 1834, ediția a II-a: 1840, Eșii, în Tipografia Albinei.
- Florescu 2019 = Cristina Florescu, *Terminologia astronomică. Premize ale unui studiu lingvistic*, în Ofelia Ichim (coord.), *1918–2018. Limba și cultura română – structuri fundamentale ale identității naționale: evaluări, perspective*, București, Editura Tracus Arte, p. 117–130.
- Foletul 1693–1704 = *Foletul novel. Calendarul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu*, traducere anonimă din limba italiană, publicat de Emil Vârtosu, București, [f. e.], 1942.
- Fontanin 1855 = G. Mar. Fontanin, *Curs elementariu de geografia fizică și matematică*. Cu o introducere în studiul geografiei de... În usul tinerimii studioase, București, Tipografia Colegiului Național.
- Genilie 1835 = I. Genilie, *Geografia istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în general și a României în parte*, București, Tipografia lui Eliad.
- Genilie 1841 = I. Genilie, *Prințipuri de geografie sau Începuturi de geografie statistică, politică, fizică și astronomică*, București, Tipografia Colegiului Național.
- Hepites 1902 = Ștefan C. Hepites, *O primă încercare asupra lucrărilor astronomice din România până la finele secolului al XIX-lea*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom XXIV.
- Laurian 1860 = A. Treb. Laurian, *Elemente de cosmografiă pentru classile primarie*, București, Tipografia Colegiului Național.
- LEXIC REG. II 1967 = *Lexic regional*, II, redactor coordonator: Lucreția Mareș, București, Editura Științifică.
- LM I 1871 = A.T. Laurian, I.C. Massim, *Dicționarul limbei române*, I: A–H, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români.
- LTR² VII 1960 = *Lexiconul tehnic român*, elaborare nouă, întocmită prin îngrijirea A.S.I.T. de un colectiv sub conducerea prof. Remus Răduleț, VII: E–Fir, București, Editura Tehnică.
- Mariș / Țifrea 1999 = Georgeta Mariș, Emilia Țifrea, *Eclipsele*, București, Editura Tehnică, 1999.
- Missail 1839 = G. Missail, *Prescurtare de astronomie populară*, tradusă din franțuzește, București, Tipografia August Ruof.
- Muzeul Național 1836 = *Muzeul național*. Gazetă literală și industrială. Suplement la „Curierul Românesc”, redactor: Ion Heliade-Rădulescu, București.
- NDU 2008 = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a III-a, București – Chișinău, [Editura] Litera Internațional.

Câteva aspecte legate de redactarea articolului Eclipsă

- Neculce 1743 = Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocardat și O samă de cuvinte*, în *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982.
- Petrovici 1818 = Villaume, *Pedagoghia și methodica pentru învățătorii shoalelor orășenești și satești*. Acum întâi pre limba daco-românească tradusă și prefăcută de Naum (Antoniu) Petrovici..., Buda, Crăiasca Tipografie a Universității Ungariei.
- Polizu 1857 = G.A. Polizu, *Vocabular româno-german*. Compus și întocmit cu privire la trebuințele vieții practice de..., înăvuțit și cores de G. Bariț, Brașov, Tiparul Römer și Kamner.
- Pontbriant 1862 = Raoul de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*, București și Göttinge, Adolf Ulrich, Paris, Gustave Bossange & C-ia, Leipzig, E.F. Steinacker.
- Popovici 1824 = Toma Popovici, *Tristă cuvântare la îngroparea strelucitului și înalt învățatului domn Naum Petrovici...* Alcătuită și zisă prin..., Buda, cu Tipariul C[răieștii] Universitate din Pesta.
- Popovici et alii 1977 = Călin Popovici (coord.), *Dicționar de astronomie și astronomică*, autori: Călin Popovici, George Stănilă, Emilia Țifrea, Florin Zăgănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Poteca 1829 = Ioannes Gottlieb Heineccius, *Filosofia cuvântului și a năravurilor, adecă loghica și ithica elementare, cărora să pune înainte istoria filosoficească*. Scrise întâi latinește... apoi traduse în limba elinească..., iar acum în limba românească de Eufrosin Dimitrie Poteca, Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității Ungariei.
- Protopopescu / Popescu I–II 1862 = E. Protopopescu, V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzând și termeni științifici și literari*, vol. I–II, București, Tip[ografia] lui Toma Teodorescu / Tip[ografia] Oprea Demetrescu.
- Resmeriță 1924 = Alexandru Resmeriță, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române. Care arată originile și semnificările vorbelor, a numirilor geografice române și a multor nume de persoane. Întocmit după cele mai noi cercetări filologice, cu o prefață asupra formării limbei române* de ..., Craiova, Institutul de Editură „Ramuri”.
- Sadoveanu 1958 = Mihail Sadoveanu, *Frații Jderi*, [roman], vol. I–III, în *Opere*, XIII, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”.
- Stamati 1852 = Pah. Teodor Stamati, *Vocabulariu de limba germană și română, cu adăogirea celor mai obicinuite și în conversăciune primite cuvinte străine* de..., Iași, Tipografia Buciumului Român.
- Șăineanu 1896 = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române* coprinzând: 1. *Vocabularul complet al limbei vorbite și literare, archaismele culturale, expresiunile idiomatice, neologismele usuale, accepțiunile cuvintelor în ordinea logică a evoluțiunii lor cu exemple din viul grai și cu citațiuni din cei mai buni scriitori români*; 2. *Terminologia științifică, artistică și industrială*; 3. *Nomenclatura mitologică și folklorică*; 4. *Vocabular general biografic, geografic și istoric cu privire specială la România și la țările locuite de români* de..., Ortografia Academiei Române, Craiova, Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca.

- Șincai c. 1810 = Gheorghe Șincai, *Despre trupurile lumesti*, în *Învățătura firească spre surparea superstiției norodului* [Prelucrare după Johann Heinrich Helmuth de...], studiu introductiv și ediție critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, București, Editura Științifică, 1964, p. 173–198.
- Tâmpeanul 1840 = Serdarul Scarlat Tâmpelanul, *Gheografia Țării Rumânești*. Alcătuită de... și acum întâi tipărită, mai adăogând la sfârșit și alte chipzuri ale dumisale, întovărășite de o istorioară pilduitoare din romanțurile lui Volter, și de alte păreri filosoficești și moralnicești adunate din multe cărți streine, București, Tipografia pitarului Constandin Pencovici.
- TDRG² II 1988 = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, II: *D–O*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz.
- Tiron / Nacu 2014 = Ștefan D. Tiron, Ion M. Nacu, *Astronomie*, Chișinău, Editura Lyceum.
- TLFi = Paul Imbs, Bernard Quemada (dir.), *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, Paris, Éditions du CNRS / Gallimard, ATILF - CNRS & Université de Lorraine (<http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>).
- TLIO = *Tesoro della Lingua Italiana delle Origini*, Pietro G. Beltrami, Lino Leonardi (coord.) / ediție electronică, Paolo Schillaciotti (coord.) (<http://tlio.ovi.cnr.it/TLIO/>).
- Zimbrul 1851 = *Zimbrul*. Gazetă politică și literară, Iași.

SOME ISSUES RELATING TO THE WRITING OF THE ARTICLE *ECLIPSA*

ABSTRACT

This presentation is intended as an introduction into the area of writing an important astronomical term in Romanian. The issues presented in the article by the author are common to all the editorial members of the TAFOC interdisciplinary project team. The close collaboration with the astronomer specialist led to the design of a dictionary article containing accurate, reliable, up-to-date astronomical data. The effort involved in this type of linguistic research is rewarded by the accuracy of the writing style of the word *Eclipse*.

Keywords: *eclipse, scientific terminology, popular terminology, syntagms, first record, synonymy.*

INTERFAȚA DE REDACTARE ÎN FORMAT DIGITAL PENTRU *DICȚIONARUL DE TERMENI ASTRONOMICI: FENOMENE, OBIECTE COSMICE ȘI CONSTELAȚII (DAFOC)*

CLAUDIUS-MARIAN TEODORESCU*, ELENA ISABELLE TAMBA**

1. Introducere

În această lucrare¹ propunem o analiză a componentei digitale a cercetării desfășurate în cadrul proiectului *Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații* (TAFOC), derulat la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”. Este vorba despre prezentarea, în contextul acestei cercetări, a interfeței de redactare în format digital pentru *Dicționarul de termeni astronomici: fenomene, obiecte cosmice și constelații* (DAFOC).

Proiectul este coordonat de CS I dr. Cristina Florescu, un lexicograf cu experiență în redactarea *Dicționarului Tezaur al limbii române*, dar și în coordonarea unui alt proiect din domeniul lexicografiei terminologice, care a vizat realizarea unui dicționar ce a avut ca obiect de studiu terminologia românească meteorologică a fenomenelor atmosferice - TMFA².

Proiectul TAFOC are în echipă lingviști (lexicografi, cu diferite grade de experiență, coautori DLR, CLRE, TMFA, DÉRom – dr. Cristina Florescu, dr. Laura Manea, dr. Elena Isabelle Tamba, dr. Alina Bursuc, dr. Cristina Cărăbuș și un tânăr doctor în litere, dr. Maria-Marilena Ciobanu, un dialectolog, coautor la *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina*, TMFA – dr. Florin-Teodor Olariu și un specialist în toponimie, coautor al *Tezaurului Toponimic al Moldovei* – dr. Dana Butnaru), astronomi - matematicieni (prof. univ. dr. Cătălin Galeș, drd. Gabriela-Ana Azanfirei) și un informatician (care este specializat în digitalizarea cercetării lexicografice, implicat în CLRE, DLR², SOLIROM etc. – drd. Claudiu Teodorescu).

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2 / Facultatea de Litere, Universitatea Transilvania din Brașov, B-dul Eroilor, nr. 25.

** Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2.

¹ *Acknowledgement*: acest text include informații obținute în cursul cercetării din proiectul *Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații* (TAFOC), finanțat de UEFISCDI prin competiția „Proiecte de cercetare exploratorie”, pentru perioada 2021–2023 (cod PN-III-P4-IDPCE-2020-1277), director: CS I dr. Cristina Michaela Florescu; <https://tafoc.solirom.ro/>.

² *Terminologia românească meteorologică (științific vs. popular) a fenomenelor atmosferice. Studiu lingvistic* (proiect CNCS; 2011-2016; director: CS I dr. Cristina Florescu), în urma căruia a fost editat volumul TMFA.

Originalitatea acestui proiect constă în faptul că propune o sistematizare lingvistică a terminologiei științifice și populare / comune a astronomiei, având un pronunțat caracter diacronic prin urmărirea etimologiei și a evoluției istorice a termenilor. Domeniul lexical menționat nu a fost studiat sistematic până în prezent, nici în limba română, nici în celelalte limbi romanice. Delimitările care au fost luate în considerare în analiza materialului lingvistic analizat vizează elementele: diatopice (prin prisma elementului dialectal, extrase din atlase dialectale), diacronice (etimologia și evoluția termenilor științifici și populari / uzuali) și diastratice (valențe socio-lingvistice).

2. Ce este DAFOC?

În acest proiect avem în vedere, ca rezultat prioritar, redactarea unui volum care cuprinde o primă parte formată din studii de specialitate (lingvistice și astronomice) și o a doua parte – DAFOC (*Dicționarul de termeni astronomici: fenomene, obiecte cosmice și constelații*).

Studiile includ un capitol introductiv și o serie de analize care vor avea în vedere: timpul / spațiul în terminologia astronomică, denumirile de calendare / ceasornice, fenomenele astronomice, constelațiile, obiectele cosmice (Soare, Lună, stele, comete, meteoriți etc.), punctele cardinale, aspectele dialectale din terminologia astronomică, aspectele astronomice teoretice, un Indice, o Bibliografie a studiilor și o Hartă cerească (cu denumirile în limba română).

Necesitatea dicționarului DAFOC se datorează faptului că în limba română există numeroase dicționare de terminologie astronomică, redactate mai ales de astronomi, lucrări cu limite lexicologice, lexicografice și filologice inerente: elemente neexplicate, suprapuneri, contradicții diacronice, lipsa sau înregistrarea aleatorie a informațiilor lexico-gramaticale, corelații între articole practic inexistente sau făcute sumar etc., ceea ce provoacă confuzie chiar și în rândul astronomilor.

În *Dicționarul de termeni astronomici: fenomene, obiecte cosmice și constelații* vor fi incluse diferite tipuri de informații:

a) termenii generici și uzuali din astronomie: lexeme simple și compuse, sintagme, derivate; substantive, adjective și verbe etc.: *stea, planetă, soare, satelit natural, galaxie, nebuloasă, roi de stele, asteroid, trans-neptunian, galactic, extragalactic, decontamină, decompresă* etc.; *an-lumină, declinație, catalog stelar, magnitudine vizuală* etc.;

b) denumirile științifice care nominalizează obiectele cosmice sau cerești ori naturale (astronime): numele proprii de planete, stele, nebuloase, quasari etc. și constelații: *Bellatrix, Lira, Pegasus, Pești, Săgetător, Venus* etc.;

c) modalitățile de numire a seriilor de procese, legi și fenomene astronomice: *ocultație, tranzitul planetelor, conjuncție, opoziție, curent de meteori, explozie de supernovă, radiație cosmică, radiație electromagnetică, spectru electromagnetic, gaz interstelar, radiație în infraroșu, disc circumstelar, praf cosmic, nor molecular, nucleu*

galactic, parallaxă a stelelor, materie întunecată, colaps gravitațional, inflație cosmică, expansiunea universului etc.

În cele ce urmează dăm o serie de exemple de dicționare astronomice:

– din țară:

Vlad Manoliu, *Mic dicționar de astronomie și meteorologie țărănească*, București, Mentor, 1999.

Călin Popovici, George Stănilă, Emilia Țifrea, Florin Zăgănescu, *Dicționar de astronomie și astronomică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

(traduceri) Philippe de la Cotardière, Jean-Pierre Penot, *Dicționarul spațiului*, traducere de Elena I. Burlacu, București, Univers Enciclopedic, 1998.

– din străinătate:

Philippe de la Cotardière (ed.), *Dictionnaire de l'Astronomie*, Paris, Librairie Larousse, 1987.

J. Mitton, *Cambridge Illustrated Dictionary of Astronomy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

Jorge Ruiz Morales (ed.), *Diccionario Sirius de astronomía*, Madrid, Equipo Sirius, 2001.

P. Murdin (ed), *Encyclopaedia of Astronomy and Astrophysics*, 4 Vols., Bristol and Philadelphia, Institute of Physics Publishing and London, New York and Tokyo, Nature Publishing Group, 2001.

I. Ridpath (ed.), *A Dictionary of Astronomy*, Oxford, Oxford University Press, 1997.

Pentru a vedea cum poate fi redactat și ilustrat un articol de dicționar astronomic, am ales un exemplu dintr-o lucrare lexicografică prestigioasă – J. Mitton, *Illustrated Dictionary of Astronomy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.

Moon

The Moon photographed from space by the Apollo 11 astronauts.

moon A natural ► *satellite* of a planet.

Moon The Earth's only natural satellite. It is a barren, heavily cratered world, without liquid water or an atmosphere. It was explored by American astronauts who traveled there during the ► *Apollo program* landings of 1969–72 and has been extensively mapped both from orbiting craft and from Earth.

Tidal forces are responsible for the fact that the same side of the Moon now always faces Earth, apart from the minor effects of ► *libration*. As the Moon travels around Earth over the course of a month, it goes through its familiar cycle of ► *phases*. The Moon shines only by reflected sunlight. The Moon's phase changes according to the proportion of the sunlit side visible from Earth, and it depends on the relative positions of the Sun, Earth and Moon.

The terrain on the nearside consists of two basic types: the heavily cratered, light-colored highlands, and the darker, more sparsely cratered "maria" (seas). The maria have roughly circular outlines, a relic of their formation early in the history of the Moon by the impact of large meteorites. A further type of surface terrain is formed by ► *ejecta*. Significant areas are marked by material ejected from the large Imbrium and Orientale basins.

233

Figura 1. Articolul *MOON* („Lună”) din Mitton 2007, s.v.

De asemenea, propunem, spre exemplificare și comparație, și o serie de dicționare astronomice consultabile online:

http://ceh.ilch.uminho.pt/portlingue/?page_id=146#astronomia

<http://dictionary.obspm.fr/>

<http://astro.ro/cnra/>

<http://astrosurf.com/cosmoweb/dizionario/>

<http://ciltf.fr/collection-%3Ci%3ELa Banque des mots%3C i%3E-10-1-1-0-1.html>

<http://ciltf.fr/unepage-terminologie-terminologie-1-1-0-1.html>

<https://astrothesaurus.org/>

https://cnes.fr/fr/definitions/letter_a

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/autor?codigo=2035288>

https://en.wikipedia.org/wiki/Glossary_of_astronomy

https://en.wiktionary.org/wiki/Appendix:List_of_astronomical_terms

<https://science.nasa.gov/glossary/?l=a>

https://sti.nasa.gov/nasa-thesaurus/#.X_zKn9gzBIU

<https://astromia.com/glosario/>

<https://btb.termiumplus.gc.ca/tpv2alpha/alpha-fra.html?lang=fra>

<https://cosmos.esa.int/web/hipparcos/home>

<https://sea-astronomia.es/glosario>

<https://termino.fr/voirMemoire.php?ID=LQ1353C>

Pe baza materialului fișat în etapa inițială de documentare a proiectului TAFOC s-a realizat o listă preliminară de cuvinte³, de la care se pornește în redactarea DAFOC, aceasta fiind îmbogățită pe măsură ce se înaintează în etapa de redactare. Prezentăm, pentru exemplificare, un extras din lista de cuvinte DAFOC, pentru litera A:

APÚNE	ARCTOS
APUNERE	ARCTUR
APUS	ARCTURUS
– apus heliac	ÁRDE
– apus solar	AREND-ROLAND
– apusul astrului	AREOLĂ
– apusul Lunii	ARES
– apusul Soarelui	ARETE
APUSAL	ARIEL
APUSEAN	ARIES
AQUARIDE	ARIEȚUL
AQUARIUS	ARIPĂ
AQUILA / AQUILAE	ARISTIDE
AQUITANIA	ARMILAR
ARA	ARTEMIS
ARC	AS-DIMINEAȚĂ v. azi
– arc de ecliptică v. ecliptică	ASCENDENT
ARCAȘ(UL)	ASCENSIE / ASCENSIUNE
ARCITENENS	– ascensiunea dreaptă a centrului soarelui
ARCIURUS	adevărat...
ARCTIC	

Figura 2. Extras din lista de cuvinte DAFOC – litera A

Pentru redactarea acestui dicționar, autorii DAFOC au în vedere similitudinea cu modalitatea de lucru la cea de-a doua ediție a *Dicționarului limbii române* (DLR²)⁴, creat sub egida Academiei Române, care reprezintă un model de lucrare lexicografică redactată direct în format electronic⁵, cu ajutorul unui program de scriere de dicționar și pe baza unui corpus de texte din Bibliografie și a unui corpus de citate extrase în faza de documentare a proiectului.

3. Redactarea în format electronic a DAFOC

3.1. Interfața de consultare a corpusului de citate pentru DAFOC

Activitatea de fișare a lucrărilor din bibliografia DAFOC s-a concretizat în 18.722 de citate, grupate sub 7334 de cuvinte și expresii, din circa 80 de lucrări fișate exhaustiv

³ Lista preliminară de cuvinte a fost realizată de CS I dr. Cristina Florescu.

⁴ Pentru informații suplimentare legate de redactarea în format digital la DLR², vezi Busuioc *et al.* 2019 și Busuioc, Teodorescu 2013.

⁵ Menționăm aici și un alt exemplu de dicționar redactat direct în format digital – DÉRom.

direct. Aceste citate au fost incluse într-o bază de date, care poate fi consultată de către redactori în cursul activității de redactare a intrărilor din DAFOC.

Interfața de consultare a citatelor permite căutarea după prima literă a cuvintelor și expresiilor, redactorul selectând cuvântul sau expresia dorită din lista de rezultate. În imaginea de mai jos se pot vedea rezultatele unei căutări a lexemului *Lună*:

Figura 3. Interfața de consultare a citatelor care conțin termenul *Lună*

3.2. Interfața pentru redactarea DAFOC

Această interfață este un produs informatic pus la dispoziție pe platforma SOLIROM (solirom.ro), care conține resurse digitale și instrumente digitale pentru cercetarea lingvistică asistată de calculator.

Acest produs informatic se poate folosi, în funcție de specificul dicționarului pentru:

- redactarea directă a intrărilor în format text structurat semantic (XML, vocabularul Text Encoding Initiative – TEI⁶);
- transcrierea manuală a intrărilor din format text îmbogățit (Word) în format text structurat semantic (XML, vocabularul Text Encoding Initiative – TEI).

Pentru fiecare dicționar se realizează adaptări ale acestei interfețe, în baza diferențelor specifice ce caracterizează lucrarea respectivă.

Interfața este compusă din cinci secțiuni, trei dintre acestea fiind principale (lista de intrări, editorul XML pentru redactare, componenta pentru redarea intrării redactate) și două fiind secundare (titlul sau sigla dicționarului, selectorul de rol al utilizatorului).

3.2.1. Lista de intrări

Aceasta cuprinde cuvintele-titlu ale intrărilor care au fost create deja în baza de date a DAFOC. Prin selectarea unui cuvânt-titlu, intrarea respectivă se poate edita în editorul XML pentru redactare.

⁶ <https://tei-c.org/>.

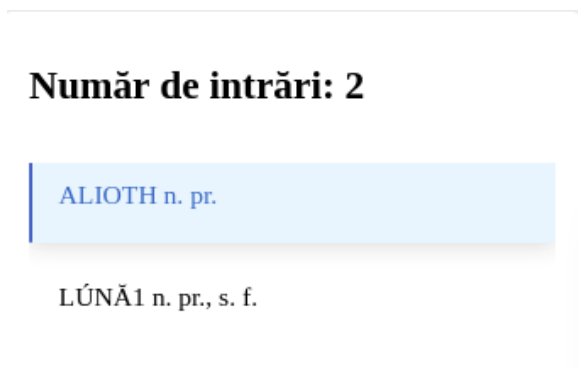

Figura 4. Lista de intrări

3.2.2. Editorul XML pentru redactare

În partea de sus a acestei secțiuni se găsesc butoane pentru: adăugarea unei intrări (cu selectarea tipului: leamnă sau variantă), salvarea intrării curente, ștergerea intrării curente, respectiv pentru ștergerea de conținut din intrarea curentă.

Pentru introducerea de conținut, editorul prezintă 5 subsecțiuni, după cum urmează: selector pentru starea intrării; casetă pentru introducerea cuvântului-titlu, a numărului de ordine pentru omonime și a categoriei gramaticale; arbore de sensuri; casetă pentru alineatul penultim; casetă pentru etimologie.

Selectorul pentru starea intrării are următoarele valori: revizuiabilă și publicabilă. Redactorul trece intrarea în starea „revizuiabilă” după ce încheie redactarea, respectiv în starea „publicabilă” după ce revizia intrării s-a încheiat și intrarea poate fi publicată în site-ul web al DAFOC.

În caseta pentru introducerea cuvântului-titlu, a numărului de ordine pentru omonime și a categoriei gramaticale, informațiile transcrise sunt automat adnotate în XML.

Sensurile sunt reprezentate sub forma unui arbore, iar fiecare sens poate fi șters sau editat, la arbore putându-se adăuga sensuri. Editarea unui sens se face într-un editor XML suplimentar.

În caseta pentru alineatul penultim, informațiile transcrise sunt automat adnotate în XML.

În caseta pentru etimologie, informațiile transcrise sunt automat adnotate în XML.

Ultima casetă este pentru introducerea inițialelor autorului / autorilor articolului respectiv.

Exemplificarea o facem pe baza articolului LUNĂ, redactat de CS I dr. Cristina Florescu.

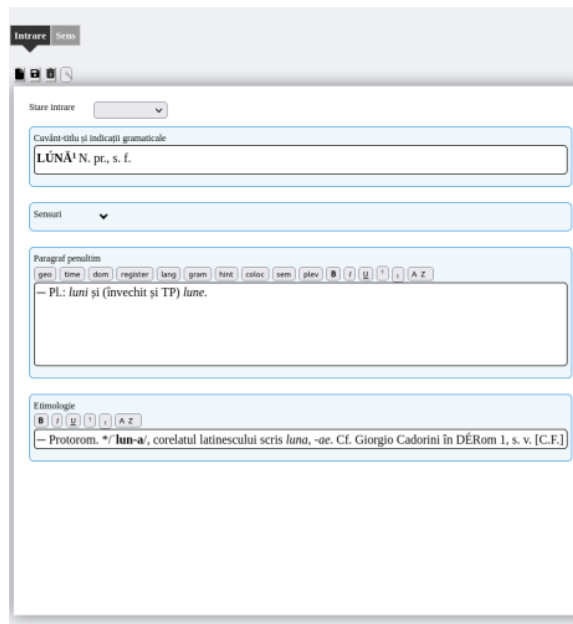

Figura 5. Editorul XML pentru redactare

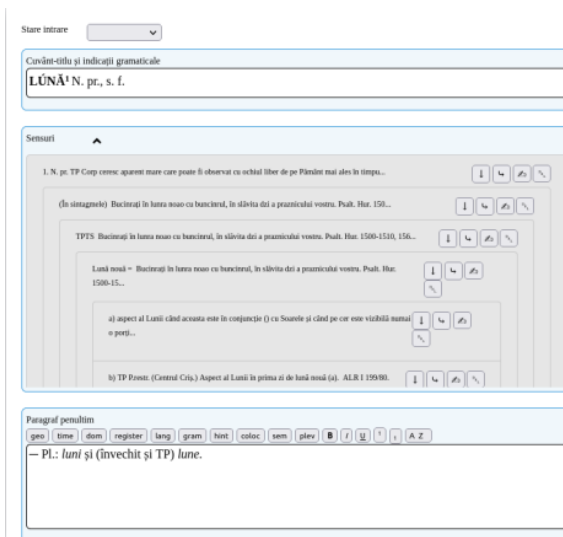

Figura 6. Editorul XML pentru redactare (arborele de sensuri)

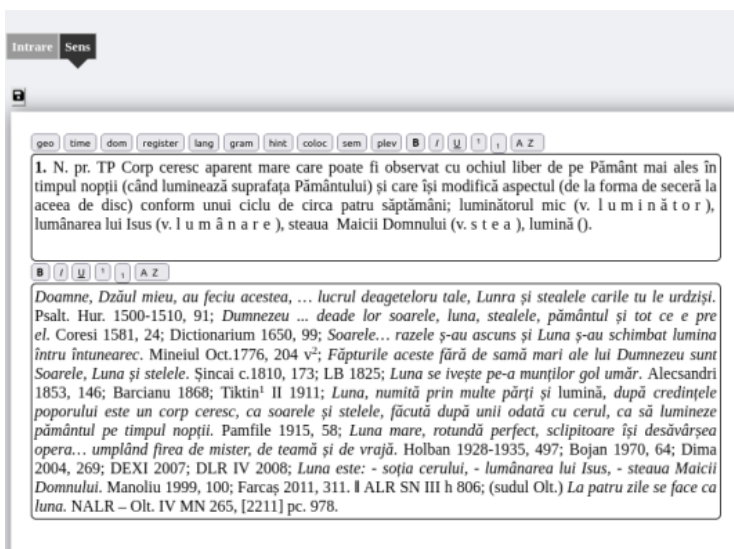

Figura 7. Editorul XML pentru redactare (subsecțiunea pentru editarea de sensuri)

3.2.3. Componenta pentru redarea intrării redactate

Această componentă permite redarea intrării în forma sa publicabilă, așa cum va apărea în site-ul web al DAFOC. Actualizarea datelor din componentă se face ori de câte ori redactorul salvează intrarea. Componenta permite și inspectarea intrării în format XML.

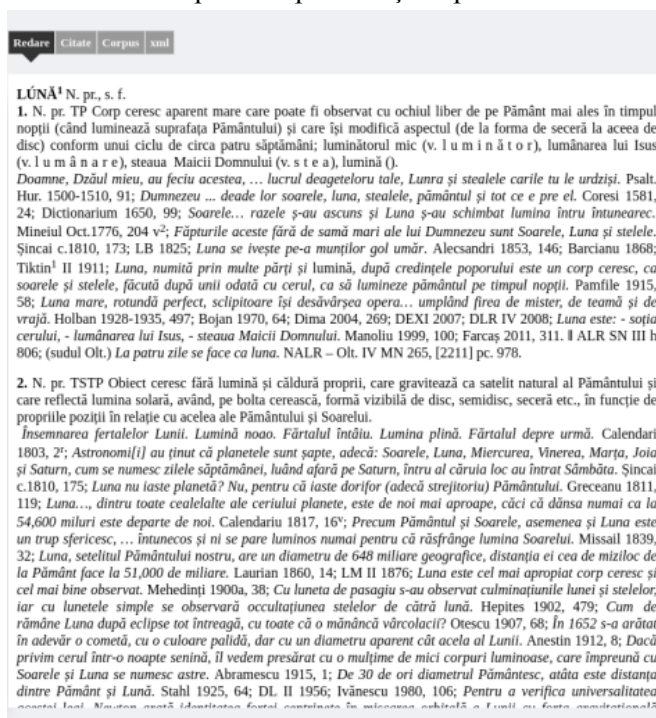

Figura 8. Subsecțiunea pentru vizualizarea intrării în formă publicabilă

3.3. Specificații tehnice privind datele din DAFOC

Intrările sunt în format XML (vocabularul TEI). Interfața este dezvoltată folosind limbajele de programare HTML, Javascript, respectiv CSS, și este alcătuită din componente informatice re folosibile.

Datele primare de cercetare sunt stocate în internet, în mod gratuit și sigur. În cadrul fiecărui proiect ce folosește interfața se realizează copii de rezervă ale datelor.

Dat fiind specificul editorului XML⁷, se pot face adaptări ale acestuia, în funcție de dicționar. Mai mult, se pot edita intrări și în alte vocabulare XML (editorul a fost testat cu vocabularele Docbook, DITA, TEI, MODS, XLIFF, XProc).

7. Concluzii

Redactarea în format digital a *Dicționarului de termeni astronomici: fenomene, obiecte cosmice și constelații* (DAFOC) este similară cu modalitatea de lucru la cea de-a doua ediție a *Dicționarului limbii române* (DLR²), creat sub egida Academiei Române, care reprezintă un model de lucrare lexicografică redactată direct în format electronic, cu ajutorul unui program de scriere de dicționar și pe baza unui corpus de texte din Bibliografie și a unui corpus de citate extrase în faza de documentare a proiectului.

Această modalitate de redactare direct în format digital permite o gestionare mult mai bună atât a resurselor documentare, cât și a rezultatelor obținute, precum și publicarea imediată a intrărilor revizuite. De asemenea, dacă sunt găsite corelații sau detalii noi pentru unele intrări deja publicate, acestea pot fi modificate și republicate.

În privința publicării, s-au făcut teste cu rezultate încurajatoare privind generarea directă, din baza de date, a fișierului PDF, care să fie trimis la editură pentru publicare în format fizic.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

CLRE = *Corpus lexicografic românesc electronic*, realizat în cadrul Departamentului de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române - Filiala Iași, de: Alina-Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba, Claudius-Marian Teodorescu, 2021– (<https://clre.solirom.ro/>).

Cotardière / Penot 1998 = Philippe de la Cotardière, Jean-Pierre Penot, *Dicționarul spațiului*, traducere de Elena I. Burlacu, București, Editura Univers Enciclopedic.

Cotardière 1987 = Philippe de la Cotardière (éd.), *Dictionnaire de l'Astronomie*, Paris, Librairie Larousse.

DA în CLRE: Academia Română, *Dicționarul limbii române* [DA] (1913–1949), ediție digitală emendată în *CLRE. Corpus lexicografic românesc electronic*, realizat în cadrul

⁷ Acest editor a început să fie dezvoltat în 2010, cu finanțare din partea Biroului de istorie al guvernului SUA.

<https://cosmos.esa.int/web/hipparcos/home>

<https://sea-astronomia.es/glosario>

<https://termino.fr/voirMemoire.php?ID=LQ1353C>

B. Lucrări de referință

- Busuioc *et al.* 2019 = Monica Busuioc, Dan Alexandru Anghelina, Claudius-Marian Teodorescu, *Interfața de redactare a Dicționarului limbii române*, în „Limba română”, 2/2019, Editura Academiei Române, București, p. 173–178.
- Busuioc, Teodorescu 2013 = Monica Busuioc, Claudius-Marian Teodorescu, *Informatizarea „Dicționarului limbii române” – un vis pe cale de realizare*, în Marius Sala, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov (ed.), *Lucrările celui de-al cincilea simpozion internațional de lingvistică, București, 27–28 septembrie*, București, [Editura] Univers Enciclopedic Gold, p. 442–445.
- Florescu 2019 = Cristina Florescu, *Terminologia astronomică. Premize ale unui studiu lingvistic*, în Ofelia Ichim (coord.), *1918–2018. Limba și cultura română – structuri fundamentale ale identității naționale: evaluări, perspective*, București, Editura Tracus Arte, p. 117–130.
- Florescu 2022: Cristina Florescu, *Derularea proiectului: Terminologia astronomică românească. Științific vs popular. Etapa 1*, în Marius-Radu Clim, Elena Isabelle Tamba (coord.), *Actele Colocviului internațional Lexicografia academică românească. Provocările informatizării. 2020–2021*, editori: Alina-Mihaela Bursuc, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Mariana Nastasia, Claudius Teodorescu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 163–171.
- Tamba 2022: Elena Isabelle Tamba, *Considerații legate de denumirile de constelații în Dicționarul limbii române*; în Marius-Radu Clim, Elena Isabelle Tamba (coord.), *Actele Colocviului internațional Lexicografia academică românească. Provocările informatizării. 2020–2021*, editori: Alina-Mihaela Bursuc, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Mariana Nastasia, Claudius Teodorescu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 173–182.

THE DIGITAL EDITING INTERFACE OF DAFOC (THE DICTIONARY OF ASTRONOMICAL TERMS: PHENOMENA, COSMIC OBJECTS AND CONSTELLATIONS)

ABSTRACT

In this article we propose an analysis of the digital component of the research carried out within the project “Romanian Astronomical Terminology scientific vs popular. Phenomena, cosmic objects and constellations” – TAFOC, funded by UEFISCDI (project code PN-III-P4-ID-PCE-2020-1277), coordinated by CS I dr. Cristina Florescu, conducted between 2021–2023, at the “A. Philippide” Institute of Romanian Philology of the Romanian Academy – Iași Branch. The originality of this project lies in the fact that it proposes a linguistic systematization of the scientific and popular/common terminology of astronomy, having a pronounced diachronic character, by tracing the etymology and historical evolution of the terms. The mentioned lexical domain has not been systematically studied until now, both in Romanian and in the other Romance languages.

In this study we presented, in the context of this research, the digital editing interface of DAFOC (*The Dictionary of the Astronomical Terms: Phenomena, Cosmic Objects and Constellations*).

The digital editing of DAFOC is similar to the way of working on the second edition of the *Dictionary of the Romanian Language* (DLR²), created under the auspices of the Romanian Academy, which represents a working model for a lexicographical text written directly in electronic format, with the help of a dictionary writing program and based on a corpus of texts from the Bibliography and a corpus of quotations extracted during the documentation phase of the project. This method allows for much better management of both documentary resources and immediate results, as well as immediate publication online of revised entries.

Keywords: *astronomical terminology, lexicography, e-lexicography, digital dictionary, DWS* (“Dictionary Writing System”).

LEXEMUL *VECHI* ÎN SINTAGME ASTRONOMICE ÎNTÂLNITE ÎN *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE (DLR)*

MARIA-MARILENA TOMULESEI*

*Sintagma*¹, alături de grupul coordonativ, propoziție și frază, reprezintă un tip de relație care se bazează pe legătura dezvoltată între cuvinte (Stati 1957: 432). Această relație este parte activă dintr-un sistem complex, iar în limba română există sintagme din toate sferile terminologice. În funcție de natura acesteia, în interiorul sintagmei are loc un proces de determinare și un proces de interdependență. Structurile pot fi formate pe terenul limbii române vorbite sau pot fi preluate prin intermediul scrierilor, fiind puse în circulație de-a lungul timpului.

Un factor determinant al caracteristicilor sintagmelor este circulația acestora. Urmărind îndeaproape formarea terminologiei astronomice românești, sunt observabile astfel de dovezi ale dinamismului lexical în limbă.

Noțiunile exprimate prin lexemul *vechi* denotă o limitare temporală, care survine în urma încheierii unui ciclu, aflându-se în contrast cu accepțiile „tânăr”, „nou” (DLR 1997, s.v. *vechi*). Acest ciclu poate fi înțeles numai în urma închiderii unei perioade spațio-temporale bine determinate. Asemenea Pământului care se rotește în jurul Soarelui și își încheie un ciclu (discutăm aici despre mișcarea de revoluție a Pământului), elementele spațiale și temporale utilizate devin „vechi” în urma finalizării unei acțiuni desfășurate de-a lungul unei perioade mai lungi sau mai scurte de timp. Termenul *vechi* are capacitatea de a sugera și a menține un proces repetitiv al unor evenimente terestre, dar și cosmice.

Dicționarul Limbii Române (DLR), editat sub egida Academiei Române, conturează accepțiile lui *vechi* printr-o evidentă opoziție cu noțiuni care exprimă o stare naturală actuală. O comparație de natură astronomică susține faptul că *vechi* – considerat centru gravitațional – constituie un determinant deosebit de frecvent pentru o serie de termeni precum *an*, *calendar*, *lună*, *stil*, *vreme / timp*, *zi*, devenind (am putea spune) ca o planetă care este înconjurată de sateliți. Atracția exercitată de acest termen este o dovadă a complexității și a mobilității sale în limbă.

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Codrescu, nr. 2.

¹ *Acknowledgement*: acest text include informații obținute în cursul cercetării din proiectul *Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații (TAFOC)*, finanțat de UEFISCDI prin competiția „Proiecte de cercetare exploratorie”, pentru perioada 2021–2023 (cod PN-III-P4-IDPCE-2020-1277), director: CS I dr. Cristina Michaela Florescu; <https://tafoc.solirom.ro/>.

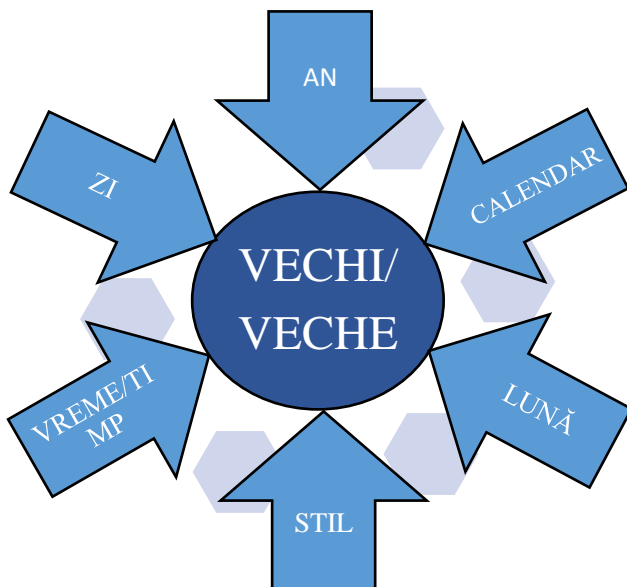

Figura 1. Sintagme care se formează cu lexemul *vechi*

Cuvântul *vechi* grupează în jurul său o serie de termeni în cadrul terminologiei astronomice. Acțiunea în sine determină formarea unor sintagme care aparțin acestei sfere terminologice, unele dintre acestea fiind bine statuate în limbă. Urmărind cursul firesc al noțiunii studiate, observăm apariția acestora atât în texte de circulație, de popularizare, cât și în texte specializate, în studii sau în texte enciclopedice.

Lexemul *vechi* apare în sintagme, dar și în expresii de diferite tipuri: verbale, substantivale etc. O serie de termeni pot apărea în combinație cu acest lexem, determinând, astfel, formarea unor sintagme sau expresii astronomice: *an vechi*, *a se întoarce pe vechi*, *calendar* sau *stil vechi*, *crai vechi*, *lună veche*, *vreme veche*, *zi veche* (DLR 1997, s.v. *vechi*) etc.

Și în *Dicționarul de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române* (DELS) sunt menționate printre sensurile lui *vechi* următoarele sintagme, expresii și locuțiuni: sintagma *lună veche* cu definiția „ultima fază a Lunii, când se vede o mică porțiune din suprafața sa în forma unei seceri subțiri”; expresia verbală *a se întoarce pe vechi* (despre Lună) „a începe să descrească”; sintagma *stil vechi* sau *calendar (de stilul) vechi* „calendarul iulian, cu două săptămâni întârziat față de cel actual”²; locuțiunea adverbială *pe vechi* „conform stilului vechi” (DELS 2010, s.v. *vechi*).

Un exemplu edificator îl constituie sintagma *lună veche*, explicată în DLR ca „a) (Transilv., Maram., Bucov. și prin Mold.) ultima fază a Lunii, când aceasta este în conjuncție cu Soarele și se vede o mică porțiune din suprafața sa luminată în forma unei seceri subțiri; înfățișarea Lunii în această fază” și cu sensul „b) (prin Mold.; și în forma

² Părerile cu privire la calendarul iulian sunt împărțite.

crai vechi) lună plină” (DLR 1997, s.v. *vechi*). Astfel, *lună veche* apare în texte cu caracter popular:

Cariul (...) nu roade în fiecare lemn, ci numai în lemnele cele uscate și moi și cu deosebire în cele ce se taie când e lună veche (Marian 1903: 60).

Mărirea și micșorarea Lunii, poporul o numește creștere și descreștere sau scădere. Când Luna se înfățișează ca cel mai subțire fier de secere, se cheamă lună nouă sau crai nou. Când se vede în întregime, poartă numele de lună plină, lună veche sau crai vechi (Pamfile 1915: 62).

S-a suit Soarele întâi sus pe cer și după dânsul, Luna. [...] Și numai când e Luna la sfârșit, o ajunge Soarele și-i zice: – Bună dimineața, lună veche! Dar ea, pe loc, se întoarce primenită, și-i zice: – Mulțumesc, dumitale, că-s tot nouă (Pamfile 1915: 147, cf. ALR SN III h 805).

Vrăjile și farmecele [...] bune se fac la lună veche (Candrea 1944: 196).

Când este luna veche, Nu auz d-o ureche (Pann II 1967: 62).

S-o găta[t] luna veche; să ivește luna nouă (ALR SN III h 806 pc. 172).

De asemenea, expresia verbală *a se întoarce pe vechi* este întâlnită în nordul Transilvaniei, fiind în strânsă legătură cu astrul selenar și având sensul de „a începe să descrească” (DLR 1997, s.v. *vechi*, cf. ALR SN III h 806).

Alte exemple pertinente sunt *an vechi*, cu înțelesul de „anul (calendaristic) care s-a încheiat” (DLR 1997, s.v. *vechi*), împreună cu *stil vechi* sau *calendar (de stilul) vechi*, o „(metodă de socotire a timpului după) calendarul iulian” (DLR 1997, s.v. *vechi*), care apar atât în texte de popularizare, cât și în texte specializate, de această dată:

Suspensiunea ostilităților s-a prelungit până la 21 septembrie st[il] vechi (Eminescu 1870–1877: 166).

C[alendarul] gregorian sau stilul nou a fost primit cu timpul în toate țările apusene, numai Biserica Orientală a refuzat până acum primirea lui, folosindu-se de c[alendarul] iulian sau stilul vechi (ENC. ROM. 1898: 672).

Ne mai veni o carte [...] scrisă la noiem[brie] 24 de zile ale călindarului celui vechi (a. 1673) (Bul. Com. Ist. II 1916: 227).

[După stilul vechi,] întrebuițat până în anii trecuți și la noi, ca la celelalte popoare ortodoxe, [calendarul iulian] e cu 13 zile în întârziere față de calendarul gregorian (CADE 1931: 203).

În țara noastră, calendarul gregorian a fost introdus în 1924, ziua de 1 octombrie 1924 stil vechi devenind 14 octombrie stil nou (DER IV 1966: 513).

Anul cel vechi ș-a lui lumine În noapt-amu s-a cufundat (Asachi 1851: 155).

Totodată, locuțiunea adverbială *pe vechi*, „conform stilului vechi” (DLR 1997, s.v. *vechi*) este întâlnită în expresii, precum: *a ține sărbătorile pe vechi*.

Alături de *an* și *calendar*, care fac trimitere la ideea de timp terestru, adăugăm *vreme* (tot cu sensul de „timp”) și *zi*. Acestea din urmă, *vreme* și *zi*, apar în sintagme precum *vreme veche* (prin inversiune, *vechea vreme*) și *zi veche*, în citate precum:

Aceastea toate, ce scrie mai de sus, au fost în dzilele ceale vechi; iară acum s-au părăsit acealea obiceiaie (Prav. 1646: 88).

Socotiu zilele vechi și anii veacnici în aduș aminte (Biblia 1688: 406).

Însă această boierie a băni în vechile vremi n-au fost (Gheorgachi 1762: 267).

În cadrul unei analize mai atente, observăm că noțiunea abordată a intrat în contact cu termeni care desemnează obiectele cerești, dar și cu timpul și instrumentele de măsurare a timpului, fapt observabil și în sfera terminologiei astronomice românești.

Vizualizarea unei hărți a României împărțită pe zone geografice ne indică faptul că lexemul *vechi* circulă în formă liberă în sintagme și expresii astronomice.

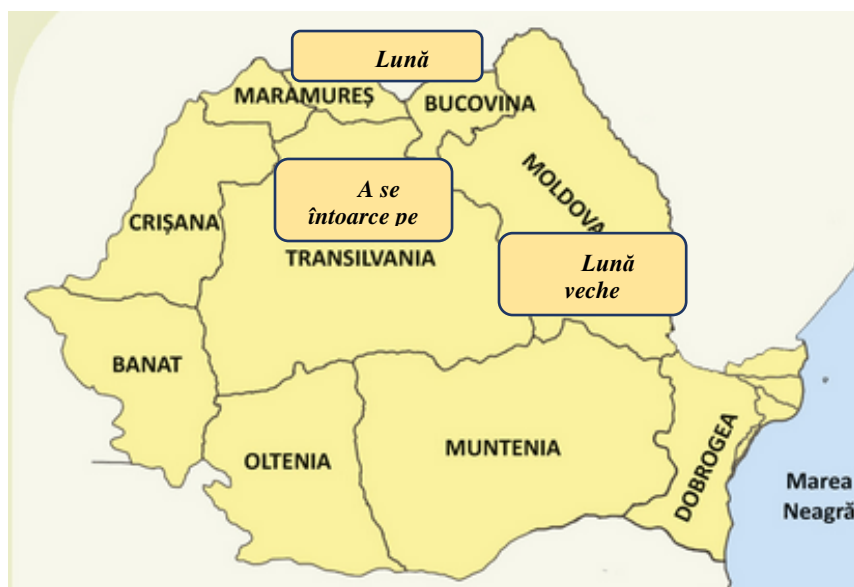

Figura 2. Harta României împărțită pe zone geografice

Analizând obiectele cerești, cu precădere astrul selenar, observăm apariția frecventă a sintagmelor în textele vechi și moderne. DLR reține aceste forme care s-au creat și răspândit pe teritoriul de limbă română vorbită. Sintagmele consemnate sunt extrase din scrieri care aparțin diferitelor perioade, gradul de răspândire variind în funcție de fiecare zonă geografică, după cum urmează:

- în Moldova, lexemul *vechi* apare în construcții precum: *lună veche*, *crai vechi*;
- în Transilvania, *vechi* apare în *lună veche* și, sporadic, în nordul Transilvaniei, în expresia *a se întoarce pe vechi*;
- în Bucovina și Maramureș, *vechi* apare în construcția *lună veche*.

O altă componentă a terminologiei astronomice vizează timpul și instrumentele de măsurare a timpului. Sfera timpului însumează cuvinte precum: *an, calendar, stil, zi* etc., care, prin asociere cu lexemul *vechi*, permit crearea unor sintagme și expresii utilizate și în limbajul comun. Relația dintre științific și popular / comun permite o circulație neîntreruptă între diferiți termeni din domeniul astronomic și cuvinte din limbajul comun.

Cu privire la etimologia lexemului *vechi* reliefăm faptul că este un adjectiv moștenit din latină, *vēclus*, formă populară a lui *vētulus*, cf. veagl. *vieklo*, it. *vecchio*, prov. *vielh*, fr. *vieil*, sp. *viejo*, port. *velh* (Ciorănescu 2002, s.v. *vechi*), ceea ce ne permite să subliniem cadrul romanic al termenului românesc.

Concluzii

Remarcăm – conform celor identificate în cadrul proiectului *Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații* - câteva dintre modalitățile în care *Dicționarul limbii române*, și prin sintagmele prezentate (unele bine înrădăcinate în lexicul limbii române), marchează aspecte caracteristice ale unuia dintre fenomenele astronomice de care ne ocupăm – timpul.

BIBLIOGRAFIE

- ALR SN III 1961 = *Atlasul lingvistic român*. Serie nouă, coordonator: Emil Petrovici, redactor principal: Ion Pătruț, vol. III, București, Editura Academiei.
- Asachi 1851 = Gheorghe Asachi, *Culegere de poezii*, în *Opere*, I, ediție critică și prefață de N.A. Ursu, București, Editura Minerva, 1973.
- Biblia 1688 = *Biblia adevă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban-Vodă Cantacuzino, domnul Țării Românești, retipărită după 300 de ani în facsimil și transcriere cu aprobarea Sfântului Sinod..., București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.
- Bul. Com. Ist. 1916 = *Buletinul Comisiei Istorice a României*, vol. II, publicat de Ioan Bogdan, București, Socec et Co.
- CADE 1931 = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, partea I–II, I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* (Literale A–O), de I.-Aurel Candrea; II: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* (Literale P–Z), de I.-Aurel Candrea; *Dicționarul istoric și geografic universal*, de Gh. Adamescu, București, Editura „Cartea Românească” S. A.
- Candrea 1944 = I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, ediție și studiu introductiv de Lucia Berdan, Iași, Editura Polirom, 1999; ediția I: 1944.
- Ciorănescu 2002 = Alexandru Ciorănescu, *Dicționar etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura SAECULUM I. O.
- DELS 2010 = Cătălina Mărânduc, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, București, Editura Corint.
- DER IV 1966 = *Dicționar enciclopedic român*, vol. IV: Q–Z, București, Editura Politică.

- DLR 1997 = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu; Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, tom XIII, partea 1, litera V: V-Veni, 1997, București, Editura Academiei Române.
- ENC. ROM. 1898 = Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român de..., tom I: *A-Copenhaga*, Sibiu, Editura și Tiparul lui W. Krafft.
- Eminescu 1870–1877 = Mihai Eminescu, *Publicistică*, I, în *Opere IX*, studiu introductiv de Al. Oprea, Editura Academiei R.S.R., 1980.
- Gheorgachi 1762 = *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi. 1762*, studiu și text de Dan Simonescu, București, Fundația Regele Carol I, 1939.
- Marian 1903 = Sim. Fl. Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*. Studiu folkloristic de..., edițiunea Academiei Române, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”.
- Pamfile 1915 = Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui. După credințele poporului român*, București, Librăriile Socec & Comp., Pavel Suru, C. Sfetea, Leipzig, Otto Harrassowitz, Viena Gerold & Comp.
- Pann 1967 = Anton Pann, *Povestea vorbii*, vol. II: *Culegere de proverburile sau Povestea vorbii* (continuare), ediție îngrijită de I. Fischer, [București], Editura pentru Literatură, ediția I: 1847.
- Prav. 1646 = *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie Voievodul și domnul Țării Moldovei...*, ediție critică întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei R.P.R., coordonator: Andrei Rădulescu, [București], Editura Academiei R.P.R., 1961.
- Stati 1957 = Sorin Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, în „Studii și cercetări lingvistice”, an. VIII, nr. 4, p. 431–452.

**THE LEXEM VECHI “OLD” USED IN ASTRONOMICAL PHRASES
WHICH ARE INCLUDED
IN THE DICTIONARY OF THE ROMANIAN LANGUAGE (DLR)**

ABSTRACT

The research of terms and phrases from different terminological spheres is the dominant concern of lexicologists. Focusing on the Romanian astronomical terminology, we note the fact that the center of gravity is made up of its own terms, with a solid base, around which secondary terms are positioned. Usually (almost) the latter come from the common language, being used in specialized expressions from various fields of study.

Our research focuses on one such word, of widespread circulation in common language: rom. *vechi* “old”. The interaction with astronomical terminology gives the possibility to take on multiple terminological meanings in different contexts. Element with stable determination, *vechi* “old” also enter into the formation of some phrases that can be found in Romanian astronomical terminology: *an vechi* “old year”, *calendar vechi* “old calendar”, *lună veche* “old moon”.

The Dictionary of the Romanian Language (DLR) represents the starting point of the research, the focus being on the newly formed terminological structures in the astronomical sphere.

Lexemul Vechi în sintagme astronomice întâlnite în Dicționarul limbii române (DLR)

Celestial objects and time-measuring instruments come into contact with this lexeme, thus acquiring new meanings. The phrases have a restricted circulation, sometimes even regionally. Analyzing DLR, especially the terms and phrases specific to astronomical terminology, we stopped at *vechi* “old” because the morphological aspect caught our attention: the adjectival form is characteristic to these types of phrases.

Keywords: *phrase, common language, specialized language, astronomical terminology.*

COMUNICĂRI ALE DOCTORANZILOR

STRATEGII PERSUASIVE ALE CUVÂNTULUI ÎN DISCURSUL PUBLICITAR ROMÂNESC ACTUAL. EUFEMISMUL

CRINA-ANCUȚA MACOVEI*

I. Forța persuasivă a cuvântului

Cuvântul este unul dintre cele mai puternice instrumente de care dispune omenirea, atât de puternic încât nu putem înțelege adevărata sa semnificație în viețile noastre decât atunci când ne este interzis sau nu putem să îl folosim. Civilizațiile străvechi i-au atribuit cuvântului sacralitate, investindu-l cu capacitatea de a înlocui lucrurile, în sensul unei echivalențe perfecte. Altfel spus, sintagma „puterea cuvântului” trimite la credințele legate de un cuvânt sacru, aflat la originea existenței vieții pe pământ, cuvânt care „zidește”, care poate acționa efectiv asupra lumii materiale.

Utilizarea cuvântului de către ființa umană are întotdeauna un scop. La un nivel superficial, am putea crede că omul comunică fie pentru a transmite informații, fie pentru a obține informații, dar, în realitate, lucrurile sunt mult mai complexe. În acest sens, Tatiana Slama-Cazacu remarcă faptul că este în natura noastră dorința ca, odată ce realizăm puterea pe care cuvintele o pot avea, să le folosim fie în „interese pozitive”, în favoarea noastră sau a „maselor de indivizi”, deci „cu efecte benefice”, fie ca pe „o forță cu efecte negative, împotriva indivizilor care nu fac parte din microgrupurile de putere, în sens politic, economic etc. și care sunt supuși unei forțe”, menite să îi influențeze într-un fel sau altul în luarea deciziilor (Slama-Cazacu 1999: 583).

Forța persuasivă a cuvântului este înțeleasă ca rezultatul unui proces de ghidare a receptorilor care iau parte la un act de comunicare, spre adoptarea unor anumite comportamente, credințe sau atitudini pe care emițătorul le preferă, acest proces realizându-se prin apelul la rațiune sau la emoție (Reardon 1991: 2).

Persuasiunea nu incapacitează persoanele, asupra cărora se răsfrânge, să folosească propria voință în luarea deciziilor, ci numai prezintă argumente puternice în favoarea opiniei, atitudinii sau modului de acțiune preferat de către persoana care o inițiază. De asemenea, persuasiunea nu reprezintă recurgerea la forță sau la amenințare și nu limitează opțiunile altor persoane prin înșelăciune. Există chiar situația în care persoanele care

* Școala Doctorală de Studii Filologice, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, B-dul Carol I, Nr. 11, Iași.

inițiază persuasiunea să îi convingă pe ceilalți să ajungă la concluzii care pot fi în defavoarea celor dintâi. Acest tip de influențare operează, deci, cu verosimilul, având drept finalitate ca interlocutorul să creadă în plauzibilitatea și pertinenta mesajului recepționat (Cmeciuc 2004: 22).

Asamblând toate aceste elemente, ajungem la o definiție exhaustivă a persuasiunii, care

presupune una sau mai multe persoane implicate în activitatea de creare, intensificare, modificare sau suprimare a părerilor, atitudinilor, intențiilor, motivațiilor și / sau comportamentelor în cadrul restricțiilor unui anumit proces de comunicare (Gass, Seiter 2009: 53).

II. Eufemismul ca strategie persuasivă a cuvântului

II.1. Definiție și caracterizare generală

Termenul *eufemism* poate fi definit din prisma a patru direcții fundamentale de abordare și anume cea socială, lingvistică, pragmatică și cea a manifestării în limbă a proceselor gândirii (Seiciuc 2011: 23-24). Din punct de vedere social, eufemismul constă într-un „cuvânt sau expresie care înlocuiește (în vorbire sau în scris) un cuvânt sau o expresie cu conținut jignitor, obscen, supărător etc. (pentru a-i evita numirea directă)” (DLR, s.v.). *Micul dicționar academic* definește, de asemenea, termenul *eufemism* drept un „cuvânt sau expresie care înlocuiește un cuvânt sau o expresie jignitoare, neplăcută, obscenă, pentru a atenua efectul neplăcut, dar păstrând sensul” (MDA 2010). Așadar, obiectivul care se atinge prin folosirea eufemismului este cel de a evita situațiile sociale neplăcute pe care încălcarea unui tabu le-ar putea crea.

Din perspectivă lingvistică, eufemismul reprezintă o „mutație a sensului unui termen” sau provine „dintr-o extensie a sensului unui termen” (Seiciuc 2011: 25). Cu alte cuvinte, prin acest procedeu, semnificatul capătă noi semnificații.

Pe teritoriul pragmaticii, „un eufemism este folosit ca o alternativă a unei expresii nepreferate, pentru a evita o eventuală pierdere a feței proprii sau, prin ofensare, a audienței” (Allan, Burridge 1991: 11). Astfel, cu ajutorul eufemismelor se pot ameliora sau chiar pot dispărea acele aspecte ale comunicării care constituie „amenințări” potențiale pentru una sau mai multe fețe¹. Trebuie menționat aici faptul că în lucrările de pragmatică, conceptul de *față* (figura pe care o facem în societate) este ceva „care este investit emoțional și care poate fi pierdut, menținut sau sporit și la care trebuie să fim, în mod constant, atenți în conversație” (Goody 1988, apud Cărăușu 2008: 123).

În ceea ce privește manifestarea în limbă a proceselor gândirii, eufemismul este „o figură de gândire care constă în atenuarea, prin substituție sau perifrază, a unei exprimări

¹ În opinia lui Penelope Brown și St. C. Levinson, fiecare individ deține două fețe. Una dintre acestea este fața *negativă*, care referă la teritoriul fizic al eului (corporal, temporal, spațial sau cognitiv), iar cealaltă este *pozitivă*, care corespunde măștii sociale pe care individul o poartă și cu care încearcă să ocupe o anumită poziție și o anumită identitate în societate (Brown, Levinson 1987, apud Cărăușu 2008: 123).

brutale, jignitoare sau triviale (deci prin evitarea termenului propriu)” (Panaitescu 1994: 60). De cele mai multe ori, recurgem la eufemisme atunci când ne dorim să ne referim la un *concept X*, dar nu este permisă denumirea prin *cuvântul x*. Așadar, eufemismul este

efectul presiunii sau constrângerii exercitate conștient sau inconștient de o comunitate etnolingvistică constituită istoric, presiune ce derivă dintr-o restricție explicită sau implicită; el ia naștere ca o consecință a interdicției de rostire a unui nume-tabu (Seiciuc 2011: 27).

În general, tabuul reprezintă interzicerea unei acțiuni bazată pe credința că adoptarea unui astfel de comportament încalcă legile sacralității sau este prea periculos, imoral sau chiar blestemat pentru ca un om obișnuit să îl adopte. Exemple de tabuuri sunt restricțiile de natură sexuală (incestul, necrofilia, zoofilia, pedofilia) și restricțiile de natură alimentară (canibalismul, consumul cărnii de porc de către musulmani sau a cărnii de vită de către hinduși etc.). Tabuul lingvistic este

o interdicție de vocabular care duce la înlocuirea unui cuvânt cu altul sau cu o perifrază metaforică ori cu o variantă formală, datorită unor motive mistico-religioase sau de pudoare (Constantinescu-Dobridor 1998: 137).

Astfel, numele-tabu trece printr-un proces de desacralizare, fiind înlocuit cu un nume care provine din vocabularul laic, permis de către comunitatea de vorbitori.

II.2. Modalități de constituire a eufemismului

Conform teoriei saussuriene, orice semn lingvistic este o entitate psihică alcătuită din două laturi intim legate: semnificantul – acea componentă a semnului verbal care poate deveni sensibilă prin emisie fonică (nu sunetul material, ci amprenta psihică a acestui sunet, reprezentarea pe care ne-o dă mărturia simțurilor noastre) și semnificatul – latura pur mentală a semnului (Saussure 1998: 86) (vezi Figura 1).

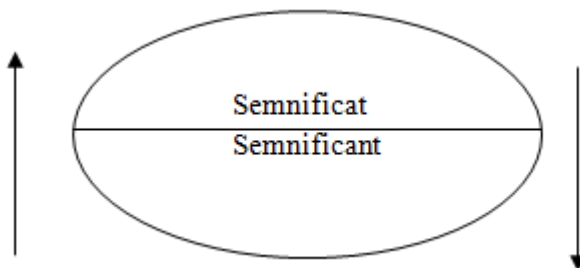

Figura 1. Semnul lingvistic

Semnificația unui semn lingvistic

nu poate exista în afara relației dintre semnificat și semnificant, după cum cele două dimensiuni sau laturi ale semnului nu pot exista separat. Separat de semnificatul său, un semnificant ar fi o emisie sonoră oarecare, pe când semnificatul, lipsit de suportul unui semnificant, ar fi o pură potență, ceva exprimabil sau raționabil (Munteanu 2005: 205).

Toate aceste lămuriri sunt necesare pentru explicarea mecanismului de funcționare a eufemismului, care constă în substituirea semnificantului 1, aflat sub semnul tabuului, cu

un nou semnificat 2, care poate fi sau nu asociat unui semnificat pre-existent (vezi Figura 2).

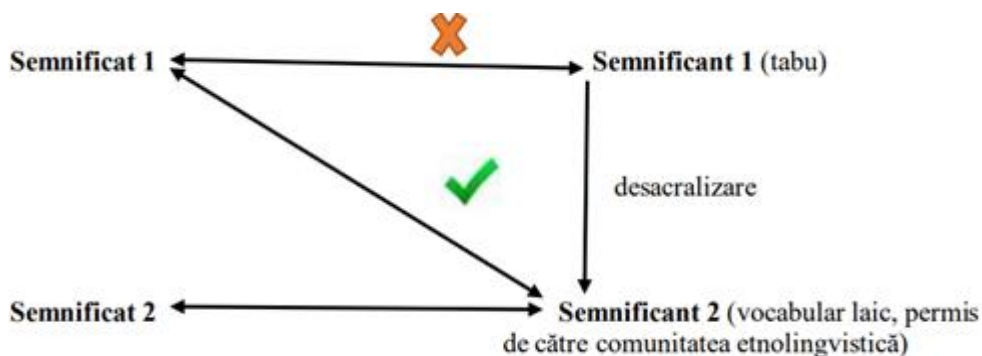

Figura 2. Construcția unui eufemism prin substituirea semnificantului 1 cu un semnificat existent în structura unui alt semn lingvistic

În prima situație, semnificantul 2 devine expresie a doi semnificați diferiți, care pot avea în comun un anumit număr de constituenți semantici. Datorită faptului că cei doi semnificați se raportează la același semnificant, între aceștia se creează un raport paradigmatic (Seiciuc 2011: 30).

Este foarte important de precizat faptul că

eufemismul nu este un semnificant, ci este acel procedeu complex de substituție încrucișată a unui semnificant-tabu cu un nou semnificant liber de interdicții, pe baza unor afinități esențiale sau formale și care reflectă mentalitatea coercitivă a unei comunități etnolingvistice (Seiciuc 2011: 28).

Mai mult decât atât, în situația în care ne referim la crearea unui semnificant (vorbit aici despre eufemismele exprimate prin semnificanți nou creați, care asociază vechiul semnificant cu un semnificant creat în acest scop), ajungem la următoarea schemă (vezi Figura 3):

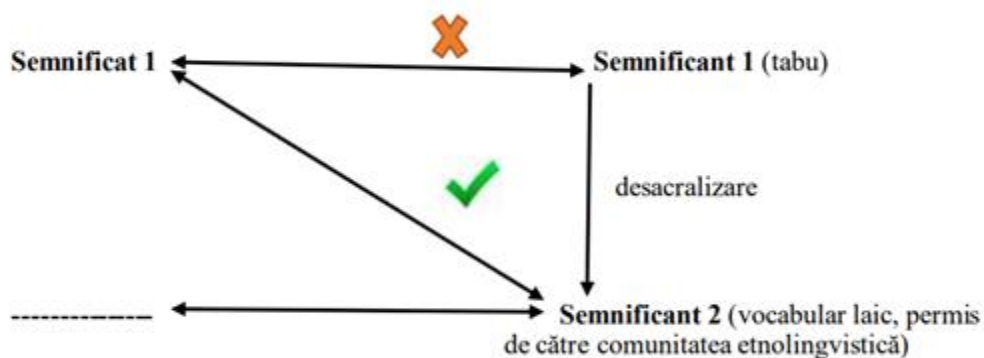

Figura 3. Construcția unui eufemism prin substituirea semnificantului 1 cu un semnificant nou creat

Eufemismele create prin acest procedeu se încadrează în categoria eufemismelor ironice (pseudoeufemismelor), care sunt deseori întâlnite în argourile tinerilor și adolescenților sau în limbajul copiilor, ele putând deveni, în unele contexte, chiar *disfemisme*².

Substituția semnificantului 1 cu semnificantul 2 nu are loc la nivelul limbii, ci la nivelul vorbirii. La nivelul limbii ia naștere o nouă legătură între semnificatul 1 și semnificantul 2, fără ca vechea legătură între semnificatul 1 și semnificantul 1 să fie distrusă. Cu alte cuvinte, semnificantului 2 i se atribuie rolul semnificantului 1, aflat în sfera tabuului, pe baza unei compatibilități fonetice sau a unor semne comune celor doi semnificanți, motiv pentru care este obligatoriu să existe o coerență funcțională sau formală între semnificanți (Seiciuc 2011: 30).

II.3. Tipuri de substituție între semnificantul 1 și semnificantul 2

Lavinia Seiciuc identifică șapte categorii de substituție, privită „ca o înlocuire a unui termen cu o altă structură, în scopul de a evita rostirea unui cuvânt aflat sub interdicție” (Seiciuc, 2011: 167):

1. *substituția prin suprimare* (rostirea cuvântului-tabu este evitată, acesta fiind înlăturat din discurs și înlocuit cu o pauză în vorbire sau puncte de suspensie în scris), de exemplu:

Trebuie să ajung urgent la baie! Mă... pe mine.

2. *substituția prin ambiguitate* (substitutul poate fi un cuvânt a cărui formă este trunchiată / deformată sau un cuvânt asemănător din punct de vedere acustic, ori un termen nemarcat stilistic, care a fost desemantizat), de exemplu:

(Fu)tu-i bisăul [biserica + Dumnezeu], ceara / ceapa; crucea / crupa / dumnescrișul [Dumnezeu + înscrișul] / lumânarea / maica / mama / Paștele / neamul / nația etc. mă-sii! (Seiciuc, 2011: 243).

3. *substituția prin echivalente* (sinonime propriu-zise, calcuri, împrumuturi, xenisme), de exemplu:

curvar = „adulter”.

4. *substituția prin antonime* (se folosește în crearea pseudoeufemismelor), de exemplu:

Cartea nu este interesantă.

Cartea este neinteresantă.

Cartea este anostă / plictisitoare.

² Din punct de vedere pragmatic, *disfemismul* este un procedeu opus eufemismului, prin care „se utilizează un cuvânt tabu ori se creează un tabu ad-hoc dintr-un semn neutru, contextual, în scopul de a atenta la bunul simț, la pudoare, la sensibilitatea receptorului ori de a jigni, de a insulta, de a scandaliza, de a șoca” (Seiciuc, 2011: 32).

5. *substituția prin negarea contrariului* (are ca finalitate o exprimare atenuantă, specifică stilului juridico-administrativ), de exemplu:

inechitate = „nedreptate”;

nevăzător = „orb”.

6. *substituția prin metasememe și metalogisme* (substituția prin figuri de stil, care sporesc ambiguitatea și expresivitatea discursului), de exemplu:

virginitate = „floarea fecioriei”.

7. *substituția prin perifraze* (procedeu ce are ca rezultat îmbogățirea limbii prin lexicalizarea unor construcții care se sudează prin folosirea frecventă, devenind îmbinări stabile de cuvinte sau cuvinte compuse), de exemplu:

handicapat = „persoană cu dizabilități”.

La rândul său, Oxana Chira clasifică procedeele de formare a eufemismelor în trei mari categorii: *interne* (*derivarea lexicală, compunerea, diminutivele, siglele, reduplicarea, abrevierile* etc.), *externe* (*neologisme și xenisme*) și *mixte* (*calcul lingvistic*) (Chira 2011: 193–194).

II.4. Eufemismul în limbajul publicitar

La fel ca în limbajul politic, și în cel publicitar, ca strategie conversațională, eufemismul are drept scop fixarea unei „formule noi”, care, așa cum remarcă Rodica Zafiu, „vizează deopotrivă menajarea interlocutorului (*eufemismul politeții*) și autoprotecția locutorului (evitarea rostirii numelor periculoase)” (Zafiu 2007: 35). Deoarece discursul publicitar este centrat pe publicul consumator, cel mai des întâlnit aici este *eufemismul politeții*, a cărui utilizare se justifică, pe de o parte, prin faptul că se dorește ca receptorul mesajului publicitar să se simtă protejat, iar, pe de altă parte, prin necesitatea supunerii normelor audiovizualului, care impun corectitudinea politică și anumite standarde privind limbajul utilizat, în funcție de intervalul orar al difuzării. De asemenea, având în vedere că publicul nu agreează, în general, mesajele publicitare, cei care se ocupă de crearea acestora ar trebui să evite complet folosirea unor termeni ofensatori sau care să fie în opoziție cu valorile sociale, culturale sau religioase ale comunităților cărora li se adresează.

Mai mult decât atât, Stelian Dumistrăcel vorbește despre faptul că societatea modernă nu mai este atât de marcată de perspectiva „magică” (de autoprotecție) atunci când vine vorba despre eufemism. Acest filolog prezintă ideile lui Dumarsais referitoare la existența unui aparent nou tip de eufemism „peu honnêtes”, care este caracterizat de „acele perifraze sau circumlocuțiuni cu care un orator delicat îmbracă cu abilitate o idee pe care ar fi periculos sau imprudent să o prezinte pe față” (Dumistrăcel 2011: 222). Această clasă de eufemism, „ocolitoare a realităților sociale și politice” (Dumistrăcel 2011: 221), întâlnită adesea în limbajul publicitar, a fost denumită de Stelian Dumistrăcel *eufemism subversiv de legitimare*.

Utilizarea eufemismelor în discursul publicitar

Îl plasează pe destinatar fie în imposibilitatea de a verifica validitatea mesajului, fie de a-i da acestuia o interpretare inocentă. Rezultatul obținut prin seducția de ordin discursiv este persuadarea destinatarului, care este determinat să adopte o anumită atitudine (Robu 2015: 352).

În multe dintre situații, eufemismul reprezintă o armă puternică, la care apelează comercianții atunci când fac referire la produsele ce sunt folosite pentru a scăpa de niște „probleme” considerate tabuuri: menstruație, relații sexuale, medicamente pentru infecții ale aparatului urinar / reproducător sau ale tractului intestinal. Un exemplu grăitor îl întâlnim într-o reclamă la medicamentul pentru prostată „Prostamol Uno”, în care problemele urinare cauzate de adenomul de prostată sunt denumite eufemistic *treburi bărbățești* (vezi Figura 4).

Figura 4. Reclamă „Prostamol Uno”

În DLR, termenul *treabă*, folosit eufemistic, este definit ca:

1. „eliberarea din corp a urinei sau a materiilor fecale”.
2. „nume dat organului genital”.

Cuvântul intră, în același timp, în alcătuirea unor îmbinări de cuvinte, ca:

1. expr. *a-și face treaba* = „a urina, a defeca”.
2. expr. *a-și face treaba* (cu cineva) = „a-și satisface nevoile sexuale”; expresie veche, pe care o găsim în scrieri de la 1646 și 1688 (DLR, s.v. *treabă*).

Observăm, deci, faptul că semnificantul 1 „adenom de prostată”, semnificant ce denumește o afecțiune a prostatei, care influențează negativ buna funcționare a sistemului urinar, iar, în unele cazuri, poate cauza probleme la rinichi sau la nivelul tractului urinar, este înlocuit, în procesul de eufemizare, cu un nou semnificant, „treburi bărbățești”. Alegerea semnificantului 2 este inspirată, mai ales dacă avem în vedere vechimea cuvântului *treabă*, care este încă utilizat pe scară largă, în expresii eufemistice precum „treaba mică” sau „treaba mare”. În situația eufemismului *treburi bărbățești*, au fost păstrate majoritatea trăsăturilor semantice ale vechilor eufemisme, la care s-a adăugat cea de [+ masculinitate].

Trăsăturile semantice, pe care semnificantul 2 le-a dobândit în timp datorită uzului său cu sens eufemistic, sunt valorificate din plin în relația cu noul semnificat, cu care intră în structura semnului lingvistic. Acesta poate fi considerat, credem noi, un nou tip de eufemism și anume *eufemismul reciclat*, care presupune modificarea unor constituenți din structura semantică a unor vechi eufemisme, cu scopul de a crea altele noi, adaptate unei noi categorii de vârstă, sociale sau unei noi comunități socio-lingvistice și culturale.

Procedeul prin care s-a substituit semnificantul 1 cu semnificantul 2 poartă denumirea, în clasificarea Laviniei Seiciuc, de *substituție prin metalogism*. Eufemismul elimină, prin urmare, semnele considerate stânjenitoare, pentru a le înlocui cu semne noi. Așadar, prin folosirea acestui eufemism, s-a transformat un subiect delicat, jenant, despre care bărbații, în general, nu vorbesc, o afecțiune pe care majoritatea bărbaților neagă că o au, într-un subiect de mândrie masculină.

Un alt exemplu de discurs publicitar în care întâlnim un eufemism al politeții, merit să substituie semnificantul „menstruație”, este reclama la absorbantele „Always”, în care mai multe femei sunt provocate la o ședință de yoga cu capul în jos, iar una dintre ele este foarte îngrijorată că își va păta îmbrăcămintea din cauza faptului că se află la menstruație. La finalul ședinței, când i se cer impresiile despre experiență, aceasta mărturisește:

Nu credeam că o să reușesc. Mai ales că sunt într-una din zilele acelea delicate (spot publicitar TV).

Observăm și aici că, din cauză că este un subiect tabu, menstruația este eufemizată prin sintagma *zile delicate*. Această alegere poate fi motivată prin existența unor trăsături semantice comune între cei doi semnificanți: menstruația este proces fiziologic care are loc pe parcursul a mai multor zile [+ temporalitate] și care este specific exclusiv femeilor, asociate în mentalul colectiv cu trăsătura [+ delicatețe].

În reclama de la scutecele „Pampers” putem identifica, de data aceasta, un eufemism ironic, constând într-o creație lexicală: *cacadandana*, care se dorește a fi specifică limbajului copiilor (vezi Figura 5):

Alertă de cacadandana!

Pampers pants stop cacadandana – primele scutece-chiloțel din România cu buzunar revoluționar stop and protect, care ajută la prevenirea scurgerilor de la spate. Spune pa cacadandana! (spot publicitar TV).

În această situație, semnificantul 1, făcând parte din sfera grotescului, este înlocuit de semnificantul 2, care este nou creat în acest sens, prin procedeul compunerii, din *caca* + *dandana*. Dicționarul definește primul termen ca:

„1. excrement. 2. Lucru murdar, respingător”

și pe cel de al doilea ca:

„întâmplare neplăcută; belea, bucluc, încurcătură” (DEX 2009).

Figura 5. Reclamă la produse „Pampers”

În unele situații, eufemismul își păstrează funcția originală, cea de protecție împotriva forțelor răului, fiind, în acest sens, întâlnit în reclame care promovează produse destinate îndepărtării unor dăunători. De pildă, în spotul publicitar (vezi Figura 6) realizat pentru insecticidul „Aroxol”, verbul *a ucide* este substituit cu verbe precum *a scăpa* sau *a elimina*:

Distrugătorul lichid instant „Aroxol” oferă precizie excelentă și eficiență până la ultima picătură. Testat pe toți inamicii târători din România: gândaci, furnici sau păianjeni. Nu are miros. „Aroxol” – te scapă de insecte cu siguranță! (spot publicitar TV).

Tot în acest spot publicitar remacăm prezența unui alt eufemism, *inamicii târători*. Dacă, în cazul primului eufemism avut în vedere substituția între semnificantul 1 *a ucide* și semnificații 2 și 3 *a scăpa* și *a elimina* este o substituție prin echivalente, în situația celui de-al doilea, *inamicii târători*, vorbim despre o substituție prin metasemne și metalogisme.

Figura 6. Reclamă la produse „Aroxol”

Un al patrulea semnificant care substituie semnificantul 1 este verbul *a îndepărta*. Îl întâlnim, de pildă, în reclama la șamponul împotriva păduchilor de cap „Dezanoplum” (vezi Figura 7):

Prurit persistent în zona scalpului chiar și în timpul somnului? Acesta poate fi cauzat de musafiri nepoftiți precum păduchii. Nu îți face griji! Soluția o găsești la farmacie. „Dezanoplum” – preparat împotriva păduchilor de cap. „Dezanoplum” îndepărtează eficient păduchii și ouăle acestora și oferă rezultate în timp scurt. „Dezanoplum” – soluție eficientă împotriva păduchilor (spot publicitar TV).

În acest spot publicitar remarcăm un fenomen destul de interesant: semnificantul 2 *musafiri nepoftiți*, substituent prin metalogism al semnificantului 1 *păduchi*, este poziționat

alături de acesta, anulând astfel funcția de protecție sau teama de a rosti un cuvânt „periculos”.

Figura 7. Reclamă la șamponul „Dezanoplum”

În discursul publicitar sunt folosite sporadic, așa cum remarcă Stelian Dumistrăcel, „eufemisme subversive de legitimare”, din dorința de a ocoli cuvintele care ar putea neliniști. În contextul socio-economic în care ne aflăm, cel al inflației și al creșterii prețurilor la majoritatea produselor și serviciilor, termenul *ieftin* este ocolit sau înlocuit, prin procesul de eufemizare, cu alți termeni precum *prețuri atractive*, *accesibile*, *rezonabile*, *înghetate* (vezi Figurile 8, 9).

Figura 8. Reclamă „Auchan”

Figura 9. Reclamă „Carrefour”

III. Concluzii

În încheiere, reiterăm ideea că, în discursul publicitar, eufemismul este fie un *eufemism al politeții*, menit să protejeze fața pozitivă a publicului consumator sau a

audienței, în general, fie un *pseudoeufemism* sau un *eufemism ironic*, care potențează umorul, fie un *eufemism aparent superstițios*, care pare să îndeplinească funcția originală de protecție împotriva cuvintelor ce întruchiează răul, în toate formele sale, fie un *eufemism subversiv de legitimare*, care are rolul de a ocoli unele realități sociale și politice.

Nu neglijăm, însă, faptul că, în ultima perioadă, unii producători de spoturi publicitare renunță să mai recurgă la eufemism (mai ales în cazul reclamelor la medicamente), această alegere putând fi motivată, pe de o parte, de dorința de informare a publicului consumator cu privire la simptomele tratate, la contraindicații sau la efecte secundare pe care le poate avea un medicament, iar, pe de altă parte, de utilizarea unei alte strategii persuasive, care presupune utilizarea unui limbaj specializat, menit să îi determine pe consumatori să acorde credibilitate, demonstrându-le că sfatul lor îi va ajuta să „păstreze un bun” pe care îl dețin deja, însă care se află, totodată, în pericol de a-l pierde (Larson 2003: 343).

BIBLIOGRAFIE

- Allan, Burridge 1991 = Keith Allan, Kate Burridge, *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*, New York, Oxford University Press.
- Cărăușu 2008 = Luminița Hoartă Cărăușu, *Teorii și practici ale comunicării*, Iași, Editura Cermi.
- Chira 2011 = Oxana Chira, *Dezvoltarea competențelor de interpretare a eufemismelor (în baza discursurilor mediatice)*, în *Abordarea prin competențe a formării universitare: probleme, soluții, perspective: Materialele Conferinței Științifice Internaționale consacrate aniversării a 65-a de la fondarea Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți*, volum îngrijit de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi, Ala Sainenco, Valeriu Cabac, Galina Petcu, Elena Sirota, Ana Munteanu, Bălți, Editura Presa universitară bălțeană, p. 191–195.
- Cmeciu 2004 = Camelia Cmeciu, *Strategii persuasive în discursul politic*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Constantinescu-Dobridor 1998 = Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora.
- DEX 2009 = Ion Coteanu, Lucreția Mareș (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revizuită și adăugită, București, Editura Enciclopedic Gold.
- DA în CLRE: Academia Română, *Dicționarul limbii române [DA] (1913–1949)*, ediție digitală emendată în *CLRE. Corpus lexicografic românesc electronic*, realizat în cadrul Departamentului de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași, de: Alina-Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba, Claudiu-Marian Teodorescu, 2021–2022 (<https://clre.solirom.ro/>).
- DLR în CLRE: Academia Română, *Dicționarul limbii române [DLR] (1965–2010)*, ediție digitală emendată în *CLRE. Corpus lexicografic românesc electronic*, realizat în cadrul Departamentului de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Filiala Iași, de: Alina-Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Mioara Dragomir, Cristina Florescu, Gabriela Haja, Laura Manea, Mariana Nastasia, Elena Isabelle Tamba, Claudiu-Marian Teodorescu, 2022 (<https://clre.solirom.ro/>).

- Dumistrăcel 2011 = Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, p. 218–238.
- Gass, Seiter 2009 = Robert Gass, John Seiter, *Manual de persuasiune*, traducere de Carmen Pădurariu, Iași, Editura Polirom.
- Larson 2003 = Charles Larson, *Persuasiunea. Receptare și responsabilitate*, traducere de Odette Arhip, Iași, Editura Polirom.
- MDA 2010 = Marius Sala, Ion Dănăilă (coord.), *Micul dicționar academic*, vol. I–II, I: A–Me; II: Mi–Z, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Munteanu 2005 = Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Iași, Editura Polirom.
- Panaïtescu 1994 = Val. Panaïtescu (coord.), *Terminologie poetică și retorică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Reardon 1991 = Kathleen Kelley Reardon, *Persuasion in practice*, Newbury Park, California, Sage Publications.
- Robu 2015 = Ana Maria Robu, *Discursul publicitar din perspectivă pragmatolingvistică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Saussure 1998 = Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iași, Editura Polirom.
- Seiciuc 2011 = Lavinia Seiciuc, *Un alt fel de a NU spune: eufemism și disfemism în limbile romanice*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”.
- Slama-Cazacu 1999 = Tatiana Slama-Cazacu, *Psiholingvistica – o știință a comunicării*, București, Editura All Educațional.
- Zafiu 2007 = Rodica Zafiu, *Limba și politică*, București, Editura Universității din București.

PERSUASIVE STRATEGIES OF THE WORD IN THE CURRENT ADVERTISING DISCOURSE IN ROMANIAN LANGUAGE. EUPHEMISM

ABSTRACT

This article presents how advertising discourse uses euphemism to avoid certain social, political or production-related realities or the components and destination of the product or service sold. By using euphemism, the advertising discourse places the recipient either in the impossibility of verifying the validity of the message, or of giving it an innocent, seductive interpretation. In other words, as a conversational strategy, the euphemism aims both to take care of the interlocutor and to respect the norms of the audiovisual, which impose political correctness and certain standards regarding the language used, depending on the time slot of the broadcast.

Keywords: *persuasion, persuasive strategy, euphemism, taboo, politically correct language, advertising discourse, signified, signifier, substitution, linguistic politeness.*

DIN ISTORIA LEXICOGRAFIEI ROMÂNNO-POLONE. O PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA DICȚIONARELOR BILINGVE ȘI MULTILINGVE REFERITOARE LA LIMBILE POLONĂ ȘI ROMÂNĂ

MATYLDA SOKÓŁ*

Începutul relațiilor româno-polone. Scurt istoric

Începuturile lexicografiei româno-polone datează din anii '30 ai secolului al XX-lea. Este o perioadă precedată de dezvoltarea puternică a relațiilor științifice și culturale dintre Regatul României și Republica Polonă. Intensitatea dezvoltării relațiilor polono-române pe plan cultural și științific a fost o consecință firească a apropierei politice și militare a celor două națiuni, care, în noua ordine internațională stabilită prin Tratatul de la Versailles, au devenit state vecine, cu granița comună de 346,6 km¹ (Tomaszewski 2013: 225). Situația geopolitică din aceea perioadă, strict legată de pericolul de expansiune germană și sovietică, simțită de către națiunea poloneză, renăscută abia în 1918, după 123 de ani de ocupație străină, precum și de către reunita Românie Mare, a condus la stabilirea contactelor diplomatice în 1919 și, prin urmare, la încheierea numeroaselor acorduri dintre cele două state, printre care și a Convenției de alianță defensivă din 1921.

Astfel, anii '20 și '30 ai secolului al XX-lea, reprezintă cea mai intensă colaborare dintre Regatul României și Republica Polonă pe mai multe planuri (militar, economic, comercial, industrial, și, de asemenea, cultural și științific). În ceea ce privește colaborarea cultural-științifică, cel mai puternic impact a fost resimțit în domeniul științelor umaniste, precum slavistica, romanistica și istoria. Atunci s-au deschis seminarele și lectoratele de limba română la Cracovia, Lvov și, puțin mai târziu, la Varșovia, și cele de limbă poloneză la universitățile din București, Cernăuți și Iași. Întărirea relațiilor intelectuale și culturale polono-române a fost inițiată² și sprijinită puternic în primul rând de către o personalitate

* Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk / Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe, al. Mickiewicza 31, Cracovia, Polonia.

¹ Granița dintre Republica Polonă și Regatul României a fost stabilită în 1921, în urma Tratatului de la Riga, care a încheiat Războiul polono-sovietic din 1919–1921.

² Apropierea culturală a intelectualilor polonezi și români a înflorit cu mult înainte, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin emigrații polonezi, refugiați în România în urma Insurecției poloneze din ianuarie 1963–1964. Aceasta a constat, în primul rând, în promovarea consultării arhivelor poloneze, printre promotorii fiind B.P. Hasdeu, A.P. Ilarian, I. Bianu și slavistul I. Bogdan. Cel din urmă a introdus prima dată studierea limbii și literaturii polone la București, în anul academic 1892–1893 (Jeglinski 2016: 34).

însemnată, Nicolae Iorga³, istoric, politician, critic literar, academician, slavist și romanist, și, din partea Poloniei, de către un romanist remarcabil, Stanisław Wędkiewicz, profesor universitar, filolog, membru al Academiei Poloneze de Aptitudini (PAU) și al Academiei Române, inițiatorul înființării facultăților de filologie română din Polonia (Piskurewicz 1994: 111). Printre primii profesori academici de limba română la facultățile din Polonia se pot menționa lingviști și filologi precum: Stanisław Wędkiewicz, Grigore Nandriș, Petre Panaitescu, Stanisław Łukasik, Emil Biedrzycki. Acești oameni de cultură, ca și mulți alții, au avut o contribuție semnificativă în întreprinderea și promovarea cercetării raporturilor polono-române și pe alte planuri, nu doar pe cel academic: lingvistic sau literar, dar și istoric, politic, cultural, economic, industrial etc., în care s-au întreprins activități științifice și culturale precum: studierea și consultarea arhivistică, traduceri, numeroase publicații, organizarea și participarea la comunicări și conferințe pe subiecte din cadrul domeniilor mai sus menționate ș.a.m.d.

În acea perioadă, un rol esențial în intensificarea relațiilor culturale și promovarea culturii poloneze în România și a celei românești în Polonia l-a avut, de asemenea, propaganda culturală externă din ambele țări. Aceasta a fost realizată în special în cadrul Ministerelor de Externe, în Polonia de către Agenția telegrafică poloneză P.A.T., Secția de presă și propagandă, iar în România de către Direcția generală a presei și propagandei (Dascălu 1991: 171–172).

Consolidarea relațiilor polono-române pe plan cultural a avut loc abia în 1936, odată cu semnarea *Convenției privind colaborarea intelectuală între Republica Polonă și Regatul României*⁴. Convenția a reglementat cooperarea științifică în ceea ce privește organizarea misiunilor oamenilor de știință, a schimburilor de profesori, studenți, elevi, sportivi, sprijinirea traducerilor literare sau a celor științifice, dezvoltarea și menținerea contactelor academice, precum și a celor de cultură – teatru, literatură, presă, artă, muzică, radio etc.

Se poate spune că toate aceste demersuri de apropiere culturală a ambelor țări au avut în vedere și alte scopuri, precum cele politice, economice și militare, dar și cel de conștientizare a opiniei publice referitor la importanța alianței și a cooperării celor două state.

În acest context politic, și, în primul rând, pe plan cultural, ca răspuns la nevoile ambelor societăți de a menține și de a dezvolta contactele stabilite, la începutul anilor '30

³ Nicolae Iorga a fost membru al Academiei Poloneze de Aptitudini (PAU), al Societății Științifice din Liov, a fost onorat cu titlul de *doctor honoris causa* de către Universitățile din Cracovia și Vilnius, a fondat Institutul de Studii Sud-Est Europene, unde, înainte de Primul Război Mondial, s-au ținut cursurile de limba polonă (Piskurewicz 1994: 110).

⁴ *Convenția privind colaborarea intelectuală între Republica Polonă și Regatul României*, semnată cu protocol la Varșovia și publicată în Jurnalul Oficial (Dz.U. 1937, nr. 36, lit. 273 și 274) a intrat în vigoare în 14 mai 1937. Întregul text al Convenției se poate vedea pe: https://bukareszt.ms.gov.pl/pl/c/MOBILE/wspolpraca_dwustronna/historia_i_dyplomacja/bukareszt_ro_a_31_2/bukareszt_ro_a_268/ (02.05.2019).

ai secolului al XX-lea apar primele lucrări lexicografice referitoare la limbile polonă și română⁵.

Introducere

În articolul de față, voi descrie evoluția lexicografiei polono-române de la începuturile sale⁶ până în prezent. Voi prezenta dicționare, vocabulare, lexicoane sau liste editate, precum și pe cele care au rămas în manuscris, privitoare la limbile polonă și română, concentrându-mă, în special, asupra dicționarilor bilingve polono-române și româno-polone. Le voi analiza cronologic, începând de la cele mai vechi, până la cele mai recente, făcând, în același timp, o clasificare uzuală a acestor lucrări și luând în considerare tipul de lexic: general, de specialitate și numărul de limbi componente: bilingv (conținând două limbi, polonă și română), multilingv / poliglot cu trei sau mai multe limbi, printre care și limbile polonă și română. În cadrul dicționarilor bilingve, voi face o împărțire în funcție de limba-sursă și limba-țintă și, astfel, vom avea dicționarele polono-române și româno-polone. Desigur, la fiecare categorie de dicționar mai sus menționată, se mai pot adăuga și alte categorii tipologice, cum ar fi, de exemplu, structura dicționarului, scopul / intenția cu care a fost realizat (ex.: dicționare cu caracter explicativ – cu explicații – sau non-explicative – liste de echivalente)⁷. Este important de menționat că toate aceste dicționare sunt în format pe hârtie și toate, cu excepția a două manuscrise, au fost tipărite. Alcătuirea listei dicționarilor cu limbile componente polonă și română a fost posibilă datorită căutării simple după intrările *polon*, respectiv, *român* în cataloagele electronice ale bibliotecilor naționale și universitare din Polonia și din România, mai ales că majoritatea acestor dicționare se găsesc doar la biblioteci. O altă sursă pentru identificarea dicționarilor polono-române au constituit-o Arhivele de Științe ale Academiei Poloneze de Știință din Cracovia și din Varșovia, unde se găsesc, actual la Cracovia, două dicționare în manuscris, unul polono-român și, celălalt, româno-polon, al graiului din satul Drăguș. Un ajutor a constituit, de asemenea, și căutarea dicționarilor pe site-urile anticariatelor poloneze și românești. O altă sursă foarte importantă a fost bibliografia *Lexicografia poliglotă în secolele al XVII-lea – al XXI-lea: liste, glosare, vocabulare, dicționare, lexicoane, tezaure care conțin limba română. Bibliografie* (vezi Pricop et al. 2017), în care se află 16 poziții lexicografice multilingve, care conțin limbile polonă și română, dintre

⁵ Descrierea mai detaliată a dicționarilor polono-române din perioada interbelică va apărea în articolul *O privire filologico-istorică asupra dicționarilor polono-române și româno-polone din perioada interbelică*, M. Marynowski, M. Sokół (în curs de publicare).

⁶ Primele lucrări lexicografice referitoare la limbile polonă și română au fost scrise în perioada interbelică, în urma intensificării puternice a contactelor dintre Republica Polonă și Regatul României, deși există o lucrare lexicografică din 1798 a lui Petru Pallas, unde, pe lângă 272 de limbi, apar și limbile română, mai precis, valahă, și polonă.

⁷ O tipologie obișnuită a dicționarilor se poate vedea și la P. Żmigrodzki, în *Wprowadzenie do leksykografii polskiej (Introducere în lexicografia poloneză, 2005)*, iar, una mai amplă, în special în ceea ce privește dicționarele poliglote, este prezentată de către Alina-Mihaela Pricop (coord.), în lucrarea *Lexicografia poliglotă în secolele al XVII-lea – al XXI-lea: liste, glosare, vocabulare, dicționare, lexicoane, tezaure care conțin limba română. Bibliografie, 2017*.

care cinci dicționare se găsesc în *Bibliografia românească de lingvistică, Rubrica Lexicografie*, în „Limba română”, Academia Română, Institutul de Lingvistică, București, a. VIII–LXV, 1959–2016, și patru dicționare în *Bibliography of interlingual scientific and technical dictionaries*, 5th ed, UNESCO, Paris, 1969; prima ediție: 1951.

Dicționarul Ecaterinei cea Mare a Rusiei din 1787–1789

Conform surselor mai sus menționate, primele dicționare în limbile polonă și română au fost realizate abia în anii '30 ai secolului al XX-lea, ca urmare a nevoilor apărute în acea perioadă de dezvoltare puternică a relațiilor polono-române. Se poate spune că este destul de târziu, în comparație cu dezvoltarea în secolele al XVI-lea și al XVII-lea a lexicografiilor bilingve sau multilingve poloneză și română. Desigur, trebuie luat în considerare că dezvoltarea lexicografiei între secolele al XVI-lea – al XVIII-lea avea un caracter cu totul diferit, întrucât un rol special îl aveau latina și slavona⁸. Am găsit doar un singur dicționar din secolul al XVIII-lea, în care apar împreună limbile polonă și română, pe lângă alte limbi.

Este vorba despre dicționarul *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa; Augustissimae cura collecta. Sectionis primae, Linguae Europae et Asiae complexae*, din 1787–1789, care a fost scris din inițiativa țarinei Ecaterina a II-a (numită și Ecaterina cea Mare a Rusiei), cu ajutorul lui Simon Peter Pallas, medic, naturalist, explorator german, și al lui Hartwig Ludwig Christian Bacmeister, istoric, lingvist, geograf german. Dicționarul⁹ este compus din două volume, în total 900 de pagini, conținând 273 de cuvinte grupate tematic, cu cuvintele-intrări în limba rusă numerotate. La capătul celui de-al doilea volum se află un index cu toate intrările, traduse în limba latină. Conținutul dicționarului (adică echivalentele în toate limbile) este scris integral în alfabetul chirilic rusesc din aceea perioadă și este așezat pe două coloane. Fiecărei limbi îi aparține un număr, respectiv 10 limbii polone și 46 limbii valahe (române).

Iată un exemplu al cuvântului rusesc *Молния* [*fulger*] care figurează sub numărul de rând 84. În parantezele pătrate – traducere transliterată adăugată de autoarea articolului:

10. польский [polski] – Блыскавица [blyskawica]

46. Волошки [voloszski] – фулджере [fuldgerere]

⁸ În secolul al XVI-lea apar primele glosare și dicționare de limba polonă cu limba latină, dar și primele dicționare / glosare bilingve cu limbile deosebit de importante pentru cultura poloneză de pe acele vremuri: în 1548 apare primul dicționar cu limbile poloneză și turcă, iar, în 1574, cu polonă și germană (Piotrowski 2011: 181). Paralel, apar și primele glosare de limba română cu slavonă sau latină. Dicționare cu celelalte limbi, precum maghiara (*Lexicon Marsilian*, 1686) sau italiana (mic dicționar geografic cu toponime), apar la sfârșitul secolului al XVII-lea (Nemes 2017, 15.08.2022).

⁹ O analiză complexă a materialului lexical românesc a făcut-o Przemysław Dębowiak (Dębowiak 2018: 29-58).

Primele dicționare referitoare la limbile polonă și română – perioada interbelică

Făcând un salt în secolul al XX-lea și referindu-ne la dezvoltarea lexicografiei polono-române, în sensul strict al cuvântului, observăm că în anul 1934 apar primele două dicționare și un vocabular care conțin limbile polonă și română, toate trei de terminologie militară.

La Cernăuți, la Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, a fost editat dicționarul trilingv, *Mic dicționar tactic româno-ruso-polon*, întocmit de către maiorul C. Anastasiu, locotenentul Gh. Russo și locotenentul M. Tulaczko, în urma stagiului militar făcut în armata polonă de către autorul C. Anastasiu (după cum aflăm din prefață). Dicționarul conține 477 de intrări numerotate: cuvinte, sintagme, expresii din domeniul militar și tactic, care sunt așezate în ordinea alfabetică, în trei coloane pe pagină: prima limbă este româna – limbă sursă –, apoi limba rusă, urmată de limba polonă, ultimele două fiind succedate de pronunțare în limba română. Secțiunea cu intrările este precedată de o scurtă prefață, câteva informații despre alfabetele limbilor polonă și rusă, reguli de pronunțare și liste cu numerale cardinale, ordinale, distributive și fracționare în cele două limbi. Dicționarul conține, de asemenea, diferite liste cu întrebări grupate tematic, privind noțiunile: „refugiat”, „locuitor”, „prizonier”, „dezertor”, liste cu prescurtări folosite în armata rusă și polonă, urmate de pronunțarea transliterată și explicații în limba română, și câteva texte utile despre „atac”, „apărare”, „ordin” cu traducerea acestora.

Exemplu de sintagmă-intrare:

31. Atac de flanc – фланговая атака (flangóvaia ataca) – natarcie boczne (natarcie bożne).

Al doilea dicționar, apărut tot în anul 1934, este un dicționar bilingv militar, compus din două părți: polono-română, de 293 de pagini, și româno-polonă, de 275 de pagini. Dicționarul a fost editat la Varșovia, de către Wojskowy Instytut Naukowo–Wydawniczy (Institutul Militar de Știință și Editură) și conține termeni tactici și tehnici din domeniul militar, așezați pe două coloane pe pagină, în ordinea alfabetică, cu informația gramaticală la fiecare cuvânt din limba-sursă și limba-țintă (la substantive: f., m., n.; alte părți de vorbire verb – v., adjectiv – adj., adverb – adv.). Ambele părți ale dicționarului sunt precedate de un *Cuvânt înainte*, o *Listă de prescurtări*, *Reguli generale de pronunțare*, liste cu numerale cardinale, iar, la sfârșitul fiecărui volum, se află *conversații-ghid* din viața militară (*La poziție*, *Atac cu gaze*, *La staționare*, *În marș*, *În caz de rănire*) cu traducerea, pronunțarea și accentul marcate prin fontul italic.

Exemplu de cuvânt-intrare din secțiunea româno-polonă:

zonă f. defensivă – strefa f. działań obronnych

zonă f. de operațiuni – obszar m. operacyjny

Exemplu de intrare din secțiunea polono-română:

nabój m. dymny – cartuș n. fumigen

nabój m. ślepy – cartuş orb

Tot în 1934, la Bucureşti, la Editura Tipografia Ziarului Universul S.A., a apărut un vocabular tematic în zece limbi al lui Ştefan Ioachim Luscov. *Vocabularul de limbile română, franceză, germană, rusă, polonă, bulgară, sârbă, turcă, greacă și ungară* este a patra ediție, îmbogățită cu câteva limbi față de edițiile anterioare, de exemplu cu limba polonă. Vocabularul este compus din expresii grupate tematic pe 64 de pagini, iar echivalentele în cele zece limbi sunt scrise doar în forma în care ar trebui pronunțate în limba română (Pricop *et al.* 2017: 124).

Exemplu de limbă-sursă (română) și de limbă-țintă (polonă):

Vorbește puțin! – muf mnei¹⁰

În 1938, la Varșovia, apare *Słowniczek polsko-romuński (Mic dicționar polon-român)*, sub egida a Harcerskie Biuro Wydawnicze „Na Tropie” („editura Asociației Cercetașilor Polonezi”).

Dicționarul se adresează tinerilor care pleacă în tabere de vară (în schimb cu tineretul polonez) și care nu știu deloc limba română (vezi prefața). Pe 24 de pagini, cuvintele-intrări din limbajul general și cel folosit de cercetași sunt așezate pe două coloane și sunt grupate în ordine alfabetică, unele urmate de pronunție. Dicționarul conține, de asemenea, o listă cu câteva cuvinte din domeniul skautingului acvatic. Partea de cuvinte este precedată de un *Cuvânt înainte*, de un cuprins și de o rubrică cu *Alfabetul limbii române*, cu explicații de pronunțare a fonemelor care diferă de limba polonă. Acest mic dicționar conține, de asemenea, câteva liste cu pronume personale propriu-zise, numerale cardinale propriu-zise, zile ale săptămânii, culori, toate acestea cu pronunțarea scrisă în paranteză, care diferă de cea în limba poloneză. Pe ultimele șase pagini se află un ghid de conversații grupate tematic, de exemplu: *în tabără, în familie, la bancă, pe stradă, la vamă*.

Exemplu:

Namiot – cort (kort)

Żagiel – pânză (pynze)

În anul 1939, la Editura „Bucovina” I.E. Torouțiu, la București, apare un mic *Vocabular româno-polon*, scris de un profesor universitar, filolog, etnolog, sociolog și slavist român, Diomid Strungaru. Vocabularul este unul dintre primele manuale de limba română pentru polonezi, realizat de același autor. Cuvintele-intrări din acest manual sunt așezate în vocabular în ordine alfabetică, în două coloane, pe 24 de pagini. Termenii-sursă (în limba română) conțin informația gramaticală directă: *m. (masculin), f. (feminin), dwr. (ambigen), sgt. (singularia tantum), plt. (pluralia tantum)*. La substantive apare forma de singular și plural, la adjective – forma masculină și feminină, la verbe – patru forme: de infinitiv prezent, pers. 1 sg. prezent, forma de participiu și forma de persoana 1 la perfect

¹⁰ Echivalentul corect scris în limba polonă ar trebui să fie: *mów mniej* „vorbește mai puțin”.

simplic. Accentul este marcat cu font italic. Echivalentele apar sub fiecare intrare și sunt scrise cu font italic.

Exemplu:

Atunci – *wtedy*

Atrage – atrag, atras, atrăseși – *przecignąć*.

Dicționarele bilingve polono-române și româno-polone din anii '60 – '90 ai secolului al XX-lea

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, cooperarea româno-poloneză a încetat, urmând să revină în contextul postbelic schimbat. Abia din anii '60, până la începutul secolului al XXI-lea, au fost publicate câteva dicționare bilingve polono-române și româno-polone, printre care, doar unul singur de dimensiuni mai mari (*Dicționar român-polon*, editat de Jan Reychman, din 1970)¹¹.

În 1963, la Varșovia, la Editura Wiedza Powszechna¹², apare lucrarea *Mic dicționar polon-român și român-polon*. Dicționarul este compus din două părți, cea româno-polonă, întocmită de către Zdzisław Skarżyński, cuprinde 12.500 de cuvinte-intrări și 8500 de fraze, și cea polono-română, întocmită de către Vladimir Iliescu, cuprinde 15.000 de intrări. Dicționarul conține lexicul de bază al limbii române și termeni din diferite domenii ale științei, „necesari comunicării în viața de fiecare zi” (vezi în prefața dicționarului). Ambele părți conțin o scurtă *Prefață*, *Indicații pentru folosirea dicționarului*, liste cu abrevieri și semne explicative, denumiri geografice, iar partea româno-polonă este urmată de *Noțiuni elementare de gramatică a limbii române*, întocmită de către Halina Mirska-Lasota.

Exemplu de cuvinte–intrări:

descărca' (descarc) vt wyładować; rozładować (broń, akumulator); strzelać; *przen* udzielać absolutorium 2. vr wyładować się; *przen* rzucić z siebie winę, ulżyć sobie; a-și ~ inima otworzyć swe serce (przed kimś)

lać 1. vt a turna'; ~ lzy a vărsa' la'crimi 2. vi a turna', a ploua'; deszcz leje jak z cebra plo'ua cu gălea'ta 3. ~ się vr a cu'rge; krew się leje cu'rge si'nge

În 1970, în urma acordului de colaborare științifică dintre Academia Poloneză de Știință și Academia Republicii Socialiste România, la editura Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, la Varșovia, a fost editat *Dicționarul român-polon*. Printre autorii dicționarului se menționează: A. Weinsberg, E. Biedrzycki, H. Mirska-Lasota, A. Tomaszewski, dicționarul fiind întocmit sub redacția lui Jan Reychman. Este cel mai mare

¹¹ La descrierea fiecărui dicționar mi-au servit, în primul rând, informațiile din prefețe / cuvânt înainte ale dicționarilor. Menționez că nu la toate dicționarele listate am avut acces, de aceea descrierea fiecăruia în parte poate să difere.

¹² Este o editură poloneză care este specializată în publicarea de dicționare și de cărți pentru învățarea limbilor străine.

și complex dicționar român-polon, dintre cele apărute până atunci, conținând aproximativ 100.000 de intrări, expresii și fraze. Dicționarul cuprinde tot materialul lexical din dicționarele monolingve: *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV, din 1955–1958, editat la București, și din *Dicționarul limbii române moderne*, 1958, București. Textul dicționarului este precedat de prefață, care, la rândul ei, este împărțită în mai multe teme: *Cuprinsul dicționarului, Structura interioară a articolelor, Explicațiile și Calificativele, Accentul, Folosirea parantezei, Folosirea tildei, Verbele, Participiile, Substantivele, Adjectivele, Adjectivele pronominale, Adverbele, Prepozițiile, Diminutivele și augmentativele*. Dicționarul este îmbogățit cu o schiță de gramatică a limbii române a autorului A. Weinsberg.

Exemplu:

descărca, descarc cz. I. 1. Przech. Komun. Wyładowywać. 2. Przech. I zwr. Odciażać się (de ceva) od czegoś; ulżyć (sobie) (pe cineva komuś, de ceva w czymś) 3. Przech. I zwr. Broń, elektr. I przen. Wyładowywać (się), rozładowywać (się) 4. Przech. Rozładowywać, rozjucać (zwierzę juczne) 5. Przech. (o strzelcu) strzelać (ceva z czegoś) 6. Przech., psych. Wyładowywać (ceva pe cineva cos na kimś); wylewać (ceva pe cineva coś na kogoś); a ~ un foc oddawać (wy)strzał; a ~ un gloante¹³ wystrzelić nabój dok.; a-și ~ inima <conștiința> către cineva zrzucać ciężar z serca <z sumienia> przed kimś.

În 1975, la editura Wiedza Powszechna, la Varșovia, apare *Dicționar minim român-polon și polon-român*, al lui Z. Skarzyński. Este un dicționar de buzunar, care cuprinde lexicul de uz zilnic, de călătorie, turism, sport; fiecare parte numără câte 5000 de cuvinte-intrări cu expresii. Dicționarul conține *Indicații pentru folosirea dicționarului și Abrevieri și semne explicative*.

În 1977 a fost editat la Editura tehnică din București, în colaborare cu Editura Wydawnictwa Naukowo–Techniczne din Varșovia, *Dicționar tehnic polon-român și român-polon*. Partea polono-română conține 20.000 de intrări, iar, partea româno-polonă, 24.000 de intrări, lexicul reflectând toate domeniile tehnice și alte discipline științifice conexe. Se subliniază că termenii echivalenți, care reprezintă sinonime apropiate, sunt despărțiți prin virgulă, iar cei care reprezintă sinonime îndepărtate – prin punct și virgulă. Părțile de dicționar sunt urmate de o prefață în ambele limbi și de o listă cu prescurtări gramaticale și prescurtări ale disciplinelor de referință, folosite în dicționar. Autorii dicționarului sunt: M. Berger, Z. Pezińska, Ing. F. Schattner, Ing. V. Vlădescu.

Exemplu:

przeciwutleniacz (m) chem. antioxidant; inhibitor de oxidare
 coronamentul (n) barajului *hidrot.* korona zapory
 ~ coloanei *arh.* głowica kolumny
 ~ digului *hidr.* korona tamy

¹³ Forma corectă – *glonte*.

~ zidului *cstr.* korona muru

În 1980, după mult timp de la apariția primului dicționar polono-român din 1963, a apărut la București, la Editura Științifică și Enciclopedică, *Dicționar polon-român*. Dicționarul este întocmit de către Anda Mareș, Niculae Mareș și conține 20.000 de cuvinte-intrări din lexicul de bază al limbii polone, alături de o listă redusă din lexicul științific, tehnic, artistic, publicistic și administrativ. Vocabularul este precedat de un cuvânt înainte, alfabetul limbii polone și o listă cu abrevieri folosite în dicționar.

Exemplu de un cuvânt-intrare:

lać I. vt a vărsa; a turna (lichide); ~ *mleko* a turna lapte; ~ *lzy* a vărsa lacrimi II. vb. impers. *deszcz leje jak z cebra* plouă cu găleata. III. lać się a curge; *lały się strumienie wody* curgeau șiroaie de apă; *krewni się lala* curgea sânge // ~ *posąg* a turna o statuie.

În 1981, la București, la Editura Sport-Turism, apar două dicționare de buzunar: *Mic dicționar polon-român*, întocmit de către Vladimir Iliescu, care conține 14.000 de cuvinte-intrări din fondul de bază al limbii polone, precedate de un cuvânt înainte și de o listă a abrevierilor, și *Mic dicționar român-polon*, întocmit de către Alexandra Bytnerowicz, cu 10.000 de cuvinte-intrări din fondul de bază al limbii române.

Exemplu:

lać I.vt. a turna ; ~ *lzy* a vărsa lacrimi 2. vi. a turna ; *deszcz leje (jak z cebra)* plouă cu găleata 3. ~ się vr. a curge ; *woda się leje* curge apa; a curge șiroaie.

descărca vt. *wyladować; rozładować* a-și ~inima (către cineva) *zrzucać ciężar* z serca (*przed kimś*).

În 1984 apare ediția a doua a *Micului dicționar româno-polon* din 1963, mai precis a părții româno-polone a lui Zdzisław Skarżyński, care de data aceasta conține 20.000 de cuvinte-intrări și expresii din limbajul general al limbii române, precum și termeni de bază din diferite discipline ale științei, turism și sport, inclusiv expresii din limbajul familiar.

Tot în 1984, la Varșovia, la Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, apare o culegere de expresii idiomatice corespunzătoare limbilor polonă și română, *Zbiór polsko-rumuńskich idiomów*, a Elenei Deboveanu-Terpu și a Janinei Wójtowiczowa.

Dicționarele bilingve polono-române și româno-polone din anii 2000 până în prezent

O creștere semnificativă a acestui tip de publicații se poate observa începând cu secolul al XXI-lea, fapt datorat, cu siguranță, reînnoirii relațiilor polono-române.

În 2002 apare la Editura Paideia, la București, *Lexic tematic român-polon*, o lucrare realizată de mai mulți autori, coordonată de către C. Geambașu și Ewa Rossi.

În 2009 apare, la editura Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, la Cracovia, *Marele dicționar român-polon / Wielki słownik rumuńsko-polski*, al autoarelor J. Porawska și H. Mirska Lasota. Dicționarul conține 200.000 de intrări, definiții și exemple de uz, peste 45.000 de cuvinte-titlu din lexicul general, terminologiei de specialitate cum ar fi:

istorie, politică, religie, mitologie. *Marele dicționar român-polon* mai cuprinde proverbe și expresii frazeologice, este îmbogățit cu arhaisme, regionalisme, denumiri geografice și nume proprii, la care se adaugă o listă de abrevieri, des folosite în limba română. Textul dicționarului ocupă 972 de pagini și este precedat de un *Cuvânt introductiv*, de explicații despre *Cum să folosim dicționarul*, *Alfabetul românesc*, *Lista abrevierilor* folosite în dicționar și o schiță de gramatică a limbii române, care se întinde pe 79 de pagini.

Prima versiune a dicționarului, neîncheiată, a fost realizată de către H. Mirska Lasota în anii '80, iar, din anii 2000, a fost reluată și actualizată, împreună cu J. Porawska, prin includerea neologismelor actuale, prin eliminarea unor expresii ieșite din uz și prin adăugarea unor calificative *hist. (istoric)*, *polit. (politic)*. Sursa cuvintelor-intrări o constituie lucrări lexicografice, precum și texte din literatura contemporană și din presă.

Exemplu de cuvânt-intrare:

Descărcă (descărc) I vt 1. wyladowywać, rozładowywać; a ~ un camion <un vapor> rozładowywać <wyladowywać> ciężarówkę <statek>; a ~ mărfuri wyladowywać towary 2. opróżniać 3. rozładowywać <wyladować> (bronń, akumulator itp.); a ~ un condensator rozładować kondensator; a ~ o armă a) rozładować bronń b) wystrzelić z bronii; a ~ un foc oddać strzał; strzelić; a ~ un glonț wystrzelić nabój 4. *techn.* odciążać 5. rozjuczać (*o zwierzętach*); rozkulbaczać (*konia*) 6. *przen.* Uwaliniać od zarzutów <oczyszczając z zarzutów>; darować (pe cineva komuś) 7. *przen.* ulżyć (pe cineva komuś); dawać upust (ceva czemuś); a-și ~ inima <conștiința> zrzucać ciężar z serca <sumienia>; a-și ~ obida wylewać żale 8. *inform.* ściągać; a ~ (ceva) de pe Internet ściągać coś z Internetu II vr a se ~ 1. (*o bronii, akumulatorze itd.*) rozładowywać <wyladowywać> się 2. (*o burzy*) rozpętać się 3. *przen.* wyladowywać się; ulżyć sobie.

În 2010, la editura poloneză Level Trading, apare dicționarul polon-român și român-polon cu 17.000 de cuvinte-intrări și expresii.

Cu doi ani mai târziu, în 2012, la editura Wydawnictwo Nowela Sp. z o.o. din Poznań, se tipărește dicționarul polon-român și român-polon cu 35.000 de cuvinte-intrări, expresii și exemple, de T. Klimkowski, J. Teodorowicz, E. Ivancu.

În 2013, la Editura Universității din București, este publicat *Dicționarul frazeologic polon-român*, al lui C. Geambașu și a J. Twaróg. Dicționarul conține unități frazeologice care corespund în limbile polonă și română, cuvintele-titlu fiind prezente în frazeologismele din ambele limbi.

În 2014, la Editura Polirom, apare *Dicționar polon-român*, redactat de colectivul de autori: C. Godun, A. Mareș, N. Mareș, C. Geambașu. Dicționarul conține 30.000 de cuvinte-intrări de limbă polonă uzuală, îmbogățit de neologisme, expresii colocviale, termeni științifici și tehnici, termeni argotici. Dicționarul cuprinde și o schiță de gramatică a limbii polone.

În 2016, la Editura Universității din București, apare *Lexicon tematic polon-român*, semnat de C. Geambașu.

În 2017, la Editura Universității din București, este editat *Dicționarul polon-român* de către C. Godun și J. Twaróg.

Abia în 2019, la București, la Editura Paideia, apare *Marele dicționar polon-român / Wielki słownik polsko-rumuński*, al colectivului de autori I. Robciuc, C. Geambașu, C. Godun, M. Ilie, V. Moga. Dicționarul conține 100.000 de cuvinte-intrări cu sensurile lor și exemple de folosire. Materialul lexical cuprinde termeni din limbajul general al limbii polone, precum și din limbajul tehnic și științific (informatic, juridic, economic, administrativ, medical) și cel colocvial. Au fost, de asemenea, introduse regionalisme și arhaisme, expresii uzuale, locuțiuni, proverbe, cu contexte de folosire a acestora. Printre sursele dicționarului se menționează: DEX 2016, DOOM 2005, *Marele dicționar polon-rus* (1980), *Marele dicționar polon-englez* (2017), *Marele dicționar de frazeologisme* (2013) și *Dicționarul limbii polone*, sub redacția prof. W. Doroszewski, vol. I–XI (1958-1969), care cuprinde limbajul din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până în prima jumătate a secolului al XX-lea. Textul dicționarului numără 606 pagini și este precedat de un *Cuvânt înainte*, *Alfabetul polonez*, *Îndrumări pentru folosirea dicționarului*, *Abrevieri*, o *Introducere* și o schiță de gramatică a limbii polone, care ocupă 71 de pagini. Dicționarul conține, de asemenea, o secțiune cu denumiri geografice ordonate alfabetic și o notă despre autori.

Dicționarul a fost scris aproape în întregime de către I. Robciuc, apoi a fost revăzut, actualizat și îmbogățit cu cuvinte noi de către colectivul de cadre didactice al Secției de limba polonă de la Universitatea din București.

Exemplu:

lać, leje, lejesz, lał *ipf* 1. a vărsa, a turna; ~wodę a turna apă 2. a turna (în tipar); ~armaty a turna tunuri 3. (numai la pers a treia) leje plouă; leje jak z cebra plouă cu găleata 4. (în vorbirea curentă) a bate, a snopi în bătaie (pe cineva); ~łzy a vărsa lacrimi, a plânge cu lacrimi amare; ~wodę na czyjś młyn a da apă la moară cuiva.

Două dicționare în manuscris

În locul acesta trebuie menționate două lucrări de mare valoare, care, până în prezent, au rămas în manuscris. Prima este un dicționar mare polono-român al lui Stanisław Łukasik – un excelent romanist, profesor universitar, filolog, profesor gimnazial de franceză, engleză, germană, lector de limba română la Universitatea Jagiellonă în anii 1928–1939.

Manuscrisul acestui dicționar general bilingv a fost redactat în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, dar, din cauza situației grele de după război și a trecutului autorului dicționarului – Łukasik a fost membru al Legiunii Poloneze din Cracovia, fapt care nu a fost bine văzut în noua realitate comunistă – lucrarea nu a fost niciodată publicată. Manuscrisul conține 3865 de foi în format A4, cu termeni și expresii foarte bine elaborate și bogate, cu numeroase exemple, noțiuni, expresii frazeologice și colocviale, variante regionale ale echivalentelor, nume geografice și nume proprii etc. Astăzi,

manuscrisul incomplet al acestui dicționar, de la litera *K* până litera *Ż*, se află la Arhivele Academiei Poloneze de Știință din Cracovia.

Exemplu de cuvânt-intrare:

lać v.a. [leje, leje, tre. lałem, lał] 1 a turna, a vărsa: ~ wino do szklanki a turna vin în pahar, ~ lzy a vărsa lacrimi, a plînge, ~ krew a vărsa sînge, ~ w siebie a bea peste măsură 2 a turna (działa tunuri, dzwony clopote, kule gloanțe) 3 v.n. a curge, a vărsa: leje plouă, leje jak z cebra plouă de varsă, plouă cu găleata, toarnă cu găleata; ~ się v.r. a curge, a scurge.

A doua lucrare este manuscrisul dicționarului graiului românesc din satul Drăguș, al lui Witold Truszkowski, filolog slavist și romanist, lingvist, etnograf, cercetător de folclor, lector de limba polonă, angajat al Universității Jagiellone. Dicționarul a fost scris în urma șederii autorului în România, unde a profesat ca lector de limba polonă, făcând în același timp cercetări de teren în satul Drăguș. Manuscrisul reprezintă materialul lexical din satul românesc Drăguș, în comparație cu cel dintr-un sat polonez, Ochotnica Dolna. O analiză detaliată a manuscrisului a făcut-o prof. Joanna Porawska (Porawska 1999: 223-230). Astăzi, manuscrisul se află în arhivele Academiei Poloneze de Știință din Cracovia.

Dicționare, vocabulare, lexicoane, liste, culegeri multilingve, care conțin limbile polonă și română

O altă situație o reprezintă dicționarele multilingve. Acest tip de dicționare, care conțin limbile polonă și română pe lângă celelalte limbi, cel puțin încă una, începe să apară din anii '30 ai secolului al XX-lea. O creștere semnificativă a apariției dicționarelor multilingve datează din a doua jumătate a secolului al XX-lea, odată cu întemeierea *terminologiei* ca știință (Gajda 1990: 5). Standardizarea și punerea la punct a lexicului din diferite domenii, a constituit, fără îndoială, cu mult înainte, o preocupare a oamenilor de știință. Ca exemplu ne poate servi chimistul și naturalistul francez A.L. Lavoisier, care, în 1787, a elaborat noile reguli pentru nomenclatura chimică. În secolul al XIX-lea își asumă această sarcină diferite instituții și comisii de producție sau cele cu caracter științific, în secolul al XX-lea, de unificarea terminologiilor se ocupă organisme naționale și internaționale de standardizare (Gajda 1990: 114).

La sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea se intensifică schimburile universitare de profesori și studenți, se deschid piețele de muncă pentru angajarea străinilor, fapt care este legat de aderarea, printre altele, a Poloniei și a României la NATO și la Uniunea Europeană. Față de nevoile comunicării, în sensul larg al cuvântului, într-o lume multinațională, se observă o creștere semnificativă a apariției atât a dicționarelor și vocabularelor bilingve polono-române, cât și a celor poliglote.

Din cauza dimensiunilor limitate ale articolului de față, prezint doar o listă cu dicționarele multilingve, care conțin limba polonă și limba română, așezate cronologic.

1787–1789, *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa; Augustissimae cura collecta. Sectionis primae, Linguae Europae et Asiae complexae*, P.S. Pallas, H.L.Ch. Bacmeister, țarina Ekaterina a II-a.

1934, *Mic dicționar tactic româno-ruso-polon*, C. Anastasiu, Gh. Russo, M. Tulaczko, Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuți.

1934, *Vocabular de limbile română, franceză, germană, rusă, polonă, bulgară, sârbă, turcă, greacă și ungară*, Ș.I. Luscov, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., București.

1952, [Index al denumirilor geografice], în *Morskoj atlas. Kratkij slovar' morskijh geografičeskijh terminov* [Atlas maritim. Mic dicționar al termenilor de marină]. V. I: Ukazatel' geografičeskijh nazvanij (584 p. + 159 planșe), Voennomorskoe ministerstvo Sojuza SSR, Moskva, 1952, p. 493–538 [ar, bul, ch, da, de, el, en, farsi, fr, he, hindi, hk, hr, it, malayu, ne, ni, no, pl, pr, ro, ru, skip, su, sv, tu].

1961, *Recueil terminologique multilingue du soudage et des techniques connexes. Soudage électrique par résistance* [cs, da, de, el, en, fr, it, ne, no, pl, ro, ru, sa, s-hr, sl, su, sv, tu], Published by Association Suisse Pour La Technique Du Soudage, Bâle [Culegerea terminologică multilingvă a sudării și a tehnicilor conexe. Sudare electrică prin rezistență].

1962, *Tekhničeskij slovar' po plotinam (Ru–En–Bu–El–It–Pl–Pr–Ro–Cs–Fr)*, Fizmatgiz, Moskva [Dicționarul tehnic de baraje].

1965, *Recueil terminologique multilingue du soudage et des techniques connexes. Cinquième partie: coupage par voie thermique en dix-sept langues (allemand, anglais, danois, espagnol, finlandais, français, italien, néerlandais, norvégien, polonais, roumain, russe, serbo-croate, slovaque, slovène, suédois, tchèque)*, [f.e.], Bâle [Institut International de la Soudure, Association Suisse pour la technique du soudage, publié avec le concours financier contractuel de l'UNESCO] [Culegerea terminologică multilingvă de sudare și de tehnici conexe. A cincea parte: tăiere pe cale termică].

1966, *Terminologičeskij slovar' po naučnoj informacii* [Ru, Bul, Ma, De, Pl, Ro, Sl, Cs], Viniti, Moskva [Dicționarul terminologic de informare științifică].

1968, *Dicționar etnobotanic cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România*, Alexandru Borza, Colaboratori: Al. Beldie, Val. Butură, V. Codoreanu, I. Morariu, A. Nyárady, C. Papp, Viorica Păun, Șt. Péterfi, I. Popa-Cîmpeanu, Gh. Silaghi, I. Tăzlăuanu, Em. Țopa, Editura Academiei R.S. România, București.

1970, *Dicționar agricol în opt limbi: rusă, bulgară, cehă, polonă, maghiară, română, germană, engleză*; Nikolai Pume, Alexandru V. Magnițki, Iraklii I. Siniaghin, Editura Agrosilvică, București / *Ośmiojęzyczny słownik rolniczy: rosyjski, bułgarski, czeski, polski, węgierski, rumuński, niemiecki, angielski*; Státní zemědělské nakl, Praga.

1971, *Semijazyčnyj voennyj slovar' : russkij, bolgarskij, vengerskij, nemeckij, pol'skij, rumynskij i ceskij jazyki* / sost. I.M. Bojko, V.S. Bakalenko, V.L. Kucenko, Voenizdat Moskva [Dicționar militar în șapte limbi].

1972, *Dreizehnsprachiges Wörterbuch für Gebirgsmechanik: deutsch – bulgarisch – englisch – französisch – polnisch – portugiesisch – rumänisch – russisch – schwedisch – serbo – kroatich – spanisch – tschechisch – ungarisch*, Helmut Schmidt, Berlin.

1973, *Dicționar terminologic poliglot în domeniul organizării muncii*, Alexandru Leventer, Centrul de documentare și publicații, București.

1976, *Többnyelvű kartográfiai automatizálási értelmező szótár / Multilingual explanatory dictionary of automation in cartography*, Ernő Csáti *et al.*, Földmérési Intézet, Budapest [Dicționarul multilingv de automatizare în cartografie].

1976, *Dicționar de prescurtări în informatica documentară*, Moskva [bulgară, ungară, spaniolă, germană, polonă, română, rusă, slovacă, cehă, engleză, franceză, latină].

1978, *Dicționar poliglot de termeni lingvistici*, Teodora Alexandru, Romeo Chivescu, Elena Deboveanu-Terpu, Anca Irina Ionescu, Dan Horia Mazilu, Voislava Stoianovici, Olga Stoicovici, Siegfried Wolf, Maria Zavera, Universitatea din București, București [română, polonă, cehă, slovacă, sârbo-croată, bulgară, rusă, ucraineană].

1978, *Ósmiojęzyczny słownik kolejowy: français, deutsch, russkij, magyar, polski, româna, česky, English*, Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, Warszawa [Dicționarul Căilor Ferate în opt limbi, după ediția a doua a *Lexique Général des termes ferroviaires*].

1980, 1983, *Dicționar pentru construcții în douăsprezece limbi*, volumul în limba română: București, 1980, volumul în limba polonă: Varșovia, 1983 [bulgară, cehă, germană, maghiară, mongolă, poloneză, rusă, sârbo-croată, spaniolă, engleză și franceză].

1980, *Dicționar turistic internațional*, Editura Sport-Turism, București [întocmit după a treia ediție a *Dictionnaire touristique international*, 1969, în zece limbi: română, engleză, franceză, germană, italiană, olandeză, poloneză, portugheză, spaniolă și suedeză].

1992, *Dicționar euro-turistic poliglot-retroversiv*, Grigore Brâncuș, Anca Marin, Corina Firuță, Aurora Naiman, Rodica Dumitrescu, Cori Simona Ion, Adrian Popa, Dumitru Danilevici, Cristina Chiosea, Eugen Barbu, Mihaela Barbu, Gabriela Cochinescu, Salomeea Rotaru, Veronica Dumitru, Victoria Frîncu, Monica Dumitrescu, Dorota Badea, Lia Chisacof, Andrei Ivopol, Nevzat M. Yusuf, Seifudain Gafar, Editura Alcor S.R.L., Editura Arta Grafică, București [română, engleză, franceză, germană, spaniolă, italiană, daneză, maghiară, cehă, sârbă, rusă, bulgară, polonă, greacă și turcă].

2005, *Dicționarul de hidrologie inginerească englez – francez – armean – rus – polonez – român – arab*, Cemagref Editions.

2005, *European Phrasebook. 12 languages. French, German, Italian, Spanish, Portuguese, Polish, Czech, Hungarian, Romanian, Bulgarian, Greek, Turkish*, Thomas Cook [Dicționar european de conversație în 12 limbi; Versiunea în limba română: 2007, Simona Rosetti, Editura ALLFA, București].

2012, *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a Lexicon of Common Figurative Units*. Volume I, Series: International Folkloristics, Peter Lang Verlag, New York, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, Oxford, Wien [Lexiconul de expresii frazeologice în 78 de limbi].

2018, *Wielojęzyczny słownik terminów anatomicznych: polsko – łacińsko – angielsko – rosyjsko – białorusko – ukraińsko – rumuński*, Volodymyr Kostyuk, Edyta

Pasicka, Mikhail Shchipakin, Alexander Usovich, Valeriu Enciu, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu [Dicționarul multilingv polon – latin – englez – rus – belarus – ucrainean – român de termeni anatomici].

Concluzii

Evoluția lexicografiei în ceea ce privește dezvoltarea dicționarelor, vocabularelor sau a altor lucrări de acest gen, atât bilingve, cât și multilingve, reflectă foarte bine, pe lângă situația și nivelul cultural ale unui popor, natura contactelor cu celelalte popoare și scoate în evidență nevoile interumane la un anumit moment și într-un anumit context. Același fenomen se poate observa și în situația Poloniei și a României, în cazul cărora, odată cu apropierea puternică din perioada interbelică (un rol important îl are aici contextul istoric și geopolitic) și cu dezvoltarea contactelor politice și culturale, au apărut primele lucrări lexicografice, al căror caracter (militar) a răspuns nevoilor acelor vremuri. Cu timpul, s-au publicat și dicționare generale bilingve polono-române și româno-polone, a căror soartă nu întotdeauna a fost favorabilă. De obicei, a fost publicată doar câte o ediție a fiecărui dicționar, iar două dicționare de dimensiuni mari au rămas în manuscris. Însă, în ceea ce privește dicționarele de specialitate, atât bilingve, cât și cele poliglote, odată cu încercarea unificării terminologiilor din diferite domenii de către anumite instituții și organe specializate în această privință, în secolul al XIX-lea și al XX-lea, și, în același timp, odată cu dezvoltarea terminologiei ca știință, fapte legate de stabilirea și intensificarea relațiilor pe plan economic, comercial și militar, se observă o creștere semnificativă a publicării acestui tip de lucrări lexicografice, ceea ce corespunde nevoilor comunicării mai intense în diferite domenii de specialitate. O continuitate a acestei stări de lucruri o putem vedea și în secolul al XXI-lea, odată cu deschiderea piețelor de muncă, a organizării a tot mai numeroase schimburi cultural-științifice, a colaborării mai intense pe mai multe planuri: economic, comercial, politic, cultural. Evoluția puternică și rapidă a relațiilor interumane, a culturii și progresului tehnologic enorm, deschid o perspectivă largă pentru dezvoltarea lexicografiei polono-române, în special în spațiul digital. Vom vedea care vor fi tendințele acestei dezvoltări în viitorul apropiat.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

- Bytnerowicz 1981 = Alexandra Bytnerowicz, *Mic dicționar român-polon*, Editura Sport-Turism, București, 1981.
- Encyklopedia PWN = <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Lavoisier-Antoine-Laurent:3930934.html>.
- Geambașu et al. 2014 = Constantin Geambașu, Cristina Godun, Anda Mareș, Nicolae Mareș, *Dicționar polon-român*, Iași, Polirom.
- Godun, Twaróg 2017 = Cristina Godun, Joanna Twaróg, *Dicționar polon-român*, București Editura Universității din București.
- Iliescu 1981 = V. Iliescu, *Mic dicționar polon-român*, Editura Sport-Turism, București.

- Iliescu, Skarżyński 1963 = V. Iliescu, Zdzisław Skarżyński, *Mic dicționar polon-român / Mic dicționar român-polon*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Klimkowski 2012 = Tomasz Klimkowski, Justyna Teodorowicz, Emilia Ivancu, *Słownik polsko-rumuński, rumuńsko-polski*, Poznań, Nowela.
- Luscov 1934 = Ștefan Ioachim Luscov, *Vocabularul de limbile română, franceză, germană, rusă, polonă, bulgară, sârbă, turcă, greacă și ungară*, ediția a IV-a, București, Editura Tipografia Ziarului Universul S.A.
- Mareș, Mareș 1980 = Anda Mareș, Nicolae Mareș, *Dicționar polon-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- MDT 1934 = *Mic dicționar tactic româno-ruso-polon*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitul Silvestru.
- Pallas *et al.* 1787–1789 = P.S. Pallas, H.L.Ch. Bacmeister, Țarina Ekaterina a II-a, *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa; Augustissimae cura collecta. Sectionis primae, Linguas Europae et Asiae complexae* [manuscris].
- Porawska, Lasota 2009 = Joanna Porawska, Halina Mirska Lasota, *Marele dicționar român-polon / Wielki słownik rumuńsko-polski*, Cracow, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009.
- Reychman 1970 = Jan Reychman (red.), *Słownik rumuńsko-polski*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna.
- Robciuc *et al.* 2019 = Ion Robciuc, Constantin Geambașu, Cristina Godun, Marina Ilie, Vasile Moga, *Marele dicționar polon-român / Wielki słownik polsko-rumuński*, București, [Editura] Paideia.
- Schattner 1977 = Friedrich Schattner, *Dicționar tehnic polon-român și român-polon*, București, Editura Tehnică.
- Skarżyński 1975 = Z. Skarżyński, *Słownik minimum rumuńsko-polski i polsko-rumuński*, Warszawa, Wiedza Powszechna.
- Skarżyński 1984 = Zdzisław Skarżyński, *Maly Słownik Rumunsko-Polski / Mic dicționar român-polon*, Warszawa, Wiedza Powszechna.
- Słowniczek 1938 = *Słowniczek polsko-rumuński / Mic dicționar polon-român*, Warszawa, Harcerskie Biuro Wydawnicze „Na Tropie” [Varșovia, Editura Asociației Cercetașilor Polonezi].
- Słownik 2010 = *Słownik polsko-rumuński i rumuńsko-polski / Vocabular polon-român și româno-polon*, colectiv de autori, Czernica, Level Trading.
- Strungaru 1939 = Diomid Strungaru, *Słownik rumuńsko-polski / Vocabular româno-polon*, București, „Bucovina” I.E. Torouțiu, 1939.
- Tomaszewski, Constantin 1934 = Antoni Stanisław Tomaszewski, Constantin Constantin, *Słownik wojskowy polsko-rumuński i rumuńsko-polski / Dicționar militar polono-român și româno-polon*, Warszawa, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy.

B. Lucrări de referință

- Dascălu 1991 = Nicolae Dascălu, *Relații româno-polone în perioada interbelică (1919-1939)*, București, Editura Academiei Române.
- Dębowiak 2018 = Przemysław Dębowiak, *Materialul românesc din Dicționarul țarinei Ecaterina cea Mare*, în „Philologica Jassyensia”, an XIV, nr. 1(27), p. 29–58.
- Gajda 1990 = Stanisław Gajda, *Wprowadzenie do Teorii Terminu*, Opole, WSP im. Powstańców Śląskich w Opolu.

- Jeglinski 2016 = Victor Jeglinski, *Relații culturale româno-polone în primele decenii ale secolului al XX-lea (1900–1945)*, București, Editura Universității din București.
- Marynowski, Sokół 2022 = Marcin Marynowski, Matylda Sokół, *O privire filologico-istorică asupra dicționarelor polono-române și româno-polone din perioada interbelică* (în curs de publicare).
- Nemes 2017 = Constantin Nemes, *Cronologie pentru o istorie a dicționarului limbii române* (<https://www.rauflorin.ro/cronologie-pentru-o-istorie-a-dictionarului-limbii-romane/>).
- Piotrowski 2001 = Tadeusz Piotrowski, *Zrozumieć leksykografię*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piskurewicz 1994 = Jan Piskurewicz, *Kontakty naukowe polsko-rumuńskie 1918–1939*, în „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki”, 3/1(5), p.109–122.
- Porawska 1999 = Joanna Porawska, *Nieznana praca Witolda Truszkowskiego z zakresu polsko-rumuńskiej etnolingwistyki porównawczej*, în „Etnolingwistyka”, nr. 11, p. 223–230.
- Pricop *et al.* 2017 = Alina-Mihaela Pricop (coord.), Andreea Giorgiana Marcu, Mihaela Mocanu, Oana Zamfirescu, *Lexicografia poliglotă în secolele al XVII-lea–al XXI-lea: liste, glosare, vocabulare, dicționare, lexicoane, tezaure care conțin limba română. Bibliografie*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Tomaszewski 2013 = Bogusław Tomaszewski, *Granica państwowa między Rzeczpospolitą Polską i Królestwem Rumuni 1921–1939*, în „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia”, nr 1–2, p. 225–240.
- Żmigrodzki 2005 = Piotr Żmigrodzki, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

**FROM THE HISTORY OF ROMANIAN-POLISH LEXICOGRAPHY.
AN OVERVIEW OF BILINGUAL AND MULTILINGUAL POLISH
AND ROMANIAN DICTIONARIES**

ABSTRACT

Shortly after regaining sovereignty and independence by Polish nation, and the reunification of the historical provinces and the establishment of Greater Romania in 1919, there were established diplomatic relations between the Kingdom of Romania and the Republic of Poland, which then became neighboring states. These were followed by the signing in 1921 of the Convention of Defensive Alliance, which gave rise to the strong rapprochement of these two nations. Thus, in the 20s and 30s of the 20th century, begins the most intense cultural-scientific collaboration between the Kingdom of Romania and the Republic of Poland, especially in the fields of humanities such as history and philology.

In 1921 in Krakow and in 1922 in Lvov there are opened Polish language seminars. In Romania, Polish language courses are offered at the universities of Bucharest, Chernivtsi and Jassy. Academic and cultural collaboration is getting closer and closer, and thanks to the increased mutual interest both for Polish history, culture, and Polish language in Romania, as well as for Romanian history, culture, and Romanian language in Poland, at the beginning of the 30s, the first Polish-Romanian lexicographical works appear.

First dictionaries are dictionaries of military terminology, which perfectly reflects the areas of communications needs.

During the Second World War, Romanian-Polish cooperation in this regard ceases, to get back in the changed post-war context. Only from the 60s until the end of the 20th century, there were published few bilingual Polish-Romanian and Romanian-Polish dictionaries and a few specialized multilingual dictionaries. A significant increase of this type of publications can be seen at the beginning of the 21st century, which was certainly due to the renewal of Polish-Romanian relations. Not without significance remains the accession of Poland and Romania to NATO and the European Union, as well as the establishment of a close economic and military collaborations between both countries.

The aim of the paper is to present the general and specialized bilingual and multilingual dictionaries which contains Polish and Romanian languages, starting from the interwar period until the present day.

Keywords: *Polish, Romanian, lexicography, bilingual, multilingual, dictionaries.*

IMPORTANȚA LUI ANDREAS CLEMENS ÎN TRE CREATORII DE DICȚIONAR ȘI DE GRAMATICĂ DE LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

MARIANA NASTASIA*

1. Dicționarul și gramatica – instrumente științifice importante pentru fixarea limbii române literare moderne

Apariția, în 1780, a primei gramatici tipărite a limbii române, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, elaborată în limba latină de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, marchează începuturile limbii române literare moderne. În prefața acestei gramatici (*Praefatio candido lectori*), autorii își asumă sarcina realizării ei ca pe o datorie față de neam, conștienți fiind de munca de pionierat în domeniul stabilirii unui profil identitar al limbii literare. Totodată, aceștia anunță proiectul întocmirii unui *Dicționar daco-roman*, care să completeze gramatica prin ilustrarea concretă a observațiilor avansate în plan teoretic.

Ambiția celor doi învățați relevă statutul privilegiat pe care dicționarul și gramatica le ocupau, în general, în conștiința cărturarilor la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. În toate regiunile românești, creatorii acestor tipuri de instrumente lingvistice se ghidează după modele străine care circulau în epocă – gramatici și dicționare latinești, nemțești, maghiare și franțuzești – sau prelucrează lucrările înaintașilor în acord cu programul ideologic al Școlii Ardelene. În afară de gramatica elaborată de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, lucrarea lui Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orânduielelor gramaticii românești*, tipărită la Râmnic și la Viena, în 1787, servește drept model pentru contribuții de seamă în domeniu.

În Transilvania, activitatea științifică privind elaborarea unor dicționare și a unor gramatici este destul de bogată. Majoritatea corifeilor ardeleni se angajează să ofere culturii române ambele instrumente științifice, atât de necesare limbii în acel moment. Totuși, s-au remarcat și cărturari de seamă care au elaborat doar una dintre aceste lucrări

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, Nr. 2, Iași / Școala Doctorală de Studii Filologice, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, B-dul Carol I, nr. 11, Iași.

fundamentale. Amintim, în acest sens, numele lui Ioan Bob (*Dicționar rumanesc, lateinesc și unguresc*, 1822) sau pe al lui Radu Tempea (*Gramatica românească*, 1797).

În Muntenia, însă, lucrarea lui Văcărescu reprezintă, până în anul 1828, când se remarcă activitatea culturală a lui Heliade-Rădulescu, singura preocupare de acest fel. Ca autor al *Dicționarului român-turc și turc-român*, păstrat în manuscris la Biblioteca Academiei, Văcărescu se aliniază acestei mișcări de îmbogățire a instrumentarului științific lexicografic și gramatical.

În Moldova apare, în 1789 (vezi Munteanu, Țâra, 1982: 158; Seche 1966: 18), gramatica lui Toader Școleriu, *Lectione*, căreia autorul îi anexează dicționarul bilingv, ruso-român, al lui Mihail Strilbițki, tipărit în același an la Iași. Opțiunea lui Școleriu de a anexa un glosar gramaticii sale îl plasează în sfera preocupărilor generale ale învățaților din epocă.

2. Creatori de dicționar și de gramatică la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea

Termenii care definesc realitatea științifică de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea par a constitui trinomialul „națiune”, „dicționar”, „gramatică”, încheșat sub influența efervescentei culturale și sociale din spațiul european occidental. Promotorii acestei direcții științifice au în vedere dezvoltarea culturală sub toate aspectele, dar își dau seama și de necesitatea unei nuanțări privind originea limbii și a poporului român, iar dicționarul și gramatica reprezintă instrumente indispensabile acestui proces. În ceea ce privește dezvoltarea științelor filologice, erudiții epocii își propun să pună bazele unui sistem ortografic latinesc, să creeze o terminologie gramaticală în limba română, să stabilească un sistem conceptual unitar referitor la normele limbii literare și să contribuie la îmbogățirea limbii și a fixării ei în scris. Dicționarele completează, de regulă, opțiunile lingvistice expuse în gramatici. În acest fel se explică interesul autorilor de a realiza și de a tipări simultan gramatici și dicționare. Prezentăm în continuare câteva contribuții de acest tip, urmărite mai mult sau mai puțin cronologic, până la apariția postumă a lucrărilor lui Andreas Clemens, pe care vrem să le aducem în atenția cititorilor.

Alături de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, al căror aport în domeniu este foarte important, printre creatorii de dicționar și de gramatică transilvăneni se numără și cărturarul Ioan Piuaru Molnar, care publică în 1788, la Viena, o *Gramatică germano-română (Deutsch-Walachische Sprachlehre*¹, Viena, 1788, Sibiu, 1810, Sibiu, 1823). Această lucrare reprezintă, în fapt, o gramatică a limbii române, scrisă în limba germană, și nu o gramatică comparată, așa cum ar sugera titlul (vezi *Studiul introductiv la Molnar 1788*: 8). În 1822, apare postum, la Sibiu, și dicționarul creat de Molnar, *Wörterbüchlein deutsch und walachisches / Vocabularium nemțesc și românesc*.

¹ Gramatica cunoaște o ediție modernă, realizată de Ana-Maria Minuț și Ion Lihaciu: Ioan Piuaru Molnar, *Deutsch-Walachische Sprachlehre. Gramatică germano-română*, Viena, 1788, ediție critică, studiu introductiv, traducere și note de Ana-Maria Minuț și Ion Lihaciu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2018.

Paul Iorgovici este autorul lucrării *Observații de limba rumânească*, tipărită în 1799, un adevărat tratat lexicologic, în care autorul urmărește normarea și îmbogățirea lexicală a limbii române. Din această scriere aflăm că a lucrat la un *Dicționar în patru limbi (român – german – francez – latin)*, care s-a pierdut. Partea a doua a *Observațiilor... (Exemplurile)* este organizată ca un mic glosar.

Ștefan Crișan-Körösi, unul dintre reprezentanții mai puțin cunoscuți ai Școlii Ardelene, elaborează, în același spirit al epocii, un îndreptar ortografic cu tendințe puriste, *Orthographia Latino-Vvalachica [Ortografia latino-română]*, tipărită la Cluj, în 1805, și un dicționar trilingv, *Cuvântariu românesc-lălinesc-unguresc* (1801–1803), păstrat în manuscris la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, care cuprinde peste 8500 de cuvinte-titlu.

O contribuție semnificativă este cea a lui Ion Budai-Deleanu prin realizarea *Lexiconului românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*, finalizat în 1818, și a *Temeiurilor gramaticii românești* (1815), versiunea românească a lucrării *Fundamenta grammatices linguae Romanicae seu ita dictae valachicae* (1812). Dicționarul lui Budai-Deleanu este comparabil, din punct de vedere cantitativ, cu *Lexiconul de la Buda* și este, potrivit aprecierilor cercetătorilor Ștefan Munteanu și Vasile Țăra (1982: 153), „cel mai valoros dicționar din seria celor netipărite”, atât datorită modului de tratare a materialului lexical, cât și prin concepția lexicografică. Niciunul dintre instrumentele lingvistice create de Budai-Deleanu nu a circulat în epocă, fiind manuscrise.

3. Gramatica și dicționarul lui Andreas Clemens

Contemporan cu reprezentanții Școlii Ardelene și foarte puțin cunoscut, Andreas Clemens (1742–1815) a fost pastor luteran sas din Transilvania, gramatician și lexicograf, autorul unei gramatici a limbii române, *Walachische Sprachlehre für Deutsche nebst einem kleinen walachisch-deutsch und deutsch-walachischen Wörterbuche* (Buda, 1821, Sibiu, 1823, 1836), și al unui dicționar, *Kleines walachisch-deutsch und deutsch-walachisches Wörterbuch*² (Buda, 1821, Sibiu, 1823, 1836, 1837).

Numele lui Andreas Clemens nu apare în istoriile limbii române literare, dar Mircea Seche are meritul de a-l fi menționat în scurta istorie a lexicografiei românești și de a fi adus în atenția cercetătorilor dicționarul său. În afara granițelor țării, se pare că această personalitate a stârnit interesul în rândul specialiștilor de la Siebenbürgen-Institut din Ravensburg. Astfel, Christa și Ralf Wagner (1996) au adunat pe mai multe pagini dactilografiate însemnările autobiografice ale lui Andreas Clemens, liste de cheltuieli, pasaje extrase din istoria orașului Brașov care fac referire la activitatea lui Andreas Clemens, nota biografică a pastorului luteran, realizată de Joseph Trausch în

² Dicționarul cunoaște o ediție modernă, de care ne-am ocupat pentru elaborarea tezei de licență. Rezultatele cercetării au fost publicate la Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași: Andreas Clemens, *Kleines Walachisch-Deutsch und Deutsch-Walachisches Wörterbuch*, Buda, 1821, ediție de text, studiu filologico-lingvistic și notă asupra ediției de Mariana Nastasia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017.

Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen (1868: 217–218), arborele genealogic al familiei, precum și un document din arhiva familiei. Chiar dacă materialul realizat de cei doi cercetători nu respectă rigorile științifice ale unei monografii³, informațiile cuprinse în cele aproximativ 50 de pagini sunt extrem de valoroase pentru a face cunoscută activitatea culturală a acestui cărturar.

Din însemnările autobiografice care s-au păstrat rezultă că Andreas Clemens era o personalitate de seamă a timpului său, cunoscut în Brașov și în împrejurimi. El a beneficiat de două burse din partea profesorului de drept Christian Heinrich Hiller (Trausch 1868, apud Wagner, Wagner 1996: 65) și a studiat teologia la Universitatea din Tübingen. Întors în Brașov, a fost predicator în biserica luterană a orașului, profesor la Colegiul German din Brașov, iar, din 1795, a fost ales pastor în Bod.

Două însemnări ne-au atras atenția în materialul cules de Christa și Rolf Wagner. Prima se referă la manuscrisele lui Andreas Clemens. În nota biografică din *Lexiconul* lui Trausch (1868: 217) se consemnează că, alături de cele două lucrări care au cunoscut postum lumina tiparului, s-ar fi păstrat în manuscris și un fragment de lexicon în patru limbi, cu titlu similar *Lexiconului de la Buda (Ein großes walachisch-, deutsch-, ungarisch- und lateinisches Lexikon. Noch im Manuskript)*. În prezent nu deținem dovezi scriptice, nici argumente în acest sens, dar e o problemă care ne interesează în perspectiva unei posibile legături a lui Andreas Clemens cu reprezentanții Școlii Ardelene.

A doua însemnare apare într-un document păstrat în arhiva familiei, de tipul unui tabel cronologic al activității lui Andreas Clemens. Potrivit ultimului paragraf, acesta ar fi primul transilvănean sas care ar fi elaborat o gramatică românească și un dicționar bilingv german-român.

A.C. gilt als erster Siebenbürgisch-Sächsischer Verfasser einer rumänischen Grammatik sowie einem deutsch-rumänischen Wörterbuch (Clemens 1821a: VI).⁴

Pentru că în acest moment nu deținem informații privind datarea celor două scrieri ale lui Clemens, nu putem formula un punct de vedere care să confirme sau să infirme autenticitatea și valoarea de adevăr a observației de mai sus. Gramatica lui Molnar a fost publicată în 1780, dicționarul, însă, a fost publicat postum, în 1822, la Sibiu, după un an de la apariția glosarului lui Clemens. Chiar dacă în studiul introductiv la ediția modernă a dicționarului nu am oferit o soluție privind datarea textului, documentul păstrat în arhiva familiei e datat 01.11.97. Prin urmare, cele două instrumente trebuie să fi fost elaborate înainte de 1797.

³ Pe prima pagină a materialului dactilografiat, realizat de cei doi cercetători, apare mențiunea „Privatdruck” [Imprimare privată] [trad. n.], prin urmare, autorii nu au avut, probabil, intenția punerii acestuia în circuitul științific și dezvoltarea aparatului critic în mod corespunzător.

⁴ A.C. este considerat primul autor transilvănean sas al unei gramatici românești și al unui dicționar german-român. [trad. n.]

Dacă de dicționarul lui Andreas Clemens ne-am ocupat la un moment dat și l-am readus în circuitul științific, despre gramatica lui Andreas Clemens nu s-a mai vorbit până acum. În continuare, vom prezenta câteva referințe despre această lucrare.

La fel ca scrierea lui Ioan Piuaru-Molnar, cea a preotului luteran Andreas Clemens nu este o gramatică comparativă româno-germană, ci o gramatică a limbii române, în care exemplele în limba română prezintă și echivalentele în limba germană. Titlul arată că Andreas Clemens se adresează, în primul rând, vorbitorilor de limba germană din spațiul transilvănean, începând cu zona Brașovului, în care el își desfășura activitatea culturală, teologică și pedagogică. Scopul pare a fi acela de a-i ajuta pe cititori să-și însușească corect și riguros limba română. Se remarcă, mai ales, bogăția exemplelor folosite pentru a ilustra diferitele fenomene lingvistice. Multe dintre aceste ilustrări se regăsesc și în dicționar. Există, însă, și exemple care apar în gramatică, fără să fi fost incluse apoi și în dicționar. Considerăm că acest amănunt reprezintă un indiciu privind complexitatea materialului pe care Clemens l-a avut la dispoziție și nevoia de a opera o selecție riguroasă a termenilor, astfel încât produsul lexicografic rezultat să poată fi folosit eficient de eventualii vorbitori. Claritatea faptelor expuse, precum și precizia și concizia explicațiilor folosite, relevă gândirea metodică a lui Andreas Clemens și grija ca publicul-țintă să înțeleagă cât mai ușor particularitățile limbii române.

Prefața semnată de editorul W.H. Thierry aduce informații valoroase pentru identificarea modelelor pe care învățatul sas le-ar fi putut folosi pentru elaborarea gramaticii sale. Este vorba despre gramatica lui Piuaru Molnar și despre o gramatică apărută la Râmnic, în 1780. Probabil că Thierry se referă la gramatica lui Ienăchiță Văcărescu, pe care o confundă cu *Elementa linguae daco-romanae*. Nu ne propunem aici o analiză comparativă, care să scoată la iveală sursele de documentare pe care Clemens le-a avut la îndemână. Reținem doar o idee adiacentă, pe care o putem citi tot în prefață și care subliniază faptul că rezultatul muncii lui Andreas Clemens ar fi, din punct de vedere expresiv, superior scrierilor pe care acesta le-ar fi avut la îndemână.

Der Herausgeber dieses neuen Werkes ist weit entfernt, den anerkannten Werth der gedachten Sprachlehren herabzusetzen, oder etwa seine Arbeit für unverbesserlich zu erklären. Nein, er hat viel mehr die Arbeiten seiner Vorgängerbestens zu benutzen sich beflissen, und dazu bloß dasjenige noch beygefügt was seiner Einsicht nach in einer Sprachkunst gesucht werden war (Clemens 1821a: V)⁵.

În ultimul paragraf al notei introductive, Thierry subliniază calitățile compoziționale ale gramaticii și apreciază că obiectivul autorului de a fi creat un instrument util pentru învățarea limbii române a fost atins.

⁵ Editorul acestei noi lucrări este departe de a minimiza valoarea gramaticilor care au stat la elaborarea gramaticii sale sau de a-și declara opera lipsită de greșeli. Nu, el a încercat să folosească lucrările predecesorilor săi cât mai mult și a adăugat doar ceea ce a considerat că trebuie căutat într-o gramatică. [trad. n.]

Was die Einrichtung des ganzen Werkes überhaupt betrifft, hat sich der Verfasser angelegen seyn lassen, in seinem Unterricht eine natürliche Ordnung zu beobachten, sich deutlich und bestimmt auszudrücken, und seinen Vortrag durch Beybringung passender Beyspiele zu bewähren. Übrigens wünschet er, dass diese seit mehrere Jahren fertig gewesene Arbeit dem eigentlichen Zwecke einer Sprachlehre entspreche, und den Liebhabern der walachischen Sprache zu ihrem Behuf förderlich seyn möge (*op. cit.*: VII-VIII)⁶.

În această prefață se vorbește și despre faptul că dicționarul preotului luteran este gândit ca o anexă la gramatică. Pentru că niciuna dintre edițiile dicționarului tipărit nu prezintă o prefață, iar editorul este tot W.H. Thierry, presupunem că dicționarul și gramatica au fost tipărite împreună, în volume distincte. Altfel, indicația referitoare la lucrarea lexicografică („das kleine beygefügte Wörterbuch”⁷; *op. cit.*: VII) nu ar avea sens. În plus, se atrage atenția asupra utilizării dicționarului ca mijloc de învățare a limbii, la fel ca și în cazul gramaticii: „Zur bequermern Erlernung der walachischen Sprache kann das kleine beygefügte Wörterbuch nützlich dienen”⁸ (*ibidem*). Probabil așa se explică opțiunea autorului de a-și organiza materialul pe cuiburi lexicale și de a insera îmbinări stabile de cuvinte în lista de cuvinte și variante.

Concluzii

Reținem din rândurile de mai sus preocupările lui Andreas Clemens și realizările lingvistice și lexicografice ale acestui învățat, iscusit românist, teolog și pedagog. Considerăm că analiza gramaticii lui Clemens ar pune într-o lumină nouă o serie de aspecte pe care le regăsim în dicționarul său, cum ar fi problematica îmbinărilor stabile de cuvinte sau cea a numelor proprii, și ar oferi clarificări de natură filologică, de tipul celor excerptate din prefață. Ne propunem ca, în viitor, una dintre temele de cercetare de care ne vom ocupa, să fie editarea critică a gramaticii lui Andreas Clemens, pentru a aduce la tipar cele două instrumente, așa cum fuseseră gândite de învățații perioadei la care ne-am referit în lucrarea de față.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

Clemens 1821a = Andreas Clemens, *Walachische Sprachlehre für Deutsche nebst einem kleinen walachisch-deutsch und deutsch-walachischen Wörterbuche*, Buda.

⁶ În ceea ce privește organizarea lucrării în ansamblu, autorul a avut grijă să respecte o ordine firească în gramatica sa, să se exprime clar și hotărât și să-și susțină expunerea oferind exemple potrivite. De altfel, el speră că această lucrare, finalizată de câțiva ani, atinge țelul unei gramatici și că le va fi utilă celor care vor să învețe limba valahă. [trad. n.]

⁷ Micul dicționar anexat. [trad. n.]

⁸ Micul dicționar anexat poate fi util pentru învățarea limbii valahe. [trad. n.]

- Clemens 1821b = Andreas Clemens, *Kleines Walachisch-Deutsch und Deutsch-Walachisches Wörterbuch*, Buda, 1821, ediție de text, studiu filologico-lingvistic și notă asupra ediției de Mariana Nastasia, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.
- Iorgovici 1979 = Paul Iorgovici, *Observații de limbă rumânească*, Buda, ediție modernă de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, Editura Facla.
- Micu, Șincai 1780 = Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romane sive valachicae*, Viena, studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrengea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
- Molnar 1788 = Ioan Piuariu-Molnar, *Deutsch-Walachische Sprachlehre. Gramatică germano-română*, Viena, 1788, ediție critică, studiu introductiv, traducere și note de Ana-Maria Minuț și Ion Lihaciu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018.

B. Bibliografie secundară

- Munteanu, Țâra 1982 = Ștefan Munteanu, Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Seche 1966 = Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografeii române*, vol. I: *De la origini până la 1880*, București, Editura Științifică.
- Trausch 1868 = Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen*, Kronstadt, Druck und Verlag von Johann Gött und Sohn Heinrich, p. 217–218.
- Wagner, Wagner 1996 = Christa Wagner, Rolf Wagner, *Der siebenbürgisch-sächsische Lehrer und Pfarrer Andreas Clemens 1742–1815*, Ravensburg, Privatdruck.

THE IMPORTANCE OF ANDREAS CLEMENS AMONG AUTHORS OF BOTH DICTIONARIES AND GRAMMAR BOOKS WRITTEN FROM THE END OF THE 18TH CENTURY UNTIL THE EARLY 19TH CENTURY

ABSTRACT

This paper aims to bring attention to the grammar book published by Andreas Clemens in 1821, at the same time as his dictionary. From the end of the 18th century until the beginning of the 19th century, the scientific context in Romania was marked by the ideological program of Școala Ardeleană. This cultural movement favored the concerns of intellectuals in terms of establishing the norms of the literary Romanian language, fixing the Romanian language in writing, and creating a grammatical terminology. The main scientific tools used to accomplish these goals were grammar books and dictionaries. Clemens's grammar book and dictionary were primarily addressed to Transylvanian Saxons who wanted to learn Romanian.

Keywords: *dictionaries, grammars, Clemens's works, norms, grammatical terminology.*

RAPORT INTERMEDIAR PRIVIND UN PRODUS INFORMATIC PENTRU BIBLIOGRAFII ȘI UN PRODUS INFORMATIC PENTRU CORPUSURI

CLAUDIUS-MARIAN TEODORESCU*

Introducere

Prezentul articol cuprinde un raport de etapă, la sfârșitul anului al doilea de studii doctorale, privind activitatea de cercetare pentru redactarea tezei de doctorat cu titlul *Modelarea și construirea unui lexicon tezaur digital al limbii române*, în cadrul Școlii Doctorale Interdisciplinare a Universității „Transilvania” din Brașov.

Obiectivul tezei de doctorat sus-menționate este fundamentarea teoretică, modelarea datelor, dezvoltarea unui produs informatic, precum și realizarea unei baze de date care să funcționeze ca un lexicon digital tezaur al limbii române.

Relații de dependență între instrumente necesare pentru cercetarea lingvistică și filologică

Dintre numeroasele instrumente științifice folosite în cercetarea lingvistică și filologică, voi menționa doar trei, care sunt tratate în teza de doctorat amintită anterior, și anume: bibliografie, corpus, lexicon.

Ca scopuri sau ca instrumente ale unui proiect de cercetare, aceste trei elemente (bibliografie, corpus, lexicon) se află în următoarele relații de dependență: un lexicon nu poate exista fără un corpus; un corpus nu poate exista fără o bibliografie (în unele cazuri, nici fără un lexicon); o bibliografie poate avea o existență de sine stătătoare. Orice combinație a acestor trei instrumente, care nu respectă relațiile de dependență menționate, nu constituie un set de instrumente pentru o cercetare științifică de calitate.

Produs informatic pentru bibliografii

Prezentul produs informatic este destinat pentru elaborarea și publicarea în internet de bibliografii digitale, adnotate, folosindu-se vocabulare specializate din cadrul limbajului de adnotare XML, cum ar fi *Metadata Object Description Schema* (MODS) sau *Bibliographic Framework* (BIBFRAME).

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2 / Facultatea de Litere, Universitatea „Transilvania”, din Brașov, B-dul Eroilor, nr. 25.

Bibliografiile pot fi stocate, în mod gratuit și redundant, în diverse depozite de date (GitLab sau GitHub).

Este posibilă configurarea unor colecții în cadrul bibliografiei și a tipurilor de intrări bibliografice: carte, capitol în carte, articol în revistă etc.

Dintre elementele componente ale acestui produs informatic, în momentul de față este definitivată interfața de redactare de bibliografii, prezentată în imaginea de mai jos:

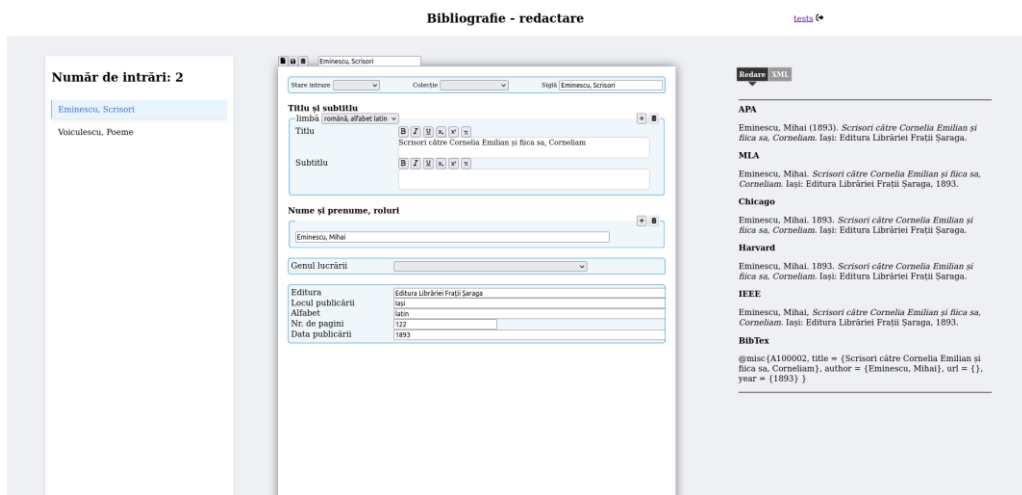

Figura 1. Interfața de redactare de bibliografii, cu o bibliografie de test

Interfața are trei secțiuni: în cea din stânga se pot vedea înregistrările deja redactate și se poate selecta o înregistrare bibliografică pentru a fi modificată; în cea din mijloc se realizează redactarea; în secțiunea din dreapta se poate vedea înregistrarea bibliografică așa cum va fi publicată în internet, folosindu-se mai multe stiluri de citare: *American Psychological Association (APA)*, *Modern Language Association (MLA)*, *Chicago*, *Harvard*, *Institute for Electrical and Electronics Engineers (IEEE)*, respectiv *BibTex*.

Dintre posibilele utilizări ale produsului informatic pentru elaborarea și publicarea în internet de bibliografii digitale, amintesc: bibliografie cu publicațiile unui cercetător științific sau expert într-un domeniu, bibliografie sau ansamblu de bibliografii pentru un proiect de cercetare, bibliografie sau ansamblu de bibliografii pentru publicațiile unei unități de cercetare.

Produs informatic pentru corpusuri

Prezentul produs informatic este destinat pentru crearea și publicarea în internet de corpusuri digitale, adnotate, folosindu-se vocabulare specializate din cadrul limbajului de adnotare XML, cum ar fi *Text Encoding Initiative (TEI)* sau *DocBook*.

Corpusurile pot fi stocate, în mod gratuit și redundant, în diverse depozite de date (GitLab sau GitHub).

Pentru fiecare corpus este posibilă generarea unui indice de cuvinte într-un format standard, indice care permite consultarea corpusului, folosind o interfață de consultare.

Report intermediar privind un produs informatic pentru bibliografii

Pentru fiecare cuvânt sau combinație de cuvinte căutate se obține ca rezultat o listă de lucrări, iar, pentru fiecare lucrare din listă, se obțin concordanțele în care se găsește cuvântul sau combinația de cuvinte.

Dintre elementele componente ale acestui produs informatic, în momentul de față este definitivată interfața de consultare de corpus, în două variante, pentru corpus neadnotat, respectiv pentru corpus adnotat.

În imaginea de mai jos se poate vedea interfața de consultare pentru un corpus neadnotat:

The screenshot shows a web interface for a corpus search tool. At the top, it displays the corpus statistics: "Corpus - 1.176 titluri, 12.196 texte (volume, numere), 5 GB". Below this, there are search filters and a list of search results. The first result is "Acte Ardeal (1800-1791)". To the right of the list, there is a "181 contexte" section showing a list of contexts for the selected item, with the first context starting with "Pentru a avea evidenta tuturor tipăriturilor...".

Figura 2. Interfața de consultare pentru un corpus neadnotat
(Baza de texte pentru *Dicționarul limbii române*)

Interfața are cinci secțiuni: în secțiunea de sus, *Căutare după prima literă*, prin apăsarea unuia dintre butoanele cu litere se pot obține liste cu cuvintele care încep cu litera respectivă (acest mod de căutare permite găsirea unor cuvinte despre care nu se știe dacă există sau nu în corpus); în secțiunea de sus, *Căutare după cuvânt*, se pot face căutări după cuvinte și după combinații de cuvinte; în secțiunea din stânga sunt afișate listele de cuvinte obținute ca rezultate ale căutărilor; în secțiunea din mijloc sunt afișate lucrările ce conțin cuvântul selectat în secțiunea din stânga; în secțiunea din dreapta sunt afișate concordanțele pentru lucrarea selectată în lista din mijloc.

În imaginea de mai jos se poate vedea interfața de consultare pentru un text adnotat morfosintactic:

Floarea darurilor (1592 - 1604)
Lexicon de lucrare (adnotările sunt preluate din proiectul Romanian Non-standard UD treebank)

<p>52 articole(e)</p> <p>acasă adv. acela adv. acolo adv. acum adv. aelîn adv. afară adv. aici adv. altminteri adv. amu adv. apoi adv. aproape adv. asupră adv. așa adv. asigurarea adv. altă adv. atât adv. altă adv. atunci adv. ba adv. bine adv. ca adv. când adv. când adv. cât adv. câte adv. cîndăi adv. cum adv.</p>	<p>13 frază(e)</p> <p>Acum e drept a tocmi cuvintele acestea și să gîcem că protivă răutăței muieresti fost-au Eva. Și nu putem acum pre mărunt să scriem care-s ceale bune și carele-s ceale reale. Și acum ceareș ce veș vrea de la mine. Și acum în rătăci cu patru picioare stă. Iară acum-l trinu în patru picioare. Și acum cine-l vede nimic nu se teame de el. Și acum merge dendorăptul tutora. Venic dzise: "O, întunecatei de mințe, o, giudecatei năpăstuloare, o, a bună rudă pierdzătoare, o, frumuseșteei gonitoare, o, bucuriei jelatoare, o, îndrăzniei fugătoare, ce vă face lume de acum înarite, deca muri Alexandru, marele împărat!" Că eu de vrea fi lubit să chețuiescu, nu mă vrea munci acum la moartea mea, și vrea avea cînste de cătră oameni. Iară eu purerea mă nevoiam să strîngu, și de avușje și de scumpeale nu putuți fugi, cum nu poci acum fugi de moarte. Și are ș-alte multe hitleni, ce nu le putem acum scrie. Că eu stau în toate dzilele întru mare frică, decît unde șetzi tu acum, ce nu poți răbda nice un ceas". Numai ce mă lasă puțină vreme să merg la chilie-mi, ca să iau neșje hăni, ceale ce am, și acum voui veni".</p>	<p>Căutare avansată</p> <p>Toate</p> <p>Adjective</p> <p>Adpoziții</p> <p>Adverbe</p> <p>Auxiliare</p> <p>Conjuncții coordonatoare</p> <p>Conjuncții subordonatoare</p> <p>Determinanți</p> <p>Interjecții</p> <p>Numerale</p> <p>Particule</p> <p>Pronume</p> <p>Substantive</p> <p>Substantive proprii</p> <p>Verbe</p>
--	--	---

Copie digitală cu acces liber, susținută reglementărilor legale privind drepturile de autor. Căutarea este permisă, cu indicarea sursei.
 Copierea sau multiplicarea parțială sau integrală, pe orice suport și în orice scopuri, este strict interzisă.

Figura 3. Interfața de consultare pentru un text adnotat morfosintactic (*Floarea darurilor*)

Această interfață de consultare are trei secțiuni: în cea din stânga sunt afișate rezultatele căutărilor realizate conform cu criteriile selectate din secțiunea din dreapta; în secțiunea din mijloc sunt afișate concordanțele pentru cuvântul selectat; în secțiunea din dreapta se găsesc criteriile pentru realizarea de căutări avansate în text (momentan, este posibilă căutarea doar după categoria gramaticală).

Concluzii

Dintre posibilele utilizări ale produsului informatic pentru crearea și publicarea în internet de corpuri digitale, pot fi amintite: crearea, stocarea și publicarea unui corpus pentru un proiect de cercetare personal sau instituțional; extragerea dintr-un corpus de diverse inventare de cuvinte după: perioade de timp, genuri literare, categorii lexicale, categorii gramaticale etc.

BIBLIOGRAFIE

- XML = <https://w3.org/TR/xml/>
 MODS = *Metadata Object Description Schema* (<https://loc.gov/standards/mods/>)
 BIBFRAME = *Bibliographic Framework* (<https://loc.gov/bibframe/docs/bibframe2-model.html>)
 GitLab = <https://gitlab.com/>
 GitHub = <https://github.com/>
 TEI = *Text Encoding Initiative* (<https://tei-c.org/>)
 DocBook = <https://docbook.org/>

**INTERMEDIARY REPORT REGARDING A SOFTWARE APPLICATIONS
FOR BIBLIOGRAPHIES AND A SOFTWARE APPLICATIONS FOR TEXT CORPORA**

ABSTRACT

This is an intermediary report regarding the research activity done for elaboration of a PhD thesis called *Modelling and constructing a digital thesaurus for the Romanian language*. The report comprises the description of the current status of development for two software applications, one for creation and online publishing of digital bibliographies, and the other for creation of online publishing of digital corpuses.

Keywords: *XML, digital bibliography, digital corpus, thesaurus lexicon, online publishing.*

LISTA PARTICIPANȚILOR

- Iulia BARBU-COMAROMI, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București
- Alina-Mihaela BURSUC, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române - Filiala Iași
- Victor CELAC, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București
- Marius-Radu CLIM, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași
- Dan CRISTEA, Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române – Filiala Iași
- Mihaela CRISTESCU, Facultatea de Litere, Universitatea din București
- Przemysław DEBOWIAK, Institutul de Filologie Romanică al Universității Jagiellone, Cracovia, Polonia
- Mioara DRAGOMIR, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași
- Cristina FLORESCU, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași
- Ion GIURGEA, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București
- Gabriela HAJA, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași
- Iztok KOSEM, Trojina – Institutul de Studii Slovene Aplicate, Ljubljana, Slovenia
- Crina Ancuța MACOVEI, Școala Doctorală de Studii Filologice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
- Laura MANEA, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași
- Mircea MINICĂ, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca
- Verginica MITITELU, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială „Mihai Drăgănescu” al Academiei Române, București
- Cristian MOROIANU, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei , București / Facultatea de Litere, Universitatea din București
- Mariana NASTASIA, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași / Școala Doctorală de Studii Filologice, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
- Florin-Teodor OLARIU, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române - Filiala Iași
- Cristian PĂDURARIU, Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române – Filiala Iași
- Mihaela POPESCU, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, București
- Petru REBEJA, Facultatea de Informatică, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Lista participanților

Matylda SOKÓŁ, Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe, Cracovia, Polonia

Maria ȘTEFĂNESCU, Facultatea de Litere, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca / Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” al Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca

Elena Isabelle TAMBA, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române - Filiala Iași

Claudius-Marian TEODORESCU, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași / Facultatea de Litere, Universitatea „Transilvania”, Brașov

Maria-Marilena TOMULESEI, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași (PN-III-P4-IDPCE-2020-1277)

Dan UNGUREANU, Facultatea de Științe Umaniste și Sociale, Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad

Maksym Olehovych VAKULENKO, Institutul pentru Probleme în Inteligență Artificială, Academia Națională de Științe, Kiev, Ucraina

Piotr ŻMIGRODZKI, Institutul Limbii Polone al Academiei Poloneze de Științe, Cracovia, Polonia

Volumul de față cuprinde lucrări prezentate la *Colocviul internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”*, ediția a XI-a, online, din 26–27 mai 2022, organizat de Departamentul de lexicologie și lexicografie de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași.

Volumul este structurat în patru secțiuni: 1. *Conferințe și lucrări prezentate*; 2. *Dicționarul limbii române (DLR). Resurse și instrumente de lucru online. Dezbateri*; 3. *Lingvistică și astronomie. Lucrările workshopului „Terminologia astronomică românească: științific vs popular. Fenomene, obiecte cosmice și constelații”* și 4. *Comunicări ale doctoranzilor*.

Nevoia de ediții digitale ale dicționarilor și de corpusuri este tot mai acută în arealul românesc și, prin proiectele derulate de cercetătorii lexicografi din institutele de profil ale Academiei Române, venim în întâmpinarea acestei necesități. Manifestarea organizată la Iași și publicarea *Actelor Colocviului internațional „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării” 2022* oferă posibilitatea de a pune în context european cercetările din cadrul Academiei Române ce au în vedere crearea de resurse și instrumente digitale pentru limba română, condiție *sine qua non* pentru supraviețuirea unei limbi în era cibernetică.

Editorii

